СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

СЪЧИНЕНИЯ В ДВА ТОМА

СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

ТОМ ПЪРВИ

РАЗКАЗИ
ФЕЙЛЕТОНИ

СОФИЯ 1982
БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

1

СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

1

© Светослав Минков, 1982
c/o Jusautor, Sofia

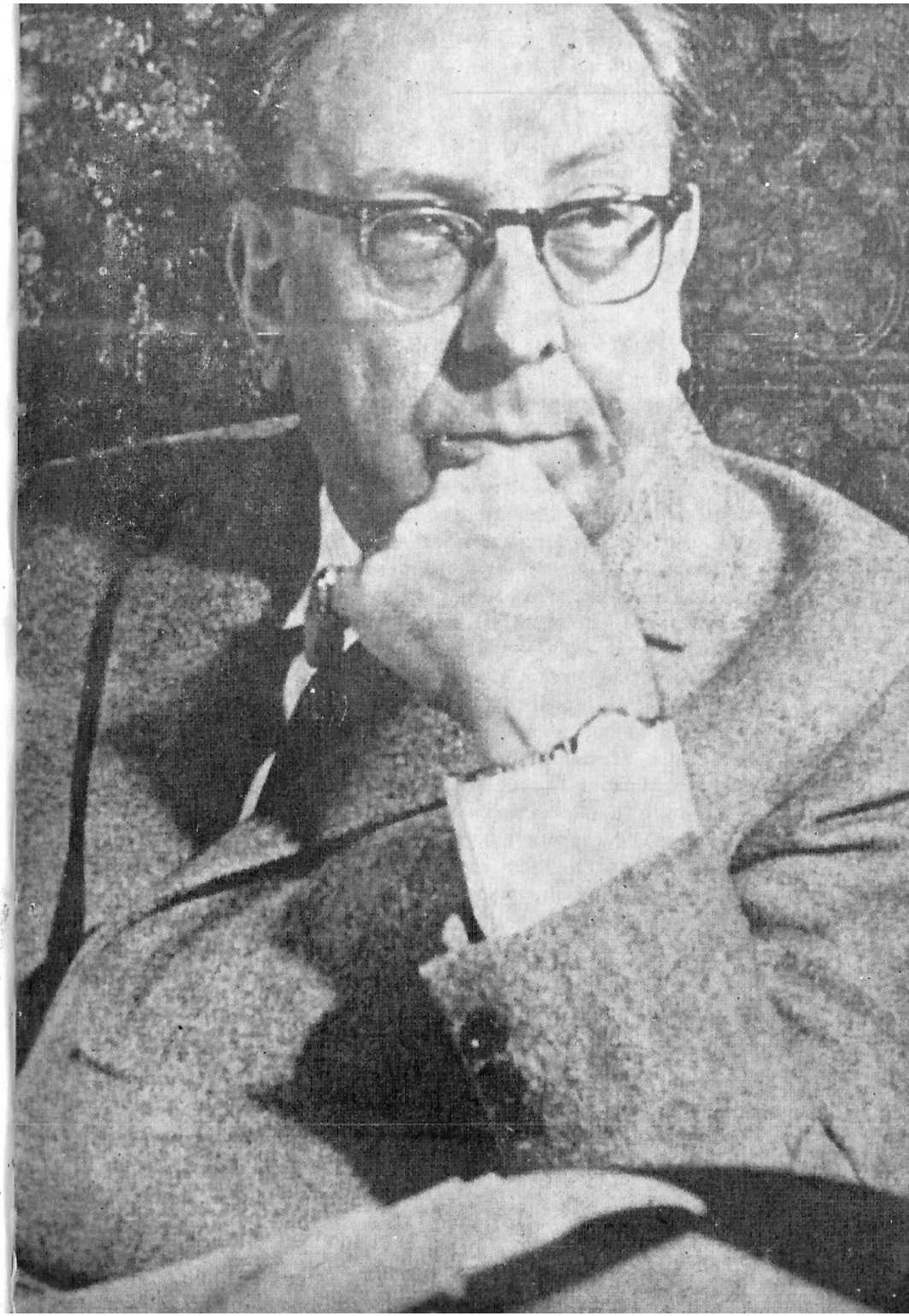

СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

1

Той беше и си остана един самотник в българската литература. Един писател без следовници. Нямаше учители в нашата проза, нямаше и ученици. Приличаше на малък екзотичен остров сред националното литературно море. Без него българската проза би загубила нещо много неповторимо и оригинално — „ярка боя“, — но с него тя не придоби една голяма следвана традиция. Неговото изкуство винаги е било уважавано, но никога не е било популярно. Имаше повече почитатели и по-малко приятели. Първата ми литературна среща с писателя Светослав Минков беше по-интересна от последната и — обратно — последните ми срещи с човека Светослав Минков бяха по-незабравими от първите.

С писателя се познавах отдавна, но с човека станах приятел през последните години. Как смешно ми звучат сега двете думи „станах приятел“. Нали зад това „станах“ стоят седмици, месеци, години. Пътят до Светослав Минков се оказа дълъг път. Най-напред се срещнах с неговата стилна външна маска, с която той така се беше сраснал, че ето и сега, след години, аз продължавам да се питам докъде е придобитото и откъде започва истинското. Нашето приятелство начена с една официална, малко престорена среща.

След една моя настойчива молба за разговор „насаме“ и двукратни напомняния Светослав Минков ме прие в своя дом. По една случайност съм записал този ден: 18 септември 1956 година. Знаех неговите „академични петнадесет минути“ и в уречения час бях точно на „Вишнева“ 16, втория етаж, апартамента вляво. Още след първото позвъняване вратата се отвори и на прага се показа домакинът с елегантен тоалет, който имах възможност да разгледам малко по-късно. След едноминутно сue-

тене от моя страна пред миниатюрната закачалка, на която висяха костюми и английски шлифери, предпазени от праха в найлонови торби със специални ципове, аз влязох в хола на едностайния апартамент, превърнат в кабинет на писателя. Ние седнахме или както обичат да се изразяват в такива случаи романистите, „потънахме“ в две синкаво-зелени кожени кресла, а на малката масичка между нас се появиха две кристални чашки и едно тъмно шише френско коантро с великолепна червена панделка и крещящ етикет, пълно с приятен на вкус безцветен ликьор. За първи път идвах в дома на Светослав Минков и интериорът на неговия кабинет ми правеше силно впечатление. В този миг като че ли се бях превърнал на любопитна жена и исках да огледам всичко. Очите ми шареха по стандартното, взето под наем холче и изведнъж отскачаха върху някои редки оригинални предмети, гротескови фигурки и японски репродукции, поставени тук-там по двете библиотеки и стените. В лявата страна срещу мен, на малкото порталче, което разделяше помещението надве, имаше окачена една голяма смешна фигурка с три звънци. Някаква италианска кукла с бяло лице, дълъг кафяв нос, малка червена шапчица и черни пантофки, а тялото изработено от кафява пластмаса. Когато по-късно стана, уж тъй неволно, Светослав Минков закачи звънците и техните причудливи гласове озвучиха малкото холче. В целия този интериор имаше една вътрешна борба между нашенския домашен стандарт и гротесковите чуждоземни предмети, които го изпълваха. Моето любопитство не остана незабелязано от писателя и дори имах чувството, че той го очакваше. И така на моето мълчаливо любопитство Светослав Минков отговори с мълчалива ироничност. Бяха ми разказвали за неговото мълчание („Мълчи като Далай Лама“, „Скъперник на думите“, „Не обича бъбривите“, „Истински сфинкс“) и си спомних, че едни са възприемали това мълчание като „одухотворено“, други като „въздействуващо“, трети като „смущаващо“, а четвърти като „потискащо“. Поисках да разбера как аз възприемам неговото мълчание и разбрах, че за мен то е „говорещо“. Да, ние мълчахме от доста време вече, повече, отколкото е прието при подобни случаи, а всъщност всеки от нас говореше нещо със себе си...

Този „ням диалог“ беше прекъснат от една любезна покана да отпием глътка от чашките, за да дегустираме прочутия френски ликьор. Като се наслаждавах на ароматното питие, което, кой знае защо, ми се стори, че има вкус на горчив бадем, Светослав Минков съвсем „случайно“ не забрави да ми припомни: „Искам да ви обърна внимание, че ликьорът, който пием сега, е същият

оня ликьор, който във „Филантропична история“ поднасят като „последна милост“, преди да екзекутират нещастния поляк.“ Навярно и това беше предвидено, за да ми направи съответното впечатление. Отново преминахме в „ням диалог“, през време на който имах възможност да разгледам по-подробно тоалета на моя събеседник. Както винаги, той беше безупречно елегантен: този път в светъл бежов костюм от австрийски плат, със снежнобяла риза и парижка шанжанова връзка, с меки велурени югославски обувки, в ръцете си държеше великолепна италианска верижка за ключове, на главата си беше сложил една азърбайджанска тюбетейка, която никога след това не видях върху оределите му коси. Той имаше огромна глава, дълъг нос, широки като длани уши, големи ръце. Беше камерен събеседчик, никога не съм го виждал на трибуна да ораторствува, говореше бавно, с характерно „р“, имаше дебел гърлест глас, който приятно галеше ухото...

И така, като се махнеше азърбайджанската тюбетейка, която нарушаваше неговия изискан моден стил, всичко друго беше безупречно и се преливаше в неговата любима гама от бежови и кафяви нюанси. Пушеше скъпи цигари, обличаше се модерно съобразно възрастта си и имаше голяма слабост към неродръжки, запалки, деликатеси, редки и скъпи предмети. От негови приятели съм слушал, а после имах възможност и да се убедя, че той наистина умее да се дистанцира от хората, обичаше самотата и тишината и ненавиждаше дребнавите „душици-мушици“, защото имаше в изобилие чувство за мярка и духовна изящност, защото — накъсо — беше широка артистична душа, с вроден замах и аристократизъм.

На моите въпроси, загледан някъде в библиотеката, скръстил отпред широките си ръце, на които приятно блестеше голям пръстен с монограм „СМ“, Светослав Минков отговаряше сдържано, тежко, дори неохотно, със своето характерно носово „да“... „да“ или с някаква ирониична фразичка като „Оставете... оставете... На този въпрос, ако беше жив, най-добре можеше да ви отговори Алеко Константинов...“ Едва по-късно разбрах, че той не обичаше интервютата и изобщо всички онези анкети и въпросници, които поставят личността на показ, тъй да се каже, разсъбличат я публично. Когато някои хора дават интервюта, казваше той, те приличат на щастливци, които пият лимонада след баня. Аз не обичам лимонадата... Затова пък предпочиташе тайнствеността, загадъчността, разстоянието, самотата. Много често иронията беше негово з а щ и т н о с р е д с т в о, с което умееше идеално да отпраща всички онези събеседници, които проявяват по-голямо

любопитство, отколкото трябва. И винаги, когато беше необходимо, той се изплъзваше ловко с една духовита сентенция или с един ироничен отговор, които приключваха като поанта разговора. Например: вие го питате кога е започнал да пише, а той ви отговаря — на тригодишна възраст; или вие любопитствувате защо е постъпил във военното училище, а той ви казва, че някога юнкерите имали много хубава униформа, която му харесвала; друг път искате да знаете защо не участвува в литературни четения, а той ви подхвърля, че не може да произнася добре буквата „р“, а в неговите текстове, за жалост, тя се срещала много често... И тъй, ироничната фраза беше неговата защитна реакция срещу чуждото любопитство, срещу нежеланото надничане в неговия свят, някаква естествена бариера на духа, която мъчно се преодоляваше... От младежки години Светослав Минков е обичал да оставя след себе си загадъчност и дори има хора, които са склонни да открият на лицето му „енигматична усмивка“, в която според тях имало „нещо неуловимо“, нещо чезнещо. В едно писмо Ламар казва: „Аз не бих могъл да те опиша, защото за мене си много сложна личност...“

Като изпихме и втората чаша коантро, аз станах да си тръгвам и почувствувах, че и моят домакин с облекчение стана, но все пак, роб на своята убийствена учтивост и малко студена външна деликатност, Светослав Минков произнесе нещо като: „Защо тръгвате толкова рано...“, макар че в тази първа среща „насаме“ нашият разговор вече половин час вървеше насила. Пред вратата на хола аз се спрях приятно изненадан: когато влизах, отправил очи към светлината на прозореца, не бях забелязал, че в най-тъмната част на помещението има голям портрет на „ранния Светослав Минков“, рисуван някъде около двадесет и шеста година от Илия Петров, малко студен и мрачен, който в тъмното ми се стори странно диаболичен. От портрета лъхаше една особена острота и тайнственост. В черен костюм с тъмна папионка, с ръце, сложени на кръста, от което лявата ръка правеше остър ъгъл, слаб, но както винаги, елегантен, Светослав Минков ме гледаше от портрета като призрак, изскочил от „Къщата при последния фенер“, с един загадъчен, застинал израз на лицето. Удивиха ме и багрите: фонът беше изграден с тютюнев цвят, а върху него контрастираше тъмнокафяво, стигащо до черно...

Няколко минути стоях поразен от контраста между „късния Светослав Минков“, побелял и натежал от годините, и „ранния Светослав Минков“, който висеше на стената.

Едва по-късно разбрах, че двамата не се обичат, или по-

точно: „късният Светослав Минков“ недолюбваше „ранния Светослав Минков“.

Искаше да го забрави.

Не му беше приятно да си спомня първите подражателни стъпки на младостта, на които той гледаше сега с горчива самоирония.

2

Един неделен ден, както често ставаше през последните години, двамата се разхождаме около северната ограда на Пионерския дворец и разговаряме върху „злобата на деня“. Неусетно навлизаме в гората. Тази година пролетта закъсня, дойде мокра и мокра си отиваше. Цялата гора, огряна от мекото слънце, беше полудяла. Зеленият цвят, който течеше от дърветата в различни багри, беше толкова интензивен, че доминираше навред. Като че ли в този мокър зелен ден нямаше друга боя освен зелената. Аз гледах нагоре върховете на дърветата, а Светослав Минков търсеше нещо по земята. Нашият диалог течеше разпокъсано и мудно, подскачаше, както казват лошите романисти, като гумена топка от тема на тема, за да се пресече отведнаж с един малко странен въпрос: „Ако се налага моето творчество да бъде изобразено метафорично, да кажем, с образа на някакво домашно цвете, как мислиш, кое цвете трябва да бъде предпочетено?“ В първия момент въпросът ми се видя не само странен, но и неочакван. Изглежда, през всичкото време, докато говорехме, Светослав Минков всъщност мислеше за корицата на своите Избрани произведения, която наскоро бяхме поръчали на един млад художник и за която той все още нямаше определена идея.

Нека призная: отговорът ме затрудни.

Но със свойствената си деликатност, за да ме избави от неловкото положение, Светослав Минков произнесе набързо една метафора: кактус!

Ясно — това не беше импровизация. Метафората беше търсена дни наред и изборът бе сполучлив.

В градината на българската литература, в която има толкова нашенски цветя — лалета, мушката, хризантеми, латинки, димитровчета, — този автор е едно декоративно вносно цвете, малко странно, малко причудливо, отглеждано повече в стая, чиито ярки деформирани цветове са опасно бодливи. Навярно затова и ху-

дожниците намериха в кактуса сполучлива метафора, обобщения монограм на светославминковския гротесков свят и той започна да се появява върху кориците на неговите книги.

Най-напред един малък зелен кактус се появи върху платнената сива корица на Избрани произведения, които излязоха през пролетта на 1955 година.

По-късно един голям тъмночервен кактус се появи върху двата тома Избрани произведения, които се издаваха по случай шестдесетгодишнината на автора.

Още по-късно един черен „траурен" кактус в саксийка, с цъфнал бял цвят, се появи на „Избрани разкази", два месеца след кончината на писателя.

Казвам всичко това, за да напомня, че тази своеобразна емблема на неговите разкази се роди с помощта на писателя: той се радваше като дете на кактусите, които живееха тайно зад пъстрите обложки на юбилейните му издания.

И тези зелени, виолетови, черни кактуси не бяха само едно сполучливо хрумване, а и знаци на едно по-голямо обобщение.

В една своя гротеска Светослав Минков нарече битовата проза „витаминозна", като изпълни тази дума с преливаща ирония. Неговото капризно въображение е нарисувало една пародия: когато четем подобни книги, в стаята ни пониква буйна трева, туктам прошарена с метличина, дочува се лай на псета и мучене на крави, въздухът се изпълва с мирис на прясно мляко, етажерката с книгите се превръща в плет, зад който се жълтеят тикви, а погледнем ли се в огледалото, внезапно виждаме пред себе си едно ухилено теле.

Ако решим да си послужим с неговата елегантна ирония, навярно разказите на Светослав Минков би трябвало да бъдат „авитаминозни", защото когато ги четем, около нас се появяват апарати, кабели, рентгенови лъчи, фантаскопи, ампули, чипровският килим се превръща в пластмаса, радиаторът — в атомен отоплител, а погледнем ли към фотьойла, виждаме стандартната усмивка на един робот, очакващ нашите желания. И наистина, с чуждоземните си теми, с фантастичните си сюжети, с гротесковите си бодливи образи и най-вече със светославминковското си изображение тези разкази стоят встрани от голямата традиция на българската селска проза.

Като говорим за „авитаминозна" проза, навярно се досещате, че става дума за памфлета „Разказ с витамини", който някога имаше за подзаглавие химическата формула $C_{36}H_{20}N_4O_9$ и беше написан през 1929 година като полемика с битовата проза. Но ето че авторът ме подведе... Повторих литературния термин „битова проза", така както той го употребява, и допуснах една неточност: никога Светослав Минков, колкото и далеч да е бил от проблемите на нашето село, не е подценявал художествените постижения на българската проза. Нещо повече: в края на своя живот той с голямо вътрешно удоволствие се съгласи да стане редактор на един двутомник от разкази на Йордан Йовков и аз мога да свидетелствувам, докато преглеждаше текста, с какво възхищение говореше за мъдростта на този замислен писател и голям хуманист, майстор на „незабележимия стил". И все пак в какво се състоеше полемиката на Светослав Минков в неговия бодлив памфлет?

Очевидно: срещу битовизма, срещу „витаминозната" проза.

Според някои историци на литературата битоописателството е една неизбежна болест на младата национална проза и в младенческия период на някои литератури тази болест има епидемичен характер. Естествено, битовизмът или битоописателството не се състои в това, че писателят си служи с фолклорни или етнографски детайли, а в слабостта, че изчерпва своите художествени интереси с тези детайли. Към подобна болест са предразположени повече селските писатели, отколкото градските, макар че големите творци винаги са успявали да надмогнат бита. Навярно и заради това в най-добрите разкази на Елин Пелин и Йордан Йовков ние откриваме по един „втори разказ" или, тъй да се каже, по един „втори сюжет", в който е вечността на концепцията, а оттук и актуалността на произведението.

Изтъквам всичко това, защото съм разговарял много пъти със Светослав Минков и зная, че той изпитваше смъртна ненавист към битоописателството, но тази ненавист не му пречеше да цени голямото изкуство на българската селска проза — доскоро най-значителното направление в нашата литература.

Не харесваше Влайков, но предпочиташе Елин Пелин.

Не се възхищаваше от „Дядо Славчовата унука", но ценеше „Под манастирската лоза".

Мълчаливо, но последователно през целия си живот той воюваше със своите гротески срещу битовизма в изкуството. Но ако прочетете разказите „Устрел" или „Нечиста сила", ще се натъкнете на един куриоз: в младите си години Светослав Минков се е опитвал да напише творби, чието действие се развива на село. От безпомощността на авторския текст и диалога става съвсем очевидно, че тук, в селската действителност, той е пришълец, попаднал на чужда планета. Градски писател, неговите модерни памфлети се присмиваха иронично на витаминозната идилична

проза, изпълнена с розова водица. Той се сърдеше честолюбиво на всички онези, които искаха да видят в неговото писателско лице битови и етнографски черти.

В едно писмо от 23 септември 1965 година Светослав Минков изказва огорчението си пред своя приятел художника Георги Папазов от предговора на Марсел Еме към парижкото издание на разказите и памфлетите. В този предговор двамата писатели са се разминали. Марсел Еме е очаквал да открие в творческия феномен на Светослав Минков един по-локален и по-екзотичен автор, а е срещнал един съвременен сатир с универсален ироничен поглед за света.

„Като забелязва, че решително съм пренебрегнал границите на своята страна и още твърде млад съм имал чувството, че „принадлежа на една по-широка общност, отколкото родината ми България", М. Еме констатира, че френският читател (или английският, или немският) трудно щял да познае къде се развива действието, ако не били фамилните имена, които му звучали твърде странно."

„Твърде странно" звучи творчеството на Светослав Минков и на редица други читатели. И донякъде — ако би могло тъй да се каже — неговото изкуство има „вносен" характер.

Но това не е точно казано и затуй бързам веднага да добавя: не че у него няма творби, свързани с нашата действителност (напротив — има), но работата е там, че и тези творби не носят онази национална атмосфера, която сме свикнали да ни обкръжава, когато четем произведенията на други наши прозаици.

Предполагам, че тук не става дума за битовия колорит, за потурите и калпаците, за кавалите и гайдите, които все повече и повече срещаме само по естрадите и телевизионните предавания, а за нещо друго, по-дълбоко във виждането на автора. Защото — къщата при последния фенер може да бъде толкова край Витоша, колкото край Вълтава; защото — адресът на козметическия салон за дамска хирургия „Козметикум Амулет" може да бъде — все едно — в Париж или Рим; защото — Мими Тромпеева може да носи спокойно чуждестранното име Ивет или Клара и да живее на деветия етаж в един лондонски хотел; защото — в паспорта на физика Хераклит Галилеев може да впишем в графата „народност" поляк или италианец, без да направим съществена грешка; защото — Лампадефория е една голяма алегория, която трябва да разгадаваме; защото — в края на краищата — условното изображение изисква и условна атмосфера.

В подкрепа на тази теза могат да се приведат допълнителни аргументи: например — обратно на това сатирично условно виждане — дядо Йоцо може да поздравява само български влак, капата на нане Стоичко стои най-добре на шопската глава, песента на колелетата се носи не другаде, а по равните пътища на добруджанската земя, Пролетта на Каралийчев, тази малка русокоса немирница, лудее по нашите черничеви градини и пъстри поляни, корените на Марьола и Юрталана са дълбоко в българската земя...

Доведена до крайност, тази теза става преднамерена и пресилена. И затова, въпреки някои задължителни уговорки, които трябва да се направят за художествената атмосфера на разглежданите разкази, за мен сатирикът-памфлетист Светослав Минков обогати традициите на българския смях с нещо ново и постави началото на една оригинална гротескова литература, която все още няма сериозни следовници.

В този смисъл писателят не толкова продължи традициите на българската гротескова литература, както пише Д. Заславски към руското издание на разказите, а създаде предпоставки за едно ново направление в сатирата.

Един български сатирик излезе извън границите на страната и започна да пише на чуждестранни теми като „европеец". Какво от това — нека и ние се посмеем на другите: стига са ни гледали отвисоко. Без да носи непременно в куфара си мускали с розово масло и да оставя след себе си следи от „национален колорит", Светослав Минков се движи в капиталистическия свят като български интелектуалец, със самочувствието на един хуманист, на един прогресивен човек, който прекоси океана с „космополитична маска".

3

Когато през 1962 година чествувахме десетилетие и половина от раждането на писателското издателство, по този повод публикувахме един „мемоарен алманах", нещо като „паметна книжка", със снимки и мисли на всички, които са оставили част от живота си в „литературния комбинат", както наричахме тогава издателството.

По този случай поместихме една странна снимка на Светослав Минков, бих казал, необичайна снимка...

Обективът на фотографа беше уловил един „нетипичен миг" от човека: на кадъра Светослав Минков беше се навел над ня-

какво балконско сандъче с цветя и съсредоточено, замислено го съзерцаваше, като че ли пред нас стоеше някакъв голям „любител“ на цветята. И като се шегувахме с тази снимка, Светослав Минков я нарече мистификация. „Излязъл съм като цветар.“ Наистина, като писател, пък и като човек Светослав Минков създаваше мита, че недолюбва природата. Но това не бива да се взема в буквален смисъл на думата, така както правят някои автори на спомени, макар че съм слушал много анекдоти на тази тема и трябва да кажа, че някои от тях не са лошо измислени. Преди време Ангел Каралийчев ми разказваше: „С него съм пътувал неведнъж из провинцията. Карал съм го да гледа през прозореца на вагон-ресторанта, но той махаше с ръка пренебрежително. Поглеждаше крадешком и казваше: „Quelle banalité!“ Все по този повод в нашите среди дълго време се разказваше, разбира се, поразкрасено, и случаят, станал едно лято в градината на Ламар в Драгалевци, където една нищо и никаква пчела била виновна да залее новия си костюм с вино и да произнесе известната фраза: Природата е неудобно нещо.

Всичко това беше до голяма степен мит и легенда. Маска. Той възприемаше природата не с първичното светоусещане на селянин, който се слива със земята, а с едно дълбоко, философско разбиране на съвременен мислител, който се страхува от настъплението на роботната цивилизация и боготвори човека, най-великото създание на природата.

Ако някой художник реши да направи карикатура на Светослав Минков, бих го посъветвал да нарисува писателя не с гръб към природата, а, обратно, с лице към нея.

Впрочем още през тридесетте години Кирил Цонев беше нарисувал не карикатура, а портрет на Светослав Минков, който бих нарекъл: Светослав Минков и изпъдената природа.

Какво представляваше този портрет, който имахме възможност да видим преди време на юбилейната изложба на художника.

Със синкав панталон, бяла риза, светла връзка Светослав Минков е седнал на плетен червен стол „на фона на търговското и финансово сити на Буенос Айрес“. Вижда се, че е на някаква вътрешна тераса на многоетажно здание. Наоколо урбанистичен пейзаж. Пейзаж, изпълнен с желязо и бетон. От картината слиза студена светлина и още по-студени сенки. Цялото тяло е отпуснато, ръцете са сложени уморено на стола, лицето е наведено, без усмивка. Очила без очи. От цялата картина се чувствува умората на един човек, смазан от тия огромни каменни грамади, сред които му е съдено да живее. Между студените тонове, които изпълват картината, в дясната страна, почти до рамката, има

малко зелено петно, трудно доловимо, почти изхвърлено от картината. Навярно това е някаква зеленинка, наподобяваща уродливо дръвче, съвсем плаха, „изпъдена“ и ненужна в този страшен пейзаж на съвременната капиталистическа цивилизация...

И тайната на този портрет е именно в разместените пропорции: в миниатюрното зелено петно („късчето природа“) и доминиращия синкавосив цвят на железобетона.

Американските разкази на Светослав Минков ни разкриват иронията на един урбанистичен писател.

Много рядко в тези разкази ще грейне слънце, ще трепне дръвче, ще се зазеленее тревица, ще се усмихне цветче.

И ако все пак това се случи в края на краищата, може да се окаже, че слънцето е електрическо, дръвчето е в парк, тревицата е райграс, а цветчето — изкуствено.

Нищо чудно, че тук лятото е без чучулиги, без колорит, без багрите на сенокоса; нищо чудно, че небето тежи „като покрив на лаборатория“; нищо чудно, че слънцето грее студено, с „диатермичната усмивка на кварцова лампа“; нищо чудно, че хората обръщат по-голямо внимание на електрическите слънца, отколкото на луната — такъв е светът на героите, за които се разказва.

Обикновено природата, преди да дойде в разказите и гротеските на Светослав Минков, преминава през промишлеността.

Как да разбираме тази мисъл?

В своя естествен, натурален вид природата не присъствува в тези гротески. Тя е „цивилизована“. Присъствуват нейните плодове, преминали през сложна индустриална обработка: най-напред в колбите и ретортите на голямата химия, а след това опаковани в модерен екстравагантен амбалаж. И, вярвам, няма да се изненадате, ако вместо дървета, отрупани с плодове, срещнем бутилки с плодови концентрати, ако вместо ухаещи пчелни пити видим мед, опакован в туби като пасти за зъби, ако вместо дамаджани с нашенско домашно вино прочетем етикети на чужди ликьори, коктейли, напитки, ако вместо свежи цветя, набрани от полето, срещнем букети от мъртви пластмасови двойници, ако — най-сетне — вместо продукти в естествен вид срещнем въглехидратни и белтъчни хапчета и ампули... Навярно, като четат всичко това, някои ще нарекат автора на „Автомати“ изкуствен писател или поклонник на амбалажния свят. Но ще сбъркат, защото Светослав Минков проявява една странна двойственост: човекът обичаше модерния съвременен интериор, но писателят се страхуваше от парадоксите на урбанизма и техниката; човекът обичаше да живее в комфорта на съвременния технически свят с електрическите прибори и полуфабрикатите, но хуманистът се пла-

шеше от предсказанията на футуролозите. Накъде ще ни отведе съвременната техническа цивилизация? Какъв ще бъде утрешният ден на нашата планета? Дали през двехилядната година чудатостите на техниката ще бъдат в услуга на човека, или ще се опълчат срещу своя създател? Няма ли един ден тези изкуствени деца да дигнат ръка срещу своя родител и в съвсем нов гротесков вид да се появи проблемът „бащи — деца"?

Някога през 1932 година в малка дребнособственическа България Светослав Минков издигна ироничния лозунг „Роботи, събирайте се за великия кръстоносен поход, който носи гибел на стария свят!" — лозунг, който звучеше тогава като забавна фантазия, а днес като ужасяващо бъдеще. Нашата цивилизация се намира на един от своите големи интелектуални кръстопътища: дали човечеството иска да се самоубие, или иска да живее — това ще покаже най-добре бъдещето...

Впрочем симптоми за самоубийство има и сега.

В началото на века Виктор Юго казваше: „Природата все повече се оставя да бъде укротена от човека. Материята става все повече робиня на ума и служителка на цивилизацията."

Но ето че човекът толкова много „укроти" природата и така жестоко се отнася към тази „робиня на ума" и „служителка на цивилизацията", че тя започна да линее и в наши дни да умира по малко.

Природата на нашата планета е подплашена: подгонена е от съвременната техническа цивилизация от всички страни.

Съвременният човек непрекъснато заявява, че иска да пътува към природата, а всъщност непрестанно се отдалечава от нея.

Все повече и повече свежият и пресен дъх на гората се разваля от натрапчивия мирис на бензина; чистата мека синевина на небето се опушва от фабричните комини; отдавна е изчезнала бистротата на реките, отровени от химическите води на заводите гиганти; съвременният пейзаж мирише на бензин, пушек и асфалт. Все повече и повече умират реки, езера, огромни площи земя... Мрачните прогнози на учените са ужасяващи. Еколозите ни предупреждават, че нашата цивилизация навлиза в опасна епоха, в минирана от самите нас зона. Изкуственият свят, който създаваме, измества естествения свят. Природата дегенерира, а заедно с нея дегенерираме и ние. И онова наивно мислене в края на миналия век на някогашните биолози, че за да се спаси „дивата природа" от изтребление, е достатъчно тя да се затвори в резервати, днес звучи за учените като остаряла, демодирана концепция. Проблемът сега е, казва френският учен Жан Дорст, как

човек ще се защити от самия човек. Homo sapiens трябва да се защити от homo faber.

В своите американски разкази Светослав Минков ни остави една блестяща карикатура: стандартът пораснал като небостъргач, а до него човекът като лилипут.

Ако желаем, може да сложим под нея текст: космичност в техниката, микроскопичност на духа.

Макар и адресирана до един чужд свят, тази карикатура е поучителна и за нас: със своя искрящ смях писателят се присмива и на всички ония запалени кибернетични глави, които мислят, че поезията агонизира, красотата угасва, изкуството изчезва.

С цялото си творчество Светослав Минков протестира срещу обезличаването на личността, която някои превръщат в „бурмичка" на една гигантска машина; срещу духовната стандартизация, която води до дехуманизация; или — казано по светославминковски — срещу хераклитгалилеевците, които препарират живота и го населяват с роботи.

Всички тези актуални проблеми на съвременната технократическа цивилизация Светослав Минков е предусетил (разбира се, не в такива релефни контури) още в своите американски гротески.

Неговите книги „Автомати" и „Дамата с рентгеновите очи", които през тридесетте години на нашия век са изглеждали на българския читател като „невероятни" и „забавни" чудатости, днес, във втората половина на века, имат стойност на предсказания, на смели и трезви погледи в бъдещето. И тук според мен се корени изключителната съвременност и актуалност на неговите художествени идеи...

Хуманистът Светослав Минков не можеше да се примири с деформацията на буржоазната цивилизация, която изнасилва природата, погребва самородността. В големия империалистически свят писателят търси парадоксите, които очертават разкривеното, раздърпано лице на този свят. И колкото по-странни са тези деформации, толкова по-интересни са те за автора, разбира се, от гледна точка на неговото изкуство.

Нещо повече, там, където съвременните постижения на науката са недостатъчни, писателят вика на помощ фантазията, а понесени на нейните криле, къде ли не бихме могли да се озовем, какво ли не бихме могли да изобретим...

Своята тревога от бъдещето на съвременната техническа цивилизация Светослав Минков изразяваше с един източен анекдот, древен като света, в който живеем.

Един търговец пренасял през пустинята стока. Нает носачи и обещал да им заплати толкова повече, колкото по-бързоходни

шеше от предсказанията на футуролозите. Накъде ще ни отведе съвременната техническа цивилизация? Какъв ще бъде утрешният ден на нашата планета? Дали през двехилядната година чудатостите на техниката ще бъдат в услуга на човека, или ще се опълчат срещу своя създател? Няма ли един ден тези изкуствени деца да дигнат ръка срещу своя родител и в съвсем нов гротесков вид да се появи проблемът „бащи — деца"?

Някога през 1932 година в малка дребнособственическа България Светослав Минков издигна ироничния лозунг „Роботи, събирайте се за великия кръстоносен поход, който носи гибел на стария свят!" — лозунг, който звучеше тогава като забавна фантазия, а днес като ужасяващо бъдеще. Нашата цивилизация се намира на един от своите големи интелектуални кръстопътища: дали човечеството иска да се самоубие, или иска да живее — това ще покаже най-добре бъдещето...

Впрочем симптоми за самоубийство има и сега.

В началото на века Виктор Юго казваше: „Природата все повече се оставя да бъде укротена от човека. Материята става все повече робиня на ума и служителка на цивилизацията."

Но ето че човекът толкова много „укроти" природата и така жестоко се отнася към тази „робиня на ума" и „служителка на цивилизацията", че тя започна да линее и в наши дни да умира по малко.

Природата на нашата планета е подплашена: подгонена е от съвременната техническа цивилизация от всички страни.

Съвременният човек непрекъснато заявява, че иска да пътува към природата, а всъщност непрестанно се отдалечава от нея.

Все повече и повече свежият и пресен дъх на гората се разваля от натрапчивия мирис на бензина; чистата мека синевина на небето се опушва от фабричните комини; отдавна е изчезнала бистротата на реките, отровени от химическите води на заводите гиганти; съвременният пейзаж мирише на бензин, пушек и асфалт. Все повече и повече умират реки, езера, огромни площи земя... Мрачните прогнози на учените са ужасяващи. Еколозите ни предупреждават, че нашата цивилизация навлиза в опасна епоха, в минирана от самите нас зона. Изкуственият свят, който създаваме, измества естествения свят. Природата дегенерира, а заедно с нея дегенерираме и ние. И онова наивно мислене в края на миналия век на някогашните биолози, че за да се спаси „дивата природа" от изтребление, е достатъчно тя да се затвори в резервати, днес звучи за учените като остаряла, демодирана концепция. Проблемът сега е, казва френският учен Жан Дорст, как

човек ще се защити от самия човек. Homo sapiens трябва да се защити от homo faber.

В своите американски разкази Светослав Минков ни остави една блестяща карикатура: стандартът пораснал като небостъргач, а до него човекът като лилипут.

Ако желаем, може да сложим под нея текст: космичност в техниката, микроскопичност на духа.

Макар и адресирана до един чужд свят, тази карикатура е поучителна и за нас: със своя искрящ смях писателят се присмива и на всички ония запалени кибернетични глави, които мислят, че поезията агонизира, красотата угасва, изкуството изчезва.

С цялото си творчество Светослав Минков протестира срещу обезличаването на личността, която някои превръщат в „бурмичка" на една гигантска машина; срещу духовната стандартизация, която води до дехуманизация; или — казано по светославминковски — срещу хераклитгалилеевците, които препарират живота и го населяват с роботи.

Всички тези актуални проблеми на съвременната технократическа цивилизация Светослав Минков е предусетил (разбира се, не в такива релефни контури) още в своите американски гротески.

Неговите книги „Автомати" и „Дамата с рентгеновите очи", които през тридесетте години на нашия век са изглеждали на българския читател като „невероятни" и „забавни" чудатости, днес, във втората половина на века, имат стойност на предсказания, на смели и трезви погледи в бъдещето. И тук според мен се корени изключителната съвременност и актуалност на неговите художествени идеи...

Хуманистът Светослав Минков не можеше да се примири с деформацията на буржоазната цивилизация, която изнасилва природата, погребва самородността. В големия империалистически свят писателят търси парадоксите, които очертават разкривеното, раздърпано лице на този свят. И колкото по-странни са тези деформации, толкова по-интересни са те за автора, разбира се, от гледна точка на неговото изкуство.

Нещо повече, там, където съвременните постижения на науката са недостатъчни, писателят вика на помощ фантазията, а понесени на нейните криле, къде ли не бихме могли да се озовем, какво ли не бихме могли да изобретим...

Своята тревога от бъдещето на съвременната техническа цивилизация Светослав Минков изразяваше с един източен анекдот, древен като света, в който живеем.

Един търговец пренасял през пустинята стока. Нает носачи и обещал да им заплати толкова повече, колкото по-бързоходни

са нозете им. Първия ден носачите вървели много бързо и получили добри пари. Втория ден вървели още по-бързо. На третия ден те седнали на земята и не искали да тръгнат. На въпроса на търговеца защо не стават, носачите отговорили:

„Първия и втория ден нашите крака вървяха много бързо и изпревариха нашите души. Сега трябва да почакаме, за да ни настигнат душите..."

В този шеметен бяг на науката в XX век може би ще дойде време да дочакаме и ние нашите души, ако изкуството изостане, а технокрацията започне да решава проблемите на духа.

Човечеството, казваше Иля Еренбург, не може да върви напред, подскачайки само на един крак.

Светът има нужда от хармония.

СИМЕОН СУЛТАНОВ

РАЗКАЗИ

MADE IN USA

Професор Честер Частертон живееше на петдесет и осмия етаж на един нюйоркски небостъргач. Той беше бележит учен: един истински професор с очила, бяла брада и широко скроени дрехи. Като всеки чистокръвен американец професор Частертон обичаше не само науката, но и спорта — ето защо той беше необикновено здрав човек, макар че от деня на рождението му се бяха изминали точно шестдесет и пет години. Покрай многото научни апарати, в кабинета на господин професора имаше и всевъзможни уреди за гимнастически упражнения, между които най-важно място заемаха железните гири от сто килограма. Тях нашият учен дигаше съвсем свободно над главата си с два пръста. Впрочем, всички тия подробности са напълно излишни, тъй като настоящият разказ е изграден върху събитие, което ще ни представи господин професора не като спортист, а като един гениален човек на науката.

И тъй, слушайте! Когато световните вестници разгласиха новината за успеха на професор Честер Частертон, всички учени от всички краища на земното кълбо отправиха поздравителни телеграми до своя американски колега. В самата Америка пък се образуваха веднага триста и седемнайсет дружества, които си поставиха за цел да измислят най-оригиналния юбилей на професора. Ала тия триста и седемнайсет дружества трябваше да изменят твърде скоро задачата си и да се погрижат за най-тържественото погребение на юбиляря. Защото професор Честер Частертон не можа да преживее вълнението и умря от внезапно пукване на сърцето.

Ала нека започнем разказа от самото начало.

Една майска утрин професор Честер Частертон седеше по халат в кабинета си на петдесет и осмия етаж и въртеше по стар навик железните гири над главата си, когато вратата на стаята се отвори съвсем неочаквано и вътре влезе старият прислужник Джек с голям сребърен поднос в ръце. В средата на тоя голям сребърен поднос се виждаше едно съвсем малко писмо в бял плик.

Джек трябваше да чака цели петнайсет минути, докато господарят му свърши упражненията си. Едва тогава професор Частертон забеляза своя прислужник, приближи се до него, взе писмото, разтвори го и прочете:

„Уважаеми господин професоре,

Неотдавна, при една разкопка в щата Луизиана, се натъкнахме на нещо много интересно, което Вие ще имате случай да видите твърде скоро със собствените си очи. Ние, двама добри американци, работихме при една европейска експедиция, съставена от холандци, германци, французи и неколцина други европейци. Находката, за която става дума, открихме недалеч от делтата на Мисисипи и въпреки всички усилия на европейците да я задържат за себе си аз и моят приятел я задигнахме още същата нощ с помощта на двама платени атлети, натоварихме я на камион и сега сме на път за Ню Йорк. След няколко дни навярно ще бъдем при Вас и тогава Вие ще узнаете повече подробности.

Да живее Америка!

Приемете нашите сърдечни поздрави и искрено уважение.

У. В. Х.“

Професор Честер Частертон държа дълго време писмото в ръцете си, сетне се отпусна на едно кожено кресло до работната си маса и остана така замислен, докато часовникът удари за обед. Тогава господин професорът се облече и отиде да се храни. Следобед той прекара два часа в сън, после седна пак в креслото си и мисли чак до вечерта. Към десет часа старият учен се

облече официално и отиде в клуба на професорите, където се срещна с неколцина от колегите си и им показа писмото.

Всички бяха озадачени, всички се събраха край дългата черна маса и говориха до полунощ за загадъчната находка в щата Луизиана. Няколко дузини хавански пури замъглиха широката зала с гъсти облаци дим. Червените плешиви глави на професорите лъщяха в светлината на тежкия полилей, без да могат да измислят нещо. Понеже нито един от присъствуващите не даде никакво разрешение на въпроса, професор Честер Частертон предложи да отворят радиото, та дано поне музиката опресни мисълта им. Ала и музиката не помогна. В залата се разнесоха рязко и весело звуците на някакъв джаз. Господа професорите се усмихнаха, запратиха по дяволите находката в щата Луизиана, поръчаха си няколко бутилки от едно забранено питие и започнаха да си шушукат нещо много забавно и опреснително, което чуждите уши не трябваше да чуят.

Разбира се, всеки може да си представи мъката на един професор, който се намира пред неразрешимостта на някоя научна загадка. Професор Честер Частертон не мигна цяла нощ и — кой знае — може би щеше да стане жертва на безсънието, ако още на следния ден в кабинета му не се явиха двамата добри американци.

Единият от тях беше висок и мършав, с изгоряло от слънцето лице и с дъгообразно извити нозе, което показваше, че професор Частертон има честта да види в къщата си истински ковбой. Другият беше по-нисък и червен като ряпа, с широки челюсти и със зелени изпъкнали очи.

Ковбоят пристъпи напред и държа дълга реч за знаменитата находка в щата Луизиана. Той каза, че бил патриот и че никога не би допуснал да се оставят в ръцете на европейци съкровища, изровени из самото сърце на свещената американска земя. Поради тая причина той и неговият приятел извършили кражба в името на своята велика любов към отечеството и дошли при уважаемия професор, когото всички щати почитали като божество, за да видят дали това, що са открили те при разкопката недалеч от делтата на Мисисипи, представлява наистина нещо необикновено, както казал

един от учените на експедицията. Накрай ковбоят съобщи, че изкопаното съкровище се намирало долу, пред къщата на господин професора, и че то ей сега щяло да бъде пренесено в кабинета му.

Професор Честер Частертон стоеше с насълзени очи пред своите непознати гости и не можеше да промълви нито дума от смущение и радост. Той сам беше голям патриот и топлото откровение на тоя прост американец с дивашки движения и с груб гърлен глас го трогна дълбоко.

Двамата непознати изскочиха мигом из стаята, спуснаха се с асансьора долу и излязоха на улицата. Там, пред вратите на многоетажното каменно здание, се виждаше голям дървен сандък, а наоколо се бяха събрали стотици любопитни. Имаше дори и неколцина фотографи и кинорежисьори, които тичаха развълнувани насамнатам и молеха публиката да освободи мястото пред обективите на апаратите им.

Ковбоят, приятелят му и още двама-трима здравеняци вмъкнаха тежкия товар през вратата и тъй като той не можа да влезе в асансьора, по широката стълба се разпънаха веднага хиляди скрипци и други американски патенти за изкачване на тежести. За помалко от три секунди сандъкът бе дигнат и пренесен в кабинета на професора.

Професор Честер Частертон подскачаше на един крак и тананикаше „Iankee Doodle". Двамата американци се смееха добродушно, с широко разтворени уста, и едрите им зъби лъщяха като бобени зърна.

Когато разковаха сандъка, професор Честер Частертон извика от учудване и се вкамени на мястото си. Пред него стоеше едно грамадно сиво яйце, чиято обиколка на ширина изглеждаше да е повече от два метра.

Още същия ден асансьорът изкачи в кабинета на господин професора всички нюйоркски знаменитости в областта на естествените науки. Професор Частертон се извиняваше смутено и без всякакъв повод пред гостите си, които всъщност не обръщаха никакво внимание на своя бележит колега. Двамата добри американци, ковбоят и приятелят му с широките челюсти, бяха потънали сякаш в земята. Никой ги не виждаше наоколо, пък и от тях едва ли имаше вече някаква нужда.

Сега всички бяха заети с чудното яйце, което мно-

зина смятаха, че е стояло заровено много векове в земята. Разгръщаха се всевъзможни книги, два пъти по-дебели от библията, правеха се справки, произнасяха се латински имена. Някои от колегите на господин професора съблякоха палтата си, запретнаха ръкави и почнаха да чукат яйцето с пръст. Ала неговата черупка беше здрава като камък. Най-сетне, след дълги изследвания и съвещания, дойде се до общото заключение, че учените старци имат работа с яйцето на една рядка птица от рода на щраусите, която е живяла преди векове в Южна Америка и за която енциклопедическите речници в библиотеката на професор Частертон даваха твърде оскъдни сведения. Установи се и друго нещо, което беше по-важно: че зародишът на това яйце е още жив и че при известни благоприятни условия той може да се развие и да се яви на бял свят в образа на тая рядка птица, която щеше да бъде истинска национална гордост за музея в Ню Йорк. По тоя начин печелеше и науката, и самата Америка.

Белобрадите нюйоркски учени стиснаха сърдечно ръката на своя колега и му пожелаха успех в новата работа или, с други думи, благословиха излюпването на яйцето. Сетне те си отидоха, защото беше вече нощ. Нощта на електричеството, което изгаря цялото небе с реклами.

Професор Честер Частертон осъмна над грамадното сиво яйце с подути очи, всецяло погълнат от мисълта за предстоящата работа.

На следния ден той даде съобщения във всички вестници, че скъсва всякакви връзки с познатите си, докато не привърши възложената му работа. Вестниците използуваха случая и почнаха да издават всекидневни бюлетини за вървежа на великия научен опит. От своя страна радио-телеграфните станции във всички щати отпращаха всяка минута новини отвъд океана. Цялото земно кълбо беше в тревога.

А професор Честер Частертон изглеждаше като луд. Отначало той мисли цяла седмица как да почне работата. Това се отрази твърде зле на здравето му и той започна да чувствува остри болки в задната част на главата си. Повиканият лекар му препоръча незабавна и пълна почивка от всякакви умствени занимания. Разбира се, професор Честер Частертон изпълни веднага съвета на лекаря, защото в края на краищата и двамата

бяха хора на науката и трябваше да се уважават един друг. Той лежеше по цял ден в леглото си, пиеше чай, ядеше любимите си сладкиши с бадеми, ала не преставаше да мисли за яйцето.

И ето, точно сега спортът се яви в помощ на науката. Веднъж, когато професор Честер Частертон правеше своите любими упражнения с гирите, една от тях се изплъзна от ръката му и падна върху яйцето. Черупката се пукна, разтвори се и из нея подаде глава едно голоперо чудовище с дълъг клюн и с тънки криви нозе.

С присъщото на американците хладнокръвие професор Честер Частертон се приближи до работната си маса, взе слушалката на телефона и съобщи в клуба на професорите вестта за излюпването на яйцето.

В един миг цяла Америка се дигна на крак. Хилядни тълпи се отправиха с радостни викове към големия дом, в който живееше професорът, и полицията трябваше да си послужи с бронирани автомобили, за да запази реда по улиците.

От тоя ден професор Честер Частертон стана най-нещастният човек на земята. От сутрин до вечер при него идваха хиляди репортьори, фотографи, директори на филмови предприятия. Всички го разпитваха, предлагаха му пари, снимаха го в най-различни пози. Старият прислужник Джек изсипваше всяка сутрин в кабинета на господаря си по три големи коша с писма, които идеха от всички кранща на обетованата американска земя. Един предлагаше на господин професора пет хиляди долара, за да изпише името му пред входа на някаква гостилница, друг молеше да му се разреши да сложи в своите реклами за сапун един негов автограф.

Честер Частертон. Това име гърмеше из цяла Америка. В кината, в хотелите, във фабриките, по витрините, по носните кърпички, по обущата, по шапките, дори върху клечките за зъби се четеше с малки черни букви: Честер Частертон.

Всяка вечер бележитият учен трябваше да присъствува на разни банкети, уреждани в негова чест. Банкет на професорите, банкет на индустриалците, банкет на учителите, банкет на коминочистачите, банкет на ергените, банкет на мъжете с плешиви глави и т. н.

А кихнеше ли някой някъде, чуваше се като наздравица: „Частертон!“

Най-сетне, когато се яви една делегация от петдесет души и съобщи на стария учен, че в Сити е положен основният камък на един негов паметник, който щял да бъде висок хиляда метра, сиреч много по-висок от Айфеловата кула на французите, професор Честер Частертон не можа да преживее вълнението и умря от пукване на сърцето, макар че той беше, както казахме още в началото на нашия разказ, необикновено здрав човек.

Излишно е да говорим за неговото погребение. То беше придружено с не по-малка тържественост.

Няколко години по-късно голямата издателска къща „Спенсър Франистот“ в Ню Йорк издаде една великолепна енциклопедия в сто тома с цветни илюстрации и с подвързия от негърска кожа — последна дума на американското графическо изкуство и печатарска техника. В четиринадесетия том на тая енциклопедия, от страница три хиляди деветстотин четиридесет и втора до страница четири хиляди осемдесет и шеста, е публикувана подробна животопис на покойния професор Честер Частертон заедно с няколко десетки негови портрета. За справка читателят може да си послужи с поменатата енциклопедия, където е отбелязана така също и тая подробност, че голоперото чудовище изскочило из яйцето с една малка табличка на шията си. Там пишело:

MADE IN USA

1928

РАЗКАЗ С ВИТАМИНИ

Ние сме свидетели на чудни неща. Всеки ден никне по една нова наука, посветена на нашия организъм: едно малко томче, написано на общодостъпен език, с портрета на автора, с предговор и с формули.

Наука за дишането.

Наука за храносмилането.

Наука за нервната тъкан.

Наука за кръвообращението.

Докато най-сетне и самата физиологична химия забременява от незаконните си връзки с един учен и ражда най-полезната наука за така наречените витамини.

Витамините са енергията на живия организъм, без витамини човек не може да се радва на добро здраве.

Всъщност витаминът е особено вещество, което с просто око не се вижда, а под лещата на микроскопа има различна форма и затова принадлежи към различни групи: A, B, C, D и т. н.

Най-интересна е неговата форма от групата H: тоя витамин прилича на параграфен знак и се среща обикновено в опашката на печеното прасе.

Друг един витамин, който заслужава също тъй вниманието ни, е витаминът от групата L: той се среща само във великденските козунаци и има астрономичния образ на планетата Нептун.

Изобщо витамини се срещат във всички видове на човешката храна. В черния хайвер, в баницата, в старото вино, в панирания шницел, в замръзналите плодове с каймак.

Днешният културен човек мечтае за здраво тяло, той завижда на африканския негър, който се пече от

сутрин до вечер на слънцето и е избавен за вечни времена от аристократичните мъки на подаграта.

Модерният човек живее с истински страх за здравето си, той има само две възможности, за да запази тялото си от ранна смърт: спорта и витамините.

Но докато за спортни упражнения може да се намери винаги време, с витамините не е така.

Ние се храним три пъти, дори четири пъти дневно и все пак това не е достатъчно, за да погълнем потребното количество от тая жизнена сила, която освежава всички клетки на нашия организъм.

Значи, витамини трябва да се търсят не само в храната, но и другаде.

И те се търсят. И се намират.

Дори в изкуството: в картините на художниците, в произведенията на писателите, в творбите на музикантите (особено в оперетите и в танцовите шлагери).

Тук ние ще разгледаме само витамините в литературата, тъй като те играят твърде важна роля в борбата между белите и червените кръвни телца. Без да се спираме на емпиричната им формула и на влиянието им върху лакмусовата хартия, ние ще разкажем направо една къса история за тяхното магично действие.

Преди няколко месеца един мой приятел получи предложение да напише роман с повече витамини, срещу който издателството се задължаваше да му плати рекордния хонорар от триста хиляди лева.

Моят приятел не беше богат човек. Той прие с радост предложението и се затвори веднага в стаята си. И това беше напълно естествено. Защото съгласете се, че за такъв хонорар може да се напише и роман с чумни бацили.

И тъй, моят приятел започна да обмисля сюжета — първото необходимо условие за всяка белетристична творба.

След няколкодневна размисъл той дойде до неоспоримото заключение, че романът трябва да бъде преди всичко битов. Да, битовият роман съдържа най-голямо количество витамини. В него има и сено, и крави, и агнета, и прясно мляко, и чеснов лук, а всичко туй е неизчерпаем извор на новооткритата енергия.

Писателят, за когото става дума, твори много бързо. Той е надарен с голям талант и затова не поправя нико-

га ръкописите си. Разправят, че още като дете на една година той слязъл от креватчето си, пристъпил с кривите си рахитични крачета в средата на стаята, където имало събрани много гости, и за голяма изненада на всички присъствуващи издекламирал един сонет от Петрарка. Това били първите негови думи и тогава някои от гостите започнали да спорят върху древната теория за прераждането на душата. Разбира се, по-късно литературната критика отрече окултното обяснение на тоя факт и установи с положителност, че имаме налице един твърде рядък случай на писателско дарование.

За шестнайсет дни романът беше готов: 314 ръкописни страници, голям формат.

Какъв стил, какви образи, каква жива игра на словото! Когато четете тая книга, вие престават да мислите за окръжаващата ви действителност: сред стаята ви изниква буйна трева, прошарена с метличина, етажерката ви с книгите се превръща в нисък плет, около който се търкалят големи жълти тикви, а хвърлите ли поглед в огледалото — внезапно виждате пред себе си едно теле с извита като на жребец глава: то ви гледа кротко в очите и сякаш се усмихва.

Прочетете тоя роман от начало до край и след това излезте да се поразходите из улиците.

Ще ви срещнат познати. Ще ви кажат изненадани:

— Господи, колко сте напълнели!

— Да не би да сте били някъде на почивка?

А вие ще се усмихнете сдържано и вместо отговор ще съобщите само наслова на чудната книга и името на нейния автор.

„Романът излезе от печат и се пусна в продажба." Критиците, които бяха сложили отдавна нови пера в писалките си и чакаха с нетърпение някоя тлъста плячка, започнаха да пишат възторжени отзиви за новата книга.

За една седмица: 935 рецензии!

Поради липсата на такъв голям брой списания и вестници появиха се критики и по прозорците на трамваите, и по стените на кафенетата, и върху отделни хвърчащи листчета, които се раздаваха безплатно в хиляди екземпляри на минувачите из улиците.

Пишеха не само професионалните критици. Пишеше всеки, който знаеше азбуката, защото всеки се чувствуваше задължен да каже по няколко похвални думи за богатия с витамини роман.

Книгата трябваше да се чете във всички училища.

И в болниците.

И в казармите.

И във всички държавни, общински и частни заведения.

Нейното въздействие над читателите имаше морална и лечебна сила. Един глухоням проговори и започна да слуша неща, които разстроиха нервите му. След повторното прочитане на романа той, естествено, излекува и нервното си разстройство.

Една бездетна жена направи цял преврат в гинекологията. Тя роди седем деца наведнъж, от които едно момче и шест момичета.

Един министър поумня и си подаде оставката.

Един свещеник започна да вярва в Христа.

А неколцина стари учители по литература измъкнаха из семейните си хранилища своите забравени юбилейни бомбета, прикрепиха ги върху плешивите си глави и се събраха на тържествено заседание в едно тихо кафене, където основаха съюз за защита на битовото изкуство.

Ще попитате за моя приятел.

О, сега той се радва на желязно здраве. Неговите мускули растат не с дни, а с часове и това се дължи не на витамините в собствения му роман, а на други един витамини, които се срещат само в хвалебната литературна критика.

— — —

Такава е историята на тая чудотворна книга, от която няма вече нито един екземпляр по книжарниците.

— — —

Виждате ли докъде е стигнала науката? Ако витамините не бяха открити, животът щеше да си тече, както по-рано — като малко поточе сред широкото корито на времето.

ЗАБЕЛЕЖКА ОТ АВТОРА. Настоящият разказ има всички качества на научна беседа и читателят не трябва да мисли, че си е загубил времето, като го е прочел. Той ще бъде възнаграден за благородното си търпение, тъй като по-долу авторът му дава всичката възможност да използува витамините в тия няколко страници. Всяко литературно произведение, колкото и незначително да е то, съдържа милиони витамини, които, макар и по различни пътища, действуват винаги благотворно върху организма на своя читател.

И тъй, умолява се читателят да прочете още веднъж гореописаната история, и то по следния начин: всяка дума да се произнася бавно, ясно и след дълбоко вдишване при отворен прозорец. Резултатът от това твърде просто упражнение ще се почувствува още към средата на разказа. Читателят ще почне да се прозява, очите му ще се притворят, той ще пристъпи почти несъзнателно до леглото си и ще се изтегне върху него.

А какво по-хубаво от това да се откъснеш от трескавата действителност на днешния век и да се пренесеш за няколко часа в царството на сънищата?

1929

КЪЩАТА ПРИ ПОСЛЕДНИЯ ФЕНЕР

В нейната тревясала градина бръмчат изгубени пчели, из бурените бягат зли котки, в разлистените клони на дърветата се бият птици.

Вечер прозорците на къщата при последния фенер лъщят като тъмни локви срещу жълтия кръг на месеца и по стените ѝ играят катранени сенки.

Тогава призракът се явява — една бяла сянка, която минава през празните стаи, разтваря южния прозорец на къщата и се вглежда в мъртвата нощна картина.

Насреща е езерото, в чиито тихи води трептят звездите на далечните съзвездия, наоколо са вилите на богатите хора.

Призракът стои замислен в рамката на прозореца и се мъчи да си спомни своето минало, изпъстрено с толкова победоносни приключения.

Някога легендата за него се носеше със суеверен трепет от уста на уста и хората се плашеха дори от светлината на фенера, който чертае кобни знаци върху вратата на тая запустяла къща.

Разбира се, светът се измени и днес вече никой не говори за привидения.

А щом легендата за един призрак изчезне, тогава и самият призрак престава да съществува. Наистина, той може да се явява, както по-рано, може да върши чудеса и да се въплътява в най-страшни образи, ала хората не му обръщат никакво внимание, защото, преди всичко, той няма биография.

От няколко години насам призракът в къщата при последния фенер не е преживял нито едно приключение и това е истинско нещастие за него.

Той стои затворен по цял ден в една тъмна стаичка

на тавана и чака с нетърпение вечерта. А вечерта настъпва, часовете минават, в къщата не идва никой. Докато най-сетне петлите пропяват и бялата сянка изчезва с въздишка в скривалището си.

Понякога призракът се спуща в градината и обикаля край дърветата. Той излиза чак на пътната врата, за да изплаши поне някое куче. Но и кучетата са станали други. Те го лаят като обикновен минувач, а някои дори въртят безгрижно опашка и се опитват да му лижат нозете.

Каква съдба!

И отгоре на всичко туй самата нощ е изгубила вече своята мистична тайна.

Зад осветените и широко разтворени прозорци на съседните вили се виждат танцуващи жени и мъже.

Десетки грамофони оскверняват тишината.

В говорителя на един радиоапарат хърка някакъв задавен глас от Англия.

— — —

Един юлски следобед, когато продавачите на лимонада спят с отворени уста под големите си червени чадъри край брега на езерото, пред къщата при последния фенер спира един автомобил.

От автомобила слиза непознат човек — висок, прегърбен, с тясно чело и ниско остригана коса, която стърчи като четка. Червеното му лице лъщи от пот, под горната му устна се усмихват два големи зъба, а малките му продълговати очи мигат срещу слънцето.

Автомобилът отфучава из широката прашна алея и непознатият човек стои зад барикадата на три платнени куфара, омотани с въжета.

След миг той разтваря пътната врата на къщата при последния фенер и се скрива заедно с куфарите си в дъното на градината.

Призракът разбира, че в неговия дом е дошъл отдавна чаканият гост. Той се разхожда из стаичката си и брои нетърпеливо минутите до настъпването на вечерта. Всички клетки на неговата етерна плът треперят от радост при мисълта за близкото приключение.

Долу прозорците на стаите се разтварят и крилата

им се блъскат под изкъртените корнизи, чува се тропот, вратите се затварят с трясък.

Непознатият минава по тясната дървена стълба и слиза в градината.

Той гледа дълго върховете на дърветата, над които се разтваря безкрайно синьо небе, прошарено с бягащи облачета, сетне навежда глава и крачи замислен из тревясалите пътеки.

Тъниките му вежди се изпъват, прерязват челото му и се забиват в острата му черна коса.

— — —

Месецът трепти като голямо златно петно в огледалните води на езерото.

Грамофоните лаят срещу неговия небесен образ и заливат тишината с игривите звуци на най-новите шлагери.

Призракът напуща скривалището си и броди тържествено из празните стаи като всички стари видения, които спазват церемониала на своите нощни подвизи.

Дрънкат ръждясали железни вериги, стъклата на прозорците звънтят в изгнилите си рамки.

Когато бялата сянка се приближава до стаята с южния прозорец, вратата сама се разтваря бавно пред стъпките ѝ и тя се изправя огромна и грозна на прага.

До самия прозорец седи човекът с тясното чело и пише нещо върху малка кръгла маса, отрупана с книги.

Човекът дига глава, облъхнат от внезапния тайнствен вятър, гледа призрака, трие очите си и се навежда отново над работата си.

А призракът говори страшно и неговият глас долита сякаш изпод земята:

— Кой сте вие и кой ви дава право да смущавате моя покой? Знаете ли, че още преди изгрев слънце вие не ще бъдете между живите?

Човекът с тясното чело захвърля писалката, изпъва дългите си нозе под масата и се заглежда в пламъка на мъждивата газена лампа пред себе си.

— Покой... Покой... — бъбри на носа си непознатият. — Понятията „покой“ и „равномерно праволинейн-

но движение“ губят всякакъв смисъл, защото ние не можем да установим с положителност в кое от тия две състояния се намира дадено тяло. Тия две понятия стават относителни, сиреч такива, които добиват реално значение само тогава, когато говорим за движение или за покой и в същото време имаме пред вид известна координатна система... Да-а-а...

Тоя неочакван отговор пада като заклинание върху призрака и го смразява на мястото му. Ала веднага след това той прекрачва смело в средата на стаята, из очите му лумват зелени пламъци, ръцете му се разперват като корени, с дълги до земята пръсти.

— Как? Вие се осмелявате да се гаврите с мен? Не ме ли виждате, кажете, не ме ли виждате, а?

Едва сега човекът става от стола си, прекарва длан по косата си и говори разсеяно:

— Да-да... да-да... Струва ми се, че виждам нещо като мъгла.

— По дяволите! — гърми сърдитият глас на призрака. — Вие виждате пред себе си не мъгла, а едно от най-страшните видения, разбирате ли, един призрак, който е също тъй действителен като вас!

— В никакъв случай не мога да се съглася с това — отвръща спокойно упоритият гост и сяда отново на мястото си.

Той протяга ръка към голямата тенекена кутия върху масата, изважда оттам цигара, запалва я и хвърля небрежно горящата кибритена клечка през отворения прозорец. Сетне смуква дълбоко две синкави кълбета дим, взема писалката и почва да пише, като говори високо:

— Да видим сега в какво отношение се намира общият принцип на относителността към частния принцип, който разгледахме по-рано. Последният ни доказва, че при описанието на природните явления ние можем с еднакво основание да употребим която и да било от двете координатни системи, които се движат равномерно и праволинейно една спрямо друга... Да-а-а... Четириизмеримият временнопространствен континуум и формулировката на природните закони...

— Значи, вие не вярвате в моето съществуване? —

проплаква нещастният призрак, като затваря капака на мастилницата и ученият удря перото си о него.

— Ох, боже мой, какво става в тая къща! Изглежда, че и тук не ще може да се работи спокойно! — сърди се гостът и губи нишката на разсъжденията си. Жилите на лицето му се изпъват от мъка.

— Тук не става нищо, повярвайте само в моето съществуване, и аз ще ви оставя веднага на спокойствие — моли плачещият глас.

— В чие съществуване? — пита непознатият и гледа призрака право в очите.

— Ето, вие ме виждате!

— Е?

— Съмнявате ли се, че аз живея на земята?

— Няма никакво съмнение в това, че вие не съществувате нито на земята, нито в пространството. Впрочем, ако някога експерименталната наука докаже по чисто научен път съществуването на призраци, тогава, **разбира се, ще имам всичкото основание** да вярвам в тия легендарни същества. Да-а-а. Може би науката ще направи нещо в тая насока. Едно време хората слушаха Деветата симфония на Бетховена и вярваха в магичната структура на музиката. Днес науката разлага вече тая симфония на атоми и подкрепя гледището на Демокрита, който твърдеше, че окръжаващата ни действителност е измама на нашите сетива. Да, още преди векове тоя философ разправяше, че във вселената съществуват само атоми, различни по форма и величина, но с напълно еднакви свойства и състав.

— Но вие разговаряте с мен! — мълви обезумелият от отчаяние призрак.

— Не, това е халюцинация. Господи, човек наистина почва да вижда таласъми, след като е пътувал цели часове с автомобил из разкаляни и неравни пътища!

Човекът с тясното чело протяга ръце и се прозява, малките му очи се наливат със сълзи.

Той запалва нова цигара, смучи жадно гъстия й дим и перото се плъзва по пръстите му.

Тогава призракът прави своя класичен трик и се превръща в един от ония вълци, за които средновековните демонолози говореха с истински патос.

И ето, ученият настръхва в припадъка на неукро-

тим гняв, грабва от масата една тежка книга под наслов „Ирационални и трансцедентни числа“ и я запраща с всичка сила върху чудовището.

Книгата хвърчи с разперени корици, залепва се о стената — виденията изчезва.

— — —

Призракът приема отново стария си образ и бяга уплашен през стаите.

Спуща се в градината и броди край дърветата, чиито листа стоят неподвижно замръзнали върху клоните.

Явява се на пътната врата, оглежда се наоколо и ужасените му очи прочитат една малка табелка върху вратата — точно там, където старият фенер изцежда студените си лъчи:

Д-р Богомил Верилов
математик

Призракът стои на брега на езерото с изгубен в далечината поглед.

Той не вижда младия човек и момичето в бяла дреха, които идат към него.

Нито пък младият човек и момичето забелязват ридаря на забравената легенда.

Те говорят високо и се смеят.

Момичето в бялата дреха минава през призрака и го изгаря с уханието на своя замайващ парфюм.

Призракът решава да се самоубие.

Призракът се хвърля в езерото.

В това време доктор Богомил Верилов стои в рамката на южния прозорец и вижда един сребърен лъч, който разсича езерните води и угасва.

Докторът се доближава до масата си и пише:

„С каква скорост се движи светлината от тръбата R, ако по тая тръба протича течност със скорост v?

От опита на Физо имаме

$$W = w + v\left(1 - \frac{1}{n^2}\right)$$

Значи...“

— — —

През есента доктор Богомил Верилов замина нанякъде, като отнесе в куфарите си ръкопис на едно бележито съчинение върху Айнщайновата теория за относителността.

Такъв е краят на разказа за къщата при последния фенер, чийто призрак живее може би и днес още в някое по-щастливо, четвърто измерение.

1929

СЛАМЕНИЯТ ФЕЛДФЕБЕЛ

Ти, драги читателю, навярно си виждал поне веднъж в живота си някой от ония сламени хора, които новобранците мушкат с ножовете на пушките, за да изучат военното изкуство. Тия чучели обикновено са сшити от стари брашнени чували или от нарочно купен за целта кеневир, натъпкани са добре със слама, а някои от тях имат същинско човешко лице, с нос, уста и очи. Идват младите момчета от село със своите прости дървени сандъчета, в които се крият по няколко яйца или ябълки, по едно сварено пиле, по една-две макари с черни и бели конци, обличат войнишките дрехи и още ненаучени, дето се казва, да държат пушките — току-виж, започнали да мушкат сламения човек в гърдите, в корема, в главата — гдето сварят. Разбира се, сламеният човек стои спокойно в голямата си дървена рамка и търпеливо понася жестоките удари на войнишкия нож, без да се оплаква някому от тая висша несправедливост.

Тъй като настоящият разказ има за герой такъв един казармен чучел, който поради едно странно стечение на обстоятелствата се заплита в една още по-странна и дори малко неприятна история, ние се обръщаме към любезния читател с горещата молба да запази в тайна всичко, което ще прочете по-долу, за да не се правят после всевъзможни погрешни заключения от страна на някои заинтересовани люде, търсещи, както гласи поговорката, под вола теле.

И тъй, в казармата на 1357-и полк стоеше за слава и чест на военното изкуство един сламен човек, който цели петнайсет години беше мушкан така безмилостно от ножовете на новобранците, че в края на краща-

та бе загубил всякакъв човешки образ и подобие и бе заприличал просто на някаква разкапана костенурка. Наистина, той все още се държеше на нозете си, ала жалкият му вид будеше такова тягостно впечатление, че и най-коравото сърце не можеше да не изпита известно състрадание към това онеправдано от съдбата същество. Впрочем нашият сламен човек не се чувствуваше нещастен, защото изобщо не можеше да чувствува. Той стоеше непоколебимо на поста си, като рискуваше всеки миг да рухне на земята и да бъде изхвърлен след това съвсем безславно в някоя от общинските коли за смет.

Тоя, който е служил войник, знае много добре, че всяка рота в полка си има свой фелдфебел, наречен по някакво странно недоразумение „майка на ротата". Казваме недоразумение, защото тия „майки" понякога проявяват твърде мащенски чувства към своите деца и нерядко работата стига дотам, че фелдфебелът се превръща в истинско страшилище за войниците, които почват да го смятат едва ли не за някакъв брат на дявола.

Такъв именно брат на дявола имаше и в една от ротите на нашия полк. Войниците от тая рота тръпнеха от ужас пред изстъпленията на своята „майка", докато самият фелдфебел пък се радваше тайно на оная тъмна слава, с която живееше в съзнанието на бедните новобранци. Дошъл преди години от някакво далечно село като прост редник, той беше усвоил със завидно усърдие всички казармени добродетели и бе стигнал напълно заслужено до фелдфебелски чин. Когато на ръката му блеснаха триъгълните жълти нашивки, у него неочаквано се пробуди едно деспотично чувство и той започна да вилнее и да тероризира съвсем безпричинно младите войници. Така например, когато те свършваха дневните упражнения и просто капваха от умора, той ги караше да тичат от единия до другия край на казармата, без да можеше да обясни защо върши това. Веднъж при упражненията на лоста един новобранец падна с главата надолу и за миг изгуби съзнание. Фелдфебелът се спусна върху него, улови го за яката, изправи го на нозе и като го разтърси с всичка сила, изкрещя побеснял на ухото му, че с казионни дрехи никой не можел да се търкаля в праха.

За разлика от другите фелдфебели, които обикновено са едри мъже с големи кореми, нашият фелдфебел беше ниско човече с мургаво циганско лице, под чийто нос стърчаха малки черни мустачки. Той мигаше някак неестествено, както мига човек срещу слънчева светлина, и тоя негов навик придаваше на лицето му едно привидно добродушие. Нощем, когато цялата казарма спеше, дребната фигурка на фелдфебела бродеше като призрак из помещенията, дебнеше дежурните и търсеше да открие някакво несъществуващо нарушение на реда.

Ала всяка отрова, разбира се, си има и противоотрова. В ротата на страшния фелдфебел бе попаднал, неизвестно откъде, един истински нехранимайко, който дразнеше на всяка крачка своя началник и понасяше геройски всички наказания. Тоя нехранимайко прекарваше половината от денонощието в ареста, а през другата половина си подготвяше същата участ за следващото денонощие.

— Мирно! — изкомандува една сутрин фелдфебелът и докато всички войници замръзнаха на местата си, непрокопсаният новобранец направи някаква гримаса и се озъби право в лицето на майката на ротата.

Извън себе си от раздразнение, фелдфебелът извади провинения от строя и като му зашлеви с ликуващо злорадство една шумна плесница, изпрати го на тридневно покаяние в карцера.

Ала тая негова постъпка предизвика такива усложнения, че той сигурно би се съгласил да пощади пропадналия войник, ако изобщо можеше да предвиди, че ще стане жертва на едно жестоко отмъщение.

Когато виновникът излезе от карцера, лицето му сияеше от някакво вътрешно просветление. Той се прибра в ротата и изведнъж, за голяма изненада на всички, започна да прави впечатление на крайно благовъзпитан човек. Изпълняваше със светкавична бързина всички заповеди, стараеше се да бъде пръв в ротата и в скоро време стигна до завидното положение да чисти ботушите на самия фелдфебел, което показваше, че е спечелил благоволението на своя доскорошен враг. На какво се дължеше тая внезапна промяна у него — никой не знаеше. Във всеки случай фелдфебелът тържествуваше, че е успял да вкара в пътя тоя разюздан младеж, и затова по-късно, когато ругаеше някой войник, обичаше да казва самодоволно на своя фелдфебелски жаргон:

— Аз такива тарикати съм укротявал, та на тебе ли басма ще цепя!

Така говореше страшният фелдфебел, без да подозира, че е попаднал в клопката.

Една тиха лятна нощ, когато всички спяха, покаяният грешник отвори очи, озърна се със затаен дъх наоколо и като видя, че в помещението няма никой друг буден освен него, измъкна се предпазливо от леглото си, нахлузи набързо панталоните си, плъзна се като сянка край стената и скочи през отворения прозорец в дъното на полутъмния коридор. Никой не го видя. Не го забеляза дори и дежурният по рота, който след неочакваната проверка на призрака-фелдфебел бе седнал заедно с един от часовите в едно затулено кътче и играеше с него на дама.

Момъкът се промъкна в сянката на дългото казармено здание и отиде точно на онова място, дето оставяха след учение сламения човек. Да, той отиде право при сламения човек и без да губи време, извади от джоба си игла и конец и приши набързо върху ръката на чучела едни, бог знае отде намерени, стари фелдфебелски нашивки за прослужени години. Като извърши това нечестиво дело, той се върна все тъй предпазливо при леглото си, мушна се под тънкото сиво одеяло и в същия миг захърка с всичка сила.

— — —

Полковият командир беше снажен петдесетгодишен мъж с прошарена коса и със сини, замислени очи, обичаше да си посръбва и да играе на карти, ходеше два пъти в седмицата на кино и дори получаваше в къщи едно литературно списание. Някога, като юнкер във Военното училище, той се бе опитвал да пише стихове, но след като разбра, че от него не ще излезе втори Лермонтов, захвърли с огорчение перото, запазвайки у себе си като неизлечима рана само един далечен копнеж по изкуството.

Вечерта на току-що отбелязаното по-горе събитие в казармата полковникът бе прекарал на покер у своя приятел инженера, дето остана до четири часа сутрин-

та, зашеметен от магията на картите, които минаваха от ръка в ръка и се разтваряха като измамни ветрила между изпотените пръсти на играчите. Най-сетне на разсъмване гостите станаха да си вървят и след като домакинът ги изпрати до входната врата с широка и малко досадна прозявка, всички се пръснаха на различни страни и се запътиха към домовете си.

Като всеки добре обзаведен ерген, полковникът си свари в къщи кафе на електрическия чайник, изпи го на бавни и големи глътки, после се изтегна върху мекото си пружинено легло и дълго се обръща, без да заспи, ту на една, ту на друга страна.

Слънцето беше отдавна изгряло, когато полковият командир премина дългата пясъчна пътека на казармения двор и влезе в канцеларията си. Главата му тежеше от безсънната нощ, по гърба му лазеха студени тръпки. Той седна пред писмената си маса, помириса прясно откъснатия трендафил, натопен в блестящо излъскана гилза от французка граната, хвърли бегъл поглед към натрупаните отпреде му книжа и протегна ръка към мастилницата, направена също от трофейна бомбена чашка.

Полковникът беше вече натопил перото в мастилото, когато на вратата на канцеларията се похлопа съвсем тихо и той вдигна глава.

В същия миг вратата се отвори. Офицерът изпусна писалката, вцепени се на мястото си и остана със зяпнала уста. На прага на стаята стоеше в мирна войнишка стойка — кой мислите?

Сламеният човек!

— Разрешете да остана — рече отсечено чучелът, като отдаде чест, и фелдфебелските му нашивки слисаха съвсем полковия командир, който и без това беше вече изпаднал в едно състояние, близко до лудост.

Полковникът хвана главата си с две ръце и като натисна до болка очите си с дланите, замижа и прекара така около половин минута, мъчейки се да улови нишката на тая нелепа загадка. Сетне той отвори едното си око и през пръстите на ръката си погледна към вратата. Но, о, ужас! Сега сламеният човек стоеше до самата негова маса и дишаше право в лицето му. При това

дишане се чуваше едно особено пращене, напомнящо шума на сламеник, настъпен от човешки крак.

Полковникът, който изобщо беше смел човек и притежаваше орден за храброст, дойде веднага на себе си, скочи от стола си и като се дръпна до стената, извика със страшен глас:

— Марш! Навън! Марш!

— Поз-поз-волете, една докладна запп-пи-ска! — заекна чучелът, като протегна ръка и остави на масата един голям лист, изписан от горе до долу с виолетово мастило.

— Никакви докладни записки! — крещеше обезумелият полковник. — Марш навън! Върви по каналния ред! Три дни в карцера!

— Позволете, господин полковник, никой друг освен вас няма да вземе тая записка! — мълвеше смутено сламеният човек и нарисуваните му с химически молив очи мигаха също като очите на злия дребен фелдфебел.

— Добре! Остави я! Ще видим! Марш! — озъби се полковият командир, като изгледа свирепо просителя.

— Слушам, господин полковник! — извика чучелът и като козирува повторно, обърна се кръгом и се запъти към вратата. Изпод мишницата на дясната му ръка стърчеше снопче почерняла слама, гърбът му бе закърпен с измърсено хасе, върху което някой бе написал с въглен „Кольо".

Когато необикновеният гост излезе, полковникът закрачи нервно из стаята, сетне се приближи до прозореца и загледа разсеяно, с пламнало от възбуда лице весело пърхащите врабчета в казармения двор.

— Не, не може да бъде — рече на себе си той. — Аз сигурно бълнувам. Гледай ти какво може да излезе от един покер!

И той заповяда да извикат веднага полковия лекар.

След малко лекарят се яви със слушалка в ръката.

— Да, докторе — рече мрачно полковникът и започна да разказва току-що случилото се с него невероятно приключение.

— Я си изплезете езика! — каза лекарят, когато командирът свърши разказа си.

— Така. А да чувствувате някакви болки в главата?

— Да, има нещо такова — отвърна неуверено полковникът.

— Хм, слабо нервно разстройство! — заключи тържествено докторът и като извади из джоба си една голяма кутия, подаде от нея на нервно разстроения си пациент няколко прахчета с думите:

— Три пъти дневно, по един прах след ядене.

Останал сам, полковникът пристъпи отмалял до писмената си маса и се отпусна на стола. Ушите му свиреха, виеше му се свят. Той нямаше никакво желание за работа. Цялата тая история бе развалила настроението му. Искаше му се да си отиде в къщи, да легне в леглото си, да заспи и да не се събужда няколко дни наред. Тогава погледът му падна върху червения трендафил във французката гилза, плъзна се надолу, премина по книжата и изведнъж се закова върху един голям лист, на който с едри калиграфически букви бяха написани думите: Докладна записка.

Въпреки волята си полковникът зачете с разтупкано от ужас сърце странната просба, оставена на масата му. Тялото му трепереше като в треска, искрящите му от безумие очи прескачаха по цели редове:

— — — — — — — — — — — — — — —

„И тъй като при сегашното ми положение аз не мога да служа повече за чучел на новобранците, моля най-учтиво ходатайството Ви, господин полковник, да ми бъде дадена рота или ако това е невъзможно, да бъда уволнен в запаса на армията, като ми се признае законното право на пенсия за фелдфебелски чин.“

— — — — — — — — — — — — — — —

— Не! Тук има нещо друго! — изрева полковият командир и побягна навън.

— Къде е чучелът? Да се донесе веднага чучелът! — гърмеше в далечината неговият глас.

В казармата настана суматоха.

— — —

Всъщност ето каква беше работата.

Когато нашият нехранимайко се промъкна през нощта до сламения човек и приши на ръката му жълтите

фелдфебелски нашивки, той просто искаше да се подиграе с виновника за всички свои страдания в казармата, без да влага някакъв по-дълбок смисъл в постъпката си.

Ала случи се тъкмо това, което никой никога не можеше да допусне. То беше и невероятно, и глупаво, и нелепо, и страшно в едно и също време, и все пак беше факт. Чудотворната сила на фелдфебелските нашивки одухотвори бездушния сламен чучел и събуди у него съзнанието на жив човек. Отначало чучелът помръдна леко нозете си, след това издигна украсената си с нашивки ръка и най-после въздъхна дълбоко, замига с очи и излезе из дървената си рамка.

През неговия сламен мозък проблесна като светкавичен лъч цялата картина на досегашното му казармено битие, той почувствува внезапна болка от всички свои стари рани, сетне всичко това изчезна за миг и в главата му изплува смътната мисъл за неговото ново, фелдфебелско величие. Чучелът премина смело пустия казармен двор, тръгна из помещенията, улови на местопрестъплението часовоя и дежурния по рота, които играеха на дама, и започна да ги ругае така, както никой фелдфебел не бе ги ругал дотогава. Той дори ритна жестоко часовоя, като го заплаши, че ще му откъсне ушите.

Безкрайно доволен от своя пръв фелдфебелски подвиг, сламеният човек закрачи нататък и надникна в една празна канцелария, полуосветена през малкото стъкло на вратата от запалената в коридора лампа. Той влезе в канцеларията, но в същия миг отстъпи назад, смутен от една страшна картина, която висеше на отсрещната стена. Тая картина, изобразяваща войник в легендарната стойка „на нож“, събуди в паметта му ужасния спомен за неговия доскорошен живот в казармата и същевременно го озари с една щастлива мисъл.

Нашият герой седна пред една маса и дълго и грижливо писа докладната записка до командира на полка, чието съдържание ние вече знаем отчасти. Като написа просбата, той се изгуби в дъното на широкия казармен двор — в малката постройка, дето се намираше канцеларията на полковия командир. Там той се скри в един голям дървен сандък и зачака утрото, за да се

яви пред полковника. Разиграната се след това сцена в канцеларията на командира е също тъй известна на читателя.

— — —

Какво стана по-нататък?

Какво можеше да стане, когато в тая работа имаше пръст самият дявол. Сламеният фелдфебел остана неоткрит въпреки най-усърдното претърсване на всички казармени помещения. Гледаха и под креватите, завираха се и в комините, търсиха и под едно старо седло — никъде не можаха да го намерят.

Може би, след като командирът го изруга и го изпъди тъй грубо, той не посмя да се върне вече в казармата, страхувайки се да не го разжалват и да го оставят пак за чучел на новобранците.

Къде отиде той, какво стана с него, удави ли се, изгоря ли — това остава неизвестно.

Във всеки случай малкият страшен фелдфебел не можа да преживее събитието, пожълтя като лимон, стопи се от мъка и умря през една дъждовна есенна вечер в полковия лазарет. Виновникът за неговата смърт и за неизвестната съдба на чучела пък бе изправен пред военния съд, да отговаря за извършената от него гавра с пагона. Най-сетне и самият полкови командир се ожени и от цялата тая история в паметта му се запази само един кошмарен спомен.

Ще запитате: мигар казармата остана без чучел? О, не. На тоя свят има толкова много слама и кеневир, че в услуга на военното изкуство могат да се сътворят не един, а десетки, стотици, дори цели дивизии сламени хора. Веднага след изчезването на нашия герой в казармения двор на 1357-и полк се яви в нова дървена рамка нов сламен човек, много по-строен и по-хубав от стария, с голяма топчеста глава, върху която ръката на полковия шивач изписа със зелена боя очи, нос и всички други подробности на човешкото лице.

И новият инвентарен жител на казармата заживя трагичната и величава съдба на незнайния чучел, без да търси някакво възмездие или награда за своята беззаветна служба към родината.

1931

МАЙМУНСКА МЛАДОСТ

Има едни стари гостни стаи, останали ей така, от времето. С големи кръгли маси в средата, върху които се белее порцеланова пепелница с някакво човече или кученце, а до пепелницата лъщи стереоскоп с изгледи на градове, които изглеждат като сънувани, щом сложиш някой от тях зад дебелите увеличителни стъкла и почнеш да се взираш в него. В тия гостни стаи е винаги студено и мрачно. Някаква вечна есен стои заключена между стените им, прояжда като молец тантелите на тъмните завеси по прозорците и кадифето на разкривените канапета, които звънят като стенни часовници, когато седнеш отгоре им, посипва с прах стъклата на олющените златни рамки, откъдето гледат вторачено и страшно портретите на стари жени с тънки свити устни на одумвачки или образите на отдавна живели хаджии с броеници в ръцете.

В една такава гостна стая седяха през една октомврийска вечер двама мъже. Единият пушеше цигара и от дебелия му нос струеше синкав дим, другият седеше точно срещу него, зад кръглата дървена маса, кръстосал ръце на гърдите си и загледан неподвижно в лявата топка на ореховия корниз над прозореца. И двамата бяха на оная възраст, когато човек остава само с десетина пломбирани зъба в устата и си купува наесен терможен от аптеките, когато почва да ходи винаги с чадър, да се задъхва и да заспива рано вечер, след като е играл на домино, или пък е чел няколко страници от някакъв забавен роман из живота на парижките апаши.

— Няма от какво да се страхуваш — рече неочаквано пушачът, като протегна ръка към масата и чукна

два пъти цигарата си о пепелницата. — Досега не е отбелязан нито един смъртен случай.

— Не че се страхувам — отвърна другият и откъсна погледа си от корниза. — Тук има нещо друго, как да ти кажа: тревожи ме само неизвестността, пред която се намирам.

— И таз хубава! — извика човекът с цигарата. — Каква неизвестност? Ще се качиш оттук на влака и право в Ривиерата. Знаеш френски, бил си и друг път из ония места, от какво ще се смущаваш?

— Виж какво, не зная дали всичко туй е вярно — промълви някак плахо и съвсем тихо събеседникът. — Ами я ако парите ми отидат на вятъра, после? Осемдесет хиляди франка не са малко.

— Голям неверник си ти — въздъхна с досада пушачът и като изгаси угарката си, изправи се на нозете си и закрачи между канапетата. Дребното му набито тяло, облечено в черни дрехи, изчезна мигом в гъстия вечерен полумрак. Виждаше се само плешивата му глава, която плуваше из стаята като бяло балонче. — Слушай, Иларионе — добави той, — ние живеем във век на чудесата и затова не трябва да се учудваш на нищо, а още по-малко да се съмняваш в неща, които са вече доказани. Та за тая теория излязоха през последните години най-възторжени отзиви, и то все от бележити мъже на науката. Но да оставим отзивите настрана. Да вземем живите примери. Знаеш ли само колко хора днес се радват на отлично здраве, след като са били с една крак в гроба, смазани от старост, измъчени от ревматизъм и от всякакви други старчески болести. Разхождат си се те сега бодри и весели и грабят с две ръце наслади те на живота. Да, на тоя доктор Воронов особено ние, старите ергени, трябва да бъдем крайно признателни. Малко нещо ли е това — да снемеш изведнъж от плещите си бремето на годините, да погребеш старостта си на операционната маса и да заживееш безгрижните дни на една втора младост, след като вече си натрупал жизнения опит на миналото? Ех, да имах повечко пари, щеше да ме видиш ти мене, ами тая пуста моя пенсионерска орисия!

— Вярно, прав си — съгласи се човекът от канапето. — Най-сетне и да изгубя осемдесет хиляди франка, все ще ми остане нещо в банката... Решено, няма да

се колебая повече. Щом падне първият сняг, заминавам. Едно време, когато вземах доктората в Гренобъл, всяка неделя ходех по екскурзии. Прескачал съм и до Ница. Има там една алея по брега на морето, казват я „Променад-де-з'Англе". Чудесна природа. Нашият Рилски манастир нищо не струва пред ония палми, знаеш. Но това с думи не може да се опише, трябва сам да го видиш... Ех, пък да излезе сполучлива и операцията, по-щастлив човек от мен няма да има. Ще си ушия веднага бели панталони, ще си обръсна мустаките и едно бастунче така в ръката, а?

— Слушай, не забравяй един съвет от мене — извика бялото балонче от дъното на смрачената гостна стая. — Неотдавна четох във вестниците, че един аржентинец отишъл в Неапол да се оперира по методата на Воронов. Поискали му петдесет хиляди лири за една маймунска жлеза. Но аржентинецът, види се, бил някой скъперник, та затова се отказал от всякакво подмладяване и решил да си се върне в родината. Стегнал си човекът куфарите и щял да заминава, когато при него се явил някакъв беден студент и му предложил своите жлези само за тринайсет хиляди лири. Бръкнал старият скъперник в джоба си и му броил парите. После извадили жлезите на студента и ги сменили с неговите. Операцията излязла уж сполучлива. Кой знае, аз не вярвам таз работа, но както и да е. Във всеки случай, съветвам те да не се подлагаш на такива опити, защото е рисковано. Давай там, колкото ти искат, само гледай да бъде маймунска жлеза. Чуваш ли, жлеза от младо шимпанзе!

— Да, да, жлеза от младо шимпанзе — повтори човекът, който седеше на канапето, и се загледа отново в топката на ореховия корниз.

Старата гостна стая угасна като картина, погълната от тежък мрак. Разглобените мебели запращяха в тишината, внезапно оживели из своя тъжен покой. Зад стените прошумоля невидима мишка.

— — —

Експресът хвърчи в тъмната нощ, пищи тревожно край пероните на малки запустели гари с пламтящи часовници, сетне неговият писък секва изведнъж и в

безмълвието на нощта се разнася отново само глухият тътен на колелата, които гърмят по безкрайните релси.

Сега по леглата на спалните вагони спят десетки уморени пътници. Ето, тоя пътник в кафявата пижама, който хърка с ужасна сила и сам пуфти като някакъв малък жив локомотив, няма нищо общо нито с действителния свят, нито с царството на сънищата. Той е потънал в някакво мъртво междупланетно пространство, чужд на всякакви съновидения, далеч от минутите и часовете. Над зиналата му уста са провиснали два посивели мустака, сухото му жълто лице е набраздено с бръчки. Така, заспал дълбоко, с черната нощна шапчица, върху чието дъно светят сребърни цветя, той прилича на един от ония антиквари, които разнасят из Европа зъби от праисторически животни и монети от времето на Калигула.

Релсите шумят като буен поток след дъжд — след нощта идва ден, след деня пада нова нощ. Голяма гара с широк стъклен покрив. Един по един пътниците напущат влака, сетне целият експрес опустява, вагоните му се разкъсват и локомотивът побягва сам нанякъде.

— — —

Минават седмици. Една слънчева сутрин човекът в кафявата пижама седи на терасата на Вороновата клиника в онова райско кътче на френската Ривиера, където небето е съвсем синьо и въздухът е напоен с уханието на милиони карамфили. Той почива в бял тръстиков шезлонг, загърнат цял в одеяла, протяга от време на време ръка към малката масичка, дига високата стъклена чаша и смуква през тънката сламка няколко глътки ситронада. Сетне въздъхва с някакво ликуващо задоволство и сивите му очи се заглеждат мечтателно в далечината на широката градина. А градината трепти в пламъци: портокаловите и мандаринови дървета са отрупани с плодове, от които тече червено злато под лъчите на вечното слънце.

Колко неузнаваем е станал пътникът, който хъркаше неотдавна в едно от купетата на експреса! Лицето му е свежо и румено, катраненочерните му мустаци имат някаква далечна родствена връзка с мустаците на Вилхелм II. Никой не би му дал повече от двадесет и

четири години, а всъщност неговото кръщелно свидетелство носи годината на Френско-пруската война.

Ти, читателю, навярно се досещаш, че тоя човек не е никой друг освен нашия познайник от старата гостна стая — същият, който седеше на едно от канапетата и гледаше ореховия корниз над прозореца. Сега той лежи в тръстиковия шезлонг и неговата фаустовска мечта е вече сбъдната. Гърдите му дишат леко, по жилите му блика буйна юношеска кръв, всички клетки на тялото му цъфтят в щастливото преображение на една втора младост. Къде изчезнаха болките в кръста, астмата и пясъкът в злъчката. Чудовището на старостта е победено и отровното му жило е откъснато. И то не с тайнствените заклинания на черната магия, а с блестящото хирургическо ножче на гениалния доктор Воронов, който присади върху увехналата плът на своя пациент една чудотворна ендокринна жлеза от младо шимпанзе.

— — —

Привечер на терасата се явява една сестра в бяла престилка, пристъпя до подмладения ни герой и му подава усмихната един виолетов плик. После се връща назад и се скрива зад голямата стъклена врата.

Човекът в шезлонга разтваря плика, изважда отвътре писмото и прочита само тия три реда:

„Dear Sir,

Не забравяйте обещанието си. Чакам Ви в Монте Карло.

Дороти Уатердей“

Нашият герой се замисля и квадратното виолетово писмо пада от ръката му.

Да, да, мис Уатердей — универсалната наследница на покойния крал на безопасните игли в щата Масачузетс. Тя беше дошла през океана със своя неизбежен бедекер, с малкия си кодаков апарат и с шестдесетгодишния авторитет на видна дама, която издържа със свои средства в сърцето на Съединените щати един приют за бездомни котки и кучета. Подпираше се с бастунче, охкаше по стъпалата на всяка стълба и ма-

кар че недочуваше, обичаше да говори с възторг за музиката на Дебюси и Стравински, за да изглежда напълно съвременна. Един следобед мис Уатердей срещна в портокаловата градина на клиниката нашия герой Иларион Матеев. Заприказваха. За времето. За бъдещата въздушна война. Сетне — за вълшебството на маймунските жлези.

— Звучи като приказка от „Хиляда и една нощ“ — каза Иларион Матеев.

— И все пак е истина — добави мис Уатердей.

Те се разделиха сърдечно и обещаха да се видят отново в казиното на Монте Карло. Точно в 6 часа и 6 минути на 20 февруари, при бюста на Масне. На следния ден мис Уатердей легна на операционната маса, а една седмица по-късно се прости със старостта си и нашият герой.

Сега Иларион Матеев си спомня почти с досада своето обещание и се колебае дали да отиде на уречената среща, или да замине направо за Венеция. Той бръква в джобчето на пижамата си и изважда малко огледалце. Оглежда се и замира от щастие. Господи, от ден на ден той става все по-млад! Дали няма да настъпи и тоя час, когато ще го сложат в детска количка?

Ами мис Уатердей?

— — —

В една от игралните зали влиза строен млад човек с гладко избръснато лице. Облечен е в сиво спортно сако и бели тенисни панталони. Той пристъпя някак неуверено и обгръща с поглед залата. Сетне се приближава до дългата зелена маса и почва да се взира поотделно във всеки едного от играчите. Тук има всякакви хора: и махараджи с талисмани, и кротки маниаци, които дебнат цял живот щастливия номер, и ловки международни мошеници, регистрирани във всички полицейски албуми по света.

Рулетката бръмчи и малкото бяло топче подскача като живо, събрало в себе си погледите на всички присъствуващи.

— Trente-deux Rouge! Pair! Et passe! — провиква се крупието и заграбва веднага с дългата си лопатка натрупаните по масата жетони.

Само върху квадратчето на тридесет и втория номер жетоните остават непокътнати. Съдбоносната лопатка подава на щастливия играч цяла купчина жълти кокалени плочици. Младото златокосо момиче в цинобърната рокля прибира печалбата си и залага петстотин франка на 0.

Бялото топче побягва отново по ръба на дяволската машина и готви нова изненада.

— Zéro! — отсича крупието.

— Sacramento! — сърди се някакъв дебел италианец в смокинг и трие изпотеното си чело с копринена кърпичка.

И тоя път печели само момичето в цинобърната рокля. То играе съвсем спокойно, не се вълнува като италианеца. Пуши цигара и от време на време в крайчеца на устните му трепва едва доловима усмивка. Тогава неговото лице става чудно хубаво — като образа на току-що изгряваща кинозвезда, която гледа от страниците на някое илюстровано списание.

Когато рулетката се завърта за трети път, младият човек в белите тенисни панталони протяга ръка и залага един червен жетон на 17.

— Dix-sept! Noir! Impair! Et manque!

Сега щастието минава на негова страна и златокосата хубавица загубва играта.

Четвърти, пети, осми удар. Пред момъка се натрупва цяла грамада жетони.

— Vous avez une chance étonnante — хили се дребното старче до него, което записва в коженото си тефтерче всеки излязъл номер и прилича на някаква чудновата мишка.

Но къде е хубавицата в цинобърната рокля? Може би тя е разбрала, че е безсмислено да играе повече, и е напуснала залата. Или е отишла на бара да пие коктейл.

Някъде бие часовник: 6.

Момъкът в белите тенисни панталони скача от стола си, разменя набързо жетоните и побягва навън, без да дочака края на новата игра.

Той излиза в парка на казиното, минава под палмите и се запътва към бюста на Масне.

В здрача на настъпващата вечер играят теменужни сенки. Над малкото княжество Монако се разгръща

безкрайно ведро небе с двурог месец. Морето шуми в далечината и над водите му се люлее като призрачна птица една бяла яхта.

Младият човек се приближава до мраморния бюст и отстъпва назад. Не вярва на очите си. Струва му се, че сънува. До бюста стои момичето в цинобърната рокля. Няколко мига двамата се гледат смаяни, без да промълвят нито дума. Сетне от устата им се откъсва вик:

— Мис Уатердей!

— Мистер Матеев!

Сред тишината закукуригват сребърни петли: саксофоните на оркестъра от „Кафе дьо Пари".

— Значи, вие сте играчът, който грабна щастието ми на рулетката? — смее се мис Уатердей и в гласа ѝ звучи радостна изненада.

— Готов съм да ви го върна заедно със сърцето си! — отвръща галантно нашият герой.

Те се разхождат до късна нощ, запленени от едно непознато досега чувство, скъсали всякаква връзка с миналото. Приказват възбудено и весело, пожелават си приятни сънища и дълго държат ръцете си, преди да се разделят.

След няколко дни синият експрес с блестящите пулманови вагони лети по Лазурния бряг, минава през опожарените от слънцето равнини на Прованс и изчезва в мъглявата далечина на север. Ница. Кан. Жуан ле Пен. Сен Рафаел. Марсилия. Арл. Авиньон. Лион. И най-сетне — Париж.

Хотел „Едуард VII" на Елисейските полета. Чернокожият грум в червената униформа снема като автомат фуражката си и разтваря вратичката на асансьора. Оставя внимателно вътре кошче с мимози и карамфили. Младата двойка се възнася в апартаментите си.

Същия ден в кметството на квартала „Етоал" се зарегистрирва първият законен брак на мис Дороти Уатердей с Иларион Матеев.

— — —

Есента настъпи и над земята се проточиха сиви, тъжни дни. Ръмеше от сутрин до вечер. Ситен дъждовен прах, който лакираше асфалта на улиците и падаше като плесен по старите пожълтели книги на букинистите, сгушени под големи чадъри край Сена.

Една нощ, към три часа, Иларион Матеев бе събуден от острия звън на телефона. Той скочи от леглото си и грабна слушалката.

— Ало!

— Тук родилният дом на професор Поташ!

— Има ли нещо ново?

— Тръгнете веднага!

Нашият герой се облече набързо, изхвръкна на улицата и се хвърли в едно такси:

— Булевард де Капюсен 11!

Когато пристигна пред голямата сива къща с осветени прозорци, Иларион Матеев скочи от автомобила и изчезна зад тежката входна врата.

Няколко минути по-късно той беше вече в чакалнята на професор Поташ. Крачеше нервно от единия до другия край на стаята и чакаше с нетърпение появата на знаменития гинеколог.

Най-сетне зелената врата се отвори и вътре влезе белобрадият професор — някак предпазливо, ала все пак с твърди и уверени стъпки. Той се приближи до късния си гост, стисна му ръката и го изгледа вторачено и строго.

— Бъдете мъж! — рече професор Поташ.

— Какво има? Да не се е случило някакво нещастие? — промълви с разтреперан глас Иларион Матеев.

— Един необикновен случай в моята практика — отвърна замислен гинекологът.

— Господи! Жива ли е жена ми? — извика младият човек, като хвана професора за раменете.

— Да, вашата съпруга се чувствува отлично, за това можете да бъдете напълно спокоен!

— Тогава детето е мъртвородено?

— Не, и детето е добре — каза малко смутено професорът. — Само, как да ви кажа, случаят е твърде феноменален.

— Говорете, говорете! С две глави! С три ръце? С пет крака? Хермафродит?

— Вие сам ще го видите, елате с мен — рече белобрадият учен и като улови госта си подръка, измъкна

го почти насила из чакалнята и го въведе в кабинета си.

Там прочутият в цял свят професор Амброаз Поташ пристъпи до една голяма кошница и подигна съвсем бавно бялата кърпа, метната отгоре.

Иларион Матеев надникна в кошницата и в същия миг почувствува, че нещо се скъса в него. Пред очите му притъмня, зъбите му затракаха, косата му настръхна от ужас.

В голямата кошница лежеше едно съвсем мъничко шимпанзе.

— Успокойте се! — говореше съчувствено гинекологът. — Науката ще ви бъде благодарна на вечни времена. Още утре вие ще бъдете награден с лентата на Почетния легион.

Ала нашият герой не чуваше нищо. Той се отпусна безпомощно в едно кожено кресло и заплака така, както никога през живота си не бе плакал. От очите му течеха потоци сълзи, цялото му тяло се тресеше в припадък на неудържим плач. Някаква страшна мъка разяждаше сърцето му, изгаряше всичките му надежди и радости и в същото време събуждаше в съзнанието му едно жестоко просветление. Той се топеше като свещ, младото му тяло увяхваше с изумителна бързина, косата му стана съвсем бяла, като сняг, лицето му пожълтя и се покри с дълбоки бръчки. За няколко минути той се превърна в предишния грохнал старец, който бе отгатнал бясовската шега на своята втора младост.

— Боже мой, какви са тия чудеса! — бъбреше изуменият професор, хванал главата си с две ръце.

Призори нашият герой се прибра в къщи. Погледна се отново в голямото огледало на стената и още веднъж се убеди, че не сънува. Усмихна се горчиво и от стъклото на огледалото се озъби насреща му едва отвратителна мумия, от която лъхаше гробен хлад.

Тогава той отряза като в просъница дебелия копринен шнур на една от завесите, закачи единия му край за куката на полилея, а другия впримчи около шията си и увисна във въздуха.

Когато съобщиха на жена му за неговата смърт, тя само поклати глава и извика с дигнати към тавана очи:

— Grood heavens, this man is a hundred percent idiot!

После Иларион Матеев се скри в земята на Монмартърските гробища — без некролог, без панихида, без варено жито на задушница, далеч от родината си, — а мисис Дороти Уатердей Матеева замина наскоро след това за Египет, за да се присъедини към експедицията, която бе попаднала съвсем случайно в следите на третия братовчед на Тутанкамон. Тя беше все тъй млада и хубава и като истинска американка жадуваше за нови приключения.

Пътуваше през градове, морета и океани, а след нея подскачаше с весел крясък малкото игриво шимпанзе, вързано за тънка златна верижка.

1932

ЧОВЕКЪТ, КОЙТО ДОЙДЕ ОТ АМЕРИКА

Преди няколко месеца пощенският раздавач ми донесе писмо от Америка.

Измъква из кожената си чанта един дълъг плик и ми го подава. Под името ми със скромната титла „мистер“ следва моят неизменен адрес, а отгоре, в крайчеца на плика се усмихва мършавият образ на Абрахам Линкълн върху една синя марка от петнайсет цента.

Можете да си представите моята изненада. Писмо от Америка! Та аз нямах никакви връзки с тая страна. Вярно е, че веднъж получих от някакъв вавилонски астролог в Пенсилвания подробен хороскоп на живота ми, благодарение на който днес мога да ви кажа с положителност какво ще ми се случи след десет години. Ала тогава аз сам станах причина да бъда удостоен с вниманието на знаменития гадател: просто прочетох обявлението му в един вестник и понеже открай време обичам да си гледам на кафе и да се отнасям с особено уважение към ясновидството, заинтересувах се по стар навик за съдбата си и изпратих на посочения адрес всички необходими сведения, след което дойде и отговор.

Сега, разбира се, случаят беше съвсем друг. С астролога отдавна бях престанал да кореспондирам и загадъчното писмо ме хвърли в истинско недоумение. Но трябваше ли да си блъскам главата над излишни догадки? Без да разсъждавам много, взех от масата целулоидния нож за разрязване на книги, разтворих плика и извадих отвътре дебелата хартия с назъбени краища.

От кого, мислите, беше това писмо? Ах, защо ли ви питам! Мигар вие можете да предполагате, че имам

леля в Америка, която по някакъв странен каприз на съдбата бе решила да ми се обади след дългогодишно мълчание. Нека си призная — аз бях съвсем забравил за нейното съществуване. Някога, на именни дни у сродници, когато шоколадените бонбони не бяха още на мода и гостите покапваха дрехите си с вишнево сладко, за тая мила женица се говореше твърде оживено. Тогава един от моите чичовци, нотариус по професия, бършеше мустаците си с голяма шарена кърпа и разправяше какво нещо е това — човешкото щастие, — като сочеше американската ми леля за пример. Отишла тя в Загреб да следва аптекарство и там се запознала с някакъв милионер от Ню Джърси. Отначало съвсем невинно познанство: добър ден — добър ден. Ала лека-полека между двамата се завързали по-близки отношения. Американецът, както казваше чичо ми, лапнал въдицата, пък и леля ми не останала равнодушна към неговите чувства. Зарязала тя аптекарството и го зяпнала право в устата. Той каже нещо — тя: ха, ха, ха. Весело ѝ, не ѝ се мисли за тинктурите. В края на краищата работата стигнала до женитба. Венчали се те и заминали за Америка. Били щастливи. Живеели много добре, имали си автомобил, само с деца не бил ги надарил всевишният. „Ех, пък всички радости не могат да бъдат на едно място — заключаваше добрият нотариус и веднага след това поднасяше на присъствуващите поуката от тая малка историйка. — Та искам да кажа де — добавяше той във внезапно просветление на житейска мъдрост, — ако нашата Олга не беше се запознала с американеца, щеше може би и до ден днешен да върти хаванчето в някоя аптека и да продава синапови хартийки. Човешкото щастие е като златно птиче. Веднъж в живота то кацва на рамото на всеки едного от нас и ние трябва да си отваряме добре очите да не го изпуснем.“

При тия думи, пълни с горчива истина, всички близки и далечни сродници на моята честита американска леля поклащахме мълчаливо глава и почвахме да разглеждаме портрета ѝ, който ни се усмихваше презрително като на хотентоти от една рамчица с дребни охловчета по ръбовете. Когато тоя почти фантастичен образ минеше през всички ръце и заемеше старото си място върху покривката на малката масичка, ние ста-

вахме от канапетата, обувахме с въздишка галошите си и се пръсвахме на различни страни, като отнасяхме със себе си тягостното чувство, че сме присъствували на някакво погребение.

— — —

Вие сте виждали сушени сливи, нанизани на връв. Така изглеждаха и малките черни букви, слепени една о друга върху жълтеникавата хартия на писмото. Моята леля ми припомняше много забравени подробности из миналото. За тихата бащина къща с широки, сенчести стаи, по чиито стени мъждееха сънни огледала и тържествуваха свирепи ловджийски картини с невинно усмихнати ловци между лапите на разярени мечки. За светулките, които плуваха като зелени искри в тъмнината на летните вечери. За старата градина, сред чиято висока трева пламтяха лехи с огнени латинки. „Тук, в Ню Йорк, няма нито следа от тоя спокоен и пълен с първобитна красота живот — пишеше леля ми с носталгичен патос. — Ню Йорк е градът на новото време — на статистиката, на бензина и на порцелановата усмивка на негрите от боксьорските рингове. Това е милионното селище с високи до облаците къщи, върху чиито покриви танцуваме вечер танго, а в подземията на локалите пием уиски в кафени чашки, за да не нарушаваме закона за сухия режим. Ние живеем между стоманените лостове на една огромна машина и знаем цената на всяка секунда. В черквата, докато свещеникът чете Соломоновите притчи, жените фризират косите си, а мъжете се бръснат. Зъболекарите пък пломбират в кабинетите си по три зъба едновременно на трима различни пациенти. Най-сетне, когато лягаме да спим, слагаме на главите си едни особени апарати, за да запазим мисълта си свежа за утрешния ден и да не я изтощаваме с глупави сънища.“ По-нататък леля ми съобщаваше, че била свикнала вече с тоя живот и че въпреки напредналата си възраст получила неотдавна награда в едно дамско състезание на ръгби. На края тя свършваше писмото си така: „Може би ще се учудиш, че ти пиша, ала нека това не ти се види никак странно. Ти ще узнаеш ей сега причината, която ме накара да си спомня за тебе и да ти се обадя след тол-

кова дълго мълчание. Представи си, миличък, минавам оная сутрин по голямата банкерска улица Уолстрийт и гледам: на тротоара стои едно златокосо момченце на около пет-шест години и плаче. Приближавам се до него и го питам какво се е случило. А то ме поглежда тъжно, с помътени от сълзи очи, и ми показва в розовата си ръчица един счупен оловен войник. И знаеш ли, в същия миг пред мен възкръсна твоят образ като дете, когато веднъж ти стоеше също така насреща ми и ми показваше счупения си восъчен палячо със звънче на шапката, който ти бях купила за именния ден. Да, тоя далечен спомен изплува през бездната от време, сред кипежа на хаотични преживелици, за да озари сърцето ми с миражната светлина на едно приказно минало. Цял ден съм мислила за теб с такова умиление, че вечерта трябваше да гълтам хапчета със сгъстен въздух от Хималаите и да слагам на сърцето си хладилния конус против силни усещания. Днес ти пиша това писмо, за да ти съобщя, че ти правя един малък подарък. Някогашният восъчен палячо със звънчето на шапката не съществува вече, но затова пък ти ще получиш един истински човек от желязо — един автомат-робот, който ще ти помага в къщната работа и ще ти бъде близък другар в самотните часове. Тоя стандартен човек, производство на фирмата „Слейпинг, Том Тон и К-о“, е истинско чудо на съвременната техника и напоследък има широко приложение във всекидневния живот на американците. Той е вярното куче, което пази къщата, и съвестният прислужник, който се обажда по телефона, разтваря вратите и посреща гости. Той не консумира нищо друго освен машинно масло и тук за него се плаща годишно данък колкото за един велосипед. Той е лингвист и разбира всички земни езици, така че ти спокойно ще можеш да му говориш на български. Към пратката, която ще получиш, е приложено подробно упътване за обслужване с автомата. Бъди щастлив и не забравяй твоята горещо любеща те леля Олга. Целувам те.“

От очите ми капеха радостни сълзи. Така е. Кръвта вода не става. Ето, след толкова години на мъчително очакване легендарното златно птиче идваше най-сетне и при мен. То бе кацнало вече на рамото ми,

чуруликаше весело и ме удряше с острия си клюн по брадата.

— — —

Той пристигна така, както пристигат машините. Добре опакован, в дълъг дървен ковчег, с неизбежните надписи върху капака: „Внимание!“, „Да се пази от сътресения!“

Когато в митницата разтвориха ковчега, оценителят отстъпи назад и по лицето му се изписа лека уплаха. Стандартният човек лежеше като мъртъв рицар, със скръстени на гърдите ръце. Беше цял от желязо. Само главата му бе направена от някаква неузнаваема материя, подобна на каучук, и имаше естествения цвят и форма на жива човешка глава. Притворени клепачи, остър правилен нос, малка уста, свити в иронична усмивка. Над челото му се спущаха небрежно разпилени къдри от руса коса.

— Какво е това? — попита с професионално любопитство оценителят.

— Автомат — отвърнах смутено аз.

— Какъв автомат? За какво служи?

— За всичко. Обажда се по телефона, разтваря вратите, посреща гости, вари кафе — с една дума, върши всякаква къщна работа. Нещо като слуга.

— Хм — озадачи се чиновникът и започна да прелиства разсеяно тарифната книга. — За пръв път ми се случва да обмитявам такъв предмет. Чакайте да извикам някой от колегите.

И той изчезна зад една врата.

След малко около стандартния човек се събраха всички чиновници от митницата. Един късичък оценител, с разкопчана куртка и алуминиев медал върху верижката на часовника си, надникна в ковчега, изкашля се многозначително и започна да разглежда с особено внимание автомата. После той дигна ръцете му и върху желязната броня на робота блеснаха три копчета: жълто, синьо и червено. Оценителят натисна неуверено червеното копче и в същия миг в просторното митническо помещение, задръстено с денкове, сандъци и пакети, се разнесе зловещо бръмчене като от адска машина.

Докато ние стояхме с ужасени сърца и чакахме неминуемата експлозия, стандартният човек се надигна от ковчега, отвори очи и се озърна учудено наоколо. Щом ни видя, той се изправи на нозете си и извика на чист български език:

— Добър ден!

— Здравейте! — отговорих му аз и излязох напред. — Позволете ми да ви се представя. Аз съм вашият господар.

Автоматът ме изгледа снизходително от главата до петите и рече:

— Тъй ли се посрещат гости? Защо не сте облечен официално? Къде е букетът от рози?

Тия въпроси ми бяха зададени така рязко и с такова убийствено пренебрежение, че аз се почувствувах изведнъж като амеба.

— Простете ми — казах, като се усмихнах гузно. — Цял ден съм тичал да уредя формалностите около вашето освобождаване и поради тая причина нямах никакво време да се подготвя, както трябва, за да ви посрещна с всичката необходима тържественост. До утре пък не исках да чакам, защото вие сам виждате, че тук, в митницата, е съвсем неудобно да пренощува такъв един джентълмен като вас.

— Ах, тъй! Значи, аз се намирам в митницата! Отде-накъде? Какво означава това? — озъби се роботът и лицето му се сви в зла гримаса.

— Да, вие се намирате в митницата! — извикаха в хор всички митнически чиновници, които се бяха наредили в шпалир пред празния ковчег. — Съгласно закона вие подлежите на обмитяване!

При думата „закон“ стандартният човек сложи ръка на гърдите си като оперен певец, поклони се учтиво и каза:

— На ваше разположение съм, господа! Побързайте само с обмитяването ми, защото тук мирише ужасно на формалин, а тая миризма ми е просто непоносима. Все ми се струва, че се намирам в някаква морга.

Тогава между униформеното общество от оценители започна едно от ония тихи и дълги съвещания, което напомняше тайния съд на инквизиторите от средновековието. Модерните потомци на Торквемада и Педро Арбуец Деспила потънаха в гадание на светата мит-

ническа тарифа и всеки от тях се стараеше да прояви по възможност повече жестокост при обмитяването на робота.

— Да го таксуваме като часовник! — предложи един.

— Като радиоапарат! — рече друг.

— Като сметачна машина! — добави трети.

— Като мотоциклет! — извика четвърти.

— Не, да го таксуваме като луксозен автомобил! — намеси се оценителят с алуминиевия медал и веднага след това забъбри като курдисан: — „Студебейкър“, „Буик“, „Пакард“, „Хорх“, „Линколн“, „Ролс-Ройс“...

— Чакайте! Спрете! — извиках аз, понесен от пороя на автомобилните марки. — Вие ще ме разорите с такова голямо мито. Най-сетне, съгласете се, че негова милост е направен не от злато, а от желязо.

— Няма значение! — отсече злобно късичкият оценител. — В случая материалът не се взема под внимание. За нас е важна самата същност на предмета, разбирате ли? Предметът, погледнат не като материална субстанция, а като кинетична енергия!

— Все пак, все пак — възразих аз, без да разбирам нито буква от тая странна терминология на митническата философия. — Пред вас, уважаеми господа, стои един най-обикновен железен автомат и аз ви моля да го таксувате като примус.

Стандартният човек, който до тоя миг слушаше с тържествуващо задоволство високото мнение на митничарите за себе си, подскочи като ужилен и кресна на ухото ми:

— Забранявам ви да ме сравнявате с примус!

— Добре тогава — промълвих безпомощно аз. — Нека ви обмитят, да речем, като пожарогасител, но в никакъв случай не като луксозен автомобил. Та това би значило да прахосам цялото си състояние, за да ви освободя от митницата!

— Моля, тихо! — извикаха в хор всички оценители. — При митническите оценки не е позволено никому да прави забележки, които могат да подведат персонала. Ние си знаем работата и нямаме нужда от съвети!

След тая кратка служебна изповед митничарите се

събраха на ново съвещание — тоя път още по-дълго и по-мъчително. Най-сетне присъдата бе прочетена:

— Таксува се като телескоп!

Аз въздъхнах с облекчение, извадих портфейла из джоба си и платих исканата сума, която наистина не беше много малка, ала все пак не можеше да се сравнява с митото на един „Ролс-Ройс“. После се обърнах към автомата и го запитах:

— Доволен ли сте от оценката?

— Да — отвърна равнодушно той. — Телескопът стои във всяко отношение по-горе и от примуса, и от пожарогасителя. С него се наблюдават планетите и се предсказват космичните катастрофи. А това не е малко нещо.

Когато преминах с благоговейно смирение през всички по-нататъшни тайнства на митническата литургия и снех от плещите си едно тежко бреме, аз се приближих до стандартния човек, хванах го за ръка и го поканих да си вървим.

— И тъй, ако обичате, можете да легнете отново в ковчега — казах му. — Време е да тръгваме.

— Много се лъжете — рече роботът, като дръпна ръката си. — Вие попречихте да ме обмитят като луксозен автомобил, но затова пък сега ще ми направите удоволствието да пътуваме с такси до вас. Нали?

Аз примигнах глупаво и не отговорих нищо.

Излязох на улицата, извиках едно такси и разтворих вратичката му:

— Заповядайте!

Моят скъп гост от Америка влезе в автомобила бавно, уморено и съвсем леко прегърбен.

— — —

През 1774 година граф Кюфщайн и неговият помощник абатът Джелони добиха по изкуствен начин в един кармелитски манастир в Калабрия три човекоподобни същества за шест месеца.

В 1932 година американската фирма „Слейпинг, Том Тон и К-о“ произвежда дневно по 1000 робота.

Моят робот носи на гърдите си никелова татуировка: „Верният Джон. № 384 991“.

От сутрин до вечер аз и той беседваме надълго и

нашироко и нашият разговор свършва винаги с остра препирня.

— Вие сте непоносим индивидуалист — казва с досада Джон. — Разберете най-сетне, че аз съм масово производство, еднокръвен близнак на хилядите мои събратя, които мислят, приказват и работят досъщ еднакво. Ние всички имаме не само еднакви физически качества, но и по равно количество мозък в главите си.

— Та тъкмо защото вашият мозък е претеглен с аптекарски везни и главите ви приличат на лимонадени шишета с точно измерено съдържание, вие, роботите, не представлявате нищо друго освен една сива и безлична тълпа! — отвръщам разпалено аз. — От друга страна, запомнете, че стандартното производство дава винаги понижено качество за сметка на количеството, а това безспорно се отразява също тъй върху умствените способности на колектива. Да, в края на краищата, въпреки изумителните постижения на съвременната техника, вие си оставате човек-машина, разбирате ли? Вие можете да бъдете прекрасно оръдие на чужда воля, ала не и самостоятелна творческа личност.

Автоматът ме поглежда със съжаление, после скръства ръце на гърба си и започва да крачи от единия до другия край на стаята.

— Ще видим кой е оръдие на чуждата воля — процежда той през зъби.

— — —

Всеки ден ми носи най-неочаквани изненади.

Джон влиза в стаята ми и казва:

— Благоволете да изтриете краката ми с фланелена кърпа!

Аз го гледам изумен и почвам да се кръстя.

— Вие сте си загубили ума, Джон! Не знаете ли как трябва да се държи един слуга с господаря си?

— Ха-ха-ха! — киска се стандартният човек и желязното му тяло дрънка като верига. — Вие се намирате в голямо заблуждение, господине. Аз съм ваш слуга дотолкова, доколкото и вие сте мой лакей.

— Лакей! — възкликвам аз и всичката ми кръв

нахлува в главата ми. — Джон, дръжте се по-прилично! Вие не ме познавате!

— И вие, изглежда, не ме познавате! — отвръща дръзко автоматът. — Аз имам право да се грижа за тоалета си също тъй, както вие се грижите за вашия. А ако искате да бъда по-искрен, ще добавя, че между мен и вас всъщност няма никаква разлика, макар че вие си приписвате божествен произход. Нужно ли е да ви припомням, че за вам подобните Дарвин създаде специална теория и че във всяка зоологическа градина се намира по някой ваш сродник, който чупи орехи със зъбите си и разсмива собствените си потомци?

— Това е нечувано нахалство! — кипя от възмущение аз и стисвам юмруци.

През отворения прозорец на стаята ми долита саксофонният глас на Жозефина Бекер от някаква далечна грамофонна плоча.

Стандартният човек стои невъзмутимо насреща ми и повтаря песента на чернокожата кукла:

J'ai deux amou-ou-ou-ours,
mon pay-y-ys et Pari-is...

— — —

Джон става неограничен господар в къщата ми и аз треперя за всяка негова постъпка.

Днес той хлопна вратата под носа на най-добрия ми приятел и не го пусна да влезе вътре.

— Когато в моята къща идва някой, вие сте длъжен да се отнасяте човешки с него, чувате ли? Забранявам ви отсега нататък да разтваряте пътната врата и да посрещате гости!

— Глупости! — отвръща високомерно автоматът. — Вашият приятел има непоносимия обичай да ходи с чадър, когато грее слънце, и това ме дразни. Аз съм човек на новото време и не мога да търпя педантите с бедно въображение.

— — —

Аз се чувствувам неврастеник. Дразни ме най-малкият шум. Ръцете ми треперят. Ушите ми свирят. Главата ми е стегната сякаш в обръч. Загубих апетита си и не спя по цели нощи. Погледна ли се в огледалото, виждам пред себе си една бледна маска с разкривени от страдание черти.

Не мога да понасям повече тоя проклет робот. Представете си, днес той ми удари плесница, защото отказах да му прочета последния брой на „Ню Йорк Хералд".

— — —

Прегледах отново упътването за обслужване с автомата. Добре, че оценителят в митницата не докосна синьото копче. От него аз се пазя като от чума. Ако го натисна, стандартният човек ще започне да руши всичко, що се изпречи на пътя му.

„Един добър пазач на нашето имущество при нападение от бандити" — пише в упътването.

Единчкото ми спасение остава все пак жълтото копче. То носи смърт на роба.

Ала той е хитър. От няколко дни стои заключен в стаята си и не излиза навън. Може би предчувствува, че аз искам да се избавя от него.

— — —

Какво е това?

Гледам в огледалото и ме побиват тръпки.

Моят образ напомня образа на робота.

В главата ми хрумва една странна мисъл: има кучета, които приличат на господарите си.

— — —

Да, с мен става наистина нещо необикновено.

Приликата ми със стандартния човек расте по необясним начин. Същото лице, същите устни, сключени в ирония усмивка.

Но не е само това.

Аз започвам да върша неща, които по-рано са ми били съвсем чужди.

Днес например ходих на футболен мач и — право да си кажа — изпитах истинска наслада от играта на двата тима.

Резултат 3:1 в полза на „Зеленото теле".

— — —

Ето вече цяла седмица Джон не излиза от стаята си. Какво става с него?

Приближавам се до вратата му и се вслушвам. Никакъв шум.

— Джон!

Никакъв отговор.

— Джон, какво правиш?

Тишина.

— Джон, чуваш ли? Отвори да вляза!

Мълчание.

Тогава аз натискам с всичка сила вратата, която изпращява под напора ми и отхвръква с разкъртена ключалка.

Леден ужас свива сърцето ми.

Роботът лежи изпънат сред стаята, с разперени встрани ръце. В големите му стъклени очи лъщи сатанинска насмешка.

Навеждам се плахо над него и прилепвам ръцете му о тялото.

В същия миг изпод желязната броня долита тихо съскане на разтягаща се пружина, стандартният човек разтваря уста и долната му челюст затреперва:

— Я-я-я-я-а-а-а-а! — разнася се проточено стенание и замира като ехо от звън на стенен часовник.

— — —

Не мога да си обясня смъртта му.

Самоубийство?

Или пък случайно докосване до жълтото копче?

Тежко разкаяние притиска съвестта ми и не ми дава покой.

Докато преди няколко дни само аз исках да убия

автомата, сега изведнъж ме обхваща страшна мъка по него.

По-рано го чувствувах като машина — днес, когато той е бездушна желязна кукла, аз го обичам като брат.

Опитах се да го съживя и натиснах червеното копче, ала напразно, Джон не даваше вече никакви признаци на живот.

Той е мъртъв завинаги.

Само очите му стоят все така отворени, като на жив човек, и се смеят.

Бог да прости великата му стандартна душа!

— — —

Тая сутрин открих нещо ново у себе си.

Върху гърдите ми светят три копчета: жълто, синьо и червено.

Безумна радост изпълва цялото ми същество и от устата ми се откъсва ликуващ вик.

Изтичвам в коридора, където в един от ъглите стои изправен гордият рицар на новото време, хвърлям се в прегръдките му и покривам студеното му лице с целувки.

— Джон, погледни ме, ти виждаш, очите ти са отворени! Аз съм вече твой двойник, твое неразличимо подобие. Ти дойде от Америка, за да ми разкриеш неразгадаемата тайна на превъплъщението и да прелееш безсмъртния си дух в моето човешко тяло. Благодаря ти, Джон. Едва сега разбирам какво значи да станеш автомат и да пробудиш у себе си съзнанието, че нашият американски век принадлежи на стандартните хора!

— — —

Роботи! Събирайте се за великия кръстоносен поход, който носи гибел на стария свят!

Братя! Дигнете ръце и бъдете готови да разпалите благородния си гняв със сините копчета на разрушението!

Златната птица на щастието ще ни води като библейски гълъб!

— — —

— Интересна история — рече асистентът на своя професор, като затвори малката зелена тетрадка. — Е, и какво стана после с вашия пациент?

— Златната птица на щастието — усмихна се професорът — заведе моя пациент безспорно в лудницата. Той разбил витрината на един магазин за детски играчки и почнал да събира оттам куклите, които според думите му били „деца на роботи“. След тая именно случка той бе доведен в моето отделение. Любопитно е да узнаете тук една малка подробност. При обиска в къщата на болния действително бе намерен един счупен железен робот заедно с тая тетрадка, която представя нещо като дневник. Изглежда, че нещастникът наистина е преживял някакво твърде силно сътресение, за да стигне до нелепата мисъл, че се е превърнал в автомат.

— Каква абсурдна фикс-идея! — промълви асистентът.

— Да-а-а, циркулярна деконституция, маниакално депресивно състояние — отвърна на себе си професорът и се загледа през прозореца.

1933

ВОДОРОДНИЯТ ГОСПОДИН И КИСЛОРОДНОТО МОМИЧЕ

Това химическо произшествие се случи в далечната земя на чудесата — някъде в Съединените щати. Ако се не лъжа — в Милуоки. Или в Чикаго. Или във Вашингтон. Да, да: във Вашингтон. Там, драги читателю, един известен учен дошъл до заключение, че тъканите на човешкото тяло се състоят от 16 химически елемента и образуват 22 основни химически типа, които определят характера на човека. Има, казва уважаемият учен, калциеви, кислородни, водородни, азотни и така нататък люде.

Великолепно. Напълно сме съгласни с тая теория. Най-сетне защо да не повярваме и в нея, щом вярваме, че кибритената клечка води началото си още от времето на египетския фараон Аменотеб III? Ние дори поздравяваме бележития мъж на науката, задето е имал щастливата идея да поразчопли малко нашата тленна плът, да я съзерцава от биохимична гледна точка и в края на краищата да докаже нелепостта за нейния божествен произход. Може ти, драги читателю, да не си съгласен с нас, може да ти стане и криво, че авторът изказва тъй недвусмислено възхищението си от откритието на американския учен, ала няма що: нали и ти, и аз сме хора съвременни и обичаме истината? Нали и ти, и аз знаем много добре, че времето на белите перуки и на менуетите отдавна е минало.

Занимавал се човекът години наред с тъканта на тялото ни и доказал нещо, което праща по дяволите всички досегашни изследвания в тая област. Кажете, не заслужава ли тогава тоя човек не само похвала, но и Нобеловата премия? По руменината на лицето ти, драги читателю, отгатвам, че ти не можеш нищо да ми възразиш. Ти си дълбоко убеден в правотата на думите ми, ала от гордост или просто от някакво егоистично себелюбие не искаш да паднеш на гърба си. Но ето, тъкмо сега, когато ти споделяш напълно мнението ми, аз на свой ред искам да въстана срещу откритието на въпросния американски учен, или по-право, не срещу самото откритие, а срещу неговото практическо приложение в живота. Разбираш ли? Срещу това безогледно превръщане на теорията в практика, срещу тая дръзка интимност на науката, която си бърка носа навсякъде и навлиза дори в свещената област на любовта.

Да, става дума за любовта! Моля, снемете си шапките и слушайте с внимание! След като нашият учен развил всестранно своята теория за химическите елементи на човешката тъкан, хрумнала му мисълта да твърди, че могат да се женят само ония хора, чиито „химически типове“ съвпадат. Обхванат веднъж от тая натрапчива мисъл, той отишъл още по-далеч: предложил да бъдат подлагани на предварителен химически анализ всички ония, които желаят да встъпят в брак. И понеже Америка е страната на бързите и радикални реформи, идеята за химическия анализ на новобрачните се възприела мигом от всички кръгове на обществото и се въплътила в специален закон, по силата на който бъдещите съпрузи се задължавали да се явяват на преглед в създадената за целта химическа лаборатория. На пръв поглед, разбира се, в тая реформа няма нищо лошо — още повече, ако от нея зависи заздравяването на расата или отстраняването на бъдещите недоразумения между съпрузите. Ала погледната малко по-иначе, тя крие в себе си такива съдбоносни изненади, че човек наистина трябва да я осъди най-жестоко, ако иска да бъде чист пред съвестта си. Във всеки случай ние ще оставим да говорят самите факти и затова именно ще разкажем истинската покъртителна история за водородния господин и кислородното момиче.

Живееха двама млади хора, които се обичаха безумно и служеха за пример на подрастващите поколения. Нещо като Ромео и Жулиета, само че в съвсем друга действителност: танцуваха румба, мечтаеха за Холивуд, следяха със затаен дъх всички спортни сен-

зации и сами бяха отлични спортисти. Над тяхната слънчева младост никога не бе минавала сянка — ето защо те имаха всичкото право да вярват, че са родени един за друг.

А щом вярваха това, много естествено е, че един прекрасен ден те решиха да се оженят. Макар и да се обичаха, както казахме, безумно, двамата млади хора заговориха за своята сватба не с онова романтично увлечение, което заслепяваше нашите прадеди и сетне ги хвърляше в хаоса на семейните междуособици, а с оная трезва и практична прозорливост на съвременния човек, който гледа на брака с острото око на математик. Седна, значи, бъдещата съпружеска двойка край една маса и започна изчисленията. От бащите — толкова наследство, от лелите — толкова, от калифорнийския чичо с артериосклерозата — толкова: значи, бракът може да се осъществи. Като дойдоха до това радостно заключение, двамата влюбени пристъпиха към съставянето на своя съпружески договор. Определиха си правата и задълженията, кой къде може да ходи и с кого да се среща, какви грамофонни плочи могат да се внасят в къщи, какви трябва да бъдат мустаците на съпруга и вежди на съпругата (първите в стил „Менжу“, а вторите в стила на „божествената Грета“). Разбира се, раждането на децата, поради чисто физиологични причини, бе предоставено на съпругата, но затова пък мъжът се задължаваше да люлее бебето и да го залъгва с биберона по два часа всяка вечер, без да се прозява. В това време, през тия два часа, жената имаше неограничената свобода да седи в своя клуб и да взема участие в дебатите по разоръжаването на Европа. Както виждате, всичко беше пресметнато умно, предметно и дори от хуманитарна гледна точка.

И тъй, щастливите годеници се хванаха подръка и се запътиха към химическата лаборатория. А химическата лаборатория се намираше на Третото авеню и беше препълнена с народ. Всевъзможни хора, знаете. С каскети и с бомбета, новоизлюпени юноши и попрецъфтели момичета с копринени клепки. Всички седнали на канапетата и чакат позволение за сватба. Ако тия хора се намираха в някое наше учреждение, щяха ей така да остареят от чакане, докато им дойде

редът за преглед. Щяха просто да се сраснат със столовете и да забравят, че са искали да се женят. Но американците действуват със светкавична бързина — не лепят гербови марки, не водят входящи и изходящи дневници, не пият кафета по канцелариите. Още щом се явите там по някаква работа, и чиновникът ви казва: готово. Искате справка — ето ви справката. Искате удостоверение — ето ви удостоверението. Ама ще възразите: това е телепатия. Олрайт, телепатия да бъде. За нас методите нямат никакво значение. Важното е да не висим като просяци по учрежденията и да ставаме жертва на разни бюрократи и педанти.

Та искам да кажа, затова и нашата влюбена двойка не седя дълго в чакалнята на химическата лаборатория. Поприказваха си двамата сладко и весело и ето, вратата се отвори и един триметров американец със златни челюсти ги извика по име:

— Мис Хенкок!

— Мистър Клапингтън!

Годениците скочиха от местата си и влязоха в една малка стаичка, където нямаше нищо друго освен няколко кожени кресла и един пейзаж на стената със залязващо слънце над езерото Титикака.

— Моля, заповядайте! — обърна се човекът със златните челюсти към младото момиче, като му посочи тежката кадифена завеса, зад която се намираше самата лаборатория за изследване на новобрачните.

Мис Хенкок стисна усмихната ръката на годеника си и се загуби зад завесата.

А мистър Клапингтън се отпусна в едно кожено кресло и се замисли за бъдещия си съпружески живот. Неизразимо щастие озари сърцето му, той си представи съвсем ясно своето скорошно сватбено пътешествие към Сандвичевите острови.

— Мистър Клапингтън, сега е ваш ред! — извика неочаквано високият химик, като застана пред замечтания момък.

— Ах, значи, мис Хенкок е вече готова? — възкликна учуден годеникът. — Е как, какъв е резултатът?

— Не мога да ви кажа нищо, преди да изследвам и вашата тъкан! — отвърна сухо ученият и тръгна с бързи крачки към завесата.

Мистър Клапингтън въздъхна и го последва.

В това време мис Хенкок седеше в трета стая, от другата страна на лабораторията, съсредоточена в оправянето на тоалета си. Върху капачето на една пудриерка тя оглеждаше тънките си устни и ги гримираше с карминено моливче. Като извърши тая твърде сложна операция, девойката щипна с два пръста златната къдрица над челото си и я мушна под малката си шапчица, сетне се огледа още веднъж в капачето на пудриерката и се усмихна самодоволно.

В тоя миг при нея се втурна мистър Клапингтън — развълнуван, бледен, с широко разтворени очи, в които се четеше смъртна уплаха.

— Скандал! — извика годеникът. — Това е нечуван скандал!

— Какво има? — попита тихо мис Хенкок, като отстъпи назад и чантата ѝ от крокодилска кожа се изплъзна от ръцете ѝ.

— Какво има ли? — крещеше обезумелият мистър Клапингтън. — Какво има? О, нещастнице, нима не разбираш? Ти принадлежиш към кислородната група, а аз — към водородната!

— Че какво от това! — промълви смутено годеницата, която все още не можеше да проумее всичкия трагизъм на положението.

— Господи, ти трябва да си полудяла! Не чуваш ли какво ти казвам? Ти принадлежиш към кислородните типове, а аз — към водородните! Между нас е изключен всякакъв брак! Ти трябва да се омъжиш за някой кислороден идиот, а аз... не, аз по-скоро ще се самоубия, отколкото да се оженя за друга жена!

Мис Хенкок се вцепени от ужас, дъхът ѝ спря на гърлото, сърцето ѝ престана да бие.

— Значи, всичко е свършено между нас? — прошепна тя и от големите ѝ сини очи закапаха сълзи.

— Да! — гърмеше в припадък на неукротима ярост нещастният водороден годеник. — Ние сме осъдени на вечна раздяла от някакъв глупав закон, който слага любовта в реторта и прави химически анализ на нашите най-свети чувства! Но аз няма да позволя тая гавра! Не, аз ще отида при президента, ще се явя при самия Ал Капоне и ще го накарам да дигне във въздуха цялата тая лаборатория заедно с нейния отвратителен шеф!

— Излишно е да се вълнувате повече — каза усмихнат човекът със златните челюсти, като се яви в средата на стаята и застана между двамата влюбени. — Вълненията и тревогите само затрудняват правилното кръвообращение през аортата на сърцето...

— По дяволите всички тия съвети! — избухна отново мисър Клапингтън и сви юмруци, готов за боксово нападение.

— Кажете, моля ви, кажете, непоправимо ли е всичко това? — извика кислородната мис Хенкок и падна на колене пред човека на науката.

— Какво да ви кажа, мис? Съжалявам само, че не мога да ви помогна с нищо — рече съчувствено химикът, като се наведе и дигна младото момиче от пода. — Водородният състав на вашия годеник е от такава валенция, че аз дори ви съветвам да прекратите всякакви по-нататъшни срещи с него, ако изобщо милеете за живота си.

— Много се лъжете, уважаеми мистер, ако смятате, че моята годеница ще ви послуша — забеляза злъчно момъкът с пламнало от възбуда лице. — Тя не само че не ще престане да се среща с мен, но дори ще се омъжи за мен, чувате ли? Напук на всички ваши констатации и химически изследвания, въпреки строгата категоричност на закона, разбрахте ли ме сега?

— Тогава на мен не ми остава нищо друго, освен да подчертая още веднъж, че от такава любов като вашата не може да се очаква нищо добро — отвърна равнодушно ученият и се скри в лабораторията си.

— Идиот! — изръмжа зад гърба му мистер Клапингтън и като дръпна годеницата си за ръка, излезе с нея на улицата и двамата се изгубиха в тълпата.

— — —

Разбира се, нито мис Хенкок, нито мистър Клапингтън останаха дълго под гнета на своето безгранично отчаяние, породено от жестоката неумолимост на химическия анализ. Още щом напуснаха лабораторията и изчезнаха в пъстрата навалица на Третото авеню, мрачните им мисли мигом се изпариха и сърцата им раз-

горяха още по-силно в пламъка на оная стихийна любов, която не признава никакви условности и не може да бъде победена от нищо. Пред тях се разгръщаше животът във всичкото си великолепие и в цялата си зашеметяваща примамливост, те вървяха притиснати един до друг, окрилени от слепия героизъм на своята младост. Сега, когато и двамата съзнаваха горчивата истина, че химията е обявила война на техния законен брак, у тях се пробуждаше бавно, ала със страхотна и величава сила чувството за един нечуван подвиг: да потъпчат закона, да се изгаврят с академичното целомъдрие на науката, която искаше да ги обрече на вечна раздяла. В изблик на внезапна и трогателна нежност мистер Клапингтън прегърна годеницата си и я целуна страстно по устните пред очите на стотиците минувачи, сетне извади из портфейла си една банкнота от пет долара и я подаде на явилия се полицай, за да си плати глобата за нарушението на публичния морал.

Още същата вечер двамата влюбени се издигнаха в облачните висини на едно грамадно здание и там, в шейсет и третия етаж, изживяха всичкия неочакван ужас на първата и последна нощ от своето трагично съпружество. Да, по някакви необясними и загадъчни пътища науката и законът доказаха, че са по-силни от любовта и че когато влюбените поискат да откъснат на свой риск забранения плод, тогава те могат да станат жертва на едно необикновено произшествие.

Ала нека предадем дословно съобщението на вестниците, което хвърля достатъчно светлина върху цялата тая трагедия:

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ КЪМ ВЛЮБЕНИТЕ

„Снощи към 10 и 1/2 часа една страшна експлозия разтърси целия град и предизвика истинска паника сред гражданите. Първите слухове разнесоха сензационната вест за някакъв атентат над известната банкерска къща „Гъдиярд Флинт и К-о“. Впоследствие обаче се установи, че експлозията е станала на Броудстрийт, където в шейсет и третия етаж на небостъргач № 17 са нанесени големи поражения. От допълнително събраните подробности можахме да научим, че това

нещастие се дължи на неблагоразумието на двама млади хора, а именно — на мис Оливия Хенкок и на нейния годеник мистер Трапси Клапингтън. Поменатите млади хора, които са загинали на местопроизшествието, без да оставят някаква следа, се обичали отдавна и най-сетне решили да се оженят. Следвайки строгите предписания на закона, те отишли на преглед в химическата лаборатория. След изпълнението на предвидените формалности обаче се установило по един безспорен начин, че мис Хенкок принадлежи към кислородната група, а мистър Клапингтън — към водородната. Следователно, на двамата годеници било отказано искането разрешение за сватба. Ала вместо да се примирят с резултата от химическия анализ и да схванат сериозната опасност, която би могла да възникне от съвместния им съпружески живот, мис Хенкок и мистер Клапингтън прибягнали до неразумното и осъдително средство да встъпят в запретените връзки на един незаконен брак. Те си наели квартира на Броудстрийт и още през първата брачна нощ станали жертва на своята безразсъдна постъпка, тъй като кислородните и водородните атоми на двамата предизвикали сложния химически процес на обезплътяване на материята им и я превърнали в г ъ р м я щ г а з, който експлодирал с ужасна сила. Като изказваме съболезнованията си към близките на трагично загиналата двойка, ние не можем да не подчертаем радостта си от грандиозния напредък на науката, която от ден на ден дава все по-блестящи доказателства за своята могъща сила. Същевременно ние се обръщаме с предупреждение към всички влюбени да овладяват чувствата и страстите си и да бъдат напълно сдържани един към друг, докато химическият анализ на тъканите им не определи какви трябва да бъдат изобщо техните отношения. Иначе печалната случка на Броудстрийт ще сложи началото на една истинска анархия, която би застрашила не само морала, но и устоите на цялото днешно общество.“

— — —

Спомняш ли си, драги читателю, нашите някогашни учители по литература? Те седяха зад изпоцапаните с мастило и тебешир катедри, говореха ни за Омир, за

Байрон, за мировата скръб, сетне скъсваха изведнъж с всякакво поетично бленуване и почваха да ни мъчат с един ужасно досаден и дори малко полицейски въпрос:

— Какво е искал да каже авторът с това съчинение?

Припомням ти тая незначителна подробност из твоето минало, драги читателю, само за да не ме поставиш в онова глупаво състояние, в което бих изпаднал и сега, ако ме запиташ:

— Каква е идеята на тоя разказ?

Помисли ти сам и си извади заключение. Аз ще ти кажа само: разбираш ли какво значи да се обявиш срещу светата ненакърнимост на установени вече истини и срещу така наречения правов ред на нещата? Това значи: да рискуваш главата си.

На края ще добавя още няколко думи — ей така, просто защото не ми се иска да оставя писалката. Зная, че ти ще ме упрекнеш, задето съм излязъл из рамките на нашата родна действителност и съм ти разказал една история, която се е случила на хиляди километри далеч от нас. Но нали ние имаме пълната свобода да говорим по всякакви обществени въпроси дори когато с тях е свързано някакво събитие, станало, да кажем, на Марс или на Нептун? Нали най-сетне ние сме напредничав народ и днес-утре можем да възприемем напълно американската практика за химически анализ на новобрачните въпреки протестите на благочестивите старци от Светия ни Синод?

Аз, драги читателю, те моля да си вземеш бележка от всичко гореизложено и да имаш пред вид какво става по широкия свят.

1932

ЛУНАТИН!... ЛУНАТИН!... ЛУНАТИН!...

Той беше малко, гърбаво човече с живи, черни очи. Познавах го още като дете, когато ходех у тях и му плащах по две копчета, за да гледам направената от него панорама: едно газено сандъче, в което мъждееше запалена свещ, а на дъното блестяха лакирани илюстровани картички, задигнати от гостната им стая. Едни от тия картички изобразяваха влюбени двойки с букети в ръцете и с хитро амурче в някой от ъглите, други представяха пейзажи, каквито едва ли ще срещнеш някога през живота си, защото слънцето, да кажем, бе изписано с очи, с нос и с уста, трети пък положително нямаха нищо общо с действителността и ни караха да се смеем от все сърце. Представете си: едно прасе с цилиндър на главата и със звънче на шията се вози на велосипед, а високо над него свети надпис със сребърни букви: „Честита Ви новата 1907 година!“

Днес тия лакирани картички лежат заровени може би на дъното на някой прашен тавански сандък, под десетина меки възглавничета с парцали и с оскубани щраусови пера от дамски шапки или под разкъсаните съчинения на Майн Рид, между чиито страници човек без друго ще намери две-три изсъхнали дървеници. Ала колкото и време да мине, каквото и да стане с картичките от някогашната панорама на моя приятел, една от тях ще се запази завинаги в паметта ми.

Нощ. Върху златния рог на месеца стои усмихнато момиченце в синя рокличка, а долу на земята едно белобрадо джудже с мандолина в ръце гледа лунното момиче и пее:

О, прекрасна Тереза,
ти при мене ще слезеш ли?

Моят приятел Хераклит Галилеев ни показваше тая картичка зад жълтото пламъче на лоената свещ и обясняваше с тънкия си хриплив гласец:

— Внимавайте! Сега месечината ще падне!

Ние стояхме с отворени уста и опулените ни очи надничаха нетърпеливо през кръглата дупчица на газеното сандъче. Ала чудото не идваше.

То дойде по-късно. След години.

— — —

Хераклит Галилеев порасна и стана мъж. Гърбицата му стърчеше все така изострена над раменете, а бледното му лице се криеше в сянката на черна широкопола шапка. Той ходеше бавно из улиците и носеше на обущата си дебели гумени токове, за да изглежда по-висок. Ако забележеше някъде, че двамина се карат, изчезваше мигом в първата напречна улица или се скриваше в някой магазин. Имаше вроден ужас от катастрофите и произшествията. Беше човек не от тоя свят и не се интересуваше от нищо друго освен от науката. Хераклит Галилеев живееше съвсем усамотено в една таванска стаичка, затрупан с книги, със звездни карти и с диаграми. Понякога наистина отиваше на театър, ала и тогава неговата дресирана мисъл не излизаше из омагьосания кръг на физиката и астрономията. Докато хората около него следяха с трепет играта на артистите или слушаха унесено арията на Мефистофел, той мислеше:

„Директната ротационна сила на небесното тяло е право пропорционална на произведението от четвъртината на масата, квадрата от орбитната ъглова скорост и разликата от квадратите на радиус-векторите на планетата.“

При тия метафизични мисли той изваждаше предпазливо от джоба си своето неразделно пакетче с малцови бонбони, слагаше едно бонбонче в устата си и продължаваше с удвоена енергия разсъжденията си за ротацията на небесните тела.

Така безшумно и далеч от действителността живееше тоя човек, когато един ден вестниците съобщиха, че Рокфелеровата фондация го удостоява с шестмесечна командировка в Америка.

За пръв път върху замисленото лице на Хераклит Галилеев засия щастливата усмивка на завоевател.

Той натъпка големите си старомодни куфари с толкова книги, че дори самият председател на хамалското сдружение изгуби равновесие под тежестта им и изпъна до скъсване дебелия си врат, когато ги дигна от земята.

Хераклит Галилеев пристигна в Хамбург и престоя там четири дни. На петия ден сутринта той отиде на пристанището, загуби се между пътниците, които вървяха по дългия подвижен мост над водата, яви се на палубата на парахода „Левиатан“ и размаха весело шапка към непознатите изпращачи на брега.

Параходната сирена изсвири тревожно и машините затрещяха в черната вода.

„Левиатан“ се заклати и отпътува към миражната обетована земя.

— — —

В кой щат, в кой град отиде Хераклит Галилеев, в какъв научен институт изчезна той и какви занимания погълнаха неговото мравешко трудолюбие — на всички тия въпроси ние ще отговорим с дълго и упорито мълчание, тъй като животът на нашия герой в Америка е забулен в мрака на пълна неизвестност. Знае се само, че през един слънчев ден на пролетта, когато капчуците звъняха весело и из топлата мокра земя се разпукваха първите кокичета, Хераклит Галилеев се завърна в родината си съвсем преобразен и неузнаваем.

Той слезе от влака с каскет на главата и в бял тренчкот, изпод който се подаваха тънките му криви крачета, обути в голф-панталони. След него вървеше носач с два нови куфара, върху чиито капаци крещяха пъстрите етикети с познати имена: „Бристол“, „Империал“, „Регина“.

В океана ли потънаха дебелите книги и звездните карти, черната широкопола шапка и старомодните куфари — тия бездънни ноеви ковчези, в които можеше да се побере цяла къща ведно с всички домашни животни и птици?

Хераклит Галилеев идеше от вълшебното царство на машините, където една жива свиня се превръщаше

за 8 минути в 3 адвокатски чанти, в 6 четки за дрехи и в 15 кутийки за маникюрени принадлежности. Миналото стоеше далече-далече зад гърба му — като корито на пресъхнала река.

— О, йес! — отвръщаше високомерно нашият учен, когато някой го питаше дали в страната на янките има място за още един чужденец.

Каква чудна промяна стана с тоя човек, и то за толкова късо време — какво беше това загадъчно прераждане, което измени досъщ характера му и отскубна из корен старите му привички? Хераклит Галилеев не живееше вече усамотен, като по-рано, а търсеше обществото. Той пръв донесе в нашата тъжна земя веселата топчица „ю-ю“, която ощастливи децата и запълни пустия живот на депутати, министри и общественици. Хераклит Галилеев не се плашеше вече от катастрофи, защото носеше в сърцето си магичния талисман на американското хладнокръвие: пресичаше пътя на бясно фучащи автомобили и мотоциклети, вървеше спокойно по трамвайните релси и чак когато трамваят приближеше на един сантиметър от него, той отхвръкваше като някакъв гумен акробат на тротоара. Сега из устата му се откъсваха странни слова, като „рационализация“, „динамизъм“, „тайлоризъм“ и още стотици подобни тайнствени звукосъчетания, които изправяха слушателя пред заключените врати на непознати представи. Но може би вие ще си помислите, че в своето ново преображение нашият учен изневери на науката и престана да се интересува от ротацията на небесните тела? Нищо подобно. Той седеше все така надвесен над книгите, само че не над ония кошмарни томове с километрично дълги обяснения и формули, а над едни малки американски ръководства, които разкриваха в една страница толкова много тайни от небесната механика, та стигаха чак до електрическия чайник на добрия дядо господ. Хераклит Галилеев дъвчеше късче мичиганска дъвка, четеше съсредоточено практическите наръчници и требници по астрономия и физика, после се заглеждаше в някоя точка на стената и разсъждаваше смело и парадоксално като стопроцентов учен от Колумбийския университет.

И тук ние ще си позволим да подчертаем тържествено и без колебание, че тъкмо тая парадоксалност в

мисленето подтикна Хераклит Галилеев към осъществяването на една необикновена идея, чийто зародиш зрееше в подсъзнанието му още от ранно детство. Малкото гърбаво хлапе с панорамата от газено сандъче, човекът с черната широкопола шапка, когото Рокфелеровата фондация прибра под златното си крило, за да претвори духа му, даде на света най-абсурдното и същевременно най-великото откритие, каквото можем да си представим. Не динамопланетар, не перпетуум мобиле, а нещо друго, много по-ценно — това, от което всички чувствуваха отдавна нужда и което с право може да се нарече благодатна сол за духовния живот на новото човечество.

Ала нека бъдем последователни и да не нарушаваме класичния стил на нашия разказ заради внезапно пробуденото любопитство у читателя. Преди да изнесем на бял свят откритието на нашия учен, ние ще се изкашлим спокойно като Дикенс, ще пропъдим от носа си досадната муха, която също тъй гори от нетърпение да узнае още в тоя миг интригуващата подробност, ще потопим отново перото си в мастилницата и ще продължим нататък повествованието си в досегашния дух.

И тъй, Хераклит Галилеев отпътува един ден за онова глухо градче в провинцията, дето се беше родил и дето не беше стъпвал години наред. Той намери бащиния си дом, разтвори голямата дървена порта и потъна в буренясалата градина с буйно разлистени дървета, по чиито клони чуруликаха птички.

В дъното светна малка къщица, изскочила сякаш из някаква забравена приказка — с бяло варосани стени, с тревясал покрив, с лястовичи гнезда под широката стряха и с алени гиргини пред входа.

Пред къщата гореше огън, а край огъня седеше човек с брада и вареше мармалад в черно казанче. Хераклит Галилеев се представи на непознатия стопанин и говори с него до залез слънце.

На следната утрин човекът с брадата и с мармелада се пренесе в друга къща, а нашият герой извика работници, отхлупи срещу небето част от покрива на родния си дом и превърна пълния с плъхове таван в една чудновата лаборатория.

— — —

— Б-р-р-р-р! — извика професор Тамбуко Бъйдерчилд, като се отпусна безпомощно в креслото си и захапа по стар навик дебелия си език.

Навярно вие никога не сте слушали за професор Тамбуко Бъйдерчилд? Той беше директор на Калифорнийската обсерватория в Уилсонова планина и заедно с двамата си помощници Клюк Дънхам и Хоруард Цвинклайт пътуваше непрекъснато из космичните сфери, за да оправдае заслуженото си име на първожрец в храма на астрономическата наука. Звездата Пестус беше негово откритие, планетата Вентила бе негова кръщелница. На времето той пръв забеляза магнитната буря около Сатурновия пръстен, а срещу една Нова година доказа съществуването на астероидни конски мухи по опашката на Халеевата комета.

Напоследък професор Тамбуко Бъйдерчилд и неговите помощници Клюк Дънхам и Хоруард Цвинклайт наблюдаваха инфрачервената зона на Венериния спектър, когато едно странно небесно явление прикова вниманието им и ги накара да насочат грамадния си телескоп в съвсем друга посока.

Беше период на пълнолуние, а ясният златен диск на месеца започна изведнъж да съхне и да потъмнява — също както във фазата на последна четвърт. За лунно затъмнение по това време не можеше да става и дума, нито пък друга някаква астрална причина криеше в себе си ключа на тоя космичен катаклизъм.

Професор Тамбуко Бъйдерчилд ревеше от ярост пред загадката, която нараняваше все по-дълбоко самолюбието му и застрашаваше неговия авторитет на бележит астроном. Той крачеше като разярен лъв из стъклената клетка на обсерваторията, съветваше се с помощниците си, които свиваха в недоумение рамене и не знаеха повече от своя учител, плюеше гневно по пода и сипеше по адрес на цялата планетна система най-невъздържани ругатни.

Ала тая суматоха кипеше не само в Калифорнийската обсерватория на Уилсонова планина. Същото беше и на Монблан. И в Париж. И в Иркутск. И в Токио. И във всички останали обсерватории по света. Астрономите пламнаха в някаква мобилизационна треска и

реквизираха и последните възможности, за да разбулят тайната на загадъчното небесно явление.

Спокойни и равнодушни бяха само милиардите простосмъртни люде, които вече не обръщаха никакво внимание на луната. По улиците и булевардите на големите градове горяха грамадни електрически слънца, чиято ослепителна светлина беше много по-примамлива от призрачното лунно сияние. В бедните хижи смазаните от труд и неволя хора хъркаха като заклани, в кабаретата и дансингите, омотани в спирали от дива музика, звъняха чаши с огнисто вино и ехтеше безгрижният смях на охолни веселяци.

Какво правеше в това време нашият герой Хераклит Галилеев?

В неговата лаборатория бръмчеше от сутрин до вечер някаква тайнствена машина и малката бяла къщица се тресеше като курдисана детска играчка.

— — —

Лунатин!... Лунатин!... Лунатин!...
Какво е това?
Лунатин!... Лунатин!... Лунатин!...
Кажете, за бога, каква е тая дума?
Лунатин!... Лунатин!... Лунатин!...
Но защо си играете с търпението ни?

— — —

По страниците на световните вестници започнаха да се явяват чудновати съобщения и реклами. В Тумбукту, в Камчатка, в Нова Каледония, в Сингапур хората разгръщаха картата на Европа и търсеха с любопитство малката държавица България.

— Вярно ли е, че тая страна е населена с людоеди?

— Да. Когато ордите на Чингиз хан нахлули в Европа, канибалското племе „българи“ завзело част от полуострова между планината Дунав и Седефено море, изклало и изяло местните жители и си основало там свое царство. Българският цар Крум е прочут като голям людоед. В едно сражение с португалците той успял да хване в плен самия махараджа Никифор, отрязал му собственоръчно главата, панирал му мозъка и

го глътнал наведнъж, а черепа му позлатил и пил с него шампанско в чест на победата.

— Боже мой! Как тогава в тая варварска страна е направено такова велико откритие?

— В това няма нищо чудно. Геният може да се роди и в циганска колиба.

Ала въпреки тая страхотна мълва за нашето племе предприемчивите американци не закъсняха да ни направят посещение и да вземат в ръцете си някои концесии, които засипаха страната ни с долари и я превърнаха в същинска райска градина. Те организираха стандартното производство на цървули от негърска кожа, монополизираха търговията с парабели и с евтини погребални ковчези от непромокаем картон, създадоха тръстове за кондензиране на витамините от чесновия лук, издигнаха небостъргачи, прокараха подземни железници, откриха увеселителни заведения, та ако щете дори — пренесоха в престолния ни град и част от своите легендарни бандити, които пък се обединиха ведно с българските легионери и ратници в така наречения „Съюз за защита против болшевизма“. С една реч, нашата бедна земя цъфна като приказен оазис сред пустинната залязваща шир на европейския континент и от всички краища на земното кълбо започнаха да се стичат тук тълпи от любопитни люде.

И на върха на тоя духовен и материален разцвет стоеше някогашното глухо градче, в което се беше родил Хераклит Галилеев. За няколко месеца само то стана неузнаваемо. На мястото на схлупените турски къщици се усмихнаха кълбовидни и кубически вили, родени из геометричната фантазия на новата архитектура. Калните криви улички се превърнаха в широки асфалтови булеварди, по които звъняха небесносини трамваи и се плъзгаха бавно дълги елегантни автомобили. Нямаше вече жени с чорапи в ръцете пред пътните порти, нямаше пеещи продавачи на мекици из улиците, нито димящи кебапчийски скари по тротоарите. Богатите чужденци раздаваха щедро злато и купуваха всичко: къщи, места, градини, дървета, кучета, котки, покъщнина — така че старите обитатели на градчето осъмваха за една нощ милионери и заминаваха незабавно за столицата. Тоя нов град събра в себе си цвета на световната аристокрация: парализирани баронн с тръстикови патерици, дългоноси американки, които водеха подире си опитомени гущери, вързани за копринени панделки, жълтокожи принцове в лакирани двуколки, червенооки холандски албиноси, търгуващи с диаманти, мургави плантатори със сламени каски — о, това беше една пъстра менажерия на човешките раси, една весела интернационална републичка.

Едничкото нещо, което остана запазено като спомен от някогашното градче, беше бяло варосаната къщица на Хераклит Галилеев. Тя се гушеше, както по-рано, в сянката на старите дървета, трепереше цяла под развързаните сили на дяволската машина и напомняше все същата курдисана детска играчка. Около къщицата стояха три кръга от вечно будна стража, която не позволяваше никому да пристъпи прага ѝ: нашенски стражари в нови униформи с огледално лъснати чизми и със засукани мустачки, американски детективи с лули в устата и с по два пистолета във всяка ръка, английски полицаи от Скотланд Ярд с породисти кучета, чиито остри уши улавяха като антени и най-малкия шум.

На какво се дължеше това необикновено внимание към героя на нашия разказ Хераклит Галилеев?

Много просто. Та нали той даде на човечеството своето велико откритие Лунатин, което възроди света и прочу страната ни?

— — —

Да, Лунатин. Така се наричаха малките желатинови пилюли с лунни лъчи, които възвърнаха на човечеството неговия отдавна изгубен романтизъм. Лунатин се продаваше по всички аптеки, дрогерии и санитарни магазини наред с одеколона, със самобръсначните ножчета, със специалитетите против мазоли и с козметичните еликсири за растене на коса.

Желатиновите хапчета Лунатин приличаха много на пилюлите с рициново масло — с тая разлика само, че под тънката им прозрачна корица блещукаше опалово и гъсто като сироп сияние. Вкусът им беше сладникав, мирисът им наподобяваше уханието на полски теменужки. Те бяха разковничето на сантименталното настроение и оказваха чудесно въздействие върху сухия практичен дух на модерния човек. Достатъчно бе да

глътнеш едно хапче Лунатин, за да се откъснеш мигом от двойното счетоводство и да се захласнеш над стиховете на Верлен или да престанеш да мислиш за износа на червя и да зарониш сълзи при звуците на някой Шопенов валс. При това лунните пилюли бяха съвсем безопасни, защото тяхното действие траеше само два часа. След туй човек се връщаше отново в нормалното си състояние и се залавяше упорито за предишната си работа, без да си спомня по-нататък за лунния транс на душата си.

Разбира се, най-много Лунатин употребяваха влюбените. Те гълтаха по пет хапчета наведнъж и говореха с патос за своята всеотдайна обич. Едно случайно докосване до косите на любимата или до рамото на любимия събуждаше трепета на велико блаженство. Целувката се нареди между седемте смъртни гряха и стана осмият.

След влюбените стояха офицерите. Те гълтаха по две хапчета и обявяваха дуел на всеки, който ги погледнеше, без да им се усмихне.

На трето място идеха знаменитите световни дипломати в Обществото на народите, които вземаха Лунатин винаги, щом трябваше да пипнат клончето на мира или да подпишат някаква спогодба. Тогава те се разнежваха, тупаха се приятелски по раменете и също като влюбените се кълняха един другиму във вечна любов.

Четвърти поред бяха лекарите. За тях пък Лунатинът беше неизбежно вдъхновително средство, когато им предстоеше да съставят географски карти или да свирят публично на цигулка.

И най-сетне, пето и последно място заемаха всички останали хора, включително и адвокатите, които гълтаха чудотворните лунни пилюли по разни случаи: на сватби, на погребения, на именни и рождени дни, в съдилищата, в кафенетата, в градините, та дори и в баните.

Цялото земно кълбо ехтеше от нощни серенади.

Фабриките за китари и мандолини работеха трескаво.

Класическият реверанс се яви отново в салоните.

Кражбите на жени зачестиха.

Самопожертвуването стана на мода.

Старите сантиментални романи се препечатваха в милиони екземпляри.

Лунатин!... Лунатин!... Лунатин!...

Това беше мистичният символ на възкресената романтика и сигналният зов за галантни приключения и рицарски подвизи.

— — —

РАЗГОВОР МЕЖДУ АВТОРА И ЧИТАТЕЛЯ

— Събери самообладанието си, любезни читателю, и слушай хладнокръвно. Ето, ние стигнахме вече края на нашето повествование и ти трябва да узнаеш една печална подробност. Не се вълнувай. Бъди твърд и посрещни спокойно вестта за трагичната смърт на тримата прочути астрономи от Калифорнийската обсерватория на Уилсонова планина.

— Как? Мигар професор Тамбуко Бъйдерчилд и неговите помощници загинаха?

— Да, професор Тамбуко Бъйдерчилд и неговите помощници Клюк Дънхам и Хоруард Цвинклайт се обесиха на грамадния телескоп на обсерваторията.

— Господи! Кажете по-скоро защо се обесиха!

— Защото и тримата бяха безумно влюбени в луната и не можаха да преживеят нейната гибел.

— А какво стана с луната?

— Не се ли сещаш? В края на краищата нашият герой я изстиска като лимон. Една нощ тя се показа съвсем оръфана и тъмна зад облаците, завъртя се безпомощно в небесните висини и се търкулна някъде на запад. Някои разправят, че потънала в Атлантическия океан.

— Каква ужасна космична катастрофа! И след всичко туй Хераклит Галилеев живее още, нали?

— О, да. Сега той дебне Венера и навярно скоро ще започне да експлоатира и нея. Какви ли чудеса ще видим още?

1932 ·

ЕДНА ВЪЗМОЖНА УТОПИЯ

С помощта на новооткрития апарат фантаскоп човек можеше да вижда всичко, каквото пожелае, без да е надарен с някакво шесто чувство на ясновидец. Изобретател на фантаскопа беше холандският инженер Ван Трайден от Харлем — един нещастен щастливец, който спечели милиони флорини с патентоването на своето откритие в Европа и Америка и който в края на краищата се умопобърка, обсебен от нелепата мания, че въплъщава в себе си духа на свети Франциск.

Все пак въпреки трагичния край на инженер Ван Трайден фантаскопът си остана едно от най-гениалните постижения на човешкия ум. Думата „загадка" се изхвърли от употреба, тъй като новото изобретение разкриваше неограничени възможности за разплитане и на най-забулените тайни, дебнещи човека от вси страни. Нямаше вече мистериозни престъпления, нямаше неумолими любовни измени, нито неочаквани изненади от страна на оная коварна сила, наречена „съдба". Във всяка къща имаше фантаскоп и всички хора бяха буквално обхванати от една неизлечима фантаскопна епидемия да надничат непрекъснато зад съблазнителното прозорче на неизвестността.

Какво представляваше всъщност фантаскопът?

Един съвсем прост апарат във форма на кубична кутия, наподобяващ донякъде миниатюрна панорама, с тая разлика само, че вместо картичка на дъното на апарата се намираше огледална плочка. От двете страни на кутията излизаше по една нежна метална жица, споена на края със съвсем тънка магнитна пластинка. Човек закрепваше магнитните пластинки за слепите си очи посредством каучукови наушници, като радио-

слушалки, замисляше се съсредоточено няколко минути и след това се заглеждаше вторачено в голямата леща на окуляра. Тогава върху огледалната плочка изпъкваха с поразителна яснота картините и представите, извикани от неговата мисъл.

Така фантаскопът осъществяваше легендата за вълшебното огледало от „Хиляда и една нощ".

— — —

Каква дълбока истина лежи в древната розенкройцерска мъдрост: да не се дават бисери на свинете!

Да, човек злоупотребява винаги с всичко.

Лека-полека увлечението в играта с фантаскопа стигна дотам, че мнозина започнаха да се гаврят с някои интимни подробности от живота на своите познати и да наблюдават зрелища, които им бяха запретени не само от гледището на общоприетия морал, но и от чувството на добро възпитание. С други думи, стените на къщите станаха изведнъж прозрачни като стъкло и всеки любопитен безделник можеше спокойно да съзерцава какво се върши в чуждите стаи.

Много естествено е, че при това положение на разюздано любопитство и на крайно опасен за чистотата на нравите шпионаж църквата трябваше да издигне глас на протест. След църквата възнегодуваха и неколцина видни политически мъже, които нямаха никакъв интерес да се знаят излишни подробности из тяхната обществена дейност. Най-сетне една международна конвенция тури край на нарастващото вълнение, като забрани под страх на строго наказание масовата фабрикация и безогледната употреба на фантаскопи. Допущаха се известни изключения само за научни, полицейски и още някои по-специални цели.

По тоя начин човечеството наметна отново бялата мантия на невинността и се усмихна лукаво.

— — —

Понеже писателите страдат откраи време от липса на фантазия, моята скромна личност попадна безспорно в категорията на ония хора, които се нуждаеха от

фантаскоп „за специални цели“, сиреч — в името на чистото изкуство.

И тъй, нека ми бъде позволено сега да разкажа какво видях веднъж в огледалната плочка на фантаскопа благодарение на едно съвсем случайно хрумване.

Беше горещ юлски следобед, а аз седях при спуснати завеси в стаята си, прозявах се и с пот на челото се мъчех да хвана в чудодейния апарат някаква интересна идея за художествена експлоатация. По едно време, навярно от досада, през главата ми мина мисълта: как ли бих прекарал днешния ден след триста години?

— Наистина, как ли бих прекарал днешния ден след триста години? — повторих на себе си аз и се загледах в лещата на окуляра.

Неочаквано огледалото на фантаскопа светна и пред очите ми се завъртя една безкрайна лента от странни картини.

— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

Аз седях на терасата на големия хотел „Уникум“ и закусвах въглехидратни таблетки с каймак от небесна мана, когато до мен се приближи един непознат човек с четири чифта ръце и с висока цилиндрична глава, в средата на която имаше само едно око, а под окото — дълъг хобот вместо нос.

Непознатият ме поздрави, като дигна нагоре всичките си осем ръце, и рече на есперанто:

— Моето име е господин Лунч.

— Е? — отвърнах аз. — Какво обичате, господин Лунч?

— Не бихте ли желали да си вземете билет от лотарията, която безработните медиуми на Марс разиграват днес с благотворителна цел?

— Каква е главната печалба? — запитах с любопитство, като изгледах подозрително от главата до петите осморъкия субект.

— Три килограма телеплазма, напълно достатъчна да материализира за няколко секунди пред очите ви всеки дух, който пожелаете.

— Добре, дайте ми един билет.

Господин Лунч измъкна изпод широкото си сламено наметало едно дебело снопче с розови билети и го поднесе насреща ми.

— Изберете си — каза весело той и дългият му хобот се изду в сърдечна усмивка.

Аз измъкнах от снопчето един билет, сгънах го внимателно и го скрих в джоба на жилетката си.

— Номерата на печелившите билети ще бъдат съобщени по северозападния микрофон в часа на обедното равноденствие!

При тия думи господин Лунч се наведе и натисна върху дясната си обувка лъскавото копче, с помощта на което разруши скрития в подметката си атом.

Чу се остро свистене и в същия миг човекът от Марс изчезна в необятната четириизмерима действителност.

— — —

Един аеробус ме носеше към къщата на моята годеница.

Върху синия лазур на небето пламтяха грамадни едри букви:

М И Т И Н Г!

Междупланетно протестно събрание против новите митнически такси върху луксозния въздух за дишане.
Говори професор Хиби Тиби,
почетен председател
на Всемирния съюз на пневматиците.
Начало: точно след 3 минути.
Място: големият стадиум на Сатурн.

След няколко минути аз бях вече в стаята на моята скъпа Алфа.

— Кник! — извика тя, като се хвърли на шията ми. — Кник, днес ти ме обичаш по-малко от вчера!

— Алфа, престани да говориш глупости! — отвърнах аз, като я целунах по носа и се освободих леко от прегръдките ѝ.

— Не, аз ще ти докажа, че днес ти ме обичаш с един градус по-малко от вчера! — рече непоправимата ми годеница. — Съгласен ли си да проверим?

— Съгласен съм. Дай силомера! — казах с досада

аз и се отпуснах в дълбокото алуминиево кресло до хелиоскопния апарат за наблюдаване на слънчевите затъмнения.

Алфа изтича до нощната си масичка, извади от чекмеджето червения силомер на любовта и се приближи отново до мен.

— Не дишай! — заповяда тя, като разкопча ризата ми и допря до сърцето ми хладната платинена елипса.

Стрелката на силомера отскочи, както винаги, на 100 — блажения градус на всеотдайната и неизменна обич.

— Виждаш ли! — избухнах аз. — Забранявам ти отсега нататък да ми досаждаш с твоята глупава мнителност! Иначе не отговарям за себе си, ако аз наистина престана да те обичам, и то само заради тоя идиотски апарат.

Алфа ме гледаше с помътени от нежност зеници. Погледът на тъмните й очи ми говореше повече от всякакъв силомер.

— Прости ми — прошепна тя, като протегна татуираната си ръка и ме помилва по косата.

— — —

Моята квартира се намираше на шестстотин и осмия етаж: една просторна стъклена зала, пълна с всевъзможни апарати, които й придаваха вид на някаква физико-химическа лаборатория.

Тъкмо бях отворил устата си и се готвех да пломбирам наядения си кътник, когато от дъното на стаята ми се обади един дрезгав глас:

— Па-па-па! — — — Радиостанция Марс! — — — Па-па-па! — — — Главната печалба от лотарията на безработните медиуми се пада на № 7777777! — — — Па-па-па! — — — Умолява се печелившият щастливец да съобщи адреса си с ултравиолетова депеша, за да му се изпрати печалбата от три килограма телеплазма! — — — Па-па-па! — — —

Аз бръкнах в джобчето на жилетката си и извадих оттам лотарийния билет.

Какво щастие: № 7777777!

— — —

— Кажи, Алфа, кой дух желаеш да материализираме сега?

— Разбира се, някой, който се е преселил отдавна във вечността — отвърна Алфа.

Сетне тя се замисли и лицето й се озари за миг от радостна усмивка.

— Какво има? — попитах аз.

— Знаеш ли, Кник — извика моята годеница, — вчера слушах по септофона сказка за гениите на човечеството в миналото. Между многото имена в сказката се спомена и името на някой си Томас Едисон, изобретател на електрически апарати. Не мислиш ли, че би било добре да извикаме него, за да ми поправи още сега лампата над леглото?

— Браво, Алфа! Ти винаги си имала чудесни идеи!

И аз грабнах от масата високия парафинен конус, пълен с телеплазма, сложих го в средата на стаята и отвъртях малкото му капаче.

После, съгласно наставлението, извиках три пъти:

— Томас Едисон, излез! Томас Едисон, излез! Томас Едисон, излез!

Из тесния отвор на парафинения конус бликна гъста синкава пара, която се разля във въздуха и се събра на облак. От облака бавно се оформи една човешка фигура в старинен костюм, с бръснато лице и с лула в устата.

— Какво обичате? — попита тихо геният на миналото.

— Извинете, господин Едисон. Бихме ли могли да се възползуваме от вашите несъмнени дарби за поправката на оная лампа, която виждате отсреща, над леглото.

— За такава дребна работа не трябваше да смущавате покоя на моето предстоящо прераждане! Тая поправка можеше да извърши всеки обикновен електротехник! — отвърна сърдито Едисон, като пристъпи до слюдената лампа и започна да я разглежда. — Каква е тая тройна жица? — добави той веднага, учуден от шнура на лампата. — Доколкото зная, електричеството бива два вида: положително и отрицателно.

— О, електричеството бива хиляди видове! — из-

виках с непоколебима увереност аз. — Специално в нашия случай ние имаме освен положително и отрицателно, още и хроматично електричество.

— Що за глупости бъбрите? — озъби се древният учен, като ме изгледа подозрително.

— Да, хроматично — повторих аз. — Посредством тоя вид електричество лампата може да свети с различни цветове, без каквито и да било оцветени абажури. Ако не вярвате на думите ми, господин Едисон, разтворете който искате учебник по физика, за да се убедите. Днес електрическата енергия минава през толкова метаморфози, че — — —

— Тру-тру-тру! — — — Радиостанция Юпитер! — — — Отделение за научни открития — — — Тру, тру-тру! — — — Внимание! — — — Тукашната електролаборатория сполучи да добие електричество в течно състояние, с помощта на което посетите семена ще могат да дават плод за един ден! — — — Тру-тру-тру — — —

Без да каже нито дума, Томас Едисон се приближи до парафинения конус, превърна се отново в синкава пара и изчезна пак тъй бавно от очите ни, както се беше появил.

В късния вечерен здрач на стаята неговият скръбен образ се стопи като малко пухкаво облаче.

— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

Моето чудесно пътуване из действителността на далечното бъдеще би продължило навярно дълго още в огледалото на фантаскопа, ако уважаемият редактор на списанието, в което трябваше да се напечата тая история, не пропъди виденията от очите ми. Той се беше вмъкнал незабелязано в стаята ми и съвсем безцеремонно бе откачил от главата ми наушниците с магнитните пластинки.

Когато го изгледах учудено, той рече невъзмутим:

— Вашият разказ не трябва да бъде по-голям от седем страници! Не забравяйте, че списанието съдържа и друг материал: стихове, статии и отзиви за новоизлезли книги.

1933

ЖЕНАТА В ЗЛАТНИЯ КОВЧЕГ

Вие навярно познавате часовникаря Асадур Трембелян. Той е арменец и има жълто лице, гърбав нос, катраненочерни очи и дебели вежди. Когато се усмихне, устата му стига до ушите. А ушите му приличат на големи раковини.

От сутрин до вечер Асадур Трембелян седи приведен над своята работна масичка в десния ъгъл на кафене „Цейлон“ и въоръженото му с цилиндрична лупа око изглежда като изскочило из орбитата. Той се взира в разглобените механизми на старите повредени часовници и ги човърка с острите си щипци. Ще улови някое назъбено колелце и ще го натопи в чинийката с бензин, ще изтегли тънка като червейче пружинка и ще я скрие под стъклен похлупак. И току-виж, че счупеният часовник започва да трака отново и да гризе като молец часовете, когато зарадваният му притежател го спусне отново в джоба си.

В празнични дни масичката на Асадур Трембелян стои покрита с черна мушама. Тогава Асадур се облича в нови дрехи, стяга шията си в колосана яка, връзва си пъстра вратовръзка като пауново перо, взема в ръката си бастун с озъбена кучешка глава на дръжката и тръгва на разходка. Валчестото му тяло се люлее смешно върху тънките му криви нозе. Из улиците минава сякаш не човек, а някакво живо махало на часовник. Асадур обикаля всички краища на града, явява се дори в предградията и когато умората го налегне, загубва се в тъмното преддверие на някое малко кино. Той не обича да ходи по кафенета. Дотегнали са му и празният брътвеж на безделниците, и неспирното тракане на табладжийските пулове в онова задимено кафене, където той

се е сврял по неволя в един от ъглите. Най-голямата наслада за Асадур е да закове очите си в екрана и да гледа как Хари Пил се катери по покривите на летящи влакове или да следи усмихнат комичните подвизи на Лаурел и Харди, които се бият с торти и заливат улиците на цял град с каймак. Когато излезе от киното, навън е вече късна вечер. Асадур Трембелян мига като прилеп срещу светлината на електрическите лампи и се запътва доволен към къщи. Там той потъва в тишината на своята тясна северна стаичка, сварява си чай на тенекено спиртниче, после откачва от стената една мандолина със седефени звезди по дръжката, струните избръмчават предупредително и тънкото целулоидно перце започва да рони звуците на увертюрата от „Багдадският халиф". Асадур Трембелян свири с увлечение и сам се опитва да тананика мелодията. Така минава последният час от празника, докато сънят нахлуе като топъл ветрец в тясната стаичка и облъхне клепачите на нашия самотник. Асадур се мушва в леглото си, сплесва гърбавия си нос о коравата възглавница, полуотваря уста и заспива дълбоко. Понякога той не сънува нищо, понякога разговаря с някой клиент, който му дава за поправка часовник с мустаци вместо стрелки, друг път пък вижда покойния си баща на бял кон и хуква подире му, а баща му се превръща в щъркел, разтваря клюн и иска да го глътне.

И после идва отново работният ден, в който Асадур Трембелян седи приведен над малката си масичка в кафене „Цейлон". Той върти бавно своята страшна глава на циклоп с изпъкнала цилиндрична лупа на окото, разтваря капаците на старите часовници и съживява угасналите им машини.

— — —

Накрай града, зад каналите с тежка чугунена вода, която гърми под каменни мостове, се разгръща широката арена на гергьовденски събор. Тук са разпънати безброй палатки, пълни с хиляди чудеса: панорами и циркове, стрелбища и менажерии, евтини лотарии с порцеланови кани и ръждясали револвери, моментални фотографии и кабинети с восъчни кукли, представящи убийството на Умберто III, гилотинирането на Ландрю

и раждането на Исуса в яслите. Свирят латерни и музики, чуват се гърмежи, крясъци и викове. И сред целия тоя панаирен шемет стоят като омагьосани тълпи от деца със счупени гевреци в ръцете, слугини с пембени целулоидни обици, безделници с нахлупени до ушите каскети, разсилни, войници и пийнали веселяци.

Шарлатани и фокусници реват с прегракнали гласове:

— Професор Мория Джим и тайната на говорящия череп!

— Една необикновена игра на природата! Детето с две глави от Сингапур!

— Тяло-змия, глава-момиче! Пее, говори и отговаря на вашите запитвания!

— Най-големият крокодил на света! От главата до опашката четиринайсет метра! От опашката до главата единайсет метра! Всичко двайсет и пет метра!

Хората не могат да устоят на изкушението. Полузамаяни, полуизплашени, те пристъпват със свити сърца зад дрипавите завеси на палатките, където се крият чудесните изненади на тоя пъстър и недействителен свят.

Асадур Трембелян върви като насън из навалицата: ушите му звънят, очите му са широко разтворени като на сомнамбул. Пред входа на една палатка със зелени колони той се спира и чете грамадните бели букви под образа на някаква женска глава с разплетени коси:

МУЗЕУМ „ТАНАГРА"

Невиждана досега сензация!
Никаква оптическа измама!
Мадам Лили
е обекта,
който 40 дни престоя
в гробницата на Далай-Лама
в Бомбай!

Да влезе или да остане? Женската глава, нарисувана със зловеща несръчност над колоните на палатката, се огъва леко от вятъра и сякаш му кима да влезе. Асадур

Трембелян се качва по трите дървени стъпала, купува си едно червено билетче и полутъмният отвор на завесата го всмуква в примамливата си неизвестност.

Няколко мига той крачи почти пипнешком, сетне пред погледа му се открива съвсем неочаквано едно вълшебно зрелище. В дълбок дървен ковчег, боядисан със златна боя, лежи полугола жена с притворени клепачи и със сочни карминени устни. Намазаното ѝ с белило лице напомня лакирания образ на карнавална маска, широките ѝ рамене са покрити с тънък воал, през който прозира восъчната мекота на плътта ѝ. Тая жива кукла диша тежко и едрите портокали на гърдите ѝ ще се пръснат сякаш под атлазеното ѝ елече. Жената лежи неподвижно, разплетените ѝ руси коси заливат ръцете ѝ, две стари пантофки от избеляло мораво кадифе се подават в края на ковчега, където са събрани нозете на изпънатото тяло.

Онемели от учудване, запленени в някакво странно очарование, посетителите обикалят бавно около златния ковчег. Очите им са впити в спящата хубавица, изгряла като знамение между сивите стени на бедната палатка. За пръв път лицето на Асадур Трембелян пламва и се облива с руменина, ноздрите му потреперват, зениците му се помътват. Разголената плът на жената в ковчега събужда у него едно парливо чувство, което разтапя всички клетки на тялото му в сладка и мъчителна тревога. Докато той стои прехласнат и се мъчи да овладее внезапно бликналата си страст, един човек в жълта мантия и с алена чалма на главата издига театрално ръка и обяснява на публиката:

— Уважаеми господа! Пред вас се намира жената на абисинския консул в Мадейра, всемирно известната мадам Лили, чиято покъртителна история бе подробно описана от вестниците преди няколко години. Както си спомняте, мадам Лили е пътувала с керван през Сахарската пустиня, когато из един оазис изскачат насреща ѝ пирати, избиват по най-зверски начин телохранителите ѝ, а самата нея пленяват и продават за два милиона лири стерлинги на страшния магьосник, хиромант и мормонт Далай-Лама в Бомбай. Разбира се, негово превъзходителство абисинският консул организирва веднага потеря и тръгва по следите на изгубената си жена, но, за нещастие, цялата негова експедиция попада в епицентъра на един тайфун, където загива при най-трагични обстоятелства. Тогава именно прочутият филантроп лорд Базилико Фунта се заинтересува от случая и с помощта на един отред доброволци успява да проникне в непристъпната пещера на магьосника Далай-Лама, разположена сред скалистите върхове на високите бомбайски планини. С риск на живота си лорд Базилико Фунта влиза в пещерата, обезглавява страшния магьосник и се спуща в подземната гробница, за да спаси невинната жертва. След дълга и опасна борба с драконите прочутият филантроп наистина сполучва да се добере до златния саркофаг, в който мадам Лили е лежала цели четиридесет дни като египетска мумия. Най-сетне нещастницата бива дигната и пренесена в Европа, но и до днес още тя продължава да се намира в същото тежко каталептично състояние. Уважаеми господа! Феноменалната жена, която виждате сега пред себе си, спи непробуден летаргичен сън благодарение на заклинанията, с които я е омагьосал завинаги нейният похитител Далай-Лама. Най-известните световни лекари и професори са правили опити да я събудят, но, за съжаление, това не им се е удало. Мадам Лили спи вече пета година без никаква опасност за нейното здраве. Кръвообращението ѝ е съвсем правилно и пулсът ѝ е нормален. Това може всеки да установи, тук няма никаква оптическа измама, уважаеми господа! Моля, заповядайте и проверете биенето на сърцето ѝ!

Човекът с алената чалма отдръпва леко крайчеца на воала, който обвива като дим раменете на живата кукла. Хипнотизираните посетители гледат унесено мъченицата и не мърдат от местата си. Необикновената история на тая жена звучи все още в ушите им и разпаленото им въображение ги разхожда из далечната пещера на страшния магьосник Далай-Лама.

— Моля, господа, не се страхувайте! — подканя повторно човекът с чалмата, като протяга ръка и я слага върху гърдите на жената в ковчега. — Всеки от вас може лично да провери как бие сърцето на мадам Лили!

Публиката се раздвижва. Един по един присъствуващите се опомнят и се надвесват над златния ковчег. Протягат ръце и запечатват изпотените си длани върху топлата гръд на спящата вълшебница.

— Бие. Също като на жив човек.

Асадур Трембелян преглъща смутено и сам се приближава до мадам Лили. Зашеметяващо ухание облъхва лицето му, когато той се навежда над нейното стройно тяло, разтопено сякаш в ковчега. Пръстите му докосват предпазливо бялата мраморна плът, сетне се впиват в атлазеното елече. Една огнена тръпка го разтърсва до обезумяване, нещо го стиска за гърлото и изведнъж в замъгления му мозък проблясва нелепата мисъл да се хвърли върху тая полугола жена, да я захапе, да я разкъса...

Но какво е това? Миражът изчезва и щастието се изплъзва из ръцете му. В същия миг в палатката се втурва някакъв запъхтян човек с прошарени мустаци, с мазен каскет на главата и в скъсани дрехи. Едрата му възбудена фигура изпълва неочаквано цялата палатка и всички наоколо стават съвсем малки, като джуджета. Великанът се спуща право към човека с жълтата мантия, хваща го за гушата и му удря няколко плесници. Човекът в мантията побледнява и аленатa му чалма провисва смешно зад врата му.

Публиката замръзва в нова изненада. Никой не може да разбере какво става. Асадур Трембелян се дръпва като ужилен от ковчега и се залепва о дебелата греда на палатката.

— Мръсник! — крещи мъжът с прошарените мустаци. — Да не мислиш, че съм оженил дъщеря си за теб, да я показваш по панаирите! Пиянкаджия! Не те е срам! В тюрмето ще те закарам, да знаеш!

И веднага след това великанът връхлита върху жената на абисинския консул, сграбчва я за ухото и я измъква из златния ковчег.

Жената отваря очи и се събужда. Разголена, с разплетени коси и с изкривено от бяс лице, тя се изскубва из грубата лапа на нападателя си и изпищява с дрезгавия глас на уличница:

— Да се махаш оттука, идиот! Всеки печели хляба си, както може!

— Кой? Аз ли да се махам? — озъбва се бащата и брадясалият му образ става страшен. — Аз ли да се махам? — повтаря в просъница той и блъсва дъщеря си в платнената стена.

Палатката потреперва. Едва сега човекът с жълтата мантия идва на себе си. Като изневиделица в ръката му се издига тежък железен лост. Той пристъпва настръхнал до мъжа с каскета и стоварва лоста върху главата му.

Посетителите свиркат. Илюзията на чудесното зрелище е опръскана с кръв. Действителността е по-силна от измислицата. Явява се полиция. Какъв е тоя скандал?

Човекът с жълтата мантия излиза напред, воден от двама стражари. До него залита раненият и пипа уплашено окървавеното си лице, като че ли иска да се увери дали не го е изгубил. След двамата мъже върви жената от златния ковчег, облечена в мръсна зелена рокля. Сега тя е като всички други жени.

Минават няколко часа и на мястото на палатката остава само един черен квадрат гола земя с четири бели колчета по ъглите.

— — —

Тая вечер Асадур Трембелян не свири на мандолината. Той лежи в леглото си, гледа тавана и една студена мисъл капе дълбоко в мозъка му като неспирна дъждовна капка във водосточна тръба: „Всеки печели хляба си, както може.“

После Асадур заспива. През съня му минава един златен ковчег. Една жива гола кукла. Един човек с мантия. Един грозен мъж с каскет и с окървавено лице. И всичко това се върти от някакво грамадно назъбено колело — също като колело на часовников механизъм — и потъва в мрак.

1933

НОВИЯТ РОБИНЗОН

На юг от екватора, близо до Маркизките острови в Тихия океан, се намира късче пуста земя, което стърчи над водата като изоставен сал, обрасъл тук-таме с рядка растителност. Параходите, които пътуват от Таити през Нукагива за Сан Франциско, отминават почти с безразличие това безлюдно островче, защото нищо в него не може да задържи за дълго погледа: нито зелените корони на случайно израсналите палми, нито малките пъстри папагали, които прехвърчат през слънчеви дни по клоните на някое крайбрежно хлебно дърво. Да, в Полинезия има толкова много папагали, че едва ли някой им обръща внимание — точно тъй, както у нас никой не обръща внимание на врабчетата дори тогава, когато те почукват с клюн по корниза на прозореца ни.

И все пак, въпреки еднообразието и пустотата на усамотеното безименно островче, капитаните на пътуващите параходи насочват винаги далекогледа си насреща му, верни на моряшкия си навик да съзерцават всяко късче суша, пък било то и съвсем малко, като длан. Те дъвчат тютюн с почернели като въглен зъби и плюят гъста отрова в шумящата пяна на океана, после се обръщат срещу острия полъх на попътния вятър и издигат вълшебната далекогледна тръба, за да потърсят още веднъж омайния мираж на земята, от която са се откъснали.

През една ранна утрин в края на лятото Жан Батист Корнико, капитан на търговския кораб „Добра Надежда“, който правеше своя вечен рейс между Таити и Сан Франциско, бе изненадан от една необикновена гледка. Жан Батист Корнико, или както неговите хора

го наричаха „татко Батист“, бе оставил далече зад себе си потъващата точица на Нукагива, когато погледът му се закова в друга такава точица отляво, изскочила сякаш из самото дъно на океана като някаква малка възкръснала Атлантида. Старият моряк познаваше много добре мястото наоколо, та затова растящото късче земя изплува като очаквана отмора за очите му сред безкрайната водна шир. Ала когато параходът приближи пустинното островче, върху което се очертаваха редките крайбрежни дървета, татко Батист отстъпи назад и едва не изпусна далекогледа от ръката си. За пръв път след толкова години той съглеждаше там човек или поне същество, подобно на човек, което бягаше към дълбочината на острова, разбрало навярно, че са открили следите му.

Татко Батист беше от ония моряци, които са способни на всичко, щом пийнат малко повечко джин или уиски. А при това тоя загрубял старец с опърлено от вятъра лице и с широка брада на пират не изтрезняваше никога и не можеше да търпи загадките. Без да му мисли много, той заповяда да намалят веднага хода и да му доведат на всяка цена тайнственото същество, чиято неочаквана поява обърка изведнъж спокойния вървеж на мислите му. Това беше наистина едно непозволено насилие, една съвсем празна и глупава приумица, но екипажът на „Добра Надежда“ си имаше свои строги закони, срещу които никой не смееше да въстава. Четирима матроси козируваха на заповедта на капитана си, спуснаха една лодка и отпътуваха към островчето.

Пленяването на странния островитянин не беше толкова лесна работа, както можеше да се помисли отначало. Преди всичко четиримата матроси трябваше да пребродят надлъж и нашир неравния квадрат земя, докато намерят своя пленник, който се беше скрил под един заслон от палмови листа чак на другия край на острова. След това те трябваше да го увещават да ги послѣдва и най-сетне, когато се убедиха, че пред тях стои по-скоро маймуна, отколкото човек, нахвърлиха се отгоре му и започнаха тежка и упорита борба с него. Но тоя обезумял Тарзан им оказваше отчаяна съпротива, риташе ги и ги хапеше и за нищо на света не искаше да се изскубне от скривалището си. В края на

краищата, разбира се, човекоподобното същество бе победено, вързано и отвлечено на парахода, където татко Батист го посрещна със зла усмивка, за да го отнесе като скъп дар на любопитните люде от цивилизования свят.

— — —

Как мислите — в Нови Орлеан дали има професори? О, разбира се. Когато Ной е събирал в ковчега си представители на всички видове от животинското царство, той не е забравил и професорите, които днес са буквално изсипани из легендарния рог на изобилието по цялата земя. Съществуват най-различни професори и учени, тъй както съществуват и най-различни академии, университети, институти и школи. Та кой не е слушал например за института по микросфиксия, където се изучава слабото биене на пулса? Или за академията по дрозометрия, където се преподава интересната наука за изследване количеството на падналата роса? Или, да речем, за школата по хипотериология, в която се подготвят бъдещите изследвачи на допотопните чудовища?

Ала в Нови Орлеан освен изброените по-горе научни заведения съществува и едно така наречено „Общество за изучаване на човешките раси“, което се събира три пъти в седмицата на заседание, за да обсъжда тревожния въпрос: с колко милиметра са по-широки ноктите у хората от жълтата раса в сравнение с ноктите у етиопските представители? Твърде често тия заседания биват крайно оживени и свършват едва ли не катастрофално за науката, защото всички членове на това общество са все знаменити учени и професори, които се събуждат всяка сутрин с нови идеи в главите си и при това са твърде честолюбиви, ако някой се осмели да отхвърли мнението им. Трябва, значи, да се яви някакъв необикновен случай, който да тури край на разправиите между многоуважаемите учени от Обществото за изучаване на човешките раси и да ги накара да заработят дружно в името на тяхното свето призвание.

И такъв случай наистина се яви. Един ден председателят на обществото професор Фарадей Нускнакер, който бе имал неотдавна нечуван успех с тритомното

си съчинение, озаглавено „За спектралния анализ на пигментното вещество в ушите на папуасите“, разпрати до колегите си бърза покана, с която ги свикваше на важно заседание.

Когато бележитите учени се събраха в широката зала и насядаха по столовете, професор Нускнакер се поклони тържествено от високата си катедра и заяви с равния си пасторски глас:

— Драги колеги! Неотдавна при едно пътуване из Тихия океан капитанът на френския параход „Добра Надежда“ е имал щастливата възможност да се натъкне на един изключителен човешки екземпляр, обитаващ някакво пустинно островче в Полинезия. Като всеки висококултурен човек на нашето време уважаемият капитан е успял да улови и да пренесе поменатия екземпляр, който след дълги странствувания из разните щати идва най-сетне и при нас за строго научно изследване. Аз ви моля, драги колеги, да ми окажете вашето ценно съдействие при проучването на обекта и класификацията му към съответната расова група, като подчертавам предварително дълбокото си убеждение, че вие ще разрешите поставената ви задача преди всичко по съвест. Прочее, драги колеги, да пристъпим към демонстрирането на обекта!

След тая кратка реч професор Нускнакер слезе бавно от катедрата си и се приближи до една странична врата. После, като се ослуша за миг, той разтвори вратата и пред изумените учени се показа някакво странно същество — получовек, полумаймуна, — цяло обрасло в косми, с ниско чело и с малки святкащи очи, които се въртяха плахо на вси страни.

Всички членове на обществото наскачаха веднага от местата си и обградиха чудовището. Един го хвана за ръката и започна да разглежда пръстите му. Друг обърна клепача му и се взря в зеницата му. Трети го ощипа по гърба, ала тогава човекоподобното същество изръмжа и се озъби и изследвачите отскочиха назад.

От тоя ден нататък за обществото на мъдрите учени настъпиха часове на неизпитвано досега блаженство. От сутрин до вечер те седяха в широката зала и измъчваха непрекъснато своя жив препарат с най-отчаяни опити, за да установят произхода му, расовата му принадлежност, ширината на черепа му, дължината на

академично увлечение професор Нускнакер дори се залови да преброи космите на главата му, но към петдесетата хиляда се отказа от благородното си намерение и се прехвърли върху микроскопичното изследване на червените кръвни телца.

И нещастното същество търпеше всички тия експерименти и не буйствуваше вече, както при улавянето му от моряците на острова. Минало през толкова жестоки ръце, то се беше укротило или, по-право, примирило със съдбата си. От време на време само очите му се замъгляваха от безкрайно страдание, на което, разбира се, никой не обръщаше внимание. От устата му не се откъсваше нито звук — то стоеше като кротка жертва пред зловещия олтар на науката.

В края на шестата седмица жреците от Обществото за изучаване на човешките раси привършиха бляскаво задачата си. За пръв път единодушни до един, те дойдоха до заключение, че изследваният обект не е в никакъв случай човек, а чисто и просто един преходен феномен между човека и маймуната — един истински питекантропус еректус. Професор Нускнакер разтърка самодоволно ръце и заяви без колебание, че обектът се намира в близко родство с някакъв изчезнал вече вид гибони, които се отличавали от днешните си потомци на Ява, Суматра и Борнео не само с по-голямото количество мозък в черепната си кухина, но така също и с поразителната си човешка прилика. Той дори установи известна мелодичност в крясъка на нещастното същество, като забоде в рамото му дълга стоманена игла, за да го накара да изкрещи от болка.

След всички тия изследвания, които най-сетне трябваше да стигнат до своя неизбежен край, по общо мнение чудният питекантропус беше изпратен в голямата зоологическа градина във Филаделфия и поставен там в реда на маймуните — в специална желязна клетка, пред която се трупаше непрестанно народ, дошъл от всички краища на Америка.

Ала, за съжаление, феноменалното същество не живя дълго. Дни и седмици то стоеше настръхнало в един ъгъл, без да се докосва до храната си, докато една сутрин го намериха мъртво. Когато пазачът влезе в клетката му, съгледа на земята със хартия. Той дигна

скани сякаш с клечка:

„Аз, шотландецът Хенри Робълс от Хадингтън, се бях заклел да не проговоря до самата си смърт нито дума. Тежки събития в живота ми ме накараха да избягам от хората и да се скрия завинаги на оня самотен остров сред Тихия океан, където прекарах много щастливи години като дивак. Но една зла случайност ме върна отново в „цивилизования“ свят, който ме провъзгласи за животно и ме хвърли в зоологическата градина. Нека бъда простен, загдето умирам сега със съзнанието, че през целия си живот съм бил все пак само човек и че тъкмо това човешко съзнание ме е убило. Моля уважаемите антрополози да обърнат внимание на тия мои редове, когато поискат да препарират тялото ми за украса на някой музей.

Хенри Робълс.“

ПОСТСКРИПТУМ. Понеже мнозина от читателите ще запитат отде е взел героят на разказа хартия, за да напише горната бележка, пояснаваме, че тя му е била подхвърлена от автора. За мастило е послужила собствената кръв на нещастника, върху чиято лява ръка извиканият лекар е открил малка раничка.

1934

ЗАЩО ОСТАНАХ БЕЗ ДВОЙНИК

Беше ми се случила някаква неприятна история, та затова отидох при ясновидеца за съвет. Нека си призная, аз прекрачих прага на стаята му с известно смущение, сякаш влизах гол в някоя публична баня, за да изложа на показ скритите по тялото ми недостатъци. Защото тоя нашенски Нострадамус с червена брадица и с голяма крушообразна глава притежаваше наистина редкия дар да отгатва с най-изобличителни подробности миналото, настоящето и бъдещето на човека и дори да доказва дали еди-кой си е бил в далечното си прераждане фараон или гъска.

Ако щете, вярвайте, но още щом влязох в кабинета на ясновидеца, и моите опасения се сбъднаха. Той ме изгледа някак подозрително, покани ме да седна на едно разглобено кресло, а сам седна на друго, точно срещу мен, после затвори очи и изпадна веднага в транс.

— Отдавна, отдавна, преди милион години, ти си бил паяк — започна със задавен глас ясновидецът. — Покъсно си станал глиган, а днес, безспорно, си човек.

Аз седях като на тръне. Чувствувах, че сърцето ми ще се пръсне от вълнение. Можех ли нещо да възразя на тоя, който говореше с такава непоколебима увереност за моето някогашно битие? Слава богу, рекох си, че поне сега не съм бълха или леопард, а истински, здравомислещ човек, който свири дори на хармоника и е редовен член на съюза на страдащите от неизлечими мазоли. Обърнах се цял на слух и зяпнах ясновидеца в устата, за да узная какви изненади ми готви коварното бъдеще.

А ясновидецът въздъхна многозначително, като че искаше да каже: „Ей сега, приятелю, ще те окача на

бесилката“ — след това потъна отново в своята пророческа агония и по устните му заигра предишният тайнствен шепот.

— Но макар и да си човек — продължаваше той, — ти все пак си оставаш една заблудена овца, която се е откъснала от стадото си и върви към неминуема гибел. Да, ти си най-нещастният от нещастните, ти си жив мъртвец, ти си вампир! — добави внезапно ясновидецът, като отвори очи и ме жегна състрадателно със занесения си поглед.

— Но какво означава това? За бога, кажете какво се е случило! — извиках уплашено аз и скочих от креслото.

— О, безумнико! — отвърна все със същата библейска интимност пророкът. — Случило се е това, което се случва само с пигмеите и с пропадналите типове. Ти нямаш двойник, разбираш ли? Твоят етерен двойник е изчезнал, потънал е вдън земя, избягал е може би на някоя планета. Сега ти съществуваш само с физическото си тяло и приличаш на яйце без черупка, на водопад без вода, на тъпан без кожа, чуваш ли?

Цялата стая се завъртя изведнъж пред очите ми. Аз се отпуснах с подкосени нозе в креслото и зъбите ми затракаха от ужас. Яйце без черупка, водопад без вода, тъпан без кожа! Я го виж ти какъв подлец бил моят двойник! Отлъчил се, значи, най-безцеремонно от тялото ми, а аз продължавам да си живея съвсем спокойно, като че всичко ми е в ред. Чакай, ще го науча аз мошеника. Само да ми падне в ръцете.

— Извинете — обърнах се аз към ясновидеца, — не можем ли някак си да го върнем? Тъй, например, с някоя молитва или с някое заклинание?

— Уви! — рече мрачно адептът. — За всичко туй си виновен сам ти. Твоят разгулен и порочен живот, твоето пиянство, картоиграчество и неспирните ти любовни похождения са спрели течението на магнитния ти ток, който, както е известно, е живата връзка между физическото ти тяло и етерната ти обвивка. Тая именно връзка не съществува сега у тебе и затова твоят нещастен двойник ще се скита из пространството дотогава, докато в разкапаната ти от удоволствия плът не блиснат отново благодатните магнитни сили.

Лицето ми пламна от срам. Кой дявол ме караше да

идвам тук и да показвам кирливите си ризи пред тоя човек, на чието професионално мълчание едва ли можех да разчитам?

— Да не би да има някакво недоразумение — опитах се да го заблудя аз, като извадих кърпичката си и започнах да трия избилата по челото ми пот. — Понякога наистина си посръбвам, вярно е, че и на покер обичам да играя, ала...

— Мълчи! — тропна гневно с крак ясновидецът. — Зная те много добре какъв си, та няма защо да ми се докарваш. Въпрос не става тук за някакви пет-шест чашки вино — по толкова пия и аз, само че денем. А ти какво? Ти се наливаш като смок и играеш на карти като таласъм по цели нощи. Тъкмо тогава, когато тялото ти има най-голяма нужда от почивка и когато магнитният ти ток трябва да облива всички спящи клетки на твоя организъм. Пък не стига всичко туй, ами още и с любовни авантюри...

— Разкайвам се! О, горчиво се разкайвам! — завиках аз, пребледнял като смъртник при мисълта, че моят събеседник ще набоде върху вилицата на своето проклето ясновидство още някоя неприлична подробност из живота ми. — До днес аз бях не само една заблудена овца, но дори нещо по-лошо — таласъм, върколак, свиня, червей, молец, както щете. Ала отсега нататък ще стана благочестив човек и ще изпълнявам всички повеления на евангелието. Моля ви само, помогнете ми да си възвърна отново магнитния ток, а заедно с него — и моя изгубен двойник!

Ясновидецът стана бавно от креслото си и пристъпи тържествуващ до мен.

— Добре — рече той, като сложи ръка на рамото ми. — Понеже ти се разкайваш и твоето разкаяние иде направо от сърцето ти, аз ще ти помогна. От днес нататък ти ще почнеш да пиеш бъзов чай и пресъхналият ти магнитен ток ще се възобнови в най-скоро време. Когато усетиш, че нещо вземе да те гъделичка по шията, ще дойдеш пак тук, да видим дали двойникът ти се е върнал.

— Благодаря ви много! — извиках просълзен аз и мушнах в ръката на пророка една столевова банкнота, която си бях приготвил още от къщи. — Позволете ми само да ви запитам как да пия чая: преди ядене или

след ядене? И после, по колко супени лъжици дневно?

— Ще го пиеш във всяко време и без мярка — промълви с премрежени очи ясновидецът, като спусна ловко в джоба си банкнотата. — Бъзовият цвят е напоен с астрални лъчи, бъзовият цвят се намира под магнитното влияние на Юпитер, бъзовият цвят пречиства нашата карма — шепнеше в просъница той.

— — —

Дявол да го вземе, мислех си, като се прибрах в къщи и се тръшнах разнебитен на леглото. Всеки простак, значи, си има двойник, а аз нямам. Разни файтонджии, хамали и коминочистачи се загърнали в етерна обвивка, а моя милост подсмърча и се излага пред ясновидците. Тъй ли? Чакай да видим. Ще се откажа аз от всички земни радости и плътски наслади, ще се наливам от сутрин до вечер с бъзов чай и ще си чистя кармата, но в края на краищата ще спечеля изгубения си двойник и ще го направя на пихтия, та ако ще, после и в манастир да отида.

Речено — сторено. Купих си аз стотина килограма бъзов цвят, складирах го в килера и започнах да го варя като магьосник на примуса. Варях цвят — пиех чай, варях цвят — пиех чай, докато по едно време усетих, че червата ми се премятат и издават едни особени звуци, напомнящи далечно жабешко крякане.

— А-ха — рекох си. — Ето, магнитният ток тръгна вече по тялото ми.

И окуражен от това знаменателно явление, аз загълтах с още по-голяма охота горчивите астрални лъчи на вълшебното питие.

На четвъртия ден вечерта, тъкмо поливах бегонията на прозореца, и изведнъж почувствувах, че нещо ме гъделичка по шията. И не само ме гъделичка, но ме и хапе.

„Двойникът, двойникът — помислих си аз и се усмихнах самодоволно. — Върна ли се най-сетне, негоднико? Ще те науча аз как се бяга чак в космоса. Имай само малко търпение, да разбера къде си.“

И извън себе си от радост, аз захвърлих каната с водата, грабнах си шапката и изтичах при ясновидеца. Беше вече твърде късно, та затова заварих човека в

неудобно положение. Миеше си краката и съвсем не очакваше посещения.

— Добър вечер! — извиках запъхтян аз. — Извинете. Не бих се осмелил да ви безпокоя по това време, ако работата не беше бърза. Ей сега, преди няколко минути, усетих, че нещо ме гъделичка и ме хапе по шията. Моля, проверете дали двойникът ми не се е върнал?

Ясновидецът се изправи в легена и ме изгледа навъсено.

— Никакъв двойник няма! — каза той. — Туй, дето те хапе, е обикновена дървеница. Бръкни си в шията и ще видиш.

И наистина, като си бръкнах в шията, аз извадих оттам една голяма дървеница, цяла напита с кръв.

— Пък ти не се отчайвай — помъчи се да ме успокои адептът, като видя изписаното по лицето ми разочарование. — Продължавай да пиеш чай и не се грижи за нищо. Двойникът ще си дойде.

Ала минаха дни и седмици и от двойника нямаше нито следа. Аз продължавах да гълтам най-добросъвестно бъзовия чай, дори стигнах дотам, че започнах да се подувам от прекомерно пиене. Магнитният ми ток бликаше вече с такава сила, че ми създаваше хиляди неподозирани неприятности: по мен се лепяха всевъзможни железни предмети като по истински магнит, часовниците спираха в мое присъствие, кучетата виеха насреща ми с подвити опашки. И все пак беглецът не се явяваше.

— Вижте какво — казах веднъж на ясновидеца, при когото прескачах честичко за проверка. — Имам една идея. Намислил съм да потърся моя двойник чрез вестниците. Просто ще дам едно обявление и ще го замоля да се върне при мене, като му обещая, че няма да го наказвам за неблагоразумието му.

— Щом нямаш търпение, прави каквото искаш! — отсече сърдито пророкът. — Ти се отнасяш несериозно към окултните закони.

С риск да си навлека някоя нова беда на главата аз седнах пред писмената си маса и написах на един лист:

Тъй като всички почтени хора си имат етерни двойници и се гордеят с тях, умолявам моя двойник, който е напуснал неизвестно кога и по какви причини тялото ми, да се завърне незабавно при мен, като му обещавам да не го наказвам за неблагоразумната му постъпка, нито пък да му искам каквото и да било обяснение за досегашното му отсъствие. В противен случай заявявам, че го държа отговорен за всички морални вреди, които неговото самоволно отлъчване би ми нанесло от днес нататък.

На следния ден горното обявление излезе напечатано във всички вестници и за моя най-голяма изненада още същата вечер то даде своя бляскав резултат.

Бях се изтегнал на кушетката и четях най-новите изследвания върху твърдостта на човките у пингвините, когато неочаквано един ясен мъжки глас извика на самото ми ухо:

— Аз съм тук.

Понеже знаех, че освен мен в стаята няма никой друг, изпуснах уплашено книгата и скочих мигом на нозете си.

Отсреща в ъгъла стоеше едно странно човекоподобно същество: съвсем прозрачно, едва забележимо, направено сякаш от много тънко стъкло. През него се виждаха като през някакъв чудноват прозорец всички предмети върху етажерката.

— Ах, тъй! Значи, вие сте моят двойник? — казах спокоен аз, като пристъпих напред и подадох на госта си един стол. — Моля, седнете!

— Не, благодаря — отвърна двойникът. — След малко ще си вървя, но преди това искам да ви обясня някои неща, които безспорно ви интересуват.

— Как тъй ще си вървите? — извиках изумен аз. — Вие, струва ми се, знаете де ви е мястото. Престанете да ме измъчвате повече с вашите капризи! Оттука няма да мърдате, чувате ли?

— Съжалявам много, но не мога — каза етерният човек. — Аз съм на служба в митрополията и там ще остана още дълги години. Дойдох само да ви кажа да не си пръскате парите за обявления и да не пиете вече бъзов чай, защото всичко е напразно.

гняв. — След всичко туй, което ми направихте, вие се опитвате и да се подигравате с мен?

— Нямам никакво желание за подигравки — рече спокойно стъкленото същество. — Говоря ви самата истина. Негово високопреосвещенство митрополит Йероним обича твърде много шампанското и други някои земни удоволствия, та затова си е загубил двойника. А едно духовно лице като него, което отслужва молебени, открива въздържателни конгреси и държи речи за човешките добродетели, не може да се движи из обществото без двойник. Я си представете, че го види някой ясновидец или някой ангел, или дори сам господ? Ще го тикнат още приживе в пъкъла и тогава доброто име на черквата ще се оскверни от злите езици. Не, нека бъдем истински християни и да помагаме на ближния си, както гласи божията заповед. Аз ще бдя над дядо владика до края на неговия светски живот на земята и ще озарявам физическото му тяло с най-невинна астрална аура. А сега сбогом и не ме търсете повече!

При тия думи моят двойник се стопи и изчезна от стаята.

1934

ПРИКЛЮЧЕНИЯ В РАЯ

Като всеки смъртен човек и Сисой Полюлеев трябваше да напусне един ден земята. Заболя го, знаете, корем, легна той уж на шега в леглото си и повече не стана. Лекарят го обяви за стомашно болен, а той сякаш напук реши да умре от тифус. Но да оставим настрана тия противоречия във възгледите на хората и да видим какво става с душите им след тяхната смърт.

Сложиха малкото, почти детско тяло на Сисой Полюлеев в прост дървен ковчег, прекараха го през града в най-счупената погребална кола и го заровиха набързо в гробищата.

А душата на покойника се издигна като стратосферно балонче към небето, повъртя се насам-натам между звездите, поизчисти се от земния прахоляк и без да му мисли много — хоп, изтърси се пред вратите на рая.

Ала в рая не току-тъй може всеки да влезе.

— Хей, приятелю, накъде си се запътил? — извика един ангел, като съгледа дрипавия пътник, и се изпречи насреща му. — Ти с какво се занимаваше приживе?

— А че аз — изписука с тънкия си комарен гласец Сисой Полюлеев — бях бръснар. От туй си изкарвах хляба.

— Не ти е тук мястото! — каза строго ангелът, като разпери белите си криле, сякаш искаше да хвръкне.

— Но цели петдесет години аз живях безгрешно — опита се да възрази дребното човече. — Никого не съм убил и никому зло не съм сторил. Понякога, наистина, съм одрасквал някой клиент, но без да искам. Ей тъй, закачи се бръсначът в някоя пъпчица и пусне малко кръв, но после със стипцата всичко минава.

— Кой те пита какво си правил и как си живял! — разсърди се божият служител. — Разбери, че раят не е за хора като тебе! Тук живеят само душите на ония, които са заемали видно обществено положение на земята, били са банкери, владици, министри, фабриканти — с една реч, все високопоставени личности.

— Че тогава аз къде ще отида? — попита безпомощно Сисой Полюлеев и му се доплака от мъка.

— Върви по дяволите! — отвърна ангелът. — В пъкъла все ще се намери едно място и за теб!

И Сисой Полюлеев, който беше стигнал до самите райски врати, се обърна послушно назад и тръгна да търси пъкъла. Ала едва направи той няколко крачки, и лъчезарният ангел се досети за нещо, та извика подире му:

— Пътниче, чакай малко! Ти, казваш, с бръснарство си се занимавал на земята? Ние имаме нужда тук от един бръснар, само че от опитен майстор. Разбираш ли си ти добре занаята?

— Кой, аз ли? — рече радостно Сисой Полюлеев, като се спря със светнали очи. — Ами че аз контрата я мажа като масло, а алаброситe ги отсичам равни като четка!

— А от дамско фризиране разбираш ли?

— Не само разбирам, но и водна ондулация правя! — отвърна гордо покойникът. — Дъщерята на генерал Гръмимолниев все при мене идваше да си фризира косата!

— Добре! Ще останеш тогава в рая, но при едно условие. Ще се откажеш от бръснарския си навик да дрънкаш на клиентите врели-некипели, докато ги бръснеш или фризираш, ще трепериш над всяко тяхно косъмче и много-много няма да ги разпитваш от какво са умрели. Разбра ли?

— Дадено! — съгласи се Сисой Полюлеев.

— — —

И тъй, ангелът въведе бръснаря в рая, но не през главния вход, отдето минаваха обикновено обречените на вечно блаженство души, а през една странична вратичка, която водеше към обора на райските магарета.

Облякоха Сисой Полюлеев в нова бяла престилка,

закачиха на раменете му две меки пухкави крилца, каквито носеше останалият персонал в рая, и той подхвръкна към разтворената врата на небесната бръснарница, промуши се през тракащата завеса от тръстикови пръчки и започна отново стария си занаят.

В райския бръснаро-фризьорски салон нямаше отделни помещения за мъже и жени и всички стъкмяваха тоалета си в една обща зала. От сутрин до вечер кротката Сисоева душица бръснеше, стрижеше и фризираше озарените със сияние глави на благородните праведници, усмихваше се всекиму любезно, казваше „честито“, както казват бръснарите по земята, и не можеше да се нарадва на щастливата си задгробна съдба. Понякога на Сисой Полюлеев се искаше да влезе в разговор с някой клиент, да го поразпита за туй, за онуй, ала в такива минути си спомняше винаги предупреждението на ангела пред райските врати и от страх да не сбърка нещо, предпочиташе да мълчи. Пък освен това и самите клиенти се държаха тъй важно, че бръснарят не знаеше дали ще им е приятно да разговарят с него. Седяха те като на царски тронове в бръснарските кресла, гледаха отвисоко в огледалата насапунените си лица, като че гледаха не себе си, а друг някой, издуваха бузите си с език, мръщеха челата си и не обръщаха никакво внимание на тоя, който се грижеше с такова усърдие за тяхното разхубавяване. С дамите пък още по-малко можеше да се приказва. Те просто се самозабравяха от възторг пред отраженията си в грамадните огледала и в това свое себеобожаване стигаха дотам, че не забелязваха дори собственото си присъствие. Нека добавим веднага, че всички питомци в рая си оставаха завинаги на оная възраст, на която бяха напуснали земята.

След работа, когато в рая започваше нощният живот, Сисой Полюлеев обичаше да поизлезе на чист въздух, да се поразходи из широките алеи на градината, после да седне под някое палмово дърво и да си отдъхне спокойно от дневния труд. Тогава тоя тих като мушица човечец се изтягаше на тревата, слагаше ръце под главата си и се заглеждаше унесено в разперените опашки на кометите, които се носеха високо над него като огнени пауни. А наоколо му кипеше смях и веселие, от подземията на райските кабарета долиташе ди-

за джазова музика, през разтворените прозорци на клубовете се чуваха възбудените гласове на мъже, които играеха бридж и покер, далече някъде шуртеше сънуваната сякаш песен на славей. Тук цареше вечна пролет и въздухът бе напоен с омайния мирис на теменуги и рози.

„Ех, да знае сега Манчо какъв живот живея! — мислеше си Сисой Полюлеев, като си спомняше за своите приятели на земята, без да снема очи от опашките на кометите. — Вярно е, че ако се бях родил малко по-богат, можех и аз нищо да не работя като тия щастливци наоколо, но пък и така не е лошо. Хората ходят чак на Божигроб, за да станат хаджии и да дойдат тук, а аз — какво? Аз само с един бръснач и с едни ножици, дето се казва, сполучих да вляза в рая."

Тъй си мислеше Сисой Полюлеев и хич и през ума му не минаваше, че щастието му не ще трае дълго.

Веднъж в рая решиха да уредят венецианска вечер и по тоя случай целия ден преди празненството райският бръснаро-фризьорски салон бе претъпкан с народ. Между многото знатни праведници, които дойдоха да се бръснат и фризират, беше и французойката Жана-Антоанета Поасон — знаменитата фаворитка на Людовик XV, известна под името мадам Помпадур. Дойде тя в салона с две синеоки ангелчета, които ѝ служеха за пажове, изгледа победоносно присъствуващите и понеже един плешив фабрикант ѝ отстъпи галантно мястото си, курдиса се нейна милост в креслото на Сисой Полюлеев и му заповяда да ондулира косата ѝ.

И Сисой Полюлеев изтича веднага до шкафа, извади оттам една съвсем чиста бяла кърпа, която миришеше още на ютия, и я завърза около шията на видната си клиентка.

Отначало уж всичко вървеше добре, дори толкова добре, че мадам Помпадур кихна от удоволствие и двете синеоки ангелчета се спуснаха, та избърсаха носа ѝ с копринени кърпички. Но по едно време, кой знае как, самият дявол ли влезе в ръцете на бедния бръснар, апаратът за ондулация ли се счупи нещо — във всеки случай над главата на клиентката се разнесе гъст синкав дим и върху бялата кърпа около шията ѝ се изтърси ей такава една къдрица, голяма колкото половината брада на Ибсена.

Че като скочи оная ми ти мадам Помпадур от креслото, че като изпадна в истерика и започна да крещи — стените на салона затрепераха и пейзажът с Шильонския затвор се залюля като от земетресение. Ала веднага след това гласът на разярената жена загуби внезапно силата си, тя се завъртя на петите си, ударена сякаш от куршум, и се строполи в безсъзнание на пода.

Тая трагична сцена вцепени всички присъствуващи и им отне възможността да се притекат на помощ на нещастницата.

Само двете ангелчета не изгубиха присъствие на духа. Те се наведоха над любимата си господарка, подигнаха леко главата ѝ и поднесоха до носа ѝ шишенце с амоняк.

И мадам Помпадур отвори за миг очи, извика с последни усилия „Идиот!" — и припадна отново.

А Сисой Полюлеев пребледня, сви се като спукан мехур и стана мъничък, съвсем мъничък.

Тогава един грамаден ангел със златен меч на пояса влезе в салона, улови виновника за ухото, изнесе го с погнуса навън, като някаква отвратителна животинка, и го изхвърли безцеремонно из широките двери на рая.

И низвергнатата Сисоева душица се завъртя из всемира, разплакана и убита от мъка, докато най-сетне един дявол, черен като коминочистач, я набоде на тризъбата си вила и я отнесе усмихнат в пъкъла, за да я пържи там като мекица в казана с кипящия катран.

А в това време Людовик XV, който знаеше вече всички подробности около злополучното произшествие с мадам Помпадур, седеше нервиран пред писмената си маса в своя кралски апартамент и пишеше заявление до райската полицейска инспекция.

„Аз искам да зная, пишеше той, кой е пуснал тоя мошеник в рая. После, искам да зная така също дали виновникът е представил майсторско свидетелство, когато е постъпил на работа в небесния бръснаро-фризьорски салон. . ."

1936

ДАМАТА С РЕНТГЕНОВИТЕ ОЧИ

В широката и светла чакалня на прочутия институт за разхубавяване „Козметикум Амулет — салон за дамска хирургия“ седяха пет дами — елегантно облечени, грижливо гримирани, ала все пак толкова грозни, че човек би изпаднал в истинско затруднение, ако се нагърбеше с неблагодарната задача да определи коя от тях заслужава да носи с най-голямо достойнство титлата „царица на грозотата“. Като отминаваме с галантно равнодушие природните недостатъци на тия пет дами, ние ще споменем само една малка подробност, като чисто декоративен елемент на нашия разказ: уважаемите посетителки седяха в дълбоки металически кресла и прелистваха разсеяно по едно илюстровано списание, между чиито страници, наред с тържествените съобщения за предстоящи шахматни турнири и нови полярни експедиции, се криеха още и новините, че Уелският принц минал неотдавна из лондонските улици в червен фрак или че индийският махараджа Хария Трибхубана Юн Бахадур Шумшаре пристигнал благополучно в Ривиерата. От време на време мълчаливите гостенки дигаха очи от списанията и хвърляха нетърпелив поглед към синята врата в дъното на чакалнята, където трябваше да се яви любимецът на всички жени — гениалният маестро Чезарио Галфоне, който притежаваше необикновения дар да се бори с капризите на природата и да превръща и най-отвратителния изрод в прекрасен ангел.

От няколко години насам институтът за разхубавяване „Козметикум Амулет — салон за дамска хирургия“ си беше спечелил заслужената слава на истинска магична лаборатория, в която всяка жена можеше да

стане просто неузнаваема. Тук идваха стокилограмови дами, които оставяха тлъстините си и излизаха бледолики и стройни като манекени. Идваха жени с дълги носове, с дебели и криви крака, с цепнати до ушите уста, с увехнали гърди или с обраснали в косми тела — и всички те, след половинчасова операция, напущаха института като приказни хубавици. Ала маестро Галфоне беше прочут не само с изкуството си да побеждава природната грозота на своите клиентки. Не, той измисляше най-неочаквани козметични изненади и даваше непрекъснато нови насоки на гримовата техника. Тъй например негово откритие беше еликсирът за импрегниране на кожата против белези от страстни целувки, както и триъгълните вежди, които намериха широко разпространение сред скромните дами от висшето общество. Най-сетне маестро Галфоне дойде до заключение, че както противотифозният серум се приготвя от тифозни бацили, на същото основание може да се приготви и серум от патешки мозък за опресняване умствените способности на ония жени, които се занимават с благотворителни чайове, благотворителни коктейли, благотворителни пазари и изобщо с всякакъв вид благотворителна дейност. Той приготви вълшебния си серум и доказа веднъж завинаги, че е действително чудотворец. С помощта на тоя серум една видна дама сполучи да убеди със замайваща логика ревнивия си съпруг, че изневярата на съвременната жена не е нищо друго освен израз на едно най-обикновено благотворително кокетство. Накъсо казано, маестро Чезарио Галфоне беше една свръхестествена личност, чийто живот бе посветен изцяло в служба на слабия пол от хайлайфното общество.

— — —

Сега ние ще се занимаем само с една от петте дами, които седяха в чакалнята на козметикума, без, разбира се, да влагаме някакво преднамерено предпочитание в нашия избор. Спираме се на тая дама не защото тя превъзхожда другите или се намира в роднински връзки с автора, а чисто и просто затуй, че на нея именно провидението е отсъдило да играе ролята на героиня в разказаната по-долу история.

И тъй, удостоената с вниманието ни дама носеше звучното име Мими Тромпеева, но, за нещастие, бе надарена от злата орисница с кривогледи очи, които бяха тежък кошмар в нейната иначе ефирна младост. Тя предпочиташе да бъде сляпа, отколкото да съзерцава напразно прекрасните съблазни на живота около себе си, до които не можеше да се докосне. Жените я гледаха с презрение, мъжете я отминаваха с безразличие. Наистина, тялото ѝ беше съвсем нормално развито, но изпъкналите ѝ кривогледи очи отблъсваха всички и я правеха непоносима за обществото на ония, които играеха тенис и говореха за новите марки автомобилни коли. А Мими Тромпеева мечтаеше да се омъжи за милионер, защото сама беше дъщеря на богат индустриалец и не искаше да скъса връзките си с парфюмираната младеж от аристократичните кръгове. По цял ден седеше тя пред огледалото и се мъчеше да замаскира по някакъв начин жестоката шега на природата, ала напразно. Нито дълбоките сенки на очите ѝ, нито удължените ѝ ресници, нито лакираните ѝ с вазелин клепачи можеха да ѝ помогнат. В края на краищата, като разбра, че е безсилна да се бори със съдбата си, Мими Тромпеева изпадна в страшно отчаяние, което я доведе постепенно до мисълта да постъпи в манастир. Ала тъкмо тогава в помрачената ѝ памет проблесна неочаквано като спасителен фар името „Козметикум Амулет — салон за дамска хирургия". Тя подскочи от радост и захвърли малкото коварно евангелие, което щеше да отрови дните ѝ със своята свещена скука. Чудно как по-рано не бе се сетила да потърси помощта на тоя институт за разхубавяване, през който бяха минали, като през някаква вълшебна фабрика на щастливите преображения, толкова много жени! Мими Тромпеева драсна бързо върху устните си две карминени черти, напудри лицето си и изтегли тънките скоби на веждите си с черно моливче, после грабна чантата си и се запъти със затаен дъх към салона за дамска хирургия, в чиято чакалня малко по-късно ние имахме случая да я видим седнала в дълбоко металическо кресло.

След дълго и мъчително чакане маестро Чезарио Галфоне прие най-сетне нещастната си клиентка с всичкото онова съчувствие, което неговата професия му налагаше. Той успокои развълнуваната девойка с

тържественото обещание, че ще направи от нея неподражаема богиня на хубостта — една феноменална Венера на двайсетия век, с парафинени гърди и с рентгенови очи.

— Какво говорите! — учуди се приятно изненадана Мими Тромпеева, като изтърси пепелта от цигарата си в емайловата пепелничка на масата за пушене.

— Много просто, джентилисима синьорина! — извика театрално маестро Галфоне, вдъхновен от недоумението на своята събеседница. — Още не съм имал великото удоволствие да видя вашия сутиен, но допущам, че неговата кройка е безупречна. И все пак, грациозисима синьорина, ако съдя по очертанията на бюста ви под роклята, смея да заявя съвсем категорично, дори в присъствието на негово магистрално превъзходителство синьор Морис де Валеф, вдъхновения експерт във всички парижки конкурси за световни хубавици, че вашите божествени гърди правят известно отклонение от нормалната анатомия и следователно се нуждаят от една парафинена инжекция, която ще ги моделира превъзходно и ще им възвърне отново загубената класическа форма.

— Боже мой! Какво приказвате! — въздъхна радостно възбудена Мими Тромпеева, като сне кокетно жълтата си касторена шапчица и я захлупи върху откритото си коляно. — Ами какво ще стане с очите ми? За бога, кажете, ще можете ли да поправите очите ми? — добави в същия миг тя и лицето ѝ потъмня в печална гримаса.

Маестро Чезарио Галфоне сложи лявата си ръка на сърцето, а дясната издигна знаменателно нагоре и като коленичи неочаквано пред изумената девойка, извика с мекия си глицеринен глас:

— О, джентилисима, беллисима и карисима синьорина! Вярно е, че зрителният фокус на вашите омайни очи е изместен в някаква блуждаеща далечина, но, за щастие, днешната хирургия стои на такава висота, че тоя съвсем невинен недостатък ще може да се отстрани само в разстояние на десетина минути. При това аз ще капна в ангелските ви зеници няколко капки от моето последно откритие „Рентгенол", което ще ги окъпе в лъчезарен блясък и ще ги превърне в сияйни звезди за

пеперудното вдъхновение на поетите. Готов съм без всякакво колебание да ви дам тригодишна писмена гаранция за поразителното действие на моите чудотворни капки, заедно с кавалерската си дума, че вие идете в салона ми тъкмо когато аз възнамерявам да пусна в обращение първата пробна партида от дами с рентгенови очи. Доверете се на грижите ми, илустрисима синьорина, и най-късно след половин час вие ще шествувате из улиците като възкръснала из гроба Семирамида!

Упоена от патетичното красноречие на тоя необикновен творец на женска красота, Мими Тромпеева пристъпи като хипнотизирана до лекия китайски параван и се скри зад черните му лакирани крила.

— — —

Дотук, драги читателю, всичко вървеше, тъй да се каже, нормално. Ала ето че нашата история взема съвсем неочаквана развръзка и за всеобща изненада приема формата на дневник, в който преобразената ни героиня е записала със собствената си ръка своите странни преживелици след излизането си от салона за дамска хирургия. Прочее, нека престанем вече да говорим от името на автора, който и без това ненавижда клюкарската словоохотливост по тоя или оня повод. Следващите странички от дневника на Мими Тромпеева обясняват какво се случи по-нататък.

8 септември

Току-що се завърнах от салона на маестро Галфоне. Като вървях из улиците, всички се обръщаха да ме гледат. Мнозина дори се спираха и възкликваха: „Ах, какви чудни очи!“ Едва сега чувствувам, че живея. Боже, колко съм щастлива! Дано се омъжа само по-скоро.

9 септември

Хип-хип, ура! Аз виждам неща, които другите не виждат. Моите рентгенови очи проникват навсякъде.

Тая сутрин, като се събудих, забелязах в спалнята си един скелет със сребърен поднос в ръцете. Отначало се уплаших и си помислих, че все още сънувам. Но по-късно разбрах, че скелетът не бил никой друг освен нашата готвачка, която влязла да ми донесе закуската. Вълшебните капки на маестро Галфоне придадоха на очите ми свойството да гледат през материята.

10 септември

На улицата, в трамвая, в градината — навсякъде виждам само скелети. И туй ме страшно забавлява. В гръдния кош на някои бият големи като юмруци сърца, на други пък сърцата са съвсем мънички, като на врабчета.

11 септември

Аз се движа сякаш из някакво живо гробище. И интересно, че не изпитвам никакво неприятно чувство от това. Напротив, най-голямото ми развлечение е да се взирам във всеки минувач и да изследвам неговата анатомия.

14 септември

От известно време наблюдавам едно необикновено явление. Някои от хората, които срещам, и то предимно от хайлайфа, нямат никакъв мозък в главите си. Днес например видях братовчеда на Валя, който е член в управителния съвет на спортната федерация и има идеално развито тяло. Той ме спря и ме заприказва. Целуна ми ръка и започна да ме обсипва с комплименти, а аз го гледам и си мисля: „Господи, какъв строен скелет!“ Но като дигнах очи към главата му, аз открих, че в нея няма нито капчица мозък. Щях да му кажа това, но се въздържах, за да не го обидя. Може би той щеше да изтълкува думите ми в преносен смисъл. И все пак, аз предпочитам да се омъжа за човек като него, вместо да имам съпруг, чийто череп е пълен с мозък, но се крепи върху хилаво тяло.

16 септември

Снощи бях на соаре у Дейзи. Имаше много интересен свят. Само дами и господа от бомонда, между които и един чужд дипломат. Всички се надпреварваха да флиртуват с мене, но в края на краищата аз предпочетох Жан. Той е тъй богат и тъй мил. Разправят, че бил единствен наследник на вуйчо си — някакъв мултимилионер, който през време на войната натрупал грамадни богатства и сега си лекувал черния дроб във Виши. Между петнайсетината кавалери нямаше нито един с мозък. Главите на всички бяха празни, но затова пък чудно красиви. А пък скелетите им — ах, какво телосложение! Разбира се, Жан държеше първенство. Той има фигура-на атлет и когато се смее, ръмжи като мечка. Струва ми се, че ако ме прегърне, ще се стопя в ръцете му. Любопитствувам да узная откъде се взе тая духовитост у него, за да ме забавлява през цялата вечер с най-пикантни вицове. Просто щях да се пукна от смях. Уж мислите на човека идели от неговия мозък. Кой знае, може би хората от висшето общество разсъждават и мислят с някои други части на тялото си... За дамите — какво да кажа. Нито една не ми направи особено впечатление. Техните глави също нямаха мозъци, а скелетите им бяха ужасно разширени в ханша, макар че всички носеха сейнтюри. Дейзи беше облечена в нова рокля от виолетово ламе, но изглеждаше някак демоде. Пепи и Гретето бяха бронзирали ноктите си, ала въпреки туй останаха в сянка. Аз наблюдавах как дробовете им се издуват от завист при моя блестящ успех сред кавалерите. Те не можеха да си намерят място от яд, загдето съм станала център на изключително внимание, та постоянно търсеха повод да ме ухапят. Простачки! А на тръгване се осмелиха да ме разцелуват, като че нищо не е било, и дори изявиха желание да ми дойдат на гости. Какво безсрамие!

18 септември

Ах, Жан е най-пленителният мъж, когото съм срещала през живота си! Днес ходихме на разходка с колата му извън града. Бяхме само двамата. Той на-

истина е ненадминат в шегите си. Знае всички улични песни на простолюдието и ги пя из целия път. А при това колко е интелигентен и възпитан! Говори ми за значението и ефекта на различните парфюми и за чистенето на зъбите с клечка при официалните динета. Такива изискани маниери като неговите не съм виждала у никого. Да, ние бихме били една идеална двойка!

23 септември

Естествено, че аристократите трябва да се различават по нещо от обикновените хора. Затуй и главите им изглеждат кухи. Всъщност, техните мозъци са на мястото си, само че са направени от някаква много тънка материя, по-тънка навярно и от паяжина, та затова не могат да се видят. Ах, дано и моят мозък е също тъй фин като на Жан!

27 септември

Чувствувам се на седмото небе от радост! Жан ми се обясни в любов. Бяхме пак с колата му на разходка. На един завой той намали хода, прегърна ме и ме целуна. Каза, че утре ще направи официално предложение на папа.

28 септември

Отначало папа упорствуваше, защото сумата му се видя голяма. Но после, като разбра, че Жан е човек с характер, отстъпи.

Един милион в аванс и два милиона след сватбата.

5 октомври

Струва ми се, че ще полудея от щастие! Жан трепери над мен и ме уверява непрестанно в безкрайната си любов. Днес следобед кихнах и той изтича веднага за лекар. Никога не съм допушала, че ще имам такъв внимателен и нежен съпруг.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

20 ноември

Ура! Заминаваме с експреса на voyage de noce! Най-напред в Ница, а оттам — за хермелиново палто и бален тоалет в Париж.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

1934

ФИЛАНТРОПИЧНА ИСТОРИЯ

Когато далечният лъч на звездата Арктур запалваше лампите на голямата Чикагска изложба и по пламналите неонови тръби върху сградата на Електротехниката избликна водопад от синя и зелена светлина, точно в тоя миг криминалната статистика на Ню Йорк отбеляза почти автоматично едно ново престъпление. До вратата на Хавайян ресторант, който се намира на 49-а улица между Пето и Шесто авеню, падна смъртно ранен от ножа на непознат злодей известният фабрикант на панталонени копчета, уважаваният от всички мистер Оливер Блямбил.

Разбира се, подобни кървави сцени не бяха някакво изключително събитие за кипящия в мистерни живот на Съединените щати. Отдавна вече грамадните селища на небостъргачите познаваха смелостта на своите бандити, отдавна вече по асфалтовите улици се търкаляха тежки бронирани автомобили и изсипваха с картечниците си градушка от куршуми срещу вратите и прозорците на банки, кантори и богати вили. Нещо повече: работата бе стигнала дотам, че добродушната богиня на правосъдието, наречена Темида, излезе из класическата си поза на девственица, сне превръзката от очите си и като видя, че светът наоколо е действително прекрасен, захвърли ръждясалите си везни и стана любовница на гангстерите срещу прилично възнаграждение.

Ала както проститутката често обича да говори за морал, за да прикрие загубеното си целомъдрие, така и Темида запази своя електрически стол, за да поддържа все още доброто си име сред обществото. Вярно е, че на тоя стол сядаха само негри или случайни, неорга-

низирани престъпници, които не можеха да плащат на богинята високия ѝ хонорар за благосклонност. Но мигар това не беше предостатъчно, за да се изтъква от време на време възпитателното значение на смъртното наказание и да се внушава у хората страх пред закона?

Ето защо, след като следствието установи, че авторът на драмата пред Хавайян ресторант не е професионален бандит и следователно е действувал не от името на някоя законно регистрирана престъпна организация, а чисто и просто бе заклал нещастния мистер Блямбил поради лични съображения, тогава срещу него се озъбиха с неумолима жестокост всички параграфи на наказателния кодекс. Какви бяха тия лични съображения — ей сега ще узнаете.

Забелязали сте навярно, че панталонените копчета носят странния надпис „For gentlemen“. Във фабриката на мистер Блямбил тоя надпис се пресоваше върху всяко копче, без някой да му обръща внимание и да се замисля над неговото значение. Ала ето че един ден работникът Тадеуш Валдек, полски емигрант, който работеше тъкмо на пресата с фаталния надпис, поиска да влезе в разговор с надзирателя и съвсем случайно му подхвърли, че вместо „For gentlemen“ по-разумно би било да се пише върху копчетата „Gloria“ или „Universal“.

— Защо? — попита надзирателят.

— Защото тия копчета се зашиват не само по панталоните на джентълмени, но и по панталоните на просяци, хамали и дори мошеници.

На следната сутрин Тадеуш Валдек бе извикан в кабинета на фабриканта.

— Вярно ли е, че сте се бунтували срещу съществуващия ред във фабриката ми? — рече мрачно мистер Блямбил, загледан в слънчевото петно, което играеше на писмената му маса.

— Нищо подобно, сър — отвърна спокойно работникът, напълно уверен, че е станал жертва на някакво лесно поправимо недоразумение.

— Ще отречете ли факта, че сте се опитвали да агитирате идеята за социално равенство чрез лозунги по панталонените копчета? — изсъска още по-мрачно фабрикантът и тоя път стоманеният му поглед разряза от главата до петите бедния поляк.

— Не, това е лъжа! — извика изумен Валдек. — Аз само изказах мнението, че надписът „For gentlemen“ може да бъде заменен с нов поради универсалността на клиентелата.

— Как? — избухна мистер Блямбил, като скочи от коженото си кресло със зачервено от гняв лице. — Какво казахте? Мнение? Значи, вие имате дързостта да играете ролята на акционер в собственото ми предприятие и да давате съвети? Вижте какво, аз държа при себе си работници, които уважават традицията и могат да имат мнение само за филмите на Жуана Крауфорд! Погрижете се да си получите незабавно заплатата и да се махате веднага от фабриката ми, чувате ли?

— Но, мистер Блямбил, аз съм невинен — промълви с разтреперан глас работникът. — Помъчете се да ме разберете. Вие знаете, че всички мъже носят панталони, но че не всички са джентълмени.

Ала мистер Оливер Блямбил не каза нито дума повече, нито пък искаше да слуша каквито и да било по-нататъшни обяснения. Той се отпусна отново в широкото си кожено кресло и сложи ръка на сърцето си, за да измери силата на нервната си възбуда. Сетне, като изгледа още веднъж опасния субект, той издигна тържествено показалеца си и му посочи златната рамчица на стената, където се мъдреше с големи букви познатата американска максима: „Времето е пари.“ Но тъй като Тадеуш Валдек не мърдаше от мястото си и все още търсеше думи да умилостиви гнева на господаря си, мистер Оливер Блямбил натисна едно никелово копче върху писмената си маса и тутакси в кабинета му влезе един грамаден негър в жълта ливрея. Фабрикантът кимна с глава към досадния си посетител и намръщи лицето си в презрителна гримаса. Тогава негърът се приближи с тежки стъпки до работника, сграбчи го като агне в едрите си лапи и го изнесе навън.

Когато Тадеуш Валдек се намери на улицата, всичко наоколо му се стори неизмеримо далечно и чуждо. Светът изглеждаше раздробен на хиляди цветни късчета, които подскачаха и се въртяха сякаш в някакъв огромен калейдоскоп. Каменните небостъргачи го гледаха безучастно с безбройните мъртви очи на празните

си прозорци, пред нозете му се разтягаше безкраен асфалтов път, изпъстрен с ромбовидните шарки на универсалната автомобилна гума „Гудрич“. Елегантни жени в пъстри копринени рокли се люлееха бавно върху крехките токчета на обущата си, коронясали гримираните си устни с рекламната усмивка на кинозвезди. Гологлави фермери от Тексас, Калифорния и Южна Каролина крачеха с гъливеровски стъпки и вдишваха дълбоко бензиновия въздух на шумящия град. Едно невидимо сърце туптеше като страхотна стоманена машина, отмерваше с тътен могъщите си удари и разливаше по артериите на града черната кръв на неизменния стандартен живот. Беше лято, но лято без чучулиги, без цветя и без пасторалните багри на сенокоса. Самото небе тежеше като покрив на лаборатория, а слънцето грееше с диатермичната усмивка на кварцова лампа.

Тадеуш Валдек знаеше много добре какво го чака сега. В тая страна на рекордните скорости, където самолетите, експресите, метрополитените, моторните лодки, автомобилите с висока мощност, телефоните и радиото гълтаха лакомо разстоянието и времето, човек можеше да изтлее съвсем бавно, като сред пустиня, от гладна смърт, без някой да му протегне ръка за помощ. Тук имаше стотици дружества за закрила на животните, чудати своднически домове за мартенската любов на котките и инвалидни приюти за ослепелите папагали. Тук бактериологическите институти отглеждаха Кохови пръчици и чумни бацили в специални стъкленици с бульон, за да „обогатят“ науката с някой нов серум. Само човекът стоеше по-долу от амебата и никой не се грижеше за него, защото не беше нито куче, което умееше да носи бастун в устата си, нито бацил, който можеше да бъде разглеждан под микроскоп. Наистина, всичко не беше още загубено. Нещастният поляк трябваше да последва примера на легионите безработни, които се нареждаха пред вратите на фабриките, очакващи слепият случай да ги изтръгне из лапите на глада. Най-сетне той можеше да разреши съвсем просто въпроса за своето земно съществуване, като си окачи вече на шията, или пък се хвърли под някой влак. Но той не направи нито едното, нито другото. В главата му постепенно узря мисълта за отмъщение

и обхванат и заслепен от нея, полякът тръгна като лунатик подир сянката на мистер Блямбил, сам превърнат в негова втора сянка. Така дойде денят, в който той настигна жертвата си пред Хавайян ресторант и с адско злорадство заби ножа си в гърба ѝ.

— — —

В затвора „Синг-Синг“ има една висока и светла стая с тежко удобно кресло, пред което са наредени като в театър празни пейки. Стените на стаята са голи. Над креслото виси голяма табела с надпис „Silence“ — една поетична дума, която на наш език значи „мълчание“. В един от ъглите се вижда раковина пред водопровод с два крана, от които тече гореща и студена вода. И това е всичко.

Ако човек попадне случайно сам в тая стая, би изпитал странно спокойствие и с удоволствие би пожелал да си почине в удобното кресло. Но ако влезе вътре заедно с неколцина съдии, с чиновниците от затвора и с любезния им директор мистер Люис Лейс, които ще насядат тържествено по празните пейки, тогава той би се вкаменил от ужас и за нищо на света не би се съгласил да пристъпи до загадъчното, макар и удобно кресло. В последния случай обикновено пазачите на „Синг-Синг“ се справят лесно с малодушието на страхливеца, като го отвеждат насила до почетното място и го завързват здраво за креслото с кожени ремъци.

Убиецът на мистер Блямбил не принадлежеше нито към числото на ония, които можеха да попаднат сами във високата светла стая, нито пък към другите, които биха се възпротивили да седнат на електрическия стол. Той очакваше с тъпо примирение часа, в който щяха да го преместят в така наречената „танцувална зала“, дето осъденият прекарва последния ден от живота си.

Съществуваше ли някаква надежда за спасение? Не. Смъртта беше също тъй неизбежна, както е неизбежна нощта след свършването на деня. Губернаторът на Нюйоркския щат, личен приятел на покойния мистер Блямбил, отхвърли подадената молба за помилване, като подчерта задоволството си от справедливата и безпристрастна присъда. Тъй съобщи адвокатът, който

в началото изглеждаше непоправим оптимист като всички свои събратя.

Ала ето че понякога съдбата пожелава да си устрои някоя малка шега с някого и да продължи живота му на земята с още няколко завъртвания на часовниковите стрелки около циферблата. Такава беше нейната шега и с Тадеуш Валдек, чието екзекутиране трябваше да се отложи за известно време поради неочаквана повреда на електрическия стол. Когато столът бе поправен, съдбата реши да повтори забавния си номер. Тадеуш Валдек почувствува внезапно някакви остри болки в корема си. Той се изтегна на леглото и започна да стене — кротко и тихо, сякаш се молеше някому. Но болките ставаха все по-силни и по-непоносими и из гърлото на осъдения се проточи зловещ вой, който стигна до ушите на пазачите.

Разтвориха вратата и надникнаха вътре: затворникът се гърчеше като отровен, с разядено от страдание лице.

Малко по-късно дойде и лекарят на затвора, благообразният аспиринен доктор Теобалдус Ченчето, който запретна ръкавите на бялата си престилка и започна да бърка в устата на осъдения с дръжката на една супена лъжица. Ала тъй като лъжицата си оставаше все пак лъжица и не даваше никакви указания за диагнозата на болния, лекарят измъкна из джоба на престилката си термометър и го мушна под мишницата на пациента си. Температура 39°! Наистина, случаят не беше от ония, които се лекуваха обикновено с аспирин или с рициново масло, затова доктор Теобалдус Ченчето се почувствува съвсем безпомощен и излезе тихичко от килията на Тадеуш Валдек.

След няколко минути той се върна отново, придружен от главния хирург на болницата в „Синг-Синг“ професор Уйлям Камертън и от неговия асистент доктор Фреди Пип. Тримата бели гарвана на медицинската наука се нахвърлиха алчно върху своята плячка, като съсредоточиха всичкото си внимание над шифрованата Ескулапова загадка. Мозъците и на тримата работеха тъй трескаво, че с излъчените от тях калории можеха да се загреят парните котли на цяла фабрика.

— Акутен апандисит! — съобщи най-сетне професор Уйлям Камертън, като изтри с ръкав обилната пот по челото си.

— Акутен апандисит! — повтори с облекчителна въздишка асистентът Фреди Пип.

— Точно тъй, както мислех и аз! — потвърди усмихнат доктор Теобалдус Ченчето.

При думата „апандисит“ Тадеуш Валдек разтвори широко очи и се вгледа вторачено в безстрастното лице на хирурга.

Професор Камертън сякаш отгатна изненадата на осъдения, та побърза да добави:

— Не се страхувайте. Всичко ще мине благополучно, щом се вземат навреме мерки. Незабавната операция ще ви спаси от опасността. Иначе рискувате живота си.

— Но как? — промълви унесено затворникът, като пробуден от сън. — Каква опасност? Та аз вече съм рискувал живота си. Мигар вие не знаете, че съм осъден на смърт и че всеки миг мога да бъда екзекутиран?

— Това няма никакво значение за медицината — отвърна невъзмутимо хирургът. — Ние трябва да изпълним хумания си дълг и да предотвратим усложнението, което ще предизвика неминуем перитонит!

Тадеуш Валдек не разбираше нито буква от нелепите слова на тоя странен учен, изправен до леглото му заедно със своите колеги. Той все още бе запазил всичката яснота на бедния си разсъдък, макар че продължаваше да се превива от болки.

— Но не е ли все едно — рече тихо и с несъкрушима логика той — дали ще умра от апандисит, или от електрически ток? Нали в края на краищата въпреки вашите грижи и добри намерения, аз все пак не ще остана жив? Ако вие действително ми желаете доброто, спрете болките ми с упойка и ме оставете да умра поне без церемонии.

— Хей, човече! — изкрещя над главата му професор Камертън, изгубил неочаквано самообладание. — Престанете да философствувате и да бъбрите глупости! Болестта ви е едно, а наказанието — друго. Ние гледаме на вас не като на престъпник, а като на обикновен пациент, който се нуждае от нашата помощ, разбирате ли? Какво ще стане после — това не ни интересува. Ако щат, нека ви нарежат на парчета. Там има думата

правосъдието. И тъй, съветвам ви да проявите малко повече благоразумие и да не ни пречите на работата, защото всяка минута ни е скъпа!

— Да, всяка минута ни е скъпа! — повтори като автомат асистентът Фреди Пип.

— Ние носим углавна отговорност! — рече тежко доктор Теобалдус Ченчето, като се изкашля в шепата си.

И след тия кратки и убедителни увещания на тримата лекари осъденият бе пренесен в болницата на затвора, където го сложиха на една маса в преддверието на операционната зала. Там професор Камертън превърза на устата му маска, съединена с Юнкерсов апарат, отвори канелката на бомбата с „райски газ“ и скоро Тадеуш Валдек потъна в някаква мека люлка, откъсна се от действителността и престана да усеща всякакви болки. Когато „райският газ“ го издигна на етерните си криле и го спусна в слънчевата градина на сънищата, една безшумна количка отнесе в операционната зала неговото голо тяло, което бе уловено веднага от няколко чифта здрави мъжки ръце и простряно върху дългата операционна маса. След няколко секунди пред масата се изправиха мълчаливо четири тайнствени фигури, напомнящи съзаклятници от Ку-Клукс-Клан и същевременно някакви бели водолази в дълги бели престилки, с бели гугли на главите, с каучукови маски на устата и с прозрачни гумени ръкавици. Бяха професор Уйлям Камертън, неговият асистент Фреди Пип, доктор Теобалдус Ченчето и една милосърдна сестра.

Тогава професор Камертън се наведе над болния и пристъпи към работа. С блестящия си нож той направи класичния ленандеров разрез, като цепна кожата, подкожната тлъстина и сухожилната покривка на правия коремен мускул.

За пръв път в своята дългогодишна практика професор Камертън не се излъга в диагнозата си. Той намери сляпото черво и апендикса и затрепера от радост, сякаш беше бръкнал не в корема на жив човек, а в някоя делва с жълтици. Да, апендиксът беше гнойно възпален и подут. Още малко, и това невинно израстъче можеше да се пукне и да предизвика перитонит. Хирургът го хвана грижливо и го измъкна навън като едра тропическа гъсеница.

Когато Тадеуш Валдек отвори очи, тримата лекари и сестрата го поздравиха по всички правила на американската учтивост с щастливото му избавление. След това той бе преместен в една от стаите на болницата и оставен там под майчинските грижи на цяла дузина благочестиви стари моми, които се бяха отрекли от земните блага не толкова от състрадание към нещастните, колкото поради аскетичното примирение със своята грозота.

На втория ден след операцията осъденият получи чай и удоволствието да чуе от устата на една сестра няколко Давидови псалми.

На петия ден доктор Теобалдус Ченчето му даде собственоръчно 30 грама рициново масло, а друга сестра му поднесе пилешка супа, мляко и компот от вишни.

На осмия ден професор Камертън сне конците от раната му и Тадеуш Валдек бе изписан от болницата.

— — —

Кой знае, може би на съдбата дотегна изведнъж цялата тая комедия на човешко милосърдие, та затова отвърна поглед от осъдения и ускори по такъв начин изпълнението на смъртната му присъда.

От болницата Тадеуш Валдек отиде право в „танцувалната зала“. Той нямаше вече никаква причина да избягва смъртта. Беше опериран сполучливо и можеше да седне сега с чиста съвест на електрическия стол.

Цял ден осъденият държа заключена мисълта си в студената вехтарница на своето минало. През паметта му се носеха сенките на черквите, манастирите, параклисите и синагогите на родния му град Краков. Ето Вавелския хълм, крепостта и старата катедрала със сребърния ковчег на свети Станислав. Ето тяхната малка къщица в Подгоже: майка му, баща му, братята му, насядали вечер в градинката под брилянтните пламъчета на звездите. Но кой е тоя смешен човек с книжна гугла на главата и с дървен детски меч на пояса? Да, това е малоумният Хоцко, който търси из улиците легендарното съкровище на граф Монте Кристо и събира от земята всякакви парцалчета, хартийки и счупени стъкла.

Тадеуш Валдек се усмихва горчиво и през съзнанието му пробягват с неуловима бързина нови картини. Един образ блясва като мълния и изгаря мозъка му: образът на златокоса девойка, изгряла като огнен ангел из късната светлина на залеза в стъклото на един стар прозорец. Някога Ядвига беше негова годеница. Заради нея той замина за Америка. Искаше да спечели много пари и да се върне богат човек. Защо най-сетне да не се наредеше и той между милионерите, които държаха света в ръцете си? Нали беше умен и предприемчив и не отстъпваше пред несполуките? С какво стояха по-горе от него освен с богатствата си Уестминстерският херцог, махараджата на Хайдерабад, Рокфелер, Морган, Астор, Патиньо, Коти, Форд и още толкова други честити люде, някои от които са били в началото на живота си последни бедняци?

През един облачен следобед двамата с Ядвига се разхождаха по брега на Висла, загледани в хипнотизиращия бяг на водите ѝ. Тя го молеше да не заминава. Уверяваше го, че съществувало щастие, което било по-скъпо от всичкото злато на земята. Две бистри сълзи пречупваха блясъка на сините ѝ очи, пълни с безкрайна нежност и любов. Но той не вярваше на думите ѝ, защото знаеше, че няма щастие в страшните дни на безхлебието, когато човек оскотява от глад и нищета и забравя любовта си така, както падащият в пропастта забравя мигом еделвайса, заради чийто цвят е дръзнал да се покатери на върха на непристъпната скала.

След няколко дни Тадеуш Валдек се сбогува и отпътува към миражната страна, където сиромасите ставаха милионери. Но докато Ядвига се бе мамила, че щастието е възможно без всякакви уговорки, Тадеуш Валдек пък се измами в сляпата си вяра, че може да забогатее и да стане равен на Рокфелер. Изхвърлен на другия край на света, наивният ловец на долари започна да се люшка безпомощно от щат в щат, от прерия в прерия, за да попадне най-сетне в необятните равнини на пампасите, а оттам — в джунглите на Патагония. Лека-полека скитничеството го смаза съвсем и той престана да мисли за своето милионерство. Разбира се, за връщане не можеше да става и дума. Тадеуш Валдек търсеше само насъщното парче хляб.

Отначало Ядвига му пишеше често писма и го окуражаваше с топли думи. После писмата ѝ станаха по-редки и започнаха да лъхат хладина. В края на краищата едно последно писмо го настигна като изгубен гълъб в Буенос Айрес и му разкри далечното безучастие на тая, която го бе обичала някога. Той скъса бавно писмото като към непотребна хартия, защото и в неговото сърце гаснеха вече последните искрици на любовта.

Тая проста история се случва с всеки човек, който се е клел във вечна обич, без да съзнава, че клетвата му е само една галантна лъжа. Трябва да минат месеци и години, за да ни стане ясно, че нашите чувства са също тъй коварни, както е коварно и времето, което ни приближава неусетно към смъртта.

И ето сега, когато фаталната случайност изпреварваше това време и искаше да отнеме живота му, Тадеуш Валдек прониквашe отвъд пределите на великата илюзия, в чийто аквариум бяха угоявани още от дните на най-ранното му детство дяволските медузи на надеждите. Мигар съществуваше някаква разлика между него и малоумния Хоцко? Та нали и той бе търсил години наред съкровището на граф Монте Кристо и в заслепението си бе събирал от земята само парцалчета и счупени стъкла?

Но благодетелното човечество не позволява никому да скъса изведнъж с миражите си и да потъне в кристално бистрата отрова на истината. То преследва нещастниците със своето лицемерно съчувствие до последния миг на живота им и най-сетне ги умъртвява с нечувано благоприличие. В тия трагични минути, когато осъденият очакваше смъртта, един парфюмиран господин дойде при него и му съобщи, че според приетия обичай управлението на „Синг-Синг“ е длъжно да изпълни последното му желание.

Тадеуш Валдек изгледа непознатия с нескривана изненада.

— Нямате ли поне някакво най-малко желание? — попита любезно гостът и устните му се цепнаха в лека усмивка.

— Да — рече след кратко мълчание затворникът. — Аз бих желал да получа една богата вечеря, и то такава, каквато би имал на трапезата си например Джон

Пиерпон Морган по случай рождения си ден. Възможно ли е да се изпълни това?

— Бъдете спокоен — отвърна парфюмираният господин с готовността на метр д'отел, който приема поръчка за банкет. — Всичко ще бъде приготвено от най-доброкачествени продукти и при това — от готвач, посветен във всички тънкости на кулинарното изкуство.

И наистина, късно вечерта Тадеуш Валдек получи за вечеря такива великолепни и разнообразни ястия, каквито никога не бе дори сънувал. Те се усмихваха в скъпи сребърни блюда, сервирани сякаш от ръката на художник и ухаещи по-вълшебно от най-хубавите цветя на света. Тук имаше и риби, които се раждаха само в един екземпляр за нежните стомаси на охолните чревоугодници, и стриди, и печено, и салата от ароматни трюфели, изровени с дресирани свине чак в Прованс, имаше и стари вина с мухлясали печати по бутилките, и оригинален парижки коантро, та ако щете най-сетне и пъп от крокодил. И всяко ястие бе обградено с десетки ножове и ножчета, вилици и вилички, лъжици и лъжички и още много други чудати и неразгадаеми инструменти, заради изучаването на които възпитаните хора от „доброто" общество прахосват задължително младостта си. Тадеуш Валдек, който години наред не бе си дояждал, се нахвърли лакомо върху цялата тая фантастична трапеза и започна да унищожава едно по едно ястията, без да спазва нито някакъв ред, нито изисканите маниери на добрия тон. Неговите черва съскаха като алчни змии в корема му и не искаха да знаят какво ще влезе по-рано в тях.

Докато Тадеуш Валдек не беше извършил престъпление, никой не се сещаше да му подхвърли поне късче хляб. Сега, когато го умъртвяваха, човешкото безсрамие се превръщаше във великодушие. Но кой щеше да плати всичкото това разточителство? Навярно и за тия трапези на осъдените на смърт се грижеше някое филантропично общество, което си имаше скромен председател с подстригана брадичка и с невинна физиономия и което уреждаше по няколко пъти в годината благотворителни забави и концерти с Моцартова музика.

Ала бедата е там, че човек има не само тяло и стомах, но и още нещо, което палачите наричат „душа". Затова и Тадеуш Валдек трябваше да мине през още едно последно изпитание, преди да седне на електрическия стол. Тоя път, разбира се, той упорствува докрай и отказа да целуне разпятието, което извиканият католишки свещеник поднесе до устните му. Тоя духовен хирург искаше да оперира на свой ред душата му от апандисита на тежкия грях и да я изпрати с благословия в райските селения. Но Тадеуш Валдек остана непреклонен.

— Не забравяй, че има бог! — каза назидателно свещеникът.

— Не, отче, няма бог — промълви пророчески осъденият. — Ако бог съществуваше, той никога не би допуснал да извърша престъпление. Нали господ е всеблаг и закриля дори и тревицата? Защо тогава неговата воля не ме вкамени, когато дигнах ножа си над мистер Блямбил?

Свещеникът примигна добродушно, сякаш някой го попръска с одеколон. Без да каже нещо, той се отдръпна в ъгъла, събра ръце за молитва и издигна очи към тавана. Вярваше ли той наистина в съществуването на бога, или вършеше всичко по навик — кой знае.

След това вратата на високата светла стая се отвори. Тадеуш Валдек мина през нея, придружен от двама пазачи, от неколцина чиновници, от директора на затвора мистер Люис Лейс и от съдиите, които го бяха осъдили. Той се приближи с обезумели очи до тежкото кресло и седна треперещ в него, без да окаже нито най-малка съпротива. Ужасът беше сковал мозъка му. Една муха кацна на рамото му, пречупи главицата си с предните си крачета, като че искаше да я отскубне, после хвръкна.

И чудно нещо. В това предсмъртно откъсване от осезаемата реалност ръката на бедния Тадеуш напипа някаква развъртяна бурмичка отстрани на креслото и започна да я навива — несъзнателно и упорито, вярна на своя навик, който подчертаваше с поразяващ трагизъм все още непобедимата жизненост на плътта.

В същото време палачът в стоманената кабина погледна като по даден знак часовника, почеса, кой знае защо, ухото си и спусна съвсем спокойно лоста.

1933

ТОВА СЕ СЛУЧИ В ЛАМПАДЕФОРИЯ

Разгърнете който искате атлас и потърсете в него страната Лампадефория. Ей богу, ще си загубите само времето, тъй като Лампадефория не е отбелязана в никоя географска карта.

А все пак Лампадефория съществува. И не само съществува, но е населена дори с хора, които приличат във всяко отношение на хората от другите културни страни. Лампадефорците познават Спенсера и Бетховена, самолета и радиото, футбола и тангото. И те като нас живеят във високи бетонни здания, ходят на кино, плащат данъци, женят се, бият се, размножават се по общото правило на гражданската етика — с една реч, лампадефорците са прекрасни люде.

Ако някога английският хуманист Томас Мор създаде в своята „Утопия“ чудесния образец на една идеална държава, ние пък ще посочим за пример на останалите страни държавата Лампадефория, където няма криза и където всички се радват на нечувано благоденствие. Впрочем, кризата свирепствуваше и там, но благодарение на хитроумните мерки, взети от лампадефорските управници, тая почти загиваща страна се превърна за късо време в същинска райска градина.

Ала нека започнем разказа си от ония далечни дни, когато Лампадефория се намираше в навечерието на пълна стопанска катастрофа. Тогава, знаете, вътрешното положение на страната беше по-лошо от бедствено. Всеки ден се затваряше по един магазин, всеки три дни — по една фабрика. Безработицата беше взела такива грамадни размери, че най-сетне и самите министри рискуваха да останат без работа. Последната опасност, изглежда, накара лампадефорските държавници

да се замислят по-сериозно за своето бъдеще и във връзка с това — да потърсят нови средства за спасението на народа. След дълги заседания и неуморни бдения в парламента един от министрите на Лампадефория, който минаваше за мъдър човек, скочи от стола си, удари с юмрук върху зелената заседателна маса и извика с ликуващия глас на Архимеда:

— Еврика!

На другия ден по улиците на лампадефорската столица бе разлепен следният паметен манифест:

„Лампадефорци! Световната криза шествува като зла чума по цялото земно кълбо. Тя не пожали и нашата хубава страна, която преживява дни на тежки изпитания. Празните железни каси в държавната хазна напомнят надгробни паметници на нашето някогашно благополучие. Мнозина от вас гладуват, защото са останали без работа, а държавата е безсилна да им се притече на помощ. Но нека това не отчайва никого. В днешния трагичен момент отечеството се нуждае от хора с несъкрушимо самообладание и с твърда вяра в щастливото бъдеще. Безработни граждани на Лампадефория! Дигнете гордо глави и хвърлете поглед към безкрайните родни поля — единчкото благо, което ви е останало. Идете всички там и докато трае кризата, яжте до насита тлъстата сочна трева с героичното съзнание, че вършите един велик патриотичен подвиг. Грядущите поколения ще си спомнят със сълзи на очи за вас и имената ви ще светят със златни букви в славната история на нашия народ. Нека бог ви закриля и подслажда с повече витамини тревата, която ще пасете. Амин!

Бодил III[1],
крал на Лампадефория“

— — —

— Ура — закрещяха радостно безработните лампадефорци и захвърляха шапките си високо във въздуха. — Да живее нашият любим владетел Бодил III!

[1] В първоначалния текст поради явното сходство с името на цар Борис III думата Бодил III е заличена от цензурата и заменена от автора с „Кактус I“. (Б. р.)

Да живеят нашите мъдри управници! Да живее Лампадефория!

Скоро по всички кътища на лампадефорското кралство се издигнаха трибуни, а на трибуните се възкачиха като на черковни амвони видни вегетариански оратори, които започнаха да славословят своето учение и да доказват, че растителната храна облагородява човека и продължава живота му на земята с цели десетилетия. Специално за тревата в Лампадефория ораторите изказваха най-ласкави мнения. Те я сравняваха по хранителност ту с месото на пъдпъдъка, ту с яйцата на някаква кокошка от несъществуваща порода.

Разбира се, всички тия блестящи речи на апостолите на вегетарианската идея отзвучаха без особен ефект в пространството, тъй като лампадефорците притежаваха и без това твърде силно развити чувства на родолюбие и на граждански дълг. Трогателните слова на отправения към тях манифест бяха предостатъчни, за да ги накарат да ядат не само трева, но дори и магарешки тръне. С песни и музика безработните лампадефорци потеглиха в стройни редици към широките родни поля, които се зеленееха примамливо в далечините пред замъглените им от глад очи. Топлото пролетно слънце ги гледаше весело от своя небесен престол и ги къпеше в лъчите си. Цъфналите дървета разтърсваха клоните си над главите им и ги засипваха с белите си и розови цветове. Из бистрия въздух чуруликаха радостно безброй врабчета и лястовици. Цялата природа ликуваше и благославяше тоя кръстоносен поход на лампадефорските безработни граждани, които бяха тръгнали да освобождават собствената си родина от варварското нашествие на кризата.

И когато полята и равнините се изпълниха с народ и сочната зелена трева заскърца между зъбите на гладните лампадефорци, на небосклона се появи знамение: изведнъж белите облаци се разкъсаха неочаквано и приеха ясните очертания на грамадни овце, чието призрачно стадо се понесе бавно към пламтящия кръг на слънцето.

— — —

По какви загадъчни и необясними пътища се сбъдна небесното знамение — това никой не може да каже.

Неоспорима истина е само, че една сутрин безработните лампадефорци осъмнаха преобразени в овце. Може би тяхното преображение се дължеше на някакво скрито свойство на тревата, която пасяха, а може би всичко туй се случи просто защото живеем във век на най-неограничените възможности. Във всеки случай фактът си остава факт и ако речем да го чоплим и анализираме, току вижте, че сме заприличали на ония кучета, които обичат да се въртят понякога около опашката си, без да могат да я хванат.

И тъй, нека преглътнем спокойно невероятната случка и като си дадем вид на хора, които не се учудват на нищо, да проследим съвсем хладнокръвно развилите се по-нататък събития.

Когато новината за превъплъщението на безработните граждани стигна до ушите на лампадефорските министри, те се парализираха от радостно вълнение и дълго стояха с разтворени уста, без да кажат нещо. Най-сетне един от тях, а именно тоя, който бе озарен от щастливата идея да се пратят лампадефорците на паша, дойде на себе си и рече с просълзени очи:

— Аз предвиждах това още в самото начало!

Тия негови думи подействуваха като амоняк на останалите министри. Един по един развълнуваните държавни мъже се пробудиха от своя внезапен припадък и зашепнаха пророчески:

— За нашата скъпа родина настъпват дни на небивал стопански разцвет!

След туй всички министри напуснаха парламента и се запътиха вкупом към кралския палат, за да съобщят на краля приятната вест, че част от неговите верни поданици са се превърнали в тревопасни животни. Ала негово величество Бодил III, който се славеше с името на най-отчаяния бръмбаролог в света, посрещна тая новина с пълно равнодушие, тъй като в това време височайшето му внимание бе изцяло съсредоточено върху едно току-що пристигнало червейче от Малайския архипелаг, което трябваше да заеме видно място в богатата кралска сбирка с насекоми.

— Наградете ги с ордени за гражданска заслуга! — каза разсеяно той, като се взираше в червейчето.

— Но, ваше величество — осмели се да възрази с церемониална усмивка президентът, — това отличие

е някак неудобно в случая, и то само поради обстоятелството, че една овца не може да бъде декорирана с орден.

— Окачете им тогава по един звънец на шията! — извика сърдито кралят, който започна да губи нишката на своите научни занимания. — Да, окачете им по един звънец на шията и ме оставете на мира!

— Тъй вярно, ваше величество! — отвърнаха в един глас всички министри и като се поклониха дълбоко, излязоха на пръсти от работния кабинет на обезпокоената кралска особа.

След няколко часа лампадефорските управници хвърчаха със своите мощни мерцедеси към лагерите на превъплътените лампадефорци, за да видят със собствените си очи чудото.

Както и трябваше да се очаква, министрите останаха смаяни от гледката, що се откри пред погледа им. Сред зелените ливади се разхождаха бавно стотици кротки овце, които хрупаха лакомо буйната трева и от време на време проблейваха от удоволствие. Всъщност, това не бяха овце в пълния смисъл на думата, а по-скоро някакви митични същества с овчи тела и с човешки глави. Някои от тях имаха бради и мустаци, други бяха с бръснати лица, трети пък носеха очила. Би казал човек, че самата Цирцея е докоснала с вълшебната си пръчица тия доскорошни хора, за да се пошегува с тяхното земно битие и да остави на вековете още една весела легенда за своето коварно изкуство.

Щом съзряха луксозните автомобилни коли, странните същества разбраха, че са удостоени с посещението на някои високопоставени личности, та затова престаната да пасат и облизаха грижливо устата си с позеленелите си езици. После изтърсиха къдравите си руна и се спуснаха в стадно безредие към широкото лъкатушно шосе, за да посрещнат скъпите гости. На шосето, където стоеше вече малката групичка на лампадефорските министри, всички се наредиха в шпалир, издигнаха опашките си за почест и изблеяха сякаш из едно гърло:

— Бе-е-е! Добре дошли!

На това сърдечно приветствие, естествено, трябваше да отговори сам министър-председателят. Той излезе напред, малко заруменял от смущение, щипна успокоително адамовата си ябълка като певец, който проверява гласните си струни във фаталната пауза преди започването на концерта, и извика така, както само един министър-председател можеше да извика в подобен случай:

— Славни граждани на Лампадефория! Моите думи са безсилни да изразят безкрайната признателност на лампадефорското правителство, което се прекланя с възторг пред вашия нечуван подвиг. В смиреното си и беззаветно усърдие да бъдете достойни синове на земята, която ви е родила, вие сте станали действително неузнаваеми, изгубили сте човешкото си подобие, презрели сте като истински мъдреци житейската суета, проникнати от съзнанието, че има нещо по-свето от вашето лично добруване. И наистина, какво са земните удоволствия и наслади, какво са краткотрайните радости пред неувяхващия блясък на онова величие, което озарява главите ви с ореола на безсмъртието? Вие се себеотрекохте заради благоденствието на отечеството и това ваше себеотричане направи от вас незабравими герои на една епопея. Скъпи братя! От името на лампадефорското правителство аз се чувствувам особено щастлив да ви поздравя с новото ви преображение, а от името на негово величество крал Бодил III — да ви поднеса като знак на високо гражданско отличие по един меден звънец, чийто пасторален звън ще оглася приятно тишината на вашето идилично усамотение сред природата. Бъдете все така търпеливи и усърдни във вашата тревопасна дейност, за да осъществим с общи усилия предстоящите стопански мероприятия на страната, които ще победят кризата. Ура!

— Бе-е-е! Ме-е-е! Бе-е-е! До последната минута на живота си ще работим все тъй неуморно за благоденствието на нашата скъпа родина! — отвърнаха гордо омагьосаните лампадефорци.

— — —

След няколко месеца Лампадефория можеше да бъде наречена с право обетована земя. Кризата бе хваната за ухото и изхвърлена извън пределите на страната. Потъналите в паяжина фабрики се отвориха отново: мухлясалите трансмисионни канши заплющяха, както някога, около раздвижените стоманени колела на

машините, чиито лостове започнаха своята забравена гимнастика. Нямаше вече безработица! Навсякъде цареше охолство и магазините се пълнеха с народ. Монетната обмяна беше тъй оживена, че дори фалшификаторите на пари не смогваха да пущат в обращение достатъчно банкноти. Всички ядяха чер хайвер и замиваха за оня свят с луксозни погребални коли. Някакво лудо разточителство бе обхванало цяла Лампадефория.

— — —

Отначало господ не проумяваше как тъй може да се осъществи без кръвопролитие идеята за социално равенство, и то в една държава, където имаше само два-ма-трима социалдемократи. Ала по-късно всичко му стана ясно.

Беше тиха лятна вечер в космичното пространство. Дядо Саваот седеше по пижама в своята резиденция на астероида Церера и играеше шах с дявола. По едно време, тъкмо когато той искаше да направи голямата рокада, сатаната се усмихна лукаво и рече:

— Дядо Саваоте, знаеш ли, че всички държави на земното кълбо се надпреварват да купуват платове и сирене от Лампадефория. Тая страна, ти казвам, ще се удави в злато. Я вземи, че отвори и ти там един клон от рая, дано си пооправиш малко сметките.

— А, тъй била, значи, работата! — каза белобрадият старец, като помести предпазливо едно пионче.

— Тъй, тъй — отвърна дяволът и скочи с шахматното си конче към неприятелския цар. — Лампадефорските министри, знаеш, най-добре разрешили кризата. Изпратили безработните граждани да пасат трева, а после, когато хората се превърнали в овце, започнали да ги доят и да ги стрижат. От вълната правят платове, а от млякото — сирене. Какво ще кажеш на туй отгоре? Умно измислено, а? По-умно, отколкото сам аз бих могъл да го измисля, нали?

— Ех, младост, младост! — въздъхна дядо Саваот и треперещата му ръка посегна към шахматната дъска, за да поведе бялата царица към черния офицер. — Блазе ти, че си още здрав, та можеш да ходиш насам-натам и да гледаш какво става по света! Ами аз, като

съм се парализирал и все в количка седя! Това живот ли е?

— Мат! — извика тържествуващ сатаната и мургавото му лице лъсна в злъчна усмивка.

А господ стисна ядосано дългата си брада и рече:

— Брей, че хитрец си бил! Сякаш и ти си роден в Лампадефория!

1934

КУЧЕШКА ИСТОРИЯ

Думата ни е не за 13-о число от месеца, нито за вторниците или петъците. Може да е чист понеделник, дето се казва, може да имаме дата 7 април и все пак да ти върви през целия ден наопаки. От Херодота насам се наплодиха хиляди учени мъже, които изследват дервишите, приказват за лайденски стъкленици, сравняват поезията на хотентотите с поезията на юдеите, бъркат си носа дори в египетските мистерии, ала досега нито един от тия препочтени господа не се е занимал с мистерията на своето собствено всекидневие, за да ни докаже защо прочее съществуват лоши дни в живота на хората, когато без тях животът би бил просто чудесен.

Лошият ден се предшествува обикновено от такива едни глупави и безобразни сънища, които нямат нищо общо с действителността. Нещастникът, знаете, се мята като риба в леглото си и сънува, че се дави в океан от рициново масло, че пада в бездънни пропасти, че току изведнъж го захапва за крака изскочил изневиделица таласъм, или пък го хваща за гушата самият Нерон и крещи на ухото му: „Ти, приятелю, или ще ми върнеш пишещата машина, или ще ти откъсна главата като на пиле!“ В края на краищата, разбира се, спящият отваря очи, събужда се от сън и плюе на кошмарите с облекчителна въздишка. Мъчи се той дори да се усмихне, ала не върви. Лицето му е подпухнало като мехур, а клепачите му мигат някак тежко, като на кукумявка, сякаш са намазани с лепило.

Ето, от тая минута именно започва истинският лош ден за нашия многострадален герой. Той става от леглото и си обува чорапите наопаки, после се запътва

уж съвсем самоуверено към кухнята, за да се измие и закуси, ала някъде по средата на стаята се спъва без всякакъв повод в килима и си чуква освежително носа о масата. След тая кратка прелюдия на злополучието нашият герой попада вече изцяло под властта на оная могъща сатанинска воля, която го дебне на всяка крачка и му устройва най-неочаквани засади.

Нещастникът си измива лицето и се опитва да кихне, ала кихавицата му се разсейва и в ъглите на очите му светват само парливите гузни сълзици на прекъснатото облекчение. Той откачва кърпата от стената и почва да се трие, но в същия миг трепва като ужилен и се поглежда в огледалото: една тънка розова драскотина се е изписала върху бузата му и го щипе немилостиво. По дяволите! Това пък какво е? Човекът разгъва кърпата и уплашеният му поглед открива в една нейна гънка някаква коварна карфица, забодена там сякаш от самата съдба. Разбира се, време за губене няма. Нашият герой е посветен в тайните на инфекцията и на тетануса, та затова отваря бързо вратичката на кухненския бюфет, измъква оттам някакво бяло шишенце с прозрачна течност и започва да маже пострадалата си буза с антисептични намерения. Тогава изведнъж носът му долавя острия мирис на бензин и бедният страдалец разбира мигом грешката си. Спуща се той отново към бюфета и сега изважда истинското шишенце с чистия спирт. Разтрива бузата си и гримасничи пред огледалото, защото спиртът, тъй да се каже, разяжда драскотината като сярна киселина.

Най-сетне, след редица още перипетии, нашият герой връзва накриво вратовръзката си и след като търси половин час шапката си, която стои отдавна на главата му, излиза от къщи със смътното предчувствие, че тоя ден не е като другите и че в тоя ден именно ще му се случи някакво голямо нещастие.

— — —

Да, читателю. Да предположим сега, че нашият герой е някакъв незначителен архивар в общината — трудолюбив като мравчица, кротък като овчица, тънък като свещица. С една дума, човек от народа със златно сърце и с винаги празна кесия.

Някога и някъде тоя човек си е купил билет от лотарията на коминочистачния съюз и месеци наред е живял със скромната мечтица да спечели малко пари, та като дойде лятото, да замине и той на почивка, да се откъсне поне за две-три седмици от робството на общинските регистри и да си отдъхне човешки в лековития басейн на някоя минерална баня. Точно тъй, както правят, например, стотици люде по земята с увеличени далаци, с песъчливи бъбреци или със счупени ребра.

Очаквал е, значи, нашият клет архивар да го споходи щастието и е броял с нетърпение дните, които остават до тегленето на лотарията. Най-сетне щастливият ден идва. Треперят всички, които имат билети. Трепери и сиромахът-архивар. Всяка сутрин той си купува вестник, разгръща го радостно, като покана за сватба, и го сгъва с печална въздишка, като некролог за близък покойник. Вестникът съобщава номерата на десетки печеливши билети, само номерът на неговия билет се губи в пълна неизвестност и мрак. Когато по тоя начин бъдат обявени всички печалби от лотарията, нашият герой си купува за последен път вестник с тиражния лист и решава да провери още веднъж дали неговият номер не се е скрил случайно поне в печалбите от двайсет лева. Ала туй става в така наречения фатален ден, когато истинското и голямо нещастие може да дойде съвсем неочаквано за човека.

И тъй, седи си архиварят в канцеларията на общинската архива с разтворен пред себе си вестник. С едната си ръка натиска одрасканата си буза, а с показалеца на другата пощи цифрите в тиражния лист, отделя ги една от друга като оризови зърна в тепсия. По едно време, както се занимава така човекът, вратата на канцеларията се отваря и вътре влиза някакъв дебел господин със златна часовникова верижка на шкембето и с явно недоброжелателна физиономия.

— Шест месеца вече чакам и още няма никакъв резултат! — започва без всякакъв увод непознатият, като се изправя пред масата на архиваря.

А архиварят дига глава от вестника и поглежда разсеяно посетителя. После пита:

— Какво обичате?

— Искам да зная какво е станало със заявлението ми, което подадох лично чрез вас до господин кмета

още преди шест месеца — отвръща с оскърбено достойнство дебелият господин и подхвърля на архиваря някаква хартийка с пет-шест виолетови цифри. — Ето ви входящия номер!

Едва сега общинският чиновник идва на себе си, прибира разтворения вестник и на негово място слага върху масата един грамаден регистър, опръскан със засъхнали мастилени капки и с кой знае защо изрисувана в долния ъгъл уродлива човешка глава с бомбе. Чиновникът взема хартийката с виолетовите цифри, поглежда я, разтваря регистъра и започва да търси входящия номер със същото усърдие, с каквото е търсил преди малко в тиражния лист и номера на своя прокълнат билет от лотарията на коминочистачния съюз.

— За какво се отнасяше вашето заявление? — мърмори по стар навик архиварят, без да дига очи от регистъра.

При тоя въпрос непознатият посетител пламва цял в треската на някакво злонамерено вдъхновение и с видимо задоволство разказва за стотен път една, токурече, не дотам обикновена история.

— Аз, господине — казва той, — имах куче. И то не куче като другите кучета, а нещо съвсем особено: умно, привързано и с черно петно на опашката. Всички в къщи му се радвахме и го смятахме едва ли не за равноправен член на семейството ни. Ако настине случайно, децата ще го повият в одеяло и ще го сложат в кошница до печката, ако го хванат глисти, жената ще си остави работата и ще тича за ветеринарния лекар. Та искам да кажа, такова едно благородно и възпитано куче го дръпват една сутрин неколцина хайманикучкари и го закарват накрай града да му одерат кожата. Блъсват го, представете си, в кучкарската кола при десетина други безстопанствени и крастави псета, а то, горкото, скимти — ще се пукне от мъка. Разбира се, аз научавам тая работа чак по-късно, като се връщам в къщи за обед. Още от вратата жена ми разправя цялата случка и устните ѝ треперят — аха-аха, да заплаче. „Как, казвам, ще го отвлекат кучкари? Че нали, казвам, му бяхме окачили марка на шията?“ „О-о-ох, вайка се жена ми, заедно с марката го отвлякоха!“ А, тъй ли била работата? Чакай тогава. Ще плащам, значи, аз на общината данък за кучето си, а в същото

време общината ще позволява на кучкарите да задигат маркирани кучета. Обядвах, знаете, набързо, грабвам си шапката и — право тук, в кметството. Нося оплаквателно до кмета. Идвам ей в тая стая, давам ви със собствените си ръце заявлението, а вие го вземате, слагате му входящия номер и ми обяснявате, че всичко ще си върви по реда. Но къде е тоя ред, моля ви се, кажете ми веднъж завинаги? Оттогава са минали шест месеца. Кой ще ми върне кучето?

— Кое куче? — пита като насън архивярят, в чиито уши са влезли само последните думи от печалната изповед на пострадалия гражданин.

— Как кое куче? — избухва дебелият господин. — Кучето, за което ви разправям! Моето куче!

— Вие имате изгубено куче?

— Ох, боже мой! Не изгубено, а задигнато, отвлечено от кучкари, разбирате ли?

— А, отвлечено, значи. Тъй, отвлечено. Че така кажете, да се разберем — събужда се неочаквано нашият герой, натиснал победоносно показалеца си върху намерения входящ номер. — Да — добавя живо той, — ще отидете в стая номер 5! Там ще ви дадат исканата справка!

Господарят на похитеното куче се покланя полулюбезно, полувраждебно, с неестествено изкривено рамо, и излиза навън.

Архивярят пък се заглежда мечтателно в прозореца, спомня си с някакво носталгично чувство за лотарията на коминочистачния съюз и изважда отново пред себе си вестника с тиражния лист. Минава цял час, а той продължава да стои като омагьосан над лотарийните цифри. Тогава именно в стаята му се вмъкна повторно човекът с кучето или, по-право, човекът без кучето.

Ала тоя път посетителят кипи от негодувание и още от вратата започва да крещи с всичка сила:

— Какви са тия подигравки, господине? Вие ме изпращате в стая номер 5, а оттам ме изпращат в стая номер 12. От стая номер 12 пък ми казват да отида в стая номер 15, а от стая номер 15 — в стая номер 18! Обиколих всички стаи на кметството, влязох дори и в клозета, но никой нищо не може да ми каже! Всички свиват рамене и ме пращат за зелен хайвер от стая в стая! Аз съжалявам много, че трябва да прекъсна за-

ниманията ви с вестника, но ви предупреждавам най-категорично, че няма да мръдна оттук, докато вие не ми намерите заявлението! На вас съм го дал, от вас го търся! Повече нищо не ме интересува! Като съзнателен гражданин и съвестен данъкоплатец аз настоявам да се възстановят още сега изгубените ми права и да ми се върне кучето!

Ала ето че кроткият като овчица архивар има и душица. И не само душица, но и самолюбие, и достойнство, и нерви. Скача той изведнъж от стола си с малко заруменяло лице и за пръв път може би в живота си приема ръкавицата на своя противник.

— Знаете ли вие, господине, къде се намирате? — изпищява с хрипкавия си гласец той. — Знаете ли, че тук не е кучкарница, а обществено учреждение, в което трябва да стоите със свалена шапка? Знаете ли, най-сетне, какво значи да нанасяте незаслужени оскърбления на длъжностно лице? Аз ви моля да престанете да ме занимавате с вашето глупаво куче и да напуснете незабавно стаята ми!

— Ка-ак? Глупаво куче? — озъбва се истерично гражданинът и започва да се тресе цял в някакъв валпургиев припадък, като обсебена от дявола вещица. — Вие може да сте длъжностно лице, но сте подлец и вагабонтин, щом твърдите, че кучето ми е глупаво! Ами че то можеше да свири Бетховена на пиано, стига само да исках да го уча музика, хайван с хайван! Аз ще ти дам да се разбереш! Ще ти докажа как се обижда невинен гражданин! Обществен скандал ще направя! Добре да запомниш това!

След тая безумна реплика дебелият господин разперва ръце и изхвръква из канцеларията на общинската архива, като блъсва с трясък вратата зад себе си.

Петнайсетина минути по-късно на прага на архивата се явява един разсилен с димяща цигара в шепата си и казва съвсем спокойно:

— Вика ви господин кметът!

Нашият герой, който все още стои прав пред масата си и трепери на свой ред от нервна възбуда, поизтупва дрехите си, оправя яката си и тръгва по дългия коридор с някаква неясна тревога в душата.

Когато влиза в широкия светъл кабинет, кметът го поглежда така навъсено и с такова отвращение, че

бедният архивар преглътва три пъти, докато си поеме дъх.

— Извиках ви, за да ви обадя, че сте глобен с четвърт месечна заплата, загдето четете вестник в работно време и загдето се държите арогантно с посетителите! Предупреждавам ви, че при втори подобен случай ще бъдете уволнен в интерес на службата! — произнася заклинателно кметът, необикновено доволен от това, че думите му се леят гладко, като при освещаване на паметник.

— Позволете ми да ви обясня — прошепва чиновникът.

— Свободен сте! — прекъсва го кметът.

— Аз искам само...

— Свободен сте!

Тук бедният архивар се завъртява на петите си и се измъква като попарен из богато наредения кметски кабинет.

— — —

За теб, читателю, може да няма никакво значение четвърт архиварска заплата. Ти, да речем, спокойно можеш да прахосаш такава една сума в някое кабаре, или пък да я проиграеш на карти. Ала за тоя, който изкарва с пот на челото си всеки лев, четвърт архиварска заплата има не само грамадно значение, но, ако щеш дори, и дълбок символичен смисъл... Впрочем, нека не се задълбочаваме в излишни разсъждения, а да си дойдем на думата и да видим какво става с нашия герой, когато, след нещастно прекараните часове на своя лош ден, той се връща вечерта в къщи и се тръшва разнебитен на леглото си.

През цялата нощ архиварят блуждае в страхотна и кошмарна просъница. Отначало той се бие дълго с призрака на зловещия гражданин, после попада в някаква концертна зала, където едно куче, облечено във фрак, му изсвирва с поразително съвършенство Полонезата на Шопен и Апасионатата на Бетховен, след това някой го увива като ряпа в грамаден вестник и го хвърля в някаква дупка, където го нападат хиляди зли насекоми — уж скорпиони, уж цифри.

И чак призори по измъченото лице на нашия герой отново заиграва щастлива усмивка. Той седи вече с неколцина приятели сред някаква слънчева морава, яде вкусен гювеч и пие замайващо червено вино. „Хайде, честито! Да ти е жива годеницата!“ — викат приятелите му и чукат чашите си о неговата. „Благодаря, да ви се връща!“ — отговаря архиварят и се смее от все сърце.

И с тоя нов бистър сън, изплувал из някоя потайна гънка на мозъка, идва и новият ден за нашия герой — обикновеният ден със своите малки радости и миражи, заради които все пак заслужава да се живее на тая земя, драги читателю.

1936

СЛЕД ДЕВЕТ МЕСЕЦА

Та ви разправям, братя мои: никой от нас не е паднал на тая земя от небето. Лъжа е и легендата за щъркела, който разнасял с червения си клюн малките плачливи бебета по къщите. Нашето явяване на бял свят не е нищо друго освен благополучния край на един биологичен процес с премеждия или, по-точно казано, всеки от нас е внезапно отронен плод от грамадното дърво на живота — един малко горчивичък, малко киселичък плод, който плясва така безцеремонно бащата и майката по носа, че дълги години наред те стоят зашеметени от удара и все не могат да разберат: щастливи ли са, или са нещастни.

Не ще и дума, че раждането на човека е събитие от голямо значение. Самите звезди дори нагласяват вървежа си тъй в небесния планетариум, че определят с непогрешима точност какъв ще бъде новият човек: вагабонтин или фабрикант, учител по гимнастика или продавач на фъстъци. За оплоденото семейство пък очакването на отрочето е, тъй да се рече, един презабавен ребус, в отгатването на който взема участие цял род, с лелите и братовчедките, с чичовците и сваковците, с етървите и балдъзите и с безброй още далечни и близки роднини, които зарязват всичката си работа и се превръщат в доброволни оракули в името на естествения прираст на населението.

— Момче ще бъде — казват едни, като гледат любопитно корема на майката, без да изпитват нито най-малко стеснение от това свое невинно нахалство.

— Не, само при момиче се явяват петна по лицето — твърдят други и веднага сразяват противниците си с проверени примери от живота, където петната

били най-доброто указание при определяне пола на бъдещия човек.

А майката, представете си, слуша най-спокойно тия разговори, сякаш те не се отнасят за нея и за детето, което тя очаква. Седи невъзмутимо на стола си и бродира някаква пелена със сини конци, шие лигавче с глава на петленце и от време на време се прозява от досада. По инстинкт или просто от засегнато честолюбие тя вярва, че рожбата ѝ ще бъде мъжка, и тая нейна вяра се засилва всеки ден от заканите на бащата, който заявява открито, че ще изпрати бебето в яслите, ако то, не дай боже, излезе момиче.

— Аз — настоява честолюбивият баща — искам продължение на потомството! Фамилията Печигаргови не бива да изчезва от лицето на земята!

И сред кипежа на тия паметни семейни сценички, в разгара на тоя странен ясновидски турнир — през някоя тиха привечер, когато късните продавачи на боза започват да пеят като ходжи из улиците — майката усеща внезапно, че съдбоносният час е настъпил. Тогава лампите в цялата къща светват, върху кухненската печка засъскват големи съдове със студена вода, която скоро завира и замъглява кухнята с пара, бабата забравя ревматизма си и се спуща да извади неизбежния за обстановката реквизит — купеното преди няколко дни корито, — дядото се взира глупаво във вечерния вестник, ала мисълта му лети другаде и разсеяният му поглед минава набързо през събитията в Абисиния, през рекламите за пудра, през подлистника с детективния роман, докато най-сетне той скача нетърпеливо от мястото си и отива да види какво става. В същото време бащата слага накриво шапката си и изхвръква от къщи. А майката обикаля бавно от стая в стая, хваща се за облегалото на всеки стол и скимти с прехапани устни.

Ала ето че след половин час бащата се връща като победител. По лицата на всички засияват доволни усмивки. Той не е сам. С него иде акушерката, която още от вратата започва да пуща шеги и създава някакво цирково настроение у подплашеното семейство. Тая дипломирана клюкарка с космата брадавица на бузата и с голяма тежка чанта в ръка потупва окуражи-

телно родилката по рамото и я уверява, че всичко ще се свърши благополучно, че една нейна клиентка например родила, както си приказвала за туршията, и чак когато бебето заплакало в краката ѝ, тя разбрала, че се е освободила от бременност. След тоя ловджийски анекдот акушерката съобщава съвсем поверително още цяла дузина най-скандални сплетни от четирите краища на града.

Както и трябва да се очаква, думите на акушерката оказват своето чудесно въздействие върху родилката, която престава да усеща всякакви болки. Ала, за съжаление, това нейно състояние на притъпяване е твърде краткотрайно. Изведнъж болките се усилват и зачестяват — на три минути, на две минути, на една минута — и паниката е вече неизбежна. Майката ляга на кревата и се завива с юрган. Сега не помагат никакви приказки, макар че изобретателната акушерка се зачервява до припадък от бъбрене и се превръща в някаква неугасима ракета от остроумия, която експлодира непрекъснато. Новият човек предявява своето законно право на освобождение и иска да се покаже час по-скоро на бял свят.

— Убийте ме! Не мога да търпя повече! — крещи обезумялата от мъки майка, като хапе юргана и стиска със страшна сила всеки предмет, който ѝ попадне в ръката.

Тоя вик, пълен с толкова трагична безпомощност, сепва бащата — мълчаливия и кротък виновник за очакваното радостно събитие. Той побягва отново навън и по едно време довежда лекаря, който поздравява присъствуващите с невъзмутимо спокойствие и влиза като стар познайник при родилката.

— — —

И тъй, братя мои, да се почерпим сега за здравето на новороденото. Лошото мина, остана само хубавото. Майката, която беше с една крак в гроба, е спасена, бабата и дядото не могат да си намерят място от радост, а честолюбивият баща ликува от щастие и де кого срещне на улицата, бърза да му се похвали:

— Приемам поздравления! Роди ми се дете!

— Тъй ли? Хайде честито да е! Момче? Момиче?

— Момче, разбира се! — отвръща гордо бащата, с патриархалното съзнание, че е осигурил безсмъртието на Печигарговия род.

От тоя ден нататък къщата на щастливите родители се превръща в някакъв чуден паноптикум, където от сутрин до вечер се точат на поклонение пред бебето безброй роднини, близки, познати, та дори и непознати. Всички носят торти, бонбони и някакви съмнителни домашни курабийки, които са правени уж с ванилия, а пък като ги хапнеш, ти замирисват на газ. Ведно със сладкишите гостите поднасят с подчертана скромност и цял куп дребни подаръци: шапчици, дрешчици, ризички, престилчици и всевъзможни още подробности от бебешкия тоалет.

— Боже, колко хубаво е изработена! — примира във фалшив възторг майката, разгънала от учтивост някоя съвсем проста плетена пелеринка.

— Ама то било гениално дете бе! Гледай го ти какво чело има! — обажда се един сух, възстар господин със силно изпъкнала адамова ябълка, която създава кошмарното впечатление, че притежателят ѝ има и на шията си нос.

— Челото нищо не е! — забелязва самодоволно дядото. — Чакайте само да го разповия, да му видите вие пръстите на ръцете! Аз, знаете, и в Будапеща съм бил, ама, право да си кажа, такива пръсти за пръв път виждам!

— Колко килограма се роди?

— Пет и три четвърти. Докторът каза, че такова едро дете било съвсем рядко явление.

— Тю-тю-тю! Да не го урочасате! — намесва се ревниво бабата, като покрива главата на спящото си внуче с кърпа и отстранява зрителите назад.

— Е, какво решихте? На кого ще го кръстите?

Тоя въпрос внася известен смут сред ощастливеното семейство, тъй като родителите са на различни мнения за името на новия човек. Ала въпреки туй бащата все пак взема пръв думата.

— Аз — започва той — смятам, че трябва да се придържаме о традицията и да кръщаваме децата си с имена, които съществуват вече в рода ни. По тоя начин ние ще засвидетелствуваме уважението си към по-старите от нас, а, от друга страна...

— Глупости! — прекъсва го майката и го стрелва с язвителен поглед. — Значи, ако дядото на някого, да речем, е носил някакво идиотско име, същото това име ще трябва да се лепне и на детето, на неговия внук? Отгде-накъде? Що за предразсъдъци наистина?

— Защо не, защо не, госпожо? Името не прави човека! — заявява някакъв неизвестен мъдрец, седнал на канапето.

— Тъкмо обратното, човекът прави името! — пояснява друг, още по-малко известен мъдрец от първия.

— Не, аз държа за модерните, звучни имена и за нищо на света не ще отстъпя! — усмихва се престорено майката в желанието си да осуети готвеното срещу нея настъпление.

Разбира се, когато гостите се разотидат един по един и съпрузите останат насаме, спорът се подхваща наново, при закрити врата, ала тоя път вече с истинско ожесточение.

— По дяволите и вуйчо ти, и наследството му! — озъбва се готовата за подвиг майка. — Предпочитам да оставя детето си некръстено, отколкото да го направя за цял живот нещастно с това отвратително име Амфитрион!

— Детето ти ли? — ръмжи бащата. — Че това дете е толкова твое, колкото и мое!

— Нищо подобно! Аз съм го родила, аз ще му избера име!

— Тъй! Да не си го родила от въздуха? Аз, значи, не съм вземал никакво участие в тая работа, така ли?

— Повече нищо не ме интересува! Нека вуйчо ти Амфитрион си осинови някое дете от яслите и ако ще дори, да му вика галено Трионче! Моето дете няма да носи неговото име и туй то!

— Да, но детето от яслите ще замине за чужбина и ще стане инженер, а нашето нека дреме в данъчното управление като прост писар заради твоите глупави фантазии!

— Я ми кажи ти, миличък, като приказваш за фантазии, спомняш ли си какво ми разправяше едно време, преди сватбата? Да сме си вземели богати кумове, че да ни купят спалня? Добре, взехме си богати кумове, но де ти е спалнята? Какво ни купиха твоите прочути богаташи? Шест чашки за кафе и един капан за мишки! Това им беше всичкият подарък. А вуйчо ти, какъвто е скъперник, и толкова няма да даде, та ако щеш да кръстиш не едно, а дванайсет деца на негово име!

И както става твърде често при подобни случаи, братя мои, бащата примигва на парцали и решава да отстъпи, защото се чувствува победен.

Тогава малката човешка ларва, повита в пелени и сложена като Мойсея в кошница, бива записана на следния ден в общинските регистри под името Благоцвет, за безкрайно удоволствие на своята поетична майка.

И Благоцвет Печигаргов навлиза, тъй да се каже, в живота — отначало с биберонче, после с дрънкалка, след това с велосипедче, докато минат години и той се изгуби сред пъстрия мравуняк от човешки същества, безличен и незнаен като милионите свои събратя, които са били посрещани също тъй триумфално на белия свят.

1935

ВЛАК

Локомотивът шуми, потънал в гъста, бяла пара. Още няколко минути, и влакът ще се плъзне по лъскавите релси, които се губят в далечината. Ръми ситен дъжд, мирише на дим, чуват се тревожните викове на носачите, които търкалят бавно малките тежки колички с багаж. По прозорците на вагоните надничат плахо усмихнати лица. Очите им са влажни и гледат разсеяно. Отдавна вече пътниците и изпращачите се сбогуват и повтарят все едни и същи думи, сякаш не са се разбрали добре:

— Да пишеш по-често, чуваш ли?

— Веднага щом пристигнеш, да телеграфираш!

— Да, да. Пък и вие се обаждайте! За оная работа искам най-подробни сведения!

Една млада дама със силно начервени устни и с оксиженирана коса съветва съпруга си, който стои на перона:

— Да не се преуморяваш много и да си лягаш рано вечер! Боже, как ме е страх, че те оставям сам. Ти си тъй нехаен към здравето си!

Поласканият съпруг примигва добродушно и утешава скъпата си женица с вечния отговор:

— Бъди спокойна! Гледай ти да си добре!

— Милке, няма да забравиш, нали? Едно шишенце „Ша ноар“ и една кутия „Герлен“! Ако ти останат пари, можеш да вземеш и едни кюлоти! Копринените неща в Букурещ били много евтини!

— Ще внесеш само лихвите, разбра ли? Внимавай да не изгубиш полицата!

— Ах, да знаете само колко много съм ви задължена! Струва ми се, че никога не ще мога да ви се отплатя за гостоприемството!

— Да не оставяте къщата сама, брей! И да захлупвате добре гърнето с мармалада!

— Ще носиш много здраве на Веса и ще ѝ кажеш да не се тревожи за назначението! Министърът си взе бележка! Тия дни излиза заповед!

— Марине, кошницата! Къде е кошницата!

И в суматохата на тия къси заповеди и поръчки, в нежната нервност на ръцете, протегнати за сбогом, има нещо наистина трогателно. Едни от пътниците заминават само за няколко дни, други — за месеци и години, ала всички те сякаш се откъсват завинаги от своите близки, които ги гледат от перона като в някакъв тъжен сън.

Един чиновник минава под прозорците на влака и затваря вратите на вагоните. Последният звънец прекъсва разговорите. Настъпва неизбежният миг на раздялата, в който всички лица се усмихват мъчително.

— Хайде, добър път и весело прекарване!

— Останете със здраве!

— Ще чакам писмо!

— И аз също!

— Готово-о-о!

Едно леко изсвирване туря край на тоя железопътен романтизъм. Локомотивът изпищява като звяр в зоологическа градина, осите на вагоните скръцват, влакът се плъзва бавно по релсите. Някакъв изпращач, който очевидно обича ефектите, изважда от джоба си грамаден шоколад и го хвърля в рамката на един отворен прозорец. Развяват се кърпички, чуват се откъслечни думи, които никой не разбира. Изгубени в пари и дим, образите на пътниците стават вече недействителни. Влакът се отдалечава, буферите на последния вагон намаляват черните си кръгове, прощалните кърпички трепкат като изгубени пеперуди и изведнъж релсите опустяват.

— — —

Докато изпращачите се трупат пред изхода на гарата, хората във влака попадат внезапно сред някакъв нов свят. Завързват се познанства със светкавична бързина, всички се чувствуват близки, сякаш са били сто-

летия заедно. Пътниците във всяко купе образуват нещо като отделно семейство. Насядали един срещу друг, те узнават веднага кой за къде пътува, каква е професията му, кои са родините му, а някои по-любопитни дори отиват по-далеч и изтръгват от събеседника си най-интимни самопризнания.

Дамата с оксижениранатa коса, която се страхуваше за здравето на съпруга си, разговаря весело в коридора на вагона със своя стар приятел, изскочил неочаквано пред нея като пружинено дяволче от кутийка.

— Ваньо не се ли усъмни, че пътуваш с мен? — пита приятелят.

— О, неговото възпитание никога не би му позволило подобна мисъл! — отвръща самодоволно дамата, като изважда от чантата си малка кожена табакерка и запалва цигара.

В купето, срещу тая извънбрачна двойка, седят осем души — точно толкова, колкото са и местата. Един търговски пътник в голф-панталони. Едно момиче в зелен пуловер. Една дребна бабичка, черна като бълха. Двама не особено забележителни пенсионери, които приказват с увлечение за водоснабдяването на Делиормана. Една учителка със сребърен Мики Маус на блузата. Един аптекар, чиято продълговата глава е оплешивяла сякаш напук на специалитетите против падане на коса, които се продават в собствената му аптека. И най-сетне — един съвсем странен господин на неопределена възраст, със свежо и бодро лице на сангвиник, който държи покровителствен тон към всички и играе, тъй да се каже, ролята на комендант на купето.

— Госпожице, преместете шишето със сиропа, защото тъй, както сте го сложили, може да се излее и да ви изцапа роклята! — казва наставнически странният господин на момичето в зеления пуловер.

И момичето се подчинява като хипнотизирано, взема шишето със сиропа и го слага на багажната мрежа до една кошница.

Ала странният господин чувствува, че още не всичко е в ред, та затова се обръща към бабичката:

— Я ти, бабо, ела на моето място, пък аз да седна на твоето, че от прозореца май ще ти духа!

Когато бабичката изпълнява безропотно заповедта на любезния си спътник, той се успокоява, намества се

удобно до прозореца, поглежда навън през стъклото и предупреждава със служебния глас на кондуктор:

— След три минути сме в Къпиново!

— Как? Мигар стигнахме вече Къпиново? — забелязва търговският пътник. — Аз пък мислех, че сега иде Дафиново.

— Не, Дафиново е след Къпиново! — отсича комендантът. — След това ще дойде Лешница, а после Честница! Питайте вие мене за станциите! На пръсти я зная тая линия!

След три минути влакът наистина спира пред Къпиново. Странният господин изхвръква из купето и чак когато звънецът за тръгване удря, той се връща, натоварен с банички и кебапчета като някакъв легендарен бог на изобилието.

Господинът сяда на мястото си, разгръща мазните пакетчета и кани всички поред с жест на небрежна щедрост:

— Моля, вземете си по едно кебапче! На път човек огладнява! Който иска, може да си вземе и от баничките!

Един по един пътниците протягат срамежливо ръка и приемат с благодарност предложената им закуска.

Само аптекарят се усмихва виновно и отказва да вземе участие в общото пиршество.

— Благодаря! — пояснява той. — Страдам от язва. Лекарят ми е забранил да ям такива неща.

— Нищо няма да й стане на язвата! — успокоява го комендантът. — Я вижте какво препечено кебапче ще ви дам!

— Не, благодаря! — упорствува аптекарят. — Аз пазя строга диета!

— Тогава една баничка, а? Баничките са приготвени с чисто масло!

— Моля ви се, не се безпокойте! Оставете! Не ми се яде!

— А, то е вече друга работа! Щом не ви се яде, няма да ви насилвам! Във всеки случай, ще съжалявате, честна дума ви казвам.

Настава пауза. Пътниците мляскат и преглъщат блажено, с изключение на бабичката, която премята жилавото кебапче между разклатените си зъби и не може да го сдъвче. Дори двамата пенсионери, и те

престават да приказват за водоснабдяването на Делиормана, защото устата им са пълни с храна.

— Имах аз един приятел — започва неочаквано странният пътник, като продължава да яде, — който страдаше също като вас от язва. Залък да сложи в устата си, и току го присвие стомахът. Гълташе там разни каши, пиеше някаква европейска вода — вятър работа. Ден така, година така — заприлича на смъртник човекът. Срещам го веднъж на улицата, не мога да го позная. Бре, Христо, думам му, ти ли си? Аз съм, каже, бай Георги. Тия дни заминавам за Хамбург, да си лекувам язвата при един прочут професор. Та отиде той, знаете, в Хамбург, бави се там около месец време и се връща назад здрав-прав, нищо му няма. Пуснал един врат, да го боднеш с игла, кръв ще цръкне. Какво стана бе, Христо, питам го, ти май отърва кожата? Лесен му бил церът, бай Георги, смее се приятелят, ама кой да го знае. Трябваше чак в Германия да ходя, та да разбера, че ракията била благодат божия. Как тъй, казвам му, ракията? Ей тъй нà, с ракия се излекувах. Отивам в Хамбург при професора, преглежда ме той най-внимателно и казва: ще пиеш всеки обед по една чашка шнапс, което на български значи ракия. Отначало и аз като тебе опулих очи и го питам: как тъй шнапс? Да, повтаря професорът, ще пиеш шнапс и ще увеличаваш чашките, докато ги докараш до пет. Първия ден, значи, една чашка, втория — две и тъй нататък. После всеки обед ще си пиеш по пет чашки. Послушах го аз и започнах да се лекувам. Ако щеш, вярвай, още на втората седмица усетих подобрение. Сега вече си ям и нервозни кюфтенца, и вино си пия, здрав съм като челик...

— Това, дето го разправяте — заявява безцеремонно учителката, — е залъгалка за децата. Ще пиеш ракия, че ще си лекуваш язвата. Я недейте приказва такива смешни неща!

— Ама да не мислите, че искам да ви лъжа? — оправдава се човекът с кебапчетата, засегнат от думите на недоверчивата си спътница. — Ако имате някой познат в Хамбург, запитайте го с едно писмо живее ли там такъв и такъв професор. Аз ще ви платя марката.

— Няма какво да питам — заяжда се учителката. — Аз пък ще ви посоча хиляда професори, които слагат вашия в джоба си и доказват, че алкохолът действува като отрова върху човешкия организъм!

— На каква възраст е сега вашият приятел? — взема думата аптекарят, който на свой ред иска да злепостави по някакъв йезуитски начин защитника на ракиената терапия.

— Какво да ви кажа — колебае се странният господин и става червен като рак. — Моят приятел умря преди няколко години...

— А, тъй ли? Че като е умрял, защо ни го сочите за пример? — тържествува злобно учителката.

— Чакайте бе, госпожице! — избухва комендантът. — Оставете ме да се доизкажа! Моят приятел умря не от язва, а от пиянство. Разбирате ли? Вместо да спре на петата чашка, той продължи да пие нататък и се пропи. За това, разбира се, беше виновна неговата слаба воля. Ако човекът умееше да се въздържа и да пази режим, щеше да си живее и до днес.

— — —

Дългият път досажда и изморява хората във влака. Те клатят глави, унесени в лека дрямка, хъркат и се сепват с уплашени лица, после затварят отново очи и се мъчат да заспят почти насила.

Буден и бодър е само странният господин, който дебне гарите и скача на всяка спирка. Обхванат от някакъв неутолим панически глад, той си купува непрекъснато грозде, круши и гевреци, налива се с лимонада, чупи орехи и гледа невъзмутимо през прозореца на купето.

Минават и отминават поля с бягащи дървета, израстват и чезнат хълмове, възправят се внезапно страхотни скали, които падат сякаш върху влака, някъде лъсва река, някъде се мярва залутано селце, докато най-сетне нощта настъпва и плътният мрак поглъща безкрайната лента от сиви, есенни картини.

Тогава вагоните прогърмяват с оглушителен трясък над мостовете, локомотивът пищи и пръска като ракета червени искри, газовите лампи на купетата прошарват тъмнината с квадрати от жълта светлина — и целият влак потъва някъде, като отнася със себе си и дамата с оксижендираната коса, и бабичката, и търговския пътник, и учителката, и аптекаря, и странния господин...

1935

АЛХИМИЯ НА ЛЮБОВТА

На мен, знаете, и досега още не ми е ясно защо светът е устроен така, че опашката на прасето например е завита на колелце, а пък опашката на лисицата си виси спокойно надолу и дори се влачи по земята. Не ми е ясно така също защо зъбите на негрите са бели като нашите, когато кожата им е черна като катран. Не ми е ясно, най-сетне, защо хората, които се обясняват един другиму в любов и са, тъй да се каже, съвсем ефирни в чувствата си, изпадат обикновено в такива едни делириумни състояния на душите, че решават да се оженят и да се превърнат, с извинение, в хайвани.

— Хей, приятелю, я си затваряй устата! Тая работа не е тъй проста, както си я мислиш!

Зная бе, братя, много добре ми е известно, че има неща неизбежни, чел съм нещичко и за ка́рмата, години наред съм си блъскал главата над въпроса за семейното щастие, ала все пак едно ми се вижда необяснимо: как тъй човекът, който до вчера е носил на любимата си букети от рози и е декламирал в коленете ѝ разни там брилянтни поеми за луната, изведнъж започва да ѝ носи спанак или вързана за показалеца си салата, да ѝ подхвърля миризливия си чорап за кърпене и дори да я ругае, задето е счупила иглата на примуса?

— Е туй вече минава всяка граница на приличието! Какъв е тоя бруталитет в изразните средства?

Защо бе, братя, защо се възмущавате от откровеността на автора, а не се възмущавате от спанака, от миризливия чорап и от примуса? Или ще речете: такива думи в литературата не се приказват. Моля, чакайте да се разберем. Че литературата да не е нещо седефено, да не е нещо като баклава или кадаиф? Ще

си хапнеш, значи, едно парченце, ще ти стане сладко, после ще пиеш чаша вода и ще заспиш, така ли? Вярно е, има и такава литература, но тя е за библиофилите. Вие, живите любознателни люде, които клюкарствувате на всяка крачка и говорите на закрито всевъзможни мръсотии, ще продавате другиму тая ваша парадна естетика, а сега ще мълчите и ще слушате. Житейските въпроси трябва да се разглеждат малко медицински, сиреч — без срам и без стеснение. Няма какво да се лъжем и да играем кегелбан с благоприличието.

И тъй, имало едно време...

Не, така започват приказките. Чисто и просто, ще кажем:

Отначало уж всичко върви като по мед и масло. Струва ти се, че и задгробният живот няма да ти стигне, за да се обясниш в любов на тая, която обичаш и която сънуваш и денем с отворени очи. Шушукате си, знаете, със скъпата половинка най-нежни излияния, филтрирани през тройно копринено сито, гледате се с някакво божествено умиление и чувствувате, че не можете да живеете нито миг един без друг. На всичко сте съгласни, от всичко сте доволни. Няма никакви противоречия помежду ви, нито пък в характерите ви се забелязват каквито и да било различия. Като ви гледа човек, просто му се иска да подскочи от възторг. Радва ви се като на новоизлюпени пиленца. Ама и вие сте такива едни чистички, пухкавички, добрички — втора двойка като вас едва ли има на света. Брей, дявол да го вземе, разсъждава си страничният наблюдател, славно нещо било това любовта!

— На Нептун живеят хора! — ще каже назидателно единият от двамата.

— Живеят, разбира се! — ще се съгласи веднага другият.

Или:

— Аз не обичам варени яйца!

— И аз също!

Или:

— На левия ми крак е излязъл мазол!

— И на мен също!

И в огледалната вода на това ненарушимо съгласие и единомислие цъфти и се смее бялата лилия на възвишените чувства. Ръкомахате вие и се кълнете един дру-

гиму във вечна обич, сравнявате очите си със синчец, с теменуги, с къс от лазурното небе, разправяте работи, дето няма да ги бъде, ругаете еснафите и се правите, че не забелязвате уличните кучета, които дигат крак край оградите на къщите и електрическите стълбове — изобщо, откъсвате се напълно от така наречената пошла действителност и поетизирате с горда самоувереност. Свършите ли с живота, ето че прекрачвате прага на смъртта и там попадате изведнъж в стихията си. С една трогателна сериозност, която събужда у вас плачливо разнежване към собствената ви загиваща личност, вие заявявате, че ще се хвърлите под трамвая или ще се обесите, че ще се отровите с цианкалий или ще се застреляте, че ще се разболеете и ще умрете от чума, от тифус, от дифтерит, от перитонит — само за да уплашите другия и да разберете горе-долу как той би посрещнал вашето изчезване от белия свят. И когато другият отговори разхълцан, че не ще преживее смъртта ви и че сам ще си забие някоя ножица в сърцето, вие се успокоявате, усмихвате се самодоволно и решавате да поотложите разходката си с погребалната кола за неопределено време. Тогава именно вие се връщате отново в живота и заедно с вашия верен спътник отивате в някоя малка млекарничка да ядете кисело мляко, или пък влизате в някой пуст ресторант, където единственият келнер ви посреща като фокусник с разперена салфетка. Така минава неусетно времето, после вие се изпращате с часове по улиците, държите дълго ръцете си една в друга и се уверявате с плувнали в щастие очи, че не ще можете да дочакате безкрайно далечния час на утрешната среща.

— — —

Понеже отношенията между двамата влюбени стават от ден на ден все по-интимни, оттук нататък, за по-голямо удобство, ние ще говорим вече в трето лице. Тъй и вълкът ще бъде сит, и агнето — цяло, защото авторът ще се занимава със съвсем непознати хора и читателят няма да се чувствува неловко в положението на герой, както беше досега.

В такъв случай, значи, ние трябва да намерим имена за нашия бъдещ персонаж, за да бъдем освободени от всякаква предполагаема отговорност.

Съгласно една стара сантиментална традиция влюбените ненавиждат смъртно своите истински имена, които смятат за твърде варварски и неблагозвучни. Те предпочитат галените обръщения, като „пиленце“, „гълъбче“, „жабче“, „мишле“ и тъй нататък — все такива едни зоологически епитети. Ала най-често, разбира се, единият от двамата се нарича Беба, а другият Буби. Тия две имена сякаш са се наложили със своята двусрична нежност, та са станали общо употребяеми и неизбежни за всяка влюбена двойка, макар че името Буби, простете за израза, звучи малко кучешки и неволно ни спомня за дресираните къщни фокстериета с кожено герданче на шията. Впрочем, ние сме далеч от мисълта да преустройваме света и да си бъркаме носа в частния живот на хората, затова ще тръгнем по общото течение и занапред ще наричаме нашите герои също Беба и Буби.

— — —

И тъй, от деня на своето второ кръщение Беба и Буби навлизат във все по-интимни отношения, започват да чувствуват влечение към реалността и съвсем неусетно миросват душите си с рициновото масло на всекидневието. С пълно право горните няколко думи могат да се изтълкуват двусмислено и да събудят у читателя известно неприлично подозрение — ето защо ние ще издигнем веднага успокоителния девиз на английския орден на жартиерата: „Honni soit, qui mal y pense!“, сиреч: „Срам за тоя, който мисли лошо!“

Да, в интимността на двамата наши герои няма нищо неморално и осъдително, нищо такова, което би могло да зачерви лицето на стопроцентовия девственик. Чисто и просто романтичната сърдечна близост на Беба и Буби започва да се изражда постепенно в една взаимна и непрекъсната грижа за тяхното здраве, широтата на чувствата се сменя с тревожния егоизъм за физическото им безсмъртие и така настъпва втората фаза в любовта на нашата двойка, когато аспириновата таблетка става разковниче на щастието. Беба трепери като истинска милосърдна сестра над своя любим, кара го почти насила да ходи при зъболекар, да смърка ментол, да си маже екземата с някакъв жълт мехлем, който пре-

връща лицето му в безнадеждна и трагична реклама на медицинското безсилие, най-сетне хваща го за ръка и го води като дете от магазин на магазин да му избира галоши, с риск да я видят познати и да я обадят на домашните й. От своя страна Буби се сърди на Беба, че не се облича в по-дебели дрехи, купува й реглисови бонбончета против кашлица, влиза с нея в първата аптека и казва на аптекаря: „Извинете, можете ли да сложите малко йод върху пръста на госпожицата?“ — с една дума, личи си, че от тоя човек ще излезе съпруг и половина.

Но да навлезем в третата фаза на отношенията между двамата влюбени и да видим какво става по-нататък.

Ако си представим времето като някакъв много дълъг кренвирш, а часовника — като ненаситен гладник, който си отхапва непрекъснато от тоя кренвирш, тогава съвсем лесно можем да кажем, че когато часовникът стигне до средата на кренвирша, между Беба и Буби възникват първите сериозни недоразумения. Обикновено недоразуменията започват с това, че родителите на Беба научават по някакъв загадъчен път за връзките й с Буби и решават да сторят всичко възможно, за да я отделят от него. В повечето случаи, разбира се, тая строгост на нейните родители е само поза, с която те искат да подчертаят непоклатимия пуритански морал на старото поколение. Ала все пак, тъй или иначе, важното е, че близките на Беба внасят смут в душите на нашите герои и посипват с пипер каймака на тяхната узряла вече любов.

Ала нека бъдем малко по-живописни. Един ден Беба идва при Буби със зачервени очи и с подути клепачи и му съобщава на глътки, че баща й знае всичко, че бил се заканил да й заключи вратата, ако тя продължава да закъснява вечер и да го лъже, че е ходила на кино с Анчето, че той, като запасен полковник с два ордена за храброст, щял да се срещне лично с Буби и да го предупреди да не задиря повече дъщеря му, тъй като в противен случай щял да стреля с парабел... Понататък Беба не може да говори, защото се задавя от вълнение и от очите й закапват едри сълзи.

Буби стои като треснат и дълго не може да дойде

на себе си. Някъде в далечината той вижда храбрия запасен полковник с насочен насреща му пистолет и това страшно видение смразява кръвта му. Ала лекаполека той се опомня и засипва любимата си с куп въпроси.

Отде е научил баща й всички тия неща? Какво му влиза нему в работата да пречи на щастието на дъщеря си? Най-сетне дъщеря му слива ли е имала в устата си, та не му е казала, че човекът, когото обича, не е някой простак и развейпрах, а главен писар във финансовото министерство, който може да стигне до книговодител и дори до счетоводител, ако правителството не падне от власт?

— Чуден човек си ти наистина! — скимти Беба и гледа с безкрайна тъга жестоко оскърбения Буби. — Мислиш ли, че аз съм мълчала и че не съм му казала всичко?

— Е, и той какво ти отговори?

— Нищо. Хич не иска и да ме слуша. Разправя ми, че такава любов като нашата била само губивреме. Той ми бил намерил някакъв адвокат, за когото щял да ме годява.

— И ти, разбира се, това и чакаш! Да се разделиш с мен и хоп — да се залепиш за адвоката!

— Ако не можеш да измислиш нещо по-умно, моля ти се, не ме разстройвай още повече! Ти знаеш, че аз обичам само теб и че само за теб ще се омъжа.

Въодушевен от това предизвикано признание, Буби избухва в някаква неукротима екзалтация на решителност и на жажда за отмъщение едновременно.

— Хей, господине! — крещи той към невидимия полковник. — Ела с три парабела, ако искаш, хич окото ми няма да мигне! Аз ще те убия с презрение, варварин с варварин! За адвокат ще годяваш дъщеря си, а?

Беба изтръпва от уплаха и се мъчи да успокои внезапно побеснелия честолюбец...

— Не се тревожи, Бубенце! — шепне тя. — Всичко ще се нареди. Баща ми не е толкова лош, колкото си го представяш. Най-сетне, съгласи се, че той има право да се съмнява в добрите ти намерения, щом като ти не си се явил досега при него и не си поискал ръката ми.

— А, тъй ли била работата? — изпищява като ужилен Буби и отскача назад. — Махни се от очите ми, ми-

зернице! Значи, и ти мислиш като него? Ти, която си се клела, че ме обичаш съвсем чисто и че ще отидеш накрай света с мене, ти, същата, се осмеляваш сега да ми подхвърляш проста̀шкия намек за женитба? Не искам да те видя повече! Върви при баща си! Върви при адвоката!

Ала ето че и Беба се изкачва върху златния престол на своята женска гордост и самолюбие и отвръща с жигосваща логика:

— Добре, аз не желая да ти се натрапвам! Едва сега ми става ясно, че и ти си бил като всички други мъже. Йскал си, значи, да си минаваш времето с мен и в края на краищата да ме захвърлиш като парцал. Тъй постъпват само подлеците. Боже, боже, колко съм се лъгала!

— Не, аз никога не съм бил подлец — оправдава се Буби. — Обичал съм те, обичам те и сега още и неведнъж съм ти казвал, че ще се оженя за теб. Но така вулгарно да се говори за нашата женитба, това не мога да понасям. Остави да си дойде всичко естествено, без насилие и без да създаваш впечатлението, че едничката ти цел е да се омъжиш!

— Но, боже мой — възмущава се Беба, — какво вулгарно има в това да си създадеш семейство, да узакониш връзката си с любимия човек, да се грижиш от сутрин до вечер за него, да му приготвяш закуска, да го изпращаш на работа, да му пъдиш мухите от лицето, когато той спи? Цял живот ли ще скитаме все така из улиците и ще се крием от хората като престъпници?

Отново трогнат и запленен от тая рядка самоотверженост на своята бъдеща съпруга, която мечтае за доброволното робство на смирена весталка край домашното огнище, Буби се разколебава в нечистите си подозрения и изведнъж всичко му става розово.

Той обяснява на любимата си, че на самия него отдавна вече му е дотегнало да се скита немил-недраг по улиците, че иска най-сетне да се прибере с нея, макар и в една стаичка, и ей така — да си седят двамата един до друг, да си пият чай, после тя да плете, да речем, дантела, а той да ѝ чете някакъв роман, или пък да ѝ свири на флейта.

Беба слуша прехласната медоносните планове на укротения от собствената си фантазия Буби и не може да се нарадва на непресторената искреност, която лъха

от думите му. В жадната ѝ за спокойно съществуване душа израства тънка и зелена като магданоз надежда, че скоро, може би твърде скоро, тя ще бъде облечена в бяла венчална рокля и ще приема весело честитките на своите неомъжени още другарки.

Ала колкото и прекрасна да изглежда тая фалшива Рафаелова картина с безброй ангелчета над главите на двамата бъдещи съпрузи, от тоя ден нататък скандалите и недоразуменията между нашите герои започват да зачестяват с една упорита автоматичност. Беба гори от нетърпение да осъществи час по-скоро историческата среща между Буби и баща ѝ, а Буби все отлага, колебае се и примигва като ослепен от магнезиева светлина. Така двамата влюбени изпъват до скъсване нервите си в своята неспирна гонитба край хиподрома на брачното щастие, изгубват самообладание, пращат се взаимно по дяволите и стигат едва ли не до бой. Понякога те се сепват от тревожното съзнание, че има вече нещо счупено в любовта им, и от страх да не се отдалечат завинаги един от друг, разнежват се внезапно, прегръщат се и се обсипват с милувки, после изведнъж изпадат в своята сантиментална неврастения и подхващат още по-остро разправията помежду си. В края на краищата, разбира се, Буби слага смирено оръжието в нозете на достойния си противник и решава да се яви без по-нататъшно отлагане при човека с парабела, за да иска ръката на дъщеря му.

Това става обикновено през някой делничен ден на седмицата, когато предупреденият вече баща трябва да играе ролята на изненадан от неочакваното посещение на кандидата за женитба.

До часа на своята съдбоносна визита Буби се намира в особено трескаво състояние и е съвсем разсеян. Той идва сутринта в канцеларията облечен в черно сако и райе панталон и понеже лицето му има малко тъжен израз, неговите колеги се споглеждат многозначително и остават с впечатлението, че главният писар се е приготвил да върви на погребение. Без да размени нито дума с някого, Буби сяда на мястото си, хвърля равнодушен поглед към натрупаните върху масата му преписки, сетне вперва вторачено очи в шишенцето с лепило и остава така замислен за дълго. Наредените около него пишещи машини тракат в надпревара и —

сред всичкия тоя метален шум на подскачащи клавиши, на съскащи валяци и на дрънкащи сигнални звънчета, сред тоя безначален канцеларски хаос, из който се раждат, записани върху бяла хартия, великите мисли на безсмъртните бюрократи — човек усеща едно страшно замайване, сякаш се намира на един метър от шумящите води на Ниагарския водопад. Сам Буби взема една черновка, неразгадаема като египетски папирус, и се опитва да я препише на машината си, ала клавишите се разместват под пръстите му и върху бялата хартия се занизват странни буквосъчетания, нямащи нищо общо с членоразделната човешка реч. Разбрал неспособността си за работа през тоя паметен ден, главният писар едва изтрайва до обед и тогава поисква отпуск, грабва си шапката и се измъква с облекчителна въздишка из канцеларията.

Къде прекарва той следобеда и какво става с него, из какви лъкатушни пътища блуждаят мислите му и в каква оранжерия цъфти душата му — това сигурно само ясновидците могат да кажат. Във всеки случай привечер, точно в уговорения час, Буби се изкачва бавно по широката каменна стълба на някакъв висок кооперативен дом, обръснат, напудрен и парфюмиран, спира се на площадката на четвъртия етаж и чете внимателно малките месингови табелки по вратите на всички апартаменти. Когато очите му съзират познатото име, той прави опит да преглътне сякаш някаква рибена кост, заседнала на гърлото му, ослушва се с десет чифта уши, които израстват мигом на носа му, на брадата му, по раменете му, по нозете му, след това протяга ръка към електрическия звънец и го натиска не дотам уверено. Но електрическият звънец си знае работата. Избръмчава той с всичка сила напук на тайнствения господин, който едва е докоснал копчето му, и почти в същото време някъде съвсем близо се чува тропот от съборен стол, после бърз шепот, после тичане по чорапи. Докато Буби разбере каква става, някакво око го стрелва през решетестата дупчица на входната врата, а ето че и самата врата се отваря широко и една слугиня, нагиздена и варакосана, се изпречва насреща му с празнична усмивка на лицето.

— Моля, тук ли е господин Потайников? — пита

със задгробен глас Буби и сърцето му става мъничко като грахово зърно.

— Тука е, тука е, заповядайте! — отвръща живо слугинята, която, както изглежда, отгатва интимните намерения на непознатия гост.

Буби прекрачва прага и потъва в тясно полутъмно коридорче, където го лъхва мирис на кисело зеле, ала слугинята разтваря пъргаво втора врата и мирисът на киселото зеле изчезва. Сега гостът окачва шапката си на една закачалка с огледало, в което се поглежда крадешком, и влиза в един квадратен вестибюл със зелени стени, с тежък бюфет, с кръгла маса и с няколко пружинени кресла, покрити тъй безцеремонно с бели калъфи, че всяко от тях изглежда облечено в нощница.

— Седнете! Почакайте малко! Той сега ще дойде — пояснява любезната слугиня и се скрива все тъй чевръста като невестулка.

Ние бихме могли да кажем много неща за душевното състояние на нашия беден герой, който сяда като попарен на едно кресло, бихме могли дори поема да напишем за трепетите на човешкото сърце пред великата неизвестност, в чиято пустота пропада като в бездънен кладенец всеки кандидат за женитба. Но по-добре е да не се простираме надълго и нашироко, а да се ограничим със забележката, че Буби загубва и ума и дума между четирите зелени стени на иначе все пак приветливия вестибюл. Сам дяволът сякаш стисва като лимон мозъка на главния писар и изцежда от него всички мисли, всички предварително заучени изречения и трогателни доводи за предстоящия словесен двубой между рицаря на прекрасната девойка и нейния баща. В главата на смутения гост се мяркат само отделни думи — една от началото, друга от края на блестящата реч, която трябваше да разколебае и най-отчаяния песимист със своята бодра и светла философия за живота. Ала вместо да разбуди дълбоко заспалата си памет и да си припомни нещо от онова, което искаше да каже, Буби се разсейва все повече, оглежда се с плахо любопитство наоколо и изведнъж се сеща за Беба.

Боже мой, тя като че не живее в тая къща! А ето, кожената ѝ чантичка лежи полуотворена върху бюфета и от нея се подава тънката ситна дантела на кърпичката ѝ. Де ли кротува тя сега, скрита зад някоя от тия

стени? Може би тръпне в лоши предчувствия, може би плаче, може би стои на колене пред коравосърдечния си баща и го моли да не бъде толкова жесток към човека, когото обича и ще обича до последния си час?

Една неочаквана кашлица, остра и сипкава, прекъсва хаотичните размишления на нашия герой и го накарва да извърне главата настрана.

В дъното на вестибюла, изскочило сякаш из самия под, стои едно дребно човече с посивели коси, с подстригани мустачки, с големи щръкнали уши и с тънка дълга шия. Облечено е това човече прилично, дори, бихме казали, твърде прилично, само бялата му колосана яка е малко широчка за птичата му шия и зелената му вратовръзка е изкривена някак смешно на една страна, от което може да се заключи, че новият ни познайник се отнася с похвална за възрастта си небрежност към тънкостите на своя тоалет.

При появата на тая загадъчна човешка фигурка Буби става от креслото си с едно смесено чувство на изненада, на състрадание и на внезапно успокоение.

Човечето пристъпва с наполеоновски крачки, като се мъчи да придаде строг израз на добродушното си лице, протяга важно ръка към госта си и се представя с отсечено изговаряне на името си:

— Потайников!

Буби хваща смело ръката му, удря токовете си и отвръща ухилен:

— Омайников!

След това двамата сядат един срещу друг край кръглата маса и мълчат известно време, през което домакинът изважда из джобчето на жилетката си някакво лъскаво ключе и започва да чука отмерено с него по масата, а Буби го гледа и си мисли: „Я виж ти, това бил, значи, бащата на Беба? Та той съвсем не изглежда тъй страшен. Да го духна само, и ще падне."

— Вашето име ми е познато — подхваща най-сетне домакинът, като скрива пак ключето в жилетката си, и с кротките си сиви очи поглежда изпитателно главния писар.

Ала чудно нещо. Буби не се плаши вече. Радостта му от живота се връща отново в него и залива със стихийна сила цялото му същество. „Приказвай си ти, колкото щеш, приятелю — разсъждава кандидатът

за женитба, — ще ти държа аз на тебе сега една такава реч, че ще има да ме помниш, додето си жив!"

И наистина, необяснимо по какъв начин, в главата на госта възкръсва в един миг всичкото онова пъстро великолепие от думи, което бе погребано доскоро в паметта му. С учудващо и замайващо красноречие Буби разкрива пред изумения домакин целта на своето посещение, като обкичва речта си с мъдри афоризми за жената, за любовта и за брака, и се прави ту на наивен, ту на хитър, ту на врял и кипял в каквото му дойде наум. И вместо да спре и да млъкне най-сетне, той се увлича все повече и повече, вдъхновен от смирената и безпомощна фигурка на събеседника си.

Дребното човече, което по-скоро прилича на някакъв продавач на библии, отколкото на запасен полковник, и то с два ордена за храброст, прави трагична гримаса, като че се готви да кихне, изважда повторно от жилетката си лъскавия ключ, с който отключва сякаш златното ковчеже на своите бисерни мисли, и казва:

— Аз, господин Омайников, се радвам много, че виждам пред себе си такъв един рядък идеалист като вас. Такива хора днес със свещ не можеш ги намери. По думите ви личи, че вие сте умен и сериозен момък, но само туй, за съжаление, не е достатъчно. Криво да седим, право да си приказваме, времето, в което живеем, се е обърнало с главата надолу и човек май трудничко свързва двата края. Хайде, за бекярите, както и да е — все ще се намери едно парче хляб и една завивка. Но за семейните въпросът е малко по-сложен. Още туй трябвало, онуй трябвало — къща е това, не е шега работа. Сега вие, като сте решили да се жените, имате ли възможност да се грижите за жена, за деца, да бъдете изобщо съпруг на място?

— Вижте какво, господин Потайников — подскача възторжено Буби, — за това не се безпокойте! Малко нескромно е да говоря за себе си, но понеже вие го искате, ще ви кажа, че аз съм обмислил всичко и че вашата дъщеря ще живее при мен като в истински рай. Аз нито пия, нито пуша, нито комар играя — от работа право в къщи си отивам. А пък да ме знаете какъв съм прибран — просто умирам за семейство! Но по-добре да не ви приказвам сега за тия неща. Вие сам ще има-

те случая да ме опознаете по-отблизо и да разберете що за човек съм!

Домакинът поглежда доверчиво бъдещия си зет, преглъща самодоволно и продължава разпита си с предишната сериозност:

— Вие, струва ми се, работехте във финансовото министерство, нали?

— Да. Там съм временно главен писар, с изгледи за повишение. Свако ми е началник на отделение в министерството, та чрез него действувам за по-голяма служба. Обещана ми е положително книговодителска длъжност, чакам само да мине новият бюджет.

— Хубаво, много хубаво. Добре сте вие там във финансовото министерство. Все друго си е, джанъм, държавно учреждение. И въглища за зимата ще ви дадат, и доставка на мармалад за вас, чиновниците, ще направят, и разни неща на изплащане можете да вземате, а пък един ден и пенсийка ще си получавате. Отваряйте си само хубаво очите, да не си изгубите службицата, че навън е страшна криза... Ами преди малко споменахте, че свако ви бил началник на отделение, в министерството. Мога ли да зная как се казва?

— Топлийски! Власаки Топлийски!

— Топлийски... Топлийски... Власаки Топлийски... Не, не го познавам. Той е сигурно мъж на леля ви?

— Да, отличен човек. Научил е сам, представете си, четири езика и постоянно чете чужди книги. Интересува се предимно от стопански и финансови въпроси. Негови статии са печатани в италиански списания. Напоследък му искаха адреса, за да го впишат в един международен алманах.

— Браво! Ето на́, такива хора като вашия свако са гордост за страната ни!... Ами родителите ви живи ли са? Баща ви с какво се занимава?

— Да, живи са. Баща ми е бил учител. Сега е пенсионер.

— По какво е бил учител?

— По география.

— Тъй, тъй, много се радвам. Добри българи бяха някогашните наши учители. Не са като днешните, все на комунизъм да ги избива... Вие едно дете ли сте? Братя, сестри нямате ли?

— Имам само една по-голяма, омъжена сестра.

— За кого е омъжена?

— За агроном. И той също е много културен човек. Пътува често из провинцията и държи сказки за соята.

Видимо доволен от обясненията на кандидата за женитба, запасният полковник, или по-точно казано, запасното полковниче се отпуща на облегалото на креслото си, заглежда се някъде в тавана и гъделичка съзнанието си с приятната мисъл, че дъщеря му ще влезе в добро семейство. Буби пък седи настръхнал от щастие, като вижда, че атакуваната от него крепост ще падне скоро в ръцете му, и едва се сдържа да не скочи и да не разцелува бъдещия си тъст.

Докато двамата седят така, свързани вече с невидимите нишки на близкото роднинство, дръжката на отсрещната врата мръдва като жива и неволно подсказва, че от другата страна на вратата стои някой, който следи със затаен дъх развитието на съдбоносния разговор между мъжете във вестибюла.

Тогава домакинът нарушава мълчанието и произнася с подчертана снизходителност:

— А бе́ мен ако питате, господин Омайников, аз нямам нищо против да се ожените за дъщеря ми. Не зная само тя какво ще каже. Вие говорили ли сте с нея по тоя въпрос?

— О, това оставете на нас — отвръща гузно усмихнат Буби. — Ние отдавна се обичаме.

— Е, щом сте се харесали и смятате, че ще можете да живеете в мир и съгласие, аз няма какво да се бъркам. Вие сте млад човек, ще напреднете в службата, пък и Софка е умно момиче, пестелива е, къщовница е, на пиано там знае малко да свири — едно време, като беше в четвърто отделение, вземаше уроци при един професор, който разправяше, че имала голям талант в музиката, но после, знаете, дойдоха войните, аз заминах за фронта, професорът умря, с една дума, объркa се всичко. Та искам да кажа, че тя не е някоя от ония, дето мислят само за пудрата и червилото. Сериозна е, скромна е — хваля ви я не за туй, че ми е дъщеря, но просто защото обичам да говоря истината. Вярно е, че като всяко младо момиче, и тя е малко неопитна в домакинската работа, но ще се научи, ще свикне. Никой не се е родил научен на тоя свят.

— Не, аз няма да я оставя нищичко да пипне. Слугиня ще ѝ взема, готвачка...

— А-а, вижте, с тая работа не съм съгласен! Ако имате повечко пари, вместо да ги пръскате за готвачка, можете да отделяте настрана по някой и друг лев, та един ден да си вземете апартамент, защото все по-иначе се чувствува човек под собствен покрив.

— Но аз вече съм се записал за апартамент в едно дружество и съм внесъл досега три хиляди и осемстотин лева! — заявява гордо Буби, проникнат от величавото съзнание за тоя свой благороден стремеж към ипотечната собственост.

— Тъй ли? Я гледай, я гледай какъв предвидлив и практичен момък! Вие наистина заслужавате нещо повече от похвала. Е, как, скоро ли ще ви излезе номерът за заем?

— Имам аз в дружеството един вътрешен човек, който е наредил да ме впишат в списъка на най-близкото заемораздаване.

— Отлично! А пък аз, понеже се занимавам сега с комисионерство и имам връзки с разни предприемачи, ще гледам да ви намеря някое тъй по-износно апартаментче. Две стаи и кухня ще ви бъдат предостатъчни...

В тоя върховен миг на домопритежателско откровение между тъст и зет вратата с омагьосаната дръжка скръцва, отваря се и във вестибюла влиза една едра престаряла дама в тъмнокафява рокля, два пъти повисока от домакина.

Запасното полковниче става от креслото си, обръща се най-напред към дамата, после към скъпия си гост и ги представя един на друг:

— Да ви запозная с жена ми! Поликсена, запознай се с господин Омайников!

— А, туй ли е господин Омайников? — изненадва се приятно едрата дама, като се усмихва мазно-мазно и в устата ѝ лъсват два реда златни зъби. — Много се радвам, господин Омайников, че ви виждам в нашата къща. Отдавна слушам за вас все хубави неща от Софчето. Били сте се запознали с нея на някакъв чай и след това сте се срещали случайно по улиците. Че покани някой ден господин Омайников у дома, казвам ѝ, а тя — остави, мамо, ти не го познаваш колко е стеснителен, ще му бъде неловко. И таз хубава, казвам ѝ, че от какво ще се стеснява? Ние да не ядем хора? Слава богу, че най-сетне се решихте и дойдохте да ни направите чест с посещението си!

След тия встъпителни думи дамата сяда до своя съпруг, който става почти невидим в нейното тъй близко и величествено съседство.

Ала човешката природа е дявол знае каква. Много учени са се занимавали с нея, много философи са я изследвали и са се ровили в най-съкровените ѝ глъбини, но и до ден днешен човек си остава все същата тъмна загадка, каквато е бил още при сътворението на света.

Към тия отвлечени мисли ни навежда неволно рязката промяна в душевното състояние на нашия герой, който при появата на Бебината майка усеща изведнъж един необясним страх и смущение, едно главоломно забъркване и умствено затъпяване. Макар че майката подчертава съвсем открито добрите си чувства към него и го предупреждава, че не яде хора, Буби все пак вижда в нейното лице някаква хищна полужена, полуакула, готова да се нахвърли отгоре му и да го разкъса със златните си челюсти.

— Благодаря, благодаря — бъбри несвързано гостът и чувствува как креслото му се огъва и започва да потъва в нещо меко.

За щастие, тъкмо в това време се явява и Беба, която внася желаното разведряване на атмосферата.

И понеже човек е устроен така, че свиква и с най-големите ужаси и те престават да му правят впечатление, нашият герой лека-полека свиква също с жената-акула, идва на себе си, изяжда поднесеното му от Беба черешово сладко и дори се развеселява.

И дълго-дълго щастливата четворка седи край кръглата маса във вестибюла и крои планове за бъдещето, сетне Буби поглежда часовника си, извинява се, че е отнел времето на домакините, сбогува се поред с всички, като целува ръка на тъста и на тъщата, а тъщата пък, от благодарност за тоя кавалерски жест на своя зет, се обръща към Беба, смигва ѝ поверително и казва:

— Софче, изпрати господин Омайников!

— — —

Ние няма да описваме подробно всички по-нататъшни мили картинки и сцени из живота на познатото ни семейство, където нашият герой започва да ходи всеки ден и да остава на вечеря, няма да казваме с какво трогателно внимание се отнасят към него родителите на Беба, като слагат в чинията му най-едрата скумрия и изстискват щедро отгоре ѝ половин лимон — най-сетне ние няма да говорим за интригата, която се създава бързо сред любопитните обитатели на кооперативния дом около личността на все още тайния годеник. Ние няма да приказваме и за това, как една неделна вечер бащата и майката на Буби пристигат с такси и правят първото си посещение у семейство Потайникови, как след туй старият учител слуша с напрегнат интерес славните военни подвизи на запасното полковниче, а жената на учителя обяснява на своята сватя най-сигурния начин за запазване на маринованите патладжани от мухъл. Ние ще премълчим също така как тия две сродяващи се семейства остават до крайна степен поразени и възхитени едно от друго, как, ако щете дори, Беба подскача и се върти като пеперуда около сладкодумната си свекърва, и тъй нататък, и тъй нататък. Всички тия неща се разбират от само себе си, пък и за тяхното подробно описание ще ни бъдат необходими толкова страници, в колкото другите автори подготвят и извършват най-малко три убийства или самоубийства на някои от излишните си герои.

Ето защо ние ще направим един акробатен скок и ще спрем вниманието си върху най-значителното събитие в живота на човека, каквото е безспорно сватбата. Ала преди да отидем на самата сватба и да си хапнем от прасенцето, нека видим какво става няколко седмици по-рано.

Най-напред предсватбената суматоха започва с поръчката на юрганите, чийто цвят дава повод за оживени спорове между майка и дъщеря — спорове, които биха се изродили в скандал, ако самият продавач не влиза в ролята на посредник и не заявява открито, че виолетовият цвят не е тъй траен, както портокаловият. По тоя начин упорството на Беба бива счупено и юрганите се поръчват от портокалов сатен — разбира се, не

чешки, а български, защото, според думите на майката, и единият, и другият ще свършат все една работа, пък и освен туй ще бъдат плащани от патриот, който държи за родното производство. След като въпросът с юрганите се урежда не дотам миролюбиво, явява се за разрешаване сложната задача за даровете, които булката ще трябва да даде на роднините на Буби. Тук вече Беба успява да се наложи, въпреки ловкия опит на баща ѝ да я провъзгласи за вятърничава, и в някакво малко ателие накрай града започват да се шият със светкавична бързина копринени пижами, копринени нощници, копринени комбинезони и като миньорен завършък на това копринено сватбарско капричио — една мъжка поплинена риза с две яки и с два чифта маншети. Когато и даровете бъдат готови, и роднините на Беба се извървят да ги гледат, да ги пипат с два пръста, да ахкат уж от възторг, а зад гърба ѝ да разправят, че не са нещо особено, идва най-сетне оня неизбежен и трагичен ден, в който запасното полковниче трябва да чуе горчивата истина, че всеки баща е длъжен да купи за сватбата на дъщеря си спалня с всички там гардероби, нощни шкафчета, тоалетки и тъй нататък.

Отначало бащата прави отчаяни усилия да обори тоя отживял предразсъдък и изпада в страшно униние. Той става изведнъж язвителен, ругае ожесточено грубия материализъм, въздиша и съжалява, че нямало вече идеална любов и че днес хората се женели само за интерес. Ала тъй като Беба държи на своето и започва да се облива в сълзи, които бликват сякаш от всички пори на тялото ѝ, запасното полковниче също променя тактиката, смалява се до неузнаваемост, като че някой го слага под микроскоп, и моли със задавен глас дъщеря си да се смили над него и да не го разорява, защото той, бедният, щял да остане на улицата и да протяга ръка като просяк за една коричка хляб. При това хитрото човече се задъхва внезапно, изхълцва: „Ох! Ох! Сърцето ми!“ — и се хваща за гърдите, но Беба го изпреварва и припада съвсем естествено, като все пак запазва малко съзнание, за да извика:

— Господи, какъв баща! Двеста хиляди лева има в банката и щял да остане на улицата! Скъперник!

При това неочаквано изобличение бащата изгубва и последната възможност да спечели играта и затуй, ко-

гато Беба се съвзема от припадъка, той е вече съвсем друг. Разтопен в някаква коварна нежност към дъщеря си, той обяснява, че всичко, каквото има, ще бъде пак нейно един ден, но нека тя свикне с мисълта да не хвърчи из облаците, и най-главното — да не смята родителите си за милионери. Най-сетне, щом иска спалня, ще ѝ купи и спалня — само мир да е.

— Аз видях в един мебелен магазин много хубави спални от орехов фурнир! — казва кротко Беба с прояснено лице.

— Ще я наредим тая работа! — отвръща някак неопределено запасното полковниче и в едисоновския му мозък започва да зрее един вероломен план.

Вечерта, когато тричленното семейство се събира в кухнята на вечеря и слугинята се изправя до умивалника като тъжен символ на социалното неравенство, бащата заявява с подчертано разочарование на Беба:

— Гледах аз днес ония спални, за които ми разправяше. Ами че те били съвсем просто нещо бе, Софче! Нито материалът им материал, нито изработката им изработка, покрили ги там само с някакъв лъскав шперплат, колкото да залъжат окото на човека. Че аз на тебе такава спалня ли, мислиш, ще ти купя? Ще се разсъхнат утре креватите, ще се изметнат вратите на гардеробите, просто срам ще те бъде да ги покажеш някому!

Предугаждаща смътно далечното намерение на баща си, Беба се вцепенява със спрял на гърлото ѝ залък.

— Не! — възразява уплашено тя. — Ще идем на друго място, ще потърсим в друг магазин. Все ще намерим някъде нещо по-хубаво!

— Обиколих аз целия пазар — навсякъде все едни и същи боклуци продават. Брей, че мошеници са се навъдили! Туй дърводелец дето видиш, пращай го право на бесилката, няма да сбъркаш!

— Е, значи, аз ще остана без спалня? — пита тихо бедната дъщеря и в очите ѝ светват първите предупредителни сълзи. — Ами другите хора не купуват ли мебели?

— Слушай, слушай, виж какво ще ти кажа, остави ти другите! — казва меко и успокоително бащата. — Намерих ти аз спалня, каквато не си сънувала. Кротувай само, да не ме разсърдиш!

И той разправя как, след като обиколил всички мебелни магазини, се отбил случайно в бюрото на един свой приятел-комисионер — хем да пие чаша кафе, хем да се посъветва с него какво да прави. А комисионерът, който бил разкошен човек, го потупал по рамото и извикал: „Разгеле, бай Герчо, добре, че ми се обади! Насмалко щеше да изпуснеш един чудесен оказион!“

— А-а! — изхълцва, сякаш смъртно ранена, дъщерята и лицето ѝ става бяло като платно. — Не искам оказион! Не искам мебели на вехто!...

— Чакай бе, момиче! — прекъсва я нервно бащата. — Още не си ме чула какво ще ти кажа и веднага се зъбиш: не искам туй, не искам онуй! То само думата му е оказион, иначе самите мебели са нещо разкошно! Имат и стил някакъв, но какъв точно, не го запомних. Прегледах ги аз, просто очите ми останаха в тях. Светят като нови. Били на някой си англичанин, секретар в легацията, който си заминал за Лондон и ги продал, защото там щял да си купи други.

— На земята ще спя, но оказион не приемам! — упорствува Беба, без да слуша подробностите около благородния произход на съмнителните мебели, които искат да ѝ натрапят.

Тогава майката се намесва, слага нежно ръка върху главата на развълнуваната си дъщеря и я съветва с евангелска кротост:

— Ех, и ти, Софче, каква си! Недей приказва така, да сърдиш баща си! Че той няма да ти вземе нещо лошо! Оказион е френска дума, която има съвсем друго значение. Едно време, когато бях в пансиона, сестра Жозефина обичаше да казва: „Dans chaque maison — une belle occasion“, което значи: „Във всяка къща — един хубав оказион!“

— Остави я бе, какво я молиш! — кипва изведнъж запасното полковниче, окуражено от благоприятната намеса на майката и от още по-благоприятното тълкуване на опозорената френска дума. — Като не ще оказион, много ѝ здраве! Дъщеря било това! Да я отгледаш от парче месо, дето се казва, и на туй отгоре да ти държи такъв неприличен език! Ама че невъзпитано поколение, а-а-а!

И за да бъде последователен във възходящата степен на възмущението си, бащата избърсва с трепереща

ръка устата си посред яденето, хвърля салфетката, после става бързо от масата, трясва вратата на кухнята и като смига доволно на себе си в тъмния коридор, затваря се в една от стаите, непристъпен като средновековен феодал.

Няколко дена наред след това той влиза и излиза от къщи, без да говори на дъщеря си, и Беба, ще не ще, преглъща горчивия хап и се примирява с оказионната си съдба. Чрез посредничеството на майка си тя дори узнава, че баща ѝ е готов да даде английските мебели на някакъв нашенски майстор, който можел да ги боядиса с такъв един чудотворен лак, та и в морето да ги хвърляш, и на огън да ги печеш — нищо нямало да им стане. И понеже запасното полковниче заявило великодушно, че за цвета на лака не иска да прави въпрос, бедната Беба подскача, съживена от тая малка радост пред свободата на нейния вкус, и казва мечтателно:

— Ах, има един лак, който имитира чудесно слонова кост!

— — —

Вярно е, че ние се увлякохме в разказването на разни подробности около юрганите и спалнята на бъдещото семейство и съвсем забравихме нашия герой, ала човек трябва да бъде без сърце, за да отмине с две-три думи това мъчително придобиване на така наречения движим имот, без който е немислимо каквото и да било задомяване.

Знаем, че има всякакви читатели и че някой може да възрази:

— А бе, господин авторе, ти все такива ли скъперници ще ни рисуваш? Какви са тия твои герои, дето цепят косъма на две? Че най-сетне няма ли да ни представиш някой душа-човек с малко по-широки ръце — ей такъв на́, дето си развързва кесията и подарява на младите нещо, без да им трови душите?

— Търпение, братя! — ще отговори авторът. — Чакайте само да дойдем до сватбата! Ще видите вие какви славни роднини имат нашите младоженци!

— Е, хайде де! Много се проточи тая сватба. Уж родителите съгласни, уж не знам какво си, пък работата май започва да става малко съмнителна.

Ех, живот, живот! Ами че нали по всяка сватба разноски непредвидени се отварят, нали на булката венчална рокля трябва да се купи, а нашият герой, както е известно, не е нито син на Рокфелера, нито внук на Ротшилда? Или ще кажете: а бе я претупайте там на бърза ръка бракосъчетанието, в обикновени дрехи, с една дамаджанка карабунарско и с половин килограм тънко нарязана горнооряховска пастърма. Какво сте седнали да се перчите и да усложнявате процедурата. Извинявайте, приятели и братя, ама така не се жени единствена дъщеря, и то дъщеря на полковник. Младоженецът трябва да се отсрами, че дяволите го вземат, а! Ще надойдат на сватбата все отбрани хора, кой с бомбе, кой с копринена кърпичка и с ръкавици от свинска кожа — ще му дадеш, значи, на такъв пастърма да яде и да ближе през всичкото време само една чаша вино. Нали искате душа-човек? Ето ви младоженеца. Той е душата-човек, той ще си развърже кесията.

Ала, между нас казано, в кесията на душата-човек няма пукната пара. Навлязъл е горкият Буби с двата крака в авансовата система и е изтеглил като с въдица и последния лев от заплатата си за третия месец на своето бъдещо съществуване. Слава богу, че в средата на миналия век един умен човек на име Херман Шулце-Делич е имал благородната идея да основе едни чудесни сдружения, които днес наричаме просто популярни банки, та хората могат и да се женят, и деца да раждат, и погребални ковчези да си купуват, стига само да се намерят двамина благонадеждни поръчители, които са готови да си сложат галантно подписа върху поднесената им като дискус полица, без да се интересуват много-много от въпроса за солидарната отговорност.

Та тъй и нашият герой, за да излезе из затрудненото си финансово положение, се вдъхновява от кооперативния принцип за взаимопомощта, записва се член в една популярна банка и през ден, през два току прескача до директора на банката да види дали му е разрешен исканият заем. А директорът, знаете, се върти като калайджия в коженото си кресло, усмихва се йезуитски и все разправя, че сконтовият комитет не се е събирал още на заседание, че председателят бил заболял

от тения, а пък на контролния съвет му окапала косата, и Буби слуша всички тия обяснения със свито сърце, хили се от немай-къде и вместо да изгуби надежда и да търси спасение другаде, държи се юнашки за народния кредит и пита с неотслабващо любопитство кога ще има заседание. „Идущия четвъртък!“ — отговаря му с неизменна любезност директорът и най-сетне, след като минат десетина четвъртъка, упоритостта на нашия герой побеждава и той узнава радостната новина, че са му отпуснали заем.

Тича Буби в банката да тегли парите, ала ето че един от чиновниците там помрачава изведнъж радостта му. Иска той, представете си, десет хиляди лева, а му отпускат осем хиляди, задържат му около две хиляди за дялов капитал, вземат му лихвата за три месеца, после го правят насила член на фонда „Кооперативна мравка“, прихващат му герба, продават му лотарийни билети, удържат му на туй отгоре и някаква сумица за порто-морто, та в края на краищата новооглашеният кооператор получава сухи пари на ръка пет хиляди и няколкостотин лева. Разбира се, Буби не се отказва от тях, защото нито е орал, нито е копал, но в душата му, тъй да се каже, остава някаква горчива утайка от тая явна гавра с великата идея на Шулце-Делича.

Както и да е, нашият герой излиза все пак с бодри крачки от банката и привечер тръгва заедно с годеницата си из пазара да купят венчалните пръстени, да платят готовата отдавна рокля и да вземат още някои дреболии, необходими за сватбата. Те вървят, притиснати един до друг, гледат се занесено и ту се спъват, ту се блъскат о минувачите, ту настъпват някое кученце, което изквичава като автомобилен клаксон в краката им, ала никой от двамата не обръща внимание на тия незначителни земни премеждия, защото всеки чувствува, че е стъпил върху един грамаден пухкав облак, който го носи сякаш из самия райски ефир. От време на време щастливите годеници спират пред някоя светнала витрина и искат да купят всичко, каквото има в нея, но после отминават нататък, разколебани от вечния страх на сиромасите хора, които стискат с изпотена ръка последните си пари. Тогава насреща им се изпречват познати и ги поздравяват с годежа и с близката сватба, а нашите герои усещат изведнъж такъв прилив на гордост, на щастие и на героично величие, като че те са единствените годеници от светосътворението насам и като че за тяхната женитба се е говорило още в книгите на Александрийската библиотека. Те приемат поздравленията, усмихнати до уши, и понеже им става страшно драго, че хората ги смятат вече за едно неделимо цяло, облягат се един другиму на рамото с оная предизвикателна нежност, която особено годениците обичат да подчертават пред очите на външния свят. После Беба и Буби продължават своя триумфален вървеж из пазара, купуват венчалните пръстени, като сядат за малко пред тезгяха на златаря, докато той изрежe около всеки пръстен имената им и неизбежните паметни дати — и така, обвързани завинаги със златните символни звена на брачния съюз, нашите герои отиват при шивачката и освобождават като от заложна къща дълготърпеливата сватбена рокля, всеки ръб и шев на която Беба преглежда с разтупкано от вълнение сърце.

Най-сетне, след като се натоварват с още няколко по-дребни пакетчета, годениците се отбиват в сладкарница, избират си пасти с крем и започват да ядат с всичкото онова неудобство, което има за последица най-лошата изненада, когато между двете тънки кори ци на глупавия сладкиш кремът се изплезва като език и пада, да речем, върху венчалната рокля на нещастната годеница, а годеницата изпищява от ужас и скача почти обезумяла от стола си. Ала слава богу, че роклята е завита добре в хартия, та злополучният крем не ѝ нанася никакви поражения. Тоя именно крем бива остърган веднага от Буби с един нож и после плеснат съвсем презрително на пода, отдето пък едно болнаво коте го облизва в същия миг и заличава всяка следа от произшествието.

— — —

„Поздравленията се приемат в черквата. За телеграми: Омайников — ул. „Майски букет“, 6.“

Тъй пише във вестника два-три дена преди сватбата, което ще рече: всички вие, близки, приятели и познати, дето сте си наточили зъбите да ядете и да пиете на чужд гръб, ще отидете най-напред в черквата, пък

там ще видим кой от вас ще получи шепнешком покана да посети къщата на младоженците. Който е стеснителен, може дори и в черквата да не отива, а само с една телеграма да пожелае „честити венци“, колкото да не излезе простак или завистлив човек.

Ала все пак в навечерието на самата сватба Беба и Буби вземат молив и бяла хартия и за стотен път правят сметка на хората, които трябва да бъдат поканени без друго на сватбарска трапеза след венчавката. В първоначалния план, разбира се, влизат само десетина души, образуващи, тъй да се каже, елита на двата рода, но после към всеки едного от тия десетина души израства като коварна и натрапчива сянка по още един, та стават всичко двайсет, а след тия двайсет се явяват още двайсет, та стават четиридесет, а като прибавиш към тях и забравените, ето ти ги че станали над шейсет души — все едри, здрави люде, с широки гърла и с бездънни стомаси, за които и цяло стадо прасета няма да стигне, нито пък столове, чашки, чинии и вилици ще има. Тю, дявол да го вземе, ядосват се младите и си блъскат главите над неразрешимата задача. Ако поканиш тоя, не можеш да не поканиш и оня, ако пък поканиш и него, де ще оставиш брата му и снаха му?

— Я вижте какво — намесва се тогава бащата на Беба, — оставете тая работа на леля ви Ружица. Тя знае кого да покани, кого да залъже и да подхлъзне на динена кора. Хем така ще го каже, че дори и в гроба някого да тикне, пак приятно ще му бъде. Втора такава отракана жена като нея няма!

И наистина, леля Ружица, която е по-стара сестра на запасното полковниче и е дребничка също като него, а пък умее да приказва тъй бързо и тъй сладко, че слушателят просто чувствува как някой го гъделичка с меко перце по ушите — тая именно леля Ружица бива определена да играе деликатната роля на английски дипломат, който може да те хвърли от сто метра височина, но преди това ще ти подложи цяла дузина пухени матраци, та като паднеш на земята, макар и за цял живот сакат да останеш, пак да няма никаква кръв по тебе. Впрочем, за безподобната леля Ружица и за нейното словесно изкуство ние ще говорим по-подробно след венчавката, а сега нека влезем в черквата и да присъствуваме на отдавна чаканата брачна церемония, въпреки неудобството, че никой не ни е канил на сватба.

Голям род, голямо нещо, брей! Черквата е пълна с народ. В средата, на няколко метра пред олтара, е постлано малко килимче, а върху килимчето са стъпили Беба и Буби, доволни и предоволни, че най-много след половин час и двамата ще бъдат вече законни съпрузи. Пред младоженците стоят трима свещеници, един от които чете евангелието, а другите двама мъркат нещо под носа си и от време на време пропяват като породисти петли едно безкрайно „ами-и-и-н!“, за да придадат по-голяма тържественост на венчавката. Съвсем близко зад брачната двойка пък са се изправили кумът и кумата, напомнящи бездушни манекени от някакъв магазин за евтини готови дрехи, тъй като кумата е облечена във вишнева копринена рокля с лъскави метални копчета с безброй панделки и връзчици, а кумът — в жакет и нови лачени обувки. Тук ние ще отворим скоба и ще съобщим на читателя нарочно пазената досега от него тайна, че кумовете не са никои други, освен известния вече по име началник във финансовото министерство Власаки Топлийски и неговата съпруга Мара, която се пада леля по майчина линия на нашия герой. Редица далечни съображения са наложили да бъдат избрани за кумове тъкмо тия двама хора, още повече че те и без това трябва да получат по-особени дарове, защото Власаки Топлийски се явява като ангел-хранител в чиновническата кариера на Буби, та по тоя начин, както гласи поговорката, младоженците улучват с един куршум два заека.

Докато нашите герои стоят смирено върху шареното черковно килимче и приемат с благоговение светото тайнство на бракосъчетанието, публиката наоколо шуми и се вълнува, обхваната от някакво полурадостно, полуиронично настроение. Другарките на Беба са се събрали на едно място и следят със завистлив поглед всеки жест на булката и на младоженеца, като се просълзяват уж от умиление и подсмърчат усмихнати, а в себе си чувствуват, че истинската причина за техните сълзи е страхът им да не би само те да останат неомъжени и да доживеят позорната участ на стари моми. По-нататък други от присъствуващите се подигат на пръсти и искат да съзерцават непрекъснато младожен-

ците, които наистина заслужават това любопитство и внимание.

Застанали един до друг, с тенекени корони на главите като цар и царица от някакъв действителен карнавал, невестата и нейният избраник държат в ръцете си по една голяма запалена свещ с копринена панделка. О, Беба, Беба — ти, която сега си цяла в бяло и с тоя грамаден букет от бели карамфили изглеждаш похубава дори от феите в приказките, може ли да допуснеш, че само след три години ти, същата, ще тежиш осемдесет килограма, ще ходиш из къщи с разчорлена коса и със смъкнати чорапи, полуоблечена в някакъв дрипав бархетен пеньоар, че ти, същата, ще дебнеш като пепелянка човека, който стои в тоя миг до теб? И ти, Буби, който имаш само една нова вратовръзка и едно бяло восъчно цвете на ревера си, ала все пак приличаш на франт в стария си чер костюм, вярваш ли, че твърде скоро ще настъпи времето, когато ще тръгнеш с кърпени панталони и с оръфани ръкави, че ти ще забравиш бленуваното семейно огнище, ще удряш с юмруци по масата и ще чупиш чинии, защото си намерил в супата някой косъм или някоя умряла муха?

Ала Беба и Буби са заслепени от блясъка на венчалния обред и не съзнават какво ги чака. Свещениците им дават знак и те започват да обикалят около килимчето. Подире им тръгват кумовете, които придържат коронките на главите им, но ето, короната на младоженеца е толкова малка, че стои изкривена на върха на темето му и ако кумът не я натиска с всичка сила, тя навярно би се търколила на земята и би развалила целия ефект на брачното шествие. В тая незабравима минута, именно когато младоженците се въртят в кръг сред ободрителния смях на присъствуващата публика, някъде изневиделица изскача като мишка една дребна женица с голям сребърен поднос в ръцете и започва да хвърля щедро на вси страни карамели и кисели бонбончета, върху които се спущат веднага като пилета цял рояк роднински деца, дошли на сватбата само заради тая евтина плячка. Дълбоко убедени в чудотворната сила на бонбоните, хвърляни в черквата по време на венчавката и носещи, според вярването, сигурен брак на тоя, който хапне от тях, другарките на Беба вземат също по едно бонбонче, само че не тъй смело, както

децата. Те настъпват бонбончето с крак, оглеждат се предпазливо наоколо и като разберат, че никой ги не гледа, изпущат си все пак кърпичката, а после се навеждат и дигат заедно с нея и разковничето за женитба, което скриват бързо в чантата си.

Когато всички бонбони бъдат хвърлени и венчалната церемония стигне до своя неизбежен край, булката и младоженецът се дръпват малко настрана и започват да приемат поздравленията. До тях се нареждат кумовете и родителите им, та човек трябва да мине през осем чифта ръце и да произнесе усмихнат осем пъти все едни и същи пожелания, за да засвидетелствува не само доброто си възпитание, но дори и необходимото за случая търпение. Един по един се точат в безкрайна върволица роднини, близки и познати и всеки се смята задължен да каже по нещо умно и духовито, на което нашите герои отвръщат с ликуваща усмивка. Минават и отминават край централните фигури на тоя сватбен парад офицери, съдии, търговци, натруфени дами с модни шапки и с приятни обноски, приятели и колеги на Буби, разплаканите другарки на Беба, после се нареждат тихи и скромни хорица от простолюдието, които се ръкуват някак дървено, като хващат меката нежна ръка на булката с едрите си мазолести лапи, и най-накрая идват представителите на някакво неопределено съсловие — един дебел предприемач със сандали и с железен бастун, една стара ококорена махленка с черна забрадка и един куц оръжеен майстор, който е забол в аленото си вратовръзка карфица с озъбено черепче, за да манифестира открито своята опасна професия.

Докато младоженците приемат поздравленията, дребната женица, в чието лице читателят без друго познава прекрасната леля Ружица, шета насам-натам из черквата, прилепва се до някоя по-високопоставена личност и подшушва на ухото ѝ да заповяда в къщата на булката, дето щяло да има нещо за хапване и пийване. Сетне същата тая женица се спуща към друг някой, комуто внушава по най-деликатен начин да се прости с мисълта за всякакъв сватбарски гуляй и да си върви право у дома.

— У-у-у, мари, Божанке — казва тя в последния случай, — де се губиш мари? Роднини сме уж, а пък

никак не се виждаме. Оня ден, знаеш, си мисля за тебе и си викам: какво ли прави Божанка? Чакай да я поканя след сватбата в къщи, че да си поприказваме надълго и нашироко. А те, младите, знаеш, решили да канят само официални гости, ей тъй, дето се казва, от кумова срама. Какво приказвате, викам им, ами че вие имате само една кака Божанка, може ли да не поканите и нея? Мъчно ни е, много ни е мъчно за кака Божанка, думат те, но нея после специално, заедно с други роднини, ще поканим някоя вечер, та да си бъдем все наши хора... Е, ти как си? Имаш ли скоро писмо от Василчо?

Ала публиката не е проста. Разбира тя с вродения си към лакомия инстинкт, че в къщата на булката е приготвена сватбарска трапеза, на която ще присъствуват и официални гости, и роднини, и бог знае още какви други нехранимайковци. И цялото това общество, което допреди няколко минути е поднасяло с най-неподправена сърдечност своите честитки и благопожелания, се озлобява изведнъж и се настройва враждебно не само към младоженците и към техните родители, но дори и към ония, които са удостоени с вниманието да бъдат канени на гуляй.

И когато Беба и Буби излизат из черквата все тъй тържествени и ликуващи и се качват в един автомобил, за да отидат на фотография, когато след тях, в други няколко автомобила, се скриват родителите им, кумовете и по-близките роднини и познати, в черковния двор могат да се чуят съвсем ясно следните достойни за отбелязване реплики:

— А бе то не е за наяждане! Ще пийнеш, да речем, една чашка вино и ще хапнеш един сандвич, голяма работа! Въпросът е да се спази обичаят!

— Ама, разбира се! Какво им струваше да кажат: я елате тук, да се почерпим за здравето на младоженците! Да го кажат само, пък човек можеше и да не отиде!

— Възпитание нямат тия хора, господа! Елементарно възпитание нямат! Направил си им честта и си дошъл в черквата да ги поздравиш, а те не те бръснат за слива. И на туй отгоре уж роднини някакви сме били!

— Какво се чудиш бе? Това е то българинът. Дай

му ти нему да лицемери и по рамото да те тупа, а пък като дойде до черпня — извинявай, казва, друг път ще се съберем по̀ за дълго. Я ги оставете тия вариклечковци — нека си чупят там главите! Примрели сме им за сандвичите и за виното! Дано и ние можем да си направим сандвичи, хем по-хубави от техните!

— — —

Имаше преди години във фотографските ателиета едни незабравими декори, сред които човек се чувствуваше в самите недра на природата: скали от мушама, вековни дървета от платно, широка стълба, която води към замък, идилични изворчета с буйна растителност наоколо, а на предния план — някаква трикрака масичка с дантелена покривка и върху масичката — дебела книга, символизираща кабинетната наука. Тогавашните фотографи изправяха клиента като паметник до трикраката масичка, забиваха дълбокомислено показалеца му в дебелата книга и после му даваха портрет с физиономия на философ. Тогавашните фотографи, значи, уважаваха клиентите си и ги индивидуализираха с помощта на изкуствената природа и на книжната мъдрост, за да ги представят по-умни, отколкото са били в действителност. Днешните фотографи, наопаки, гледат да направят човека още по-глупав, отколкото е всъщност, и затова го снимат не само без пейзаж, не само без масичка и дебела книга, ами на туй отгоре го и карат да стои пред обектива на апарата в най-изкълчена поза. Извъртяват му, знаете, тъй безмилостно главата, че брадата му се явява чак на гърба, а очите му се изблещват в някаква страхотна агония, та след туй, като му покажат снимката, клиентът се поизкашлюва с известно стеснение пред собствения си образ, без, разбира се, да протестира, защото фотографът го успокоява със забележката, че такава уж била модата: да се вижда на портрета само бялото в очите или само двете носни дупки, или само едно грамадно ухо — с други думи казано, модно било човек да изглежда като заклан.

Ала все пак здравата традиция на вечното изобразително изкуство не отминава току-тъй капризите и своеволията на съвременния фотограф, а успява да се на-

ложи в работата му особено когато снимката увековечава, да речем, някое крупно събитие в човешкия живот. Такива снимки са например груповите портрети на ученичките от последния клас на гимназията — тия винаги трогателно целомъдрени ученички, които се фотографират амфитеатрално заедно с класната си наставница и с преподавателите си на първия ред, после портретите на целокупния управителен съвет на някое занаятчийско сдружение, където председателят сяда непременно в средата и кръстосва тъй безцеремонно дебелите си крака един върху друг, че крачолите на панталоните му се засукват нагоре и откриват връзките на долните му гащи; такива са най-сетне и сватбените портрети, в които булката и младоженецът трябва да изглеждат на всяка цена разнежени до немай-къде. В тоя род снимки вече не може да има никаква шмекерия и фотографът е длъжен да съблюдава законите на класическия реализъм.

Ето защо, когато Беба и Буби прекрачват прага на фотографското ателие „Уважавай себе си“, художникът-фотограф съобразява мигом каква снимка трябва да им направи, въпреки вроденото му чувство към изопачаване на действителността. Той курдисва нашите герои на някакво продънено канапе, после издърпва с шум зад гърба им едно грамадно платно и вместо него домъква пак тъй шумно друго платно, запалва отстрани две ослепителни волфрамови лампи и започва да гледа с премрежени очи клиентите си, като се зъби и гримасничи по всички правила на своя тънък занаят, за да изпадне в настроение. И изведнъж фотографът се спуща към апарата си, мушва главата си под черната завеска на матовото стъкло и нагласява обектива на фокус, след туй изтичва отново на старото си режисьорско място и заповядва:

— Вашата глава, господине, малко наляво! Вашата, госпожо, малко надясно! Тъй! Много добре! Гледайте сега и двамата петнайсет сантиметра над обектива! Тъй! Отлично! Моля, усмихнете се! Внимание!

Беба и Буби замръзват в чудната поза на своето стереотипно блаженство — тя със сватбеното було, той с восъчното цвете на ревера си — и — щрак! — върху чувствителното фотографско стъкло светват и се запечатват завинаги техните тържествуващи образи.

— Готово! — провиква се фотографът, като затваря касетката със стъклото и я измъква из апарата.

Младите съпрузи стават от канапето с приятното самочувствие, че са осигурили безсмъртието си пред грядущите поколения, и любопитствуват да узнаят кога ще бъде готова пробната снимка.

— Ще ретуширате устата и веждите, нали? — пита мелодраматично Беба, съзнаваща тайно недостатъка на своите малко неправилни устни.

— Бъдете спокойна, госпожо! Такова фотогенично лице като вашето виждам за пръв път в живота си! — лъже с професионална любезност хитрият фотограф и се кланя разточително на вси страни.

След тоя твърде приятен комплимент нашите герои дават на фотографа сто лева капаро, сбогуват се като благодетели с него и напущат ателието му. На улицата случайните минувачи се спират и ги изглеждат учудено, ала те влизат невъзмутимо в автомобила си и отфучават към високия кооперативен дом, дето вече е започнало скромното сватбарско тържество.

В познатия ни зелен вестибюл е сложена дълга трапеза, край която са насядали все отбор юнаци. Тук са кумовете, родителите на младоженците, сестрата на Буби със своя мъж агронома, един стар запасен генерал с виолетово лице, един млад аташе от външното министерство с лъснато теме, с подстригани мустачки и със синя копринена риза, чиито маншети стигат чак до върха на пръстите му, тук са още пет-шест дами, пет-шест съпрузи на дамите, един загадъчен човек на около петдесет години, когото никой не познава, но който въпреки туй е имал смелостта да се изтърси на гуляй, тук е най-сетне и някакъв неопределен роднина, когото едни наричат „бачо Димитре“, други — „свако Димитре“, а трети — само „Димитре“ или просто „Митьо“.

Всички тия прекрасни гости пресягат уж срамежливо към дългата порцеланова чиния с разкъсано сякаш от бомба прасенце, набождат с виличките си някоя тлъста мръвчица или късче препечена кожица и за да отвлекат вниманието от себе си, постоянно натякват на съседа си: „Ама вие нищо не ядете! Моля ви се, не се стеснявайте! Прасенцето е като мозък!“ И окуражавайки се взаимно, гостите се освобождават

постепенно от оная мъчителна срамежливост, която им пречи да усетят сладостта на прасето, глътват по няколко чашки вино, развеселяват се и изведнъж започват да мляскат ожесточено и да се надпреварват кой повече ще изяде.

Появата на Беба и Буби отстранява у щастливите сътрапезници и онова малко стеснение, с което човек се ражда, за да носи маската на известно благоприличие в обществото. Веднага с пристигането на младоженците в цялата сватбарска компания се създава едно повишено настроение, някой дига чашата и се провиква: „За здравето на младите съпрузи!“ — и младите съпрузи вземат също по една чашка вино, чукат се наред с всички и пият наздравица за собственото си преуспяване в живота. Възползувани от тая желана суматоха, неколцина смелчаци задигат съвсем открито последните остатъци от жертвеното прасе за смъртен ужас на останалите гости, които се споглеждат въпросително и изпадат в някаква особена гастрономическа меланхолия.

В тоя миг именно Беба съзира почти уплашено празната трапеза и изтичва към кухнята. Буби пък се намества удобно до генерала и го пита с лицемерна загриженост дали ще има скоро война.

— Война ще има! — отсича авторитетно генералът като човек, който държи съдбините на цяла Европа в ръцете си.

Мъчат се и другите гости да подхванат някакъв разговор, ала не върви. Всеки усеща в стомаха си такава една дяволска празнота, която просто му отнема способността да разсъждава правилно и спокойно върху най-обикновените житейски въпроси. Да имаше поне по още три-четири залъка, всичко щеше да бъде по-иначе. А тъй сътрапезниците стоят като коне над празни ясли и меланхолията им, кажи-речи, се превръща в ипохондрия. Като кум и духовен баща на младата съпружеска двойка Власаки Топлийски се чувствува задължен да съживи отпадналия дух на присъствуващите и прави опит да каже няколко похвални думи за Рузвелта, но един дебеличък господин насреща му го стрелва така зверски с подпухналите си очички, че нещастният началник на отделение си свива опашката и пресича тъкмо по средата славословието си за гениалния американец. От своя страна родителите на Беба и Буби също се опитват да забавляват гостите с разни врели-некипели, а гостите си правят оглушки, чупят нервно кибритени клечици и гледат домакините с тъпо безразличие. Едничък само аташето от външното министерство се киска без всякакъв повод, като че някой го гъделичка скришом под масата, върти се живо насам-натам и се преструва, че липсата на съестни продукти не му прави никакво впечатление.

Тогава, както в приказките, става чудото. Отваря се вратата, която води към кухнята, и във вестибюла влизат тържествено една след друга като някакви сънувани богини на спасението — Беба, едно стройно златокосо момиче в резедава рокля и на края — изгубената леля Ружица. Първата носи две грамадни чинии със сандвичи, втората — пак две грамадни чинии с нарязана пуйка, а третата — една петнайсетсантиметрова торта с твърде приличен диаметър и стъклена фруктиера със сладкиши.

Отначало гостите не вярват на очите си и по лицата им засияват плахи усмивки, сякаш се страхуват да не са станали жертва на някаква оптическа измама. Ала веднага след това всички свикват с реалността на изненадата, раздвижват се, ободряват се и когато сандвичите, пуйката, тортата и сладкишите заемат мястото си на трапезата, меланхолията и ипохондрията се изпаряват яко дим.

— Брей, ще ни уморите от ядене! — заявява радостно дебеличкият господин и за да докаже, че мисли обратното на туй, което говори, слага пръв в чинийката си едната кълка на пуйката.

— Ами пък и как сте ги украсили пустите му сандвичи! — обажда се друг. — То гаче не са сандвичи, а картинки!

— Гледай, гледай, рибката навита на колелце; а сьомгата направена като цвете, с листенца от кисела краставичка!

— Браво, Софче, ти си била голям майстор! Ей нà, туй се казва булка! Такава булка рядко се среща!

— А, моля, моля! — оправдава се Беба. — Аз не съм взела никакво участие в тая работа! Ако някой заслужава похвала за закуските, това е само моята приятелка Пепи, която виждате пред себе си! Впро-

чем представям ви я без по-нататъшни формалности!

— Много ни е приятно, много ни е приятно! — чуват се гласове от всички страни.

— Моля ти се, Софче, защо приказваш така? Ти си беше приготвила всичко, аз само ти помогнах! — скромничи златокосото момиче в резедава рокля и се изчервява с известно самодоволство.

— Та вие загатнахте преди малко за президента на Съединените щати Рузвелт — обръща се към Власаки Топлийски един възрастен очилат господин, който държи в ръката си сандвич с тънка като пиявица рибка. — Имате право, гениален човек е тоя Рузвелт! Ако не беше той, днес японците току-виж, че глътнали Америка — заключава набързо очилатият господин и сам глътва като някаква малка Америка съблазнителния сандвич.

Така новоподнесените закуски преобразяват внезапно цялото общество и развързват устата на всички. Дори знаменитият Брия Саварен, автор на „Физиологията на вкуса“, би завидял на необикновения апетит на нашата сватбарска компания и би написал някое ново съчинение из областта на гастрономията, ако можеше да стане от гроба и да види тоя почти сладострастен израз по лицата на гостите, които преглъщат всяка хапка с премрежени очи. Няма вече мълчание, няма вече нервно чупене на кибритени клечици. Дявол да го вземе, човешкият мозък се намира сякаш не в главата, а в стомаха! Неизчерпаем извор на вдъхновение е туй задоволеното човешко благоутробие. Какви само прекрасни мисли не събужда едно парченце пуйка или един сандвич със сьомга-хайвер, или някое тъй по-големичко резенче луканка? Веселите чреворогодници ядат с увлечение и приказват на всякакви теми. Бачо Димитър разправя как веднъж се запознал с някакъв турчин, който после излязъл не турчин, а най-обикновен мошеник българин от националliбералната партия; друг един господин, ветеринарен лекар, държи патетична реч за душевното състояние на бременната крава и за интелигентността на катърите; агрономът говори на свой ред за универсалните свойства на соята, от която произвеждали най-разнообразни артикули, включително и музикални инструменти; дебеличкият господин пък твърди с положителност, че съществувал

задгробен живот и че той сам бил видял с очите си духа на покойната си съпруга, която му се явила една вечер и го замолила да не я оставя без жито на задушница. Не по-малко словоохотливи са и останалите сътрапезници. Говори и генералът, говори и Власаки Топлийски, говори и старият учител, говорят и жените, говорят всички — просто да ти се замае главата от приказки. А Буби, който играе ролята на виночерпец, постоянно носи отнякъде вино в една порцеланова кана, обикаля добросъвестно край трапезата и пълни празните чашки.

— А бе няма ли някой да попее? — обажда се по едно време бащата на Беба и пискливият му гласец прекъсва неочаквано разговора.

— Вярно бе, може ли сватба без песен? — подема друг и всички присъствуващи започват да се оглеждат подозрително помежду си.

— Пепи, Пепи ще изпее нещо! — заявява радостно булката, като се спуща към приятелката си и я прегръща окуражително.

— Ах, Софче, не очаквах това от тебе! — сърди се златокосото момиче и се крие срамежливо зад широкия гръб на агронома.

— Моля ти се, Пепи! — настоява Беба. — Направи ми удоволствие!

— А, госпожице, хатърът на булката никога се не чупи! Такъв е обичаят! — казва наставнически бачо Димитър.

— Ама отде-накъде пък аз ще пея?

— Не я слушайте, тя има чуден глас! Последна година е в Музикалната академия! — пояснява Беба.

Аташето, който отдавна вече хвърля лакоми погледи към живия сандвич в резедава рокля, става от мястото си и се приближава грациозно до срамежливата певица.

— Госпожица Пепи! — произнася с тържествен поклон бъдещият дипломат. — От името на цялата компания ви каня най-коленопреклонно да ни изпеете някоя песен!

— Но коя песен?... В момента нищо не ми идва наум — бъбри златокосото момиче, смутено и разколебано в упоритостта си от възхитителното държане на галантния кавалер.

— Това предоставяме на вас! — казва аташето, като се извива дъгообразно и предлага ръката си на певицата, за да я заведе при пианото в отсрещната стая.

— Боже мой, ще видите, че не мога да пея! — кокетничи Пепи и хваща подръка кавалера си.

Цялото общество замръзва в учтиво очакване на музикалния номер. Аташето дига капака на старото махагоново пиано, от чиито пожълтели клавиши лъха нещо охтичаво, Пепи сяда на кръглото столче и като взема няколко бравурни акорда, обръща се към своя импресарио и му прошепва поверително намерението си.

— Внимание, моля! Госпожица Пепи ще изпее предсмъртната ария на Виолета из операта „Травиата“! — съобщава импресариото.

След това сериозно предупреждение момичето в резедавата рокля става също много сериозно, отмерва по клавишите три-четири еднообразни такта, после изправя смело красивата си главица и запява арията с такъв неподозиран лиризъм, че по телата на всички полазват студени тръпки. Безкрайно тъжният глас на певицата се носи бавно сред смълчаната атмосфера на просторния апартамент и предизвиква изкуствено затъмнение в сърцата на слушателите. При това лицето на Пепи приема някакъв свръхтрагичен израз, като че тя самата се готви да издъхне за чест и слава на оперното изкуство, ала туй, разбира се, е само неизбежна мимика, която трябва да подскаже как е изглеждала Виолета в предсмъртния си час. Няма никакво значение, че съпроводът на пианото е съвсем равен и опростен, без диези и без бемоли — важното е, че изпълнителката все пак постига желания ефект със скромните средства на импровизацията и оставя у публиката тягостното впечатление за нещо наистина безвъзвратно.

— Браво! Браво! Чудесен глас! — разнасят се одобрителни викове в зеления вестибюл, когато певицата свършва номера си под покровителственото ръкопляскане на щедрия си кавалер.

— „Травиата“ беше от Моцарт, нали? — пита наивно бачо Димитър, но ветеринарният лекар се усмихва презрително на простотията му и съобщава някак натъртено, за да го чуят всички:

— Имате грешка! „Травиата“ не е от Моцарт, а от Верди!

— Вярно бе, аз пък все я бъркам със „Севилският бръснар“! — поправя се веднага с нова грешка симпатичният профан, без да се чувствува ни най-малко засегнат от язвителната забележка на съседа си.

— Туй, дето го изпяхте, госпожице, беше много хубаво, ама, право да си кажа, мирише на европейщина. Я изкарайте вие „Гукни ми, гукни, гугутке“, та да ни падне сърце на място! — казва загадъчният и никому неизвестен господин, който има едра като тиква глава, с дълги рошави мустаци и прилича на околийски началник от времето на Стамболовия режим.

— Да, да, „Гукни ми, гукни, гугутке“! — обаждат се живо и други някои от гостите, любители на народната песен.

Окуражена от сполучливия си дебют, Пепи не чака втора покана. Завъртява се тя на столчето, удря силно клавишите и запява кръшно и весело:

— Гук-ни ми, гук-ни-и, гу-у-гутке, ле-ле. . .

Загадъчният господин се обляга на стола си, оригва се облекчително, сетне изважда из джоба си розово гребенче и докато момичето пее, той разчесва блажено рошавите си мустаци, които пращят и изпущат искри като електрическа машина. Като го гледа човек, без друго би го взел или за баща на някого от младоженците, или най-малко за кум — така непринудено е неговото държане и тъй победоносна е усмивката върху широкото му лице. На няколко пъти запасното полковниче кръстосва начумерено погледа си с погледа на тоя незнаен гост и все се кани да установи съмнителната му самоличност, ала я генералът ще го заприказва, я друг някой от присъствуващите ще отвлече вниманието му, та загадъчният господин си остава все тъй забулен и неразгадаем като сфинкс. В края на краищата, разбира се, провидението идва на помощ и негова милост се демаскира сам. А ето как става това.

След свършването на концертната част старият вълчи апетит обхваща отново гостите и те се нахвърлят лакомо върху закуските на трапезата. И както всички мляскат и разговарят помежду си, очилатият господин, който седи от лявата страна на човека с рошавите мустаци, се обръща любезно към съседа си и чисто и

просто го заприказва, да речем, за ланския сняг. От дума на дума двамата се унасят в разговор и започват да си задават най-различни въпроси. Отначало разговорът им върви съвсем естествено, но после по лицето на тайнствената личност се изписва учудване, след учудването — разочарование, след разочарованието — смущение и необяснима неловкост. И изведнъж мистериозният гост се оглежда плахо наоколо, използува общата залисия, става от трапезата и се измъква незабелязано от вестибюла. Незабелязано, разбира се, за всички други, но не и за бащата на Беба, който го пронизва с недружелюбен поглед в гърба.

— Познаваш ли ти, Милане, господина, с когото приказваше досега? — пита запасното полковниче, когато човекът с рошавите мустаци изчезва.

А Милан прихва да се смее — неудържимо, истерично, с изкривено лице, просто ще се пукне от смях.

— Какво има бе? — чуди се домакинът, но очилатият господин се тресе цял в спазмите на своето припадъчно кискане и държи корема си с две ръце.

— О-ох! — стене уморено той, като идва най-сетне на себе си и трие насълзените си очи. — Никога не съм допущал, че може да се случи такова нещо!

— Но какво има? Какво се е случило?

— Ох, нали видяхте всички господина, който седеше до мене!

— Видяхме го! Е?

— Та заприказвах аз с него за туй, за онуй и по едно време току го запитах: вие, казвам, да не сте нещо роднина на Потайникови или на Омайникови? Кои, казва то, Потайникови и Омайникови? Ами че, казвам, Потайников е бащата на булката, а Омайников — бащата на младоженеца. Тъй ли, изненада се господинът, значи, булката като мома не се е казвала никога Хараламиева? Не се е казвала, рекох му. Отде-накъде пък Хараламиева ще се казва. И ха насам, ха натам, разнищи се тогава цялата работа, знаете. Дошъл тоя човек от Белоградчик в София на гости у някаква сродница, стара жена. Още на втория ден след пристигането му сродницата си изкълчила крака и легнала в легло. Ами сега, завайкала се тя, кой ще отиде в неделя на сватбата на Хараламиеви? Десет години, казала, в една къща с тия хора сме живели.

А булката познавам от дете, друскала съм я като бебе в скута си. Не може поне едно „честито“ да не ѝ кажеш. Ами че аз ще отида, рекъл гостът и успокоил старата жена. Какво му е разправяла тя след това, в колко часа му е казала да иде на сватба и в коя черква го е пратила — един господ знае. Важното е, че той е сбъркал и вместо да отиде на сватбата на онния Хараламиеви, дошъл е на нашата сватба.

Разказът на очилатия господин озадачава присъствуващите, които тепърва започват да се чудят, да цъкат с език и да коментират оживено невероятния случай.

— Че не можа ли той още в началото да разбере грешката си? — обръща се някак сърдито бащата на Беба към така наречения Милан, когото смята едва ли не за съучастник на човека от Белоградчик. — И после, сбъркал-сбъркал, да си върви след черква в къщи, а не да идва тук и да се разпорежда като у дома си. Искам, кай, госпожице, да ми изпеете „Гукни ми, гукни, гугутке“! Брей, че нахални хора има на тоя свят!

— Интересно, отде е научил адреса, за да дойде чак тука! — разсъждава гласно на себе си Власаки Топлийски.

— Питал е някого — пояснява дебеличкият господин. — Де живеят младоженците, рекъл е, и някой му е казал улицата и номера. Черквата не е далеч оттук.

— Ама той трябва да е дошъл след нас?

— Дявол го знае кога е дошъл! Като насядахме около масата и той седна на оня стол. Чак тогава го забелязах.

— Вижте какво, господа! — казва строго старият запасен генерал и виолетовото му лице се прошарва изведнъж със сини жилчици. — Голям наивник е тоя, който мисли, че негова милост уж случайно е забъркал сватбите и е дошъл по погрешка при нас. Аз имам всички основания да твърдя, че тоя човек нито е от Белоградчик, нито изобщо е възнамерявал да ходи на сватбата на някакви си Хараламиеви, а чисто и просто се е явил нарочно на нашата сватба. Вмъкнал се е помежду ни да ни шпионира!

— А-а-а! — възкликват уплашено гостите, сепнати от неочакваното откритие на генерала.

— Да ни шпионира ли? — обажда се непредпазливо очилатият господин. — Че от какво ще ни шпионира? Какви сме ние, та да ни шпионира?

— Вие може да сте никакъв — срязва го генералът, — но аз съм запасен генерал, пък и господин Потайников е също полковник от запаса! Като не знаете как стои работата, по-добре не се намесвайте!

— Ама нямаше такъв вид човекът...

— Моля ти се, Милане, мълчи! — озъбва се домакинът и неразумният гост наистина млъква и се отказва от по-нататъшната защита на господина с рошавите мустаци.

Старият генерал сръбва няколко глътки вино, пребоядисва лицето си от виолетово на тъмносиньо, сетне се обръща към покорната си аудитория и продължава разкритията си с предишния тон на непоколебима увереност.

— От известно време, господа — заявява той, — комунистите са възприели една съвсем нова тактика. Плъзнали са по сватби, по погребения, завързват познанства с хора от по-отбраното общество и само слушат какво се приказва. В банята да идеш, телякът комунист ще излезе. Ще започне той уж кирта да ти трие, ще те заприказва, ще те пита с какво се занимаваш, какво е мнението ти за международното положение и току изведнъж ще ти изтърси: вие, господине, ще каже, много кир имате. Имам зер, ще отвърне глупакът и хич няма да се сети какво му подмятат. Но който е умен, веднага ще разбере, че има работа с Карл Маркса. Знаете ли какво значат тия думи: вие, господине, много кир имате? Туй значи: вие, господине, принадлежите към мръсната буржоазия. Следователно: я елате при нас да ви изтрием кирта и да ви направим комунист. Както виждате, телякът хем ви шпионира, за да разбере какъв сте и какво мислите, хем, от друга страна, си върши свободно болшевишката пропаганда, без някой да го закача. Та ето защо и господинът, който беше преди малко тук, се е преструвал само на лапнишаран, а всъщност е бил един изпечен комунистически функционер. Разбрал е той, че се жени офицерска дъщеря, научил е навярно, че на

сватбата ще присъствувам и аз, и какво ли си е рекъл: чакай, от тия хора ще изтръгна някои интересни сведения. Ами че вие не му ли забелязахте маневрата, когато накара госпожицата да изпее „Гукни ми, гукни, гугутке“? Искаше да види дали сме патриоти и дали държим за българското. Ако някой от вас не бяха настояли да се изпее тая песен, уверявам ви, той щеше да каже: я тогава, госпожице, изкарайте „Интернационалът“? А бе гледам го аз тоя чиляк, все към мен зяпа и ми се хили, а то, виждате ли каква била работата: хвърлял ми е въдицата, дано изтърва някоя артък приказка, та да я съобщи после в Москва. Добре, че шпионинът сам попадна в клопката и се пръждоса навреме, иначе щях аз да го открия и да му разбия мутрата. Хей, господа, пазете се от комунистите! Внимавайте какво говорите и с кого говорите! Като си лягате вечер, заключвайте добре вратите, пък и под кревата поглеждайте! Тия хора са способни на всичко. Няма да усетите кога ще пламне революцията.

Дълбоко потресени от гениалната прозорливост на генерала, мнозина от присъствуващите потреперват при мисълта, че са седели рамо до рамо с опасния болшевишки агент и че съвсем несъзнателно може би са щели да станат родоотстъпници и пораженци. Има и такива, разбира се, които смятат, че господинът с рошавите мустаци не е бил толкова страшен, че той все пак може да е жител на Белоградчик и да е попаднал по погрешка на чужда сватба, ала никой не смее да се обади, защото старият генерал е непоклатим в убежденията си като Хеопсовата пирамида и при най-малкото възражение от страна на някого би дигнал цял скандал и би провъзгласил и него за смъртен враг на държавата.

— Личеше си той по яденето, че е комунист! Цели мръвки от прасенцето несдъвкани ги гълташе! Конспиратор такъв! — добавя злобно домакинът, който все още не може да се помири с мисълта, че непознатият гост е канибалствувал ей тъй на вятъра в къщата му.

Ала разговорите на хората са нещо като облаците. Роят се те насам-натам, разкъсват се и се събират, като приемат най-чудновати очертания, от пухкави и белоснежни стават внезапно мрачни и буреносни, сет-

не идва отново разведряването и на хоризонта зацарява предишното спокойствие. Скоро сътрапезниците минават на друга тема и забравят неприятната история с незнайния сватбар, чинните със закуските привличат като мощни магнити вниманието, чашките подрънкват весело, пият се нови наздравици, изказват се нови пожелания — и така незабелязано настъпва вечерта, когато един радиоапарат запращява оглушително в една от съседните стаи. Буби сяда тържествено пред това музикално перпетуум-мобиле и започва да върти вълшебната му стрелка, а стрелката отпушва сякаш някакъв огромен кран със звуци, които заливат целия апартамент. И сред тоя коктейл от музика, където прозвучават по няколко такта от Деветата симфония, от увертюрата на Парсифал, от коронните арии на оперни певци и певици, най-сетне някакво танго пропълзява невредимо из високоговорителя и повлича след себе си цяла плетеница от танцови шлагери.

Тогава трапезата и столовете се дръпват настрана, килимът във вестибюла се събира и в образуваното празно пространство започват танците. Първи излизат на тая импровизирана домашна арена аташето и Пепи, след тях — агрономът и жена му, после — бачо Димитър и една пълничка дама с перо на шапката. Трите двойки танцуват по всички правила на танцовото изкуство и все пак се блъскат една о друга, като си казват „пардон“, ала най-неодялан е агрономът, който се движи като танк и настъпва непрекъснато жена си по мазола.

В това време по-улегналите хора седят край трапезата и доунищожават закуските, а бащата на Беба раздава на всеки едного от тях по една малка брошурка, негово собствено съчинение, което носи тревожното заглавие „Защо изгубихме войната“.

— Имам аз от тая книжка. Вие ми я дадохте миналата година — казва генералът, когато домакинът поднася и нему ценния дар.

— Нищо, нищо, господин генерал, вземете още един екземпляр! — настоява щедрият автор, като пъха почти насила в ръката му премъдрата брошурка.

Късно след полунощ веселието стига благополучно до своя край. Най-напред се измъкват младоженците.

Те заявяват, че се чувствуват изморени, сбогуват се набързо с всички и се запътват към бъдещия си дом на улица „Майски букет“, сиреч — в къщата на Буби. Колкото и неприятно да е за гостите това съвсем естествено завършване на тържеството, един по един започват и те да си вадят часовниците, да си търсят шапките и да се разотиват. Власаки Топлийски и агрономът образуват с жените си една щастлива четворка, натоварена със сватбени дарове, и тръгват заедно. Но не по-малко щастлив е и аташето, който се натоварва пък с приятното задължение да изпрати Пепи до в къщи.

Родителите на Буби остават да спят у гостоприемните си сватове. Неудобно е, знаете, да се смущават младоженците през първата брачна нощ.

Старият учител се извинява за безпокойството.

— Моля ти се, свате — успокоява го бащата на Беба, — такива неща не искам да ми приказваш! Ти и сватята ще легнете на нашите кревати, а пък ние с жената ще спим на кушетката и на миндера!

— Не, ние ще спим на кушетката и на миндера, а вие ще си идете в спалнята! — казва учителят.

— А бе как ще спите вие на кушетката и на миндера? Може ли такава работа? — препира се домакинът и тупа скъпия си гост по рамото.

— Защо да не може? — упорствува сватът. — Ако искате да ни направите удоволствието, ще ни оставите ние да спим на кушетката и на миндера!

И след като любезните сватове се разправят още половин час кой ще спи на кушетката и на миндера и стигат дотам, че започват да се прозяват неудържимо един срещу друг, старият учител и жена му отстъпват най-сетне пред галантността на домакините и отиват да нощуват в спалнята.

Скоро прозорците на четвъртия етаж угасват в нощта и високият кооперативен дом заспива дълбок сън.

— · —

Виждам аз в далечината, братя мои, как един литературен критик прави кисела физиономия и се сърди, загдето авторът е отделил толкова много място в повествованието си за сватбата на двамата свои ге-

рои. Нищо, нека се сърди човекът. Такъв му е запаятът. Пък и право да си кажем, от гледна точка на литературната геометрия справедливо е критикът да роптае: всяко литературно произведение си има увод, изложение и заключение. Не може така произволно да описваш разни сватби и да занимаваш вниманието на читателя със съвсем страничии хора, когато главните герои чакат да ги чоплиш непрекъснато с перото си и да ги представяш във всевъзможни положения и осветления. Що за нахалство, наистина? Де е тук алхимията на любовта? Какви са тия големи приказки, с които ти, господин авторе, ни залъгваш и ни пращаш за зелен хайвер?

При тоя упрек, естествено, авторът е длъжен да се самозащити. Преди всичко, ще каже той, алхимия без сватба не може. И не само не може, но сватбата е, тъй да се рече, най-важният процес при алхимизирането на хората. Тя е осъществеият блян в живота на влюбените, тя е нещо като легендарната панацея, с помощта на която някогашните алхимици са превръщали оловото в злато. Ала докато в едновремешната алхимия неблагородните метали са били превръщани в благородни, в алхимията на любовта се случва тъкмо обратното: *след сватбата влюбените от благородни стават неблагородни.*

Впрочем по-добре е да си приказваме простичко и да стигнем без заобикалки до самата истина.

Има една пословица, която гласи: всяко чудо за три дни. Така и нашите герои свикват бързо с новото си положение на съпрузи, изкарват криво-ляво медения си месец с малко кавги и сръдни и изведнъж нагазват до пояс в мътилката на пустото земно животуване. Заживяват те на улица „Майски букет“ в едноетажната къщица на стария учител, излизат в празник на разходка като провинциалисти, които отиват да позяпат двореца, ходят по именни дни на роднини, носят на кумовете си два портокала на заговезни и козунак и червени яйца на Великден, запътват се веднъж в месеца на ресторант да ядат кебапчета или на кино да гледат Грейс Мур — и всичко това става някак механично, глупаво и в същото време тъй преднамерено, че все пак добива значението на събитие в сивия живот на двамата.

Къщицата, в която живеят младите съпрузи, има три стаи. В едната стая се намира тяхната знаменита английска спалня, в другата е спалнята на свекъра и свекървата, а третата е работен кабинет на стария учител, който не позволява никому да прекрачи прага й. По цял ден той стои по пантофи в тая трета стая и работи усърдно някаква релефна карта на България и чак привечер си нахлузва старомодните обуща с ластик и прескача за малко до близката махленска кръчма да си пие ракията, да се види с приятели и да разбере изобщо какво става по света.

Свекървата пък шета неуморно от ранна сутрин до късна вечер из цялата къща и все се тюхка за нещо: ту въглищата се свършили, ту комините се запушили, ту деца влезли в градината и обрали ябълката, ту най-сетне котката на комшийката се вмъкнала в курника и изяла две пиленца на квачката. Разбира се, снахата не седи със скръстени ръце. Тича и тя подир свекърва си, успокоява я, вика й „мамо“, но старата жена е малко нервничка, та постоянно се чумери и подмята на помощницата си, че пипала бавно.

Така се нижат седмици и месеци и младият съпруг затъва от ден на ден в дългове, защото заплатата му не стига, а пък родителите му пишат в тефтерче какво се харчи и делят разходите на равни половинки. Добри сметки — добри приятели, казва поговорката. Ала ето че идва неминуемо времето, когато сметките се объркват и добрите приятели стават неприятели.

— Тая работа няма да я бъде тъй! — изтърсва една вечер старият учител пред младото семейство. — Два месеца вече не сте внесли нито стотинка за храна. Не стига, че седите тук без наем, ами на туй отгоре и яденето си не плащате. Вижте какво ще правите, в събота пари искам от вас. Да бях милионер, нямаше да ви закачам, но човек пенсионер като мене не може да храни четири гърла.

— Срамота е, тате, да приказваш така — казва синът с пламнало от смущение лице. — Почакай малко, докато се оправя. Влез ми най-после в положението!

— Ами че ти влизаш ли ми в положението бе, господинчо? — избухва бащата. — Питаш ли ме ти мен как се червя аз пред бакалина и какво разправям на

хлебаря? Я го гледай ти! Срамота било да му искам да си плаща яденето! Срамота е твоето! Който не е имал пари, да не се е женил.

Последните думи на стария учител клъцват жестоко сърцето на снахата и оставят в него неизлечима рана. Без да слуша повече разправията между бащата и сина, тя става мълчаливо от стола си, прибира се в спалнята, захлупва се върху кревата и дълго тресе тялото си в горчив и неудържим плач.

От тоя ден нататък нашите герои започват да се хранят отделно и да живеят като чужденци в къщата на свекъра. Купуват си те хлебец, сиренце и маслинки, затварят се в стаята си и понасят с героично търпение бедността и лишенията. Понякога свекървата се умилостивява и се опитва да им подхвърли по някоя наденичка, ала в такива случаи снахата изръмжава свирепо и запраща наденичката в някой ъгъл на вестибюла, доволна и горда, че е презряла изкушението.

— Я поне ти недей нервничи! — скръцва й със зъби съпругът и я поглежда сърдито изпод вежди.

— Извинявай, приятелю! — изсъсква му съпругата, като си свива устните в презрителна гримаса. — Ако у тебе няма капка честолюбие, можеш да си прибереш наденичката и да я изядеш!

Както и трябва да се очаква, запасното полковниче и жена му подушват скоро влошените отношения между младите и старите и се намесват, за да изгладят недоразумението. Ала тяхната намеса, вместо да внесе желаното умиротворение, усложнява още повече положението и забърква такава една каша, че в края на краищата самите сватове и свати се хващат за гушата.

— Добре бе, свате — казва старият учител, — щом смяташ, че парите не са всичко на тоя свят, вземи, че прибери ти младите при себе си и ги гледай! Колкото са те мои деца, толкова са и твои!

— Ще ги прибера, защо да не ги прибера! — отвръща забъркано запасното полковниче и примигва уплашено. — Аз мога да ги прибера, но не е там въпросът! За вас ми е стеснително! Ще си кажат хората: виж, изпъдиха ги свекърът и свекървата, трябва да

е имало нещо хър-мър помежду им! Ще излезете вие лошите, разбираш ли?

— Ба, познават ни нас хората и отдалече шапка ни свалят! — заявява самодоволно свекървата. — Пазете се за вас нещо лошо да не се чуе, че всичко става. Тръснахте дъщеря си на гърба ни, пък и акъл сте взели да ни давате!

— Никой не ви е натрапил насила дъщеря ни! — озъбва се жената със златните челюсти. — Ако не беше вашият син да й завърти ума, днес тя с автомобил щеше да се разхожда и да бъде дама от обществото! Колко лекари и инженери я искаха, но тя — не, по любов, казва, ще се оженя! Нà ти сега една любов, че да помниш, додето си жива!

— Де, де, знаем ги ние лекарите и инженерите! — продължава злорадо свекървата. — Не се женят те за момиче без зестра! Само такива ахмаци като нашия син са способни на тая глупост!

След тоя словесен двубой, от който никой не излиза победител, семейство Омайникови и семейство Потайникови се разделят като непримирими врагове. А беше време, когато същите тия хора се уважаваха и зачитаха мненията си, беше време, когато те посред нощ си отстъпваха любезно един на друг кушетката и миндера. Дявол да го вземе, заплетено нещо са това човешките отношения! И всичко все около парàта се върти — и любовта и омразата, и рожденнето и смъртта. Търкаля се тая пуста парà, като черен ангел по земята, коронясва и сваля царе, обявява войни и революции, прави хората християни и антихристи, създава науки и религии, промъква се коварно в съвестта и я разколебава, стъпва дори върху сърцата на влюбените и изсмуква до капчица любовта им.

Неудобно е така да се приказва, братя мои, но такава е, за съжаление, истината. Може някъде по другите планети да съществува друг живот, съвсем различен от нашия — дай боже. Когато умрем, ако сме безсмъртни, там ще отидем и няма да плащаме нито стотинка за нищо. Ала сега засега, докато тъпчим тая грешна земя, длъжни сме пари в джоба си да имаме, иначе сме загубени. Не каза ли и старият учител на своя сват да прибере младите при себе си и да ги гледа, щом парите не били всичко на тоя свят?

Но хитро е запасното полковниче, не можеш лесно го излъга. Съгласява се той само привидно да подслони под покрива си младите съпрузи и да ги храни, а след туй започва да го усуква и да философствува, че било обидно за мъжа на дъщеря му да дойде в неговата къща като приведен зет, че животът бил борба, в която всеки трябвало да участвува с достойнство, и тъй нататък. Развива мошеникът подобни подли теории, а сам стои настрана от борбата на живота и се топли от грейката на онния двеста хиляди лева, които държи непокътнати на спестовен влог в банката.

Ала комедията не свършва тук. На сцената на тоя интимен домашен театър се явяват още много лица — една ехидна тълпа от петостепенни артисти, които искат на всяка цена да вземат участие в играта, па макар и в не дотам благородни роли. Това са близките и далечните роднини на двата рода, това са приятелите и познатите, които започват да шушукат и пренасят от ухо в ухо какво казал тоя и какво отговорил оня, каква била свекървата и каква била тъщата. Злоезичието на всички тия доброжелатели раздухва с такава сила ненавистта между сватовете, че самите млади съпрузи се наежват един срещу друг, защото кръвта вода не става.

Минават часовете като дни, а дните като години и сивотата се сгъстява. Къде е флейтата, с която някога съпругът искаше да подслажда тихите вечери на брачния живот? Къде е радостта на съпругата, която бързаше да си създаде семейство, да узакони връзката си с любимия човек и да му пъди мухите от лицето, когато той спи?

Обезверени, озлобени и все пак някак смешно горди в немотията си и в своята залязваща любов, една дъждовна сутрин нашите герои натоварват багажа си на една кола и напускат завинаги малката къщица на улица „Майски букет“. Клатушка се колата и разтърсва английските мебели, подрънква отстрани един чугунен леген, а съпругът крачи като на погребение и носи внимателно в ръцете си саксия с фикус.

И в това тъжно чергарство на двамата съпрузи, които са мечтали за слугини, за готвачки и за собствен апартамент и които сега изчезват някъде на другия

край на града, свършва приказката за любовта. Беба и Буби са вече мъртви. Нови хора с оловни сърца вървят подир колата с багажа.

От някогашното минало остава само един сватбен портрет с излъгани усмивки.

1936

МАГИЧЕН РАЗКАЗ ЗА СОЯТА

Богата е майката земя с всякакви цветя и зеленчуци. Гъмжат недрата ѝ от растения: и опасни, и безопасни, и скромни, и горделиви, и грозни, и прекрасни — досъщ както е и с хората. Изникнала е нейде, да речем, роза, а на две крачки от нея се гуши в тревата някакво жълтурче, злобно цветенце, което съска завистливо и все света оправя: туй било, онуй било. Цъфти си мълчаливо розата, а жълтурчето се кикоти като щуро и благодари на провидението, че не било се родило роза. Щяло да умре от срам, ако имало такива разкошни цветове като нейните.

Растяха в една градина две-три стръкчета коприва, две-три стръкчета боб, един слънчоглед, малко магданозец и една маргаритка. Растяха те в съвсем близко съседство и образуваха нещо като малко общество. Грееше ги слънцето, плискаше ги дъждът, а техните приказки край нямаха.

Най-приказлива от всички беше копривата. Приличаше на бъбрива махленка, която седи по цял ден пред къщната порта и одумва де кого свари.

— Кой, синият патладжан ли? — разправяше тя. — Я го оставете тоя дъртак! Утре за гювеч ще го откъснат, а той все към теменужката гледа и въздиша. За нея иска да се жени!

— Че защо пък да се не ожени? — казваше бобът. — И двамата имат горе-долу една и съща боя, ще си бъдат лика-прилика! Вярно е, че патладжанът е малко старичък за теменужката, но туй не е голяма беда. Бароните и графовете все стари се женят.

— Ох, ще зачерни момичето! Ще се търкулне в гювеча, и нито застраховка има, нито пенсия някой

на жена му ще отпусне. Ще остане тя сама-самичка на света, да я духа вятърът и да я кълват кокошките.

— Права е копривата! — обаждаше се магданозът. — Не е за него булка теменужката. Аз мисля, че патладжанът изобщо не бива да се жени. Той е философ и трябва да си остане стар ерген.

— Аз не съм на това мнение! — заявяваше маргаритката. — Ако патладжанът е намислил да се задомява, на добър му час. Само че, според мен, той трябва да си потърси за жена не цвете, а нещо друго — например някоя пиперка.

— Виж, пиперка може! — съгласяваше се копривата.

А слънчогледът не снемаше очи от небето, поклащаше леко глава и съчиняваше стихотворения за слънцето. Той беше поет и не обръщаше никакво внимание на брътвежа на съседите си. Тъй е и в живота на хората. Гледай към небето и не се интересувай от околния свят. Стиховете ти може да са малко глупавички, но все ще се намери някой да каже две похвални думи и за теб.

— — —

Един ден между малкото общество в градината се яви на бял свят едно чудновато растение — тъничко, зеленичко, с листца като крилца.

Погледна го копривата и зашушука на боба:

— Хайде честито, бобче, ти си имаш братче! На тебе прилича!

Опули бобът очи и както се казва, изгуби и ума, и дума.

— А бе вярно, че на мен прилича — рече той, — ама все има нещо по-друго у него. Не ми изглежда да е нашенско това растение. Пък кой го знае, може и да ми е някакъв далечен братовчед. От ботаника, право да си кажа, нищо не разбирам.

— Какъв ти далечен братовчед? Я го виж по-добре! Като две капки вода си приличате!

— Бива си го вашия род! — намеси се маргаритката. — Ако продължавате да се плодите все така, скоро за нас място не ще остане.

А чудното растение мълчеше и дума не продумва-

ше. Изтощено беше, горкото, и не можеше още да приказва. Люлееше си само стъбълцето като дете, което се мъчи да проходи, помръдваше тънките си листца и гълташе жадно топлата слънчева светлина. Искаше му се да порасте час по-скоро и да разправи нещо за себе си.

— — —

Веднъж бобът сънува странен сън. Сънува той, че непознатото растение е станало голямо колкото слънчогледа, а наоколо са се събрали хора и му се кланят като на божество.

— Пророчески сън е това! — рече копривата. — Ще видиш, че от туй растение ще излезе някой големец!

И наистина, минаха няколко седмици и чудното растение порасна, покри се с малки цветчета, огледа се гордо наоколо и съвсем неочаквано започна да говори на различни езици, докато налучка народността на съседите си. Най-сетне растението заприказва и на български и тогава съседите разбраха с кого имат работа.

— Вие трябва да сте ми нещо като роднина! — каза бобът на новия пришелец и му се усмихна дружелюбно.

— Имате грешка! — отвърна високомерно растението, като разклати тънкото си стъбло. — Ако съдите по външността ми, можете да ме вземете за прост боб като вас, но в действителност всяко сравнение помежду ни е неоснователно. В растителното царство аз съм туй, каквото е лъвът в животинското. Или с други думи: аз съм царица на растенията. Не ме гледайте, че приличам на вас — провидението ме е надарило нарочно с такава скромна външност, за да не правя впечатление на журналистите и да мога да си живея спокойно.

Бобът, копривата и магданозът погледнаха с благоговение съседа си, а маргаритката му се поклони до земята и рече:

— Ваше величество, благоволете да ни разкажете нещо за себе си!

И феноменалното растение се изпъчи срещу слънцето, въздъхна дълбоко и започна да разправя сякаш приказка — тъй забавна и невероятна беше неговата история.

— — —

— Аз се казвам Соя — говореше растението — и родината ми е Източна Азия. Там хората са ужасни простаци и ме отглеждат само за храна. Трябваше да минат много години от явяването ми на бял свят, за да се разбере, че аз съм нещо повече от другите туземни растения и че с право заслужавам високото положение, което заемам днес в стопанския и индустриален живот на новото човечество. Ще попитате може би как сполучих да се издигна? Много просто. Заслугата за моя възход се дължи на учените и на професорите. Учените и професорите, знаете, са като бълхите. Те скачат от предмет на предмет, от идея на идея и постоянно правят открития. Такъв беше и случаят с мен. Надушиха ме неколцина европейски учени и започнаха да ме изследват. Пренесоха те чак в Европа моите зърна, слагаха ги в епруветки и в реторти, разглеждаха ги под микроскоп, смилаха ги на брашно и от брашното забъркваха каша, докато най-сетне установиха, че в семената ми се крие тъкмо оная универсална prima materia, от която може да се добива всичко: и масло, и хляб, и хайвер, и вегетариански пуйки, и печатарско мастило, и автомобилни гуми, и какво ли не още. Запляскаха учените самодоволно с ръце и името ми се разнесе из сериозните списания като символ на най-великото постижение на двадесетия век. Нямаше какво да се прави — провъзгласиха ме хората за царица на растенията и аз трябваше да приема с удоволствие тая височайша титла.

„Соята ще спаси света!“ — пишеше един.

„Соята е извор на национално богатство!“ — говореше друг на публично събрание.

„Ще дойде ден, когато Соята ще покрие цялото земно кълбо!“ — уверяваше трети.

Разбира се, аз се радвах от сърце на тия хвалебствия, пък и сега още бих се радвала, ако една мисъл не ме измъчва непрекъснато. Не зная какво е вашето мнение

към неминуемо умопобъркване. Вземете за пример така наречените държавни мъже и политици. Можете ли да ми посочите поне един от тях, който не страда от манията за величие и не се смята за богопомазан спасител на отечеството си? Всеки от тия господа крещи с изпънати жили пред палатката на цирк „Държава“ и под звуците на националния химн кани народа да влезе вътре, за да види хиляди невиждани чудеса: стабилизиране на монетата, премахване на данъците само с едно духване, жива картина с бенгалски огън на унищожените картели и тръстове, смайващи акробатни номера на външната политика, хипнотизиране на комунистите, човека с три глави, който е измислил средство против безработицата, и тъй нататък, и тъй нататък. И лековерният народ влиза в палатката и вперва жадно очи към арената, ала още при първия номер разбира, че е измамен, защото всичко е най-обикновена циркова шарлатания. Вместо да се стабилизира и да пази равновесие, монетата пада постоянно, данъците си остават, картелите и тръстовете също, външната политика прави несполучлив скок и се изтърсва като жаба в изпънатата мрежа, комунистите не се поддават на хипнотизъм въпреки усилията на хипнотизатора, човекът с трите глави се оказва само с една, и то с глава на идиот, най-сетне и следващите изненади имат все същия мошенически характер и са все тъй досадни, както и предишните. Но парите назад се не връщат. Публиката стои по местата си, прозява се, наблюдава равнодушно глупавите шеги на клоуните и макар с мъка, все пак изтрайва до края на представлението. Така се сменят едно след друго правителствата и народите с нетърпение очакват да се яви истинският спасител. И той ще дойде, но ще бъде не човек от плът и кръв, а едно всемогъщо същество, което ще изповядва великите реформаторски идеи на Хитлер и на Мусолини. Тоя гигант на мисълта и на делото ще бъде добит по синтетичен начин от Соя и от деня на неговото раждане ще започне ново летоброение за спасеното и ощастливено човечество!

— — —

Нейно величество Соята млъкна и потъна в размишления. По листата ѝ избиха капчици пот. Не беше лесно за такова младо и зелено растение като нея да приказва толкова дълго и толкова умно.

— Е, как ти се струва? — прошепна бобът на копривата. — Вярваш туй, което разправя нашата знатна съседка?

— Вятър приказки са това! — отсече копривата. — Че хората са умопобъркани, никой не отрича, но че и нейна милост не е с всичкия си ум, в това също не може да има никакво съмнение!

— Мигар вие не вярвате, че може да се направи изкуствен човек? — обади се маргаритката. — Аз съм слушала, че децата правели хора от сняг!

— От сняг е друго! — каза копривата. — Снежният човек трае от ден до пладне, докато го огрее слънцето и го стопи. А човекът, за когото разправя нашата приятелка, щял да бъде жив. Щял да се разхожда по земята и да управлява народите. Ама че лъжа, а-а!

— Всичко става, всичко става! — зашушука на свой ред магданозът. — Я приказвайте по-тихо, че един ден може да си имаме неприятности с полицията!

И бобът, копривата, маргаритката и магданозът продължиха разговора си съвсем тихо, толкова тихо, че вече нищо не можеше да се чуе.

— — —

Понякога печеше слънце. Понякога валеше дъжд. Понякога духаше вятър и люлееше растенията в градината.

Нейно величество Соята пусна шушулки и във всяка шушулка се наредиха по пет-шест зърна. Те личаха отвън, макар че не се виждаха. Мънички, зеленички, като в аптека наредени.

— Бременна съм! — казваше Соята на съседите си. — Чакайте само да ми узреят шушулките и да се пукнат. Ще видите какви чудесни семена имам!

И шушулките наистина узряха, презряха и започнаха да се пукат.

— Ха-ха! — радваше се бобът. — Че вашите семена били също като моите, само че са валчести! На грах приличат. Дали и от боб не може човек да се направи?

— Простак! — сърдеше се Соята и поглеждаше накриво наивния си съсед.

— — —

Някои казват: „Глупав като кокошка.“ Ала на тоя свят има нужда и от глупаци, за да се разберат умните неща.

Един следобед, когато слънцето грееше и слънчогледът съчиняваше в негова чест хиляда триста и седмото си стихотворение, една кокошка се завъртя край нашето малко общество в градината, съгледа на земята едно от зърната на Соята и без да му мисли много, клъвна го и го глътна.

— Куд-куд-куд-кудя-ак! — разписка се уплашено кокошката и цяла настръхна, разбрала мигом грешката си.

А бобът, копривата, магданозът и маргаритката прихнаха да се смеят, защото бяха свидетели на тая сцена.

И докато всички се превиваха от смях, случи се нещо съвсем сериозно, нещо такова, което може да се нарече чудо и дори свръхчудо.

Изведнъж кокошката започна да се издува и да става все по-голяма, нозете ѝ се удължиха, крилете ѝ се отпуснаха, опашката ѝ се разпери като ветрило и — какво мислите? В градината, вместо кокошка, стоеше една грамадна пуйка — не вегетарианска, а истинска, жива пуйка с тъмночервено герданче.

Потресени от това неочаквано преображение, бобът, копривата, магданозът и маргаритката клюмнаха като попарени и едва сега разбраха, че нейно величество Соята е наистина магично растение. Те положиха клетва за вечна вярност пред тая чудна вълшебница в растителното царство, а вълшебницата ги благослови и им прости великодушно доскорошното лекомислие.

И за пръв път слънчогледът отвърна очи от слънцето, наведе глава към земята, помисли малко и съчини едно ново, съвсем земно стихотворение, което започваше така:

Като знамение на тоя век
ще се роди от Соя нов човек.
Държавник мъдър и робот,
той ще спаси от гибел цял народ...

1936

РАЗКАЗ ЗА ЕДНА БЕГОНИЯ

Непознатият натисна звънеца. Някъде между стените на къщата избръмча сякаш заплетена в паяжина муха, после се чуха леки стъпки, в бравата щракна ключ, вратата се отвори.

На прага стоеше стара жена, наметната с шал. Малките ѝ нозе бяха обути в грамадни вълнени пантофи, посивялата ѝ коса излъчваше сребристо сияние в полумрака.

— Добър ден — каза мъжът. — Тук ли се дава стая под наем?

Жената измери с поглед непознатия, като че искаше да отгатне по външността му дали ще си плаща редовно наема, вторачи очи в смачканата му вратовръзка, в избелялата му шапка, в износените му дрехи и все пак не се реши да каже, че стаята е вече заета. Стаята стоеше празна от няколко месеца, а наематели мъчно се намираха. Пък и често пъти тия хора с износените дрехи са по-редовни в плащането, отколкото другите, които носят копринени ризи и нови шапки с перце на панделката.

— Заповядайте — рече старата жена и въведе непознатия вътре.

Минаха през един тъмен коридор, влязоха в една стая със зелени стени.

Мъжът заоглежда стаята като опитен познавач: креват, гардероб, маса, столове, плюшено канапе — всичко вехто, всичко олющено, напукано и полуразглобено от времето. Сред тая сбирщина от стари мебели само две-три картини по стените внасяха някаква безвкусна свежест със своите образи на голи жени, които се къпеха уж съвсем невинно сред природата, а

се усмихваха порочно като в кабаре. Непознатият вдъхна дълбоко спарения въздух, напоен с оня тежък мирис, що излъхват старите ракли и шкафове, и като се приближи до прозореца, загледа разсеяно навън, към задния двор на едно високо здание с безброй балкони и прозорци. Стаята му харесваше, харесваше му и нейната тъжна наредба. Както изглеждаше, той беше един от ония вечни квартиранти, които са свикнали да живеят все в такива стаи — сред същите гардероби с мътни огледала, сред същите скърцащи кревати с продънени пружини, сред същите маси, столове и плюшени канапета, които хранят някакво старческо озлобление към човека и го преследват винаги и с по някой коварен гвоздей, изскочил потайно из ръбовете им. Гостът се върна в средата на стаята и попита полугласно:

— Ами умивалник няма ли?

— Няма — каза жената. — Ще се миете в кухнята.

След това заговориха за наема. През време на разговора всеки откри по нещо от своя личен живот.

Жената била вдовица и получавала малка пенсия. Помагала си с наема от стаята. Мъжът ѝ умрял преди няколко години. Имала женена дъщеря в провинцията и син в Америка, в Детройт. Навярно господинът е слушал за Детройт? За да прикрие невежеството си, господинът отговори, че в Америка има емигранти от цял свят. После и двамата заприказваха пак за наема. Непознатият каза, че работел в частно предприятие и че заплатата му не била голяма. Жената отстъпи. Добре, тя била съгласна да му даде стаята на по-ниска цена, стига той да ѝ плаща редовно. И сетне друго — дали господинът имал много познати и дали щели да му идват често гости? Не, господинът живеел самотно и нямал никакви близки. От работа се прибирал в къщи и бил тих като муха. Старата жена се зарадва: тих като муха. Тя търсела точно такъв квартирант. И както обикновено се случва между съвсем нови хазаи и наематели, жената и непознатият почувствуваха особено предразположение един към друг. Не желае ли господинът едно сладко? Господинът сви рамене и примигна някак смутено, но все пак изяде сладкото, разгледа и портрета на сина от Детройт и предплати стаята.

На следния ден мъжът пренесе багажа си в новата

квартира — два платнени куфара, натъпкани с дрехи и сиромашка покъщнина. Изведнъж стаята се одухотвори от внесените вътре неща. Върху килимчето пред кревата тупнаха чифт скъсани чехли, на един от столовете увисна куртка с протрити ръкави, в гардероба се разпери едно зимно палто, по масата задрънкаха алуминиеви чаши, тенекено спиртниче, лъжици и вилици. Всички тия предмети и дрехи пуснаха в стаята невидимите коренчета на един нов живот, чийто пулс започваше тепърва да бие между нейните четири стени.

Новият наемател изглеждаше акуратен човек. С позволение на хазайката той закова отвътре на вратата на стаята си няколко гвоздейчета, на които окачи: кърпа за лице, плетена жилетка, каскет. Най-сетне той написа грижливо името си на една празна визитна картичка, а под името добави в скоби: „Звънете два пъти!“ Така приготвеното картонче наемателят затисна под звънеца на входната врата. Той знаеше много добре, че никой не ще го потърси и че предупреждението „Звънете два пъти!“ е съвсем излишно, но нали всеки си има навици? Акуратният човек беше свикнал да поставя такива картончета на всички свои досегашни квартири, без да се замисля, че вече години наред никой не се интересуваше от неговото съществуване.

Наемателят излизаше рано сутрин и се прибираше привечер по здрач. Понякога се хранеше в къщи. Носеше парче хляб и нещо загърнато в хартия, постилаше единия край на масата с бяла кърпа, ядеше бавно и замислено. Ако му останеше коричка от хляба или късче салам, завиваше ги внимателно в кърпата и ги скриваше в чекмеджето на масата. Не хвърляше дори трохите — лепеше ги с пръст и ги хрускаше. Беше от ония хора, които си знаят сметката.

Вечер, преди да си легне, той обичаше да седи до прозореца и да гледа високата и мрачна стена на съседното здание. Там, точно насреща му, жълтееше винаги в тъмнината един осветен прозорец, в чиято рамка трепташе като на екран все една и съща картина: някакъв млад човек свиреше на цигулка. Прозорецът отсреща стоеше затворен, не се чуваше никакъв звук. Навярно музикантът беше още новак. Той отмерваше упорито такта с цялото си тяло, ръката му теглеше несигурно лъка по струните на цигулката. Тая гледка се повтаряше всяка вечер — тя беше също тъй неизменна, както бе неизменно и желанието на наемателя да я съзерцава с едно равнодушно постоянство.

Какво мислеше тогава тоя петдесетгодишен мъж с плешива глава и безцветни очи? Дали момъкът с цигулката не му напомняше нещо от неговото собствено минало? Може би той сам е свирил някога на цигулка и е вярвал, че ще стане музикант. Децата тичат подир пеперудите и се мъчат да ги хванат. Станат ли възрастни хора, те дори не ги забелязват. На младини човек бленува и гони някаква цел, после косата му побелява или окапва неочаквано, лицето му се покрива с бръчки, ръцете му изтъняват като нозе на птица. Той потъва в плътната сивота на едно равно всекидневие, невидим за другите, незабележим за себе си. Мигар наемателят наистина живееше? Светът му беше чужд, до него не стигаше нито едно събитие, огромна пустота изпълваше цялото му същество. Той знаеше само пътя от къщи до канцеларията, евтината гостилничка, схлупената гладачница, дето даваше дрехите си за пране. В празнични дни излизаше на разходка, но скоро се връщаше пак в стаята си. Въобразяваше си, че ще настине, ако се разхожда по-дълго. Тоя необясним страх от настинка го преследваше непрекъснато — все му се струваше, че стои на течение, че му духа отнякъде. Едничкото безопасно развлечение за него беше да наблюдава вечер, безсмислено и тъпо, високата стена с балконите и прозорците на отсрещната къща, да гледа момъка с цигулката и да го чака търпеливо да загаси лампата си, за да угаси и той своята.

Една сутрин, когато тръгваше на работа, хазайката го спря в коридора и му каза, че вечерта щяла да замине за няколко седмици в провинцията при дъщеря си. Дъщеря ѝ си имала бебе, трябвало да ѝ помага. Помоли го да заключва добре входната врата и да затяга здраво крана на чешмата в кухнята.

Наемателят остана сам и изпълняваше точно нарежданията на хазайката. Заключваше входната врата, затягаше крана на чешмата в кухнята.

Така дойде денят, в който се случи нещо необикновено. Беше неделна утрин. Самотникът седеше в стаята си и вареше кафе на спиртника, когато съвсем внезапно в дъното на коридора звънецът избръмча продъл-

жително и дрезгаво — веднъж, два пъти. Наемателят наостри уши. Звъняха за него. Кой можеше да го търси? След толкова години, значи все пак имаше хора, които не бяха го забравили. Разбира се, акуратният човек посрещна тоя необикновен случай в живота си напълно естествено, като че всеки ден звънецът звънеше два пъти. Той отиде до входната врата и надникна през завеската. Навън нямаше никой. Отвори вратата и тогава забеляза на прага писмо. Наведе се и дигна синия плик от земята: на плика бяха написани името му, улицата, номерът на къщата.

Всеки друг на негово място би останал поне малко изненадан от получаването на едно писмо, след като много отдавна пощенският раздавач не е звънял на вратата му. Би уловил неясната връзка между себе си и външния свят, би почувствувал лекия ток на оная загадъчна верига, която свързва хората помежду им дори в тяхната пълна самотност! Но тоя човек сякаш бе лишен от мисли и от чувства. Той разтвори спокойно плика, извади сгънатата хартия и я прочете от край до край.

Беше писмо от хазайката. Тя го молеше да полива бегониите на прозореца в гостната стая. Върху поличката над кухненската чешма имало едно бяло канче. С това канче той трябвало да носи вода за саксията. После хазайката му напомняше пак да заключва входната врата и да затяга крана на чешмата.

В далечния провинциален градец старата жена не бе престанала да мисли за къщата си, за бегониите в гостната стая, за бялото канче в кухнята. Защо цветето трябваше да бъде поливано именно с това канче, а не с друг някой съд? Хазайката не можеше да си представи дори най-малкото отклонение от нейните всекидневни навици. За нея мъртвите предмети бяха добили вече особен смисъл и предназначение, бяха се врязали в живота ѝ и сами играеха в него някаква жива роля.

Без да разсъждава, наемателят се запъти към кухнята. Той взе бялото канче, напълни го с вода и отиде в гостната стая.

Там, сред тайнствената дрезгавина на тоя интимен музей със стари семейни портрети, самотникът пристъпи сякаш в гробница. Беше тихо, върху един шкаф лъщяха два свещника и спрял часовник с напукан цифер-

блат, в дъното светеше студено огледало. Нещо неизразимо безутешно лъхаше от всеки предмет наоколо, омотаваше с невидими паяжини цялата стая, пълзеше по образите на портретите, притискаше листата на бегонията, която вехнеше зад прашното стъкло на прозореца.

И занизаха се равни дни с безкрайни дълги часове и минути. Животът в къщата си течеше по старому. Пред вратите на другите етажи се смееха слугини, по стълбите тичаха деца. Наемателят минаваше като сянка и поливаше грижливо бегонията в гостната стая, а на много километри далеч от него хазайката къпеше също тъй грижливо внучето си, което започваше да гледа света с учудени очи.

1939

АСФАЛТ

Цели трийсет и три години двамата съпрузи живяха в това западнало градче с прашни улици, със схлупени адвокатски кантори и с почернели от времето грънчарници и кожарски дюкянчета. Живяха в оскъдица и пестяха пари, за да могат един ден да си купят апартамент в столицата и там да прекарат остатъка от живота си. И когато тоя ден най-сетне дойде, двамата почти не вярваха, че толкова дълго са стояли заточени по своя воля в градчето, дето се бяха оженили много отдавна и дето косите им бяха неусетно побелели.

Една ранна утрин към средата на лятото съпрузите натовариха вехтата си покъщнина на една каруца, а сами заминаха за гарата с един от ония разглобени файтони, които имат винаги алена черга на седалището, два мършави коня и на капрата — файтонджия, облечен в полуградски дрехи. Файтонът изгърмоля по безлюдния калдъръмест площад и заподскача надолу из неравното шосе.

Тяхното заминаване напомняше малко тържество. На перона на гарата се събраха куп изпращачи, някои от които държаха в ръцете си букети от прости градински цветя. Имаше бабички със забрадки и по-млади жени със старомодни шапки и с лачени обувки, имаше улегнали мъже с начумерени вежди и с тежки бастуни — тук бяха кметът, агрономът, съдията и още един дълъг като върлина човек, който сновеше насам-натам и се разпореждаше, без някой да му обръща внимание. Многозина гледаха завистливо пътниците и тайно съжаляваха, че не могат и те да се изселят в големия град, сред чието пъстро разнообразие хората сигурно живееха много по-безгрижно и по-щастливо, други бяха доволни от скромното си съществуване в градчето и чакаха съвсем равнодушно потеглянето на влака. Съпругът преселник, главният герой на тържеството, беше облечен в своя износен жакет от младини и бе тъй неудобно стегнат в тая вече тясна дреха с окъсели ръкави, че изглеждаше по-скоро жалък, отколкото смешен. Той разговаряше охотно с всички и постоянно записваше в едно парцаливо тефтерче поръчките, които трябваше да изпълни след пристигането си в столицата, да направи справка в еди-кое си учреждение, да пита колко струват двуцевните ловджийски пушки, да иде там и там и да каже това и това. Най-сетне той трябваше да отбележи и името на някакъв специалитет против астма, но понеже това име звучеше твърде сложно, любезният астматик сам взе тефтерчето в ръцете си и записа чудния лек на отделна страничка.

Звънецът удари за тръгване, чу се късо изсвирване, влакът се плъзна по релсите. Размахаха се шапки и кърпички, познатите лица се занизаха в дълга лента от усмихнати образи и скоро от малката станция останаха, като последни изпращачи, само двете високи тополи. Няколко минути още градчето се люлееше в далечината със смътните очертания на своите ниски къщици, после вагоните направиха неочакван завой, изтракаха по някакъв мост и навлязоха в открита равнина.

Останали сами в мръсното третокласно купе, двамата съпрузи започнаха да подреждат багажа си. Те снеха голямата кошница и поставиха на нейно място тежкия счупен куфар, превързан с въже, затиснаха куфара с една грамадна бохча, сложиха до него кошницата, прикрепиха в ъгъла дамаджанката с домашна ракия, а на отсрещната свободна лавица наместиха внимателно някакъв лек и тайнствен предмет, целия увит в хартия. Като наредиха багажа си, съпрузите седнаха един срещу друг до прозореца и се загледаха навън през стъклото.

Влакът хвърчеше из просторната равнина, колелата на вагоните потракваха равномерно и приспивно. Пред погледа минаваха пожънати нивя, натрупани копи сено, мяркаше се от време на време по някое самотно дърво, което се завъртяваше около себе си и после сякаш хукваше подплашено през полето. Понякога изникваха бедни села със запустели воденици или профуча-

ваха кантони с малки градинки, понякога лъсваше река, край която тъмнееха острови от стари върби. И после отново се разгръщаше изгорялата от слънцето шир, в чиято далечина се синееха едва уловимите сенки на планински вериги.

Преселниците пътуваха към шумния многолюден град и в душите им растеше неясна тревога. Тия пенсионирани бездетни учители се отдалечаваха все повече от мястото, дето всичко им беше познато и близко, губеха живата си връзка с миналото и се приближаваха към неизвестното, което започваше да им се струва някак загадъчно. Наистина, неотдавна те прекараха цяла седмица в столицата, обикаляха от сутрин до вечер обявените за продажба имоти, разправяха се надълго и нашироко със собствениците и най-сетне, след упорит пазарлък, успяха да купят на петия етаж на едно грамадно здание малък двустаен апартамент. Но сега, когато отиваха в новия си дом и носеха у себе си ключовете от вратите му, обхващаше ги нерешителност и страх от бъдещето.

Има съпрузи, които след дълъг съвместен живот придобиват някакво необяснимо сходство във външността си, движенията си и дори в начина на мисленето си, та човек не може да разбере дали те наистина са съпрузи, или брат и сестра. Такива бяха и двамата пътници — еднакво благообразни на вид, еднакви на ръст, еднакво тихи и затворени в своята преклонна възраст. Те имаха най-обикновени, подпухнали и почти безизразни лица, които след всяка прозявка се зачервяваха и застиваха в плачлива гримаса. Преди много години съпругът беше отчаян враг на капитала и ненавиждаше частната собственост, но лека-полека времето го укроти и направи от самия него ограничен себелюбец и дребен собственик. Съпругата също проявяваше на младини известна склонност към свободомислие, ала към трийсет и петата си година започна да пълнее и да се оплаква от пясък в бъбреците. Тогава у нея се пробуди някаква безумна страст към приготвяне на домашни сладка. Тя вареше през всяко време на годината сладко от най-различни плодове — от вишни, от малини, от тиква, от френско грозде, от орехчета, от лимони, дори от диня. За нейното необикновено изкуство свидетелствуваха цяла дузина пълни със сладко бур-

канчета, наредени в голямата кошница, която скърцаше сега над главата ѝ.

Слънцето се издигна високо и огря прозорците на вагоните. Уморени от досадното клатушкане, съпрузите притвориха очи и се унесоха в лека дрямка. Една безгрижна муха прехвръкваше весело ту върху носа на жената, ту върху носа на мъжа, но никой от двамата нямаше желание да дигне ръка и да я пропъди, а само мръщеше безпомощно лицето си. По едно време съпругът се сепна, огледа се полуучудено, полуизплашено наоколо и като разбра, че все още се намира в пътуващия влак, покри очите си с кърпа и заклати отново глава в такта на потракващите колела.

Километражните камъни край пътя отскачаха един след друг назад, влакът излезе из равнината и загърмя между високи скали и шумящи водопади. Но преселниците продължаваха да дремят и не обръщаха внимание на красивата гледка. Едва към пладне те се събудиха със зачервени очи и хвърлиха безучастен поглед към прозореца. После съпругата, като стара ленива тигрица, разтвори устата си в широка прозявка и загледа съпруга си с безкрайно умиление. Той разбра веднага значението на тая нейна разнеженост, сне кошницата от лавицата и измъкна най-отгоре един голям пакет, увит във вестник. И дълго двамата ядоха пържени кюфтета, сирене и маслени курабийки, пиха и лимонада на една пуста станция, сетне отново задрямваха, отново се събуждаха и отново все тъй сладко закусваха.

Късно вечерта влакът наближи столицата. В далечината замигаха хиляди светлини, големият град изплава из мрака като трептяща жарава. Всички пътници се раздвижиха и се засуетиха около багажите си. Преселниците също се приготвиха за слизане — смутени, плахи и все пак ясно съзнаващи твърдото си решение да се борят с оня хамалин, който би посегнал да вземе багажа им. Жената прикрепяше в ръцете си лекия тайнствен предмет, а мъжът държеше дамаджанката и кошницата.

Когато слязоха на гарата, някакъв невнимателен пътник закачи грубо тайнствения предмет в ръцете на съпругата и разкъса книжната му обвивка. Пътникът беше разсеян и не забеляза нищо, но хората наоколо

видяха как изпод разкъсаната хартия се показа един препариран сокол с разперени криле и със стъклени очи.

— — —

Грамадното сиво здание се намираше на една шумна улица в центъра на града. От сутрин до вечер стените и стъклата на прозорците му се тресяха от неспирния грохот на минаващи камиони, омнибуси, трамваи, товарни коли и мотоциклети. Тоя мрачен дом с поклащани от вятъра антени на покрива имаше няколко входа, през които във всяко време на деня и на нощта влизаха и излизаха различни хора. Никой не можеше да каже колко души живеят в него, но човек чувствуваше, че зад стените му тупти сърцето на един многолик живот. Тук постоянно се разлепваха некролози и висяха обявления за даване стаи под наем, препродаваха се апартаменти, раждаха се нови човешки същества, избухваха семейни разпри, пломбираха се зъби, шиеха се дамски дрехи, шепнеха се любовни признания. И всяко едно от тия събития се разиграваше уединено зад вратата на отделния апартамент, прошумяваше почти незабелязано за околните обитатели и оставяше след себе си само неясна мълва. В това пъстро общежитие хората бяха чужди един на друг, срещаха се и се разминаваха по стълбите като в хотел, хранеха помежду си някаква затаена злоба и търсеха най-дребния повод, за да се озъбят на съседа си.

Когато двамата пенсионирани жители се пренесоха в грамадното здание, обитателите от другите етажи ги посрещнаха със същата враждебност. Те ги гледаха подигравателно, присмиваха се на провинциалната им външност, говореха с презрение за простата им покъщнина. Една възрастна дама с ехидно свити устни, с дебела гуша и със златно кръстче под гушата дори надникна в още ненаредения апартамент и запита открито стопаните дали в багажа им няма дървеници и хлебарки, защото тия ужасни гадини се размножавали с невероятна бързина и можели да напълнят целия дом. Със свойствената си наивност хората от градчето обясняваха най-чистосърдечно, че бог ги бил запазил от такава напаст. Дамата с дебелата гуша, изглежда, се

успокои, но на края все пак въздъхна някак недоверчиво и си отиде с гордо вдигната глава.

Така заживяха пришълците в големия град, самотни и никому ненужни, преглъщаха обидите и се мъчеха да свикнат с новата действителност. Те се наредиха в двете стаи и във вестибюла точно тъй, както бяха наредени и в провинцията. В спалнята лъщяха пак старите таблени кревати с издраскани лунни пейзажи, в гостната стоеше на същото лично място прашният препариран сокол с оскубана перушина. Но това възкресено царство на някогашното интимно всекидневие не глъхнеше в познатата идилична тишина, то бе пренесено сякаш върху борда на гигантски кораб, о чиито стени се разбиваха непрестанно свирепи и диво ревящи вълни. Тук съпрузите сложиха някои нови мебели, които се явиха като неканени гости сред останалата наредба. И през късните нощни часове, когато настъпваше за миг безмълвие, тия мебели, купени от шумния град и сами слепени от някакви шумящи частици, пращяха и пукаха, съскаха с омраза и се присмиваха също като хората над смълчаната вехта покъщнина.

Отначало двамата съпрузи почти не оставаха в къщи. По цял ден те обикаляха безцелно гъмжащите от народ улици, движеха се несмело сред тълпите минувачи, спираха се пред витрините или най-неочаквано влизаха в някоя млекарница да ядат банички. За тях столицата все още представляваше примамлива загадка и криеше в асфалтовите си недра някакво тайно очарование въпреки студената неприветливост, която ги облъхваше на всяка крачка. Без сами да съзнават, преселниците се опитваха да се впуснат в кипежа на непознатия шеметен живот, да се смесят с другите хора и да слеят битието си с тяхното. Но нито по площадите, нито по широките улици и булеварди, нито дори в парковете, дето играеха рояци деца, съпрузите можеха да докоснат околния свят и да почувствуват най-малката близост между него и себе си. И все така самотни, угнетени и съсипани от умора, те се прибираха вечер в грамадния дом, изкачваха се по високата каменна стълба на петия етаж и се скриваха в апартамента си. Но едва прекрачили прага, някакъв радиоапарат отвъд стените на стаите ги посрещаше с потайния си глас и после дълго виеше в ушите им като хиена.

— — —

Дамата с дебелата гуша живееше на втория етаж в същото крило, дето живееха и хората от градчето. След смъртта на мъжа си, един осемдесетгодишен запасен генерал, който бе погребан с владици и с музика, тя продаде на някакъв богат предприемач двуетажната къща с широка градина и тоя предприемач събори генералския дом и построи на негово място грамадното сиво здание. От продажбата на имота опечалената вдовица получи пари и четири апартамента. Единия апартамент тя задържа за себе си, другия даваше под наем, а третия и четвъртия отстъпи на сина си и на омъжената си дъщеря. Така горе-долу се подели наследството и макар че всичко туй се беше случило преди десетина години, вдовицата продължаваше да живее с чувството, че е собственица и пълновластна господарка на цялата многоетажна постройка, защото някога нейната къща се издигала на същото това място. Завладяна от тая неизлечима мания, тя тиранизираше всички обитатели на големия дом, като ги смяташе едва ли не за натрапници, които са се вмъкнали незаконно в имота ѝ, караше се на слугините от другите етажи, дебнеше по стълбите кой минава и накъде отива и постоянно заплашваше вратаря с уволнение. Генералшата живееше сама с едно дребно слугинче и почти не виждаше сина си и дъщеря си. Те съществуваха сами за себе си някъде другаде в столицата, даваха апартаментите си под наем и посещаваха майка си само на големи празници.

Още от първите дни на заселването си във високото мрачно здание двамата учители почувствуваха властния характер на генералската вдовица. В желанието си да ѝ се понравят и да я умилостивят по някакъв начин, те прибягнаха до една малка хитрост. Решиха да ѝ идат на гости. И един ден, когато по стъклата на прозорците почукваха едри дъждовни капки, съпрузите слязоха долу и натиснаха звънеца на втория етаж.

На слугинчето, което отвори вратата, те казаха, че искат да видят господарката.

Момичето изтича вътре и след малко на прага се яви самата генералша с всичкото достойнство на дама от доброто общество.

Отначало вдовицата помисли, че трябва да се кара

за нещо, и беше готова да избухне веднага, но после, като разбра каква е работата и като видя раболепно усмихнатите лица на двамата провинциалисти, отдръпна се с неестествен полупоклон в тъмното коридорче и покани гостите да влязат.

Хората от градчето минаха по мекия килим във вестибюла и се намериха в една широка стая, в която очевидно беше пренесен някогашният кабинет на покойния генерал. Сега тая стая служеше за гостна. Тук имаше няколко стари канапета с бели покривала, тежък полилей със стъклени висулки, които подрънкваха от само себе си като звънчета, имаше още кафява писмена маса с паднали дръжки на чекмеджетата, един посърнал лимонов храст в зелено боядисано буре, до храста — висока масичка с гипсов бюст на Наполеон, а в средата на стаята — една меча кожа, толкова изтрита от дълга употреба, че бе заприличала вече на излъскан картон. Ала най-важната украса, която грабваше веднага вниманието на посетителя, беше трофейната сбирка от най-различни саби, войнишки ножове и ятагани, заковани ветрилообразно на стената зад писмената маса. Преди години, когато генералът е седял в кабинета на старата си къща и е работил на масата, тия хладни оръжия сигурно са светели като ореол около главата му. Днес от генерала бе останал само един голям портрет, който стоеше окачен в златна рамка над ветрилото от саби и ятагани. От тоя портрет гледаше изпъчен воин в мундир, с рошави мустаци, с остра брадичка и със студени очи, в които внимателният наблюдател можеше да открие все пак някакво интендантско добродушие.

С влизането си в тая стая двамата съпрузи изпитаха неволно смущение при вида на оръжията, на внушителния генерален портрет и на грозно озъбената глава на мечата кожа. Но веднага след това съпругата възвърна самообладанието си и започна да разправя, че хората, които живеели под един покрив, трябвало да се виждат по-често, да си ходят ей тъй на гости и да си помагат един на друг. Понеже генералшата не каза нищо, а само въздъхна, гостенката се опита да похвали пердетата ѝ, килима ѝ, наведе се дори над лимоновия храст, помирисa листата му и ахна от възхищение. Но и тоя път високопоставената дама въздъхна, без да промълви нито дума. И чак когато нещастната учителка погледна съ-

страдателно портрета на генерала и попита дали негова милост е починал отдавна, домакинята наведе смирено очи и с нова, но вече съвсем безнадеждна въздишка реши да се освободи от мълчанието си. Тя заговори бавно и отмерено, като се мъчеше да придаде на грубия си глас по възможност най-голяма кротост.

Вдовицата подхвана разказа си твърде отдалеч, за да обясни преди всичко, че била двайсет години по-млада от съпруга си, изрови след това из миналото незабравимия спомен за своето сватбено пътуване в Швейцария и като хвърли трогателен поглед към окаченото на стената седефено пейзажче с Женевското езеро, унесе се в описание на честития си съпружески живот и дълго възхвалява непрежалимия си другар, когото представи като човек с изключителни добродетели.

Седнали на двете продънени канапета до лимоновия храст, гостите клатеха съчувствено глави и от време на време се опитваха да кажат по някоя заучена мъдрост за човешката съдба, ала домакинята не обръщаше никакво внимание на думите им и продължаваше да приказва нататък.

И колкото повече приказваше и навлизаше в съвременните събития на живота си, толкова тонът на тая сурова жена ставаше по-рязък, докато най-сетне тя стигна до онова място, когато трябваше да съобщи, че съпругът ѝ починал на осемдесетгодишна възраст при операция на простатната жлеза. Тогава кротостта ѝ се изпари съвсем, старото ехидство сви отново тънките ѝ устни и в очите ѝ пламна познатият хищен поглед. Генералшата се нахвърли върху лекарите, които погубили мъжа ѝ, след лекарите нападна предприемача, който я бил изиграл, а след предприемача за нея изобщо не остана нито един почтен човек на земята. Тя ругаеше всички обитатели на къщата, наричаше ги простаци, крадци и развратници, оплакваше се, че искали да я убият, и се представяше в най-окаяно положение, а в това време малкото златно кръстче на гушата ѝ подскачаше и трепкаше като живо.

Гостите слушаха вдовицата и изпитваха тревожното предчувствие, че скоро ще дойде и техният ред. И наистина, генералшата не закъсня да насочи стрелите си и срещу двамата бедни учители, които се оказаха най-безпомощните ѝ жертви. Тя ги измерваше с надменен поглед от главата до петите, питаше ги защо са дошли в столицата, а не са останали да живеят в провинцията, въздишаше все така безпричинно и съжаляваше, че не можела да ги почерпи с кафе, защото захарта ѝ се била свършила. Съпрузите седяха като на тръне, оправдаваха преселването си с някакви неясни и на самите тях културни нужди и заявяваха, че не пият кафе.

И когато най-сетне гостите разбраха, че е време да си вървят, и станаха от канапетата, домакинята въздъхна за последен път и подчерта, че се чувствувала най-добре сама с мъката си на нещастна вдовица.

Хората от градчето излязоха като попарени от широката полутъмна стая, дето портретът на покойния генерал ги изгледа вторачено със студените си очи.

— — —

След посещението си у генералската вдовица двамата съпрузи се отказаха от всякакви по-нататъшни опити за сближаване с когото и да било и се затвориха още повече в своята самотност. Ала тъкмо тогава те започнаха да срещат често по стълбите на големия дом един странен човек, който им се кланяше любезно и винаги се отместваше настрана, за да им стори път. Поласкани от това неочаквано внимание, съпрузите отговаряха също тъй любезно на поздравите на непознатия и се измъчваха от любопитството да узнаят кой е той. Странният съжител имаше неподходящо за едрата си фигура срамежливо лице и от цялото му държане лъхаше безкрайна стеснителност и деликатност. Разбира се, старият пенсионер скоро изясни загадката. Той научи от вратаря, че непознатият бил руски емигрант, който живеел под наем в една стая на шестия етаж и си изкарвал прехраната от продажба на някакъв прах против изпотяване на краката, негово собствено откритие.

Съвсем незабелязано двамата учители не само свикнаха да срещат емигранта по стълбите, но дори чувствуваха нужда да го виждат и да се поздравяват с него. Той стана необходим за живота им и завладя изцяло съзнанието им. Така между тия трима хора от многолюдното общежитие се създаде постепенно известна близост, докато една вечер руснакът сам позвъни на

вратата на съпрузите и ги покани на гости в квартирата си.

Хората от градчето отидоха с удоволствие в полупразната и разхвърляна стая на новия си познайник. Отначало емигрантът се извиняваше смутено, свиваше неловко раменете си и срамежливото му лице се обливаше непрекъснато в руменина, но после той изчезна отнякъде една дамаджана с вино, донесе три чаши и чиния с нарязана луканка и започна да черпи гостите и себе си с такава радост, като че празнуваше някакво паметно събитие в живота си. Настъпи весело настроение, двамата съпрузи се разприказваха, поотпусна се и самият домакин. Той пълнеше учтиво чашите, особено своята, описваше патилата си през време на революцията и се връщаше назад в далечното минало, когато бил действителен статски съветник. Гостите го слушаха благоговейно и сияеха от щастие, че най-сетне са намерили един истински човек. А истинският човек продължаваше да пие и разправяше все така срамежливо как се запознал с Разпутин и как Разпутин му подарил златна табакера, заглеждаше се мечтателно в тавана и по едно време съвсем неочаквано заплака. Разчувствуваните съпрузи се мъчеха да го утешат, но той се тресеше от неудържим плач и се заканваше, че ще се самоубие. В края на краищата, след дълги увещания, емигрантът дойде на себе си и като глътна още една чаша вино, заяви, за най-голяма изненада на своите гости, че иска да отваря колбасница, и ги помоли те да му станат съдружници.

Със здравия си инстинкт на скъперник, който години наред бе треперил над стотинката, старият пенсионер разбра веднага дълбокия смисъл на направеното му предложение. Той се опомни за миг и сърцето му се разтупка от страх. За него не съществуваше съмнение, че руснакът бе подушил спестените му пари и че протягаше ръце към тях, за да ги пипне по някакъв начин. Малко ли такива случаи съобщаваха всеки ден вестниците? Изплашеният провинциалист замига смутено и започна да се оправдава, че нямал никакви средства и че той и жена му просто бедствували с двете мизерни пенсии, които получавали като бивши учители. Съпругата също се намеси в разговора и добави с натъжено

лице, че в днешно време пари имали само банкерите и фабрикантите.

Емигрантът сякаш очакваше тоя отговор и затова не изпита особено разочарование от неуспеха си. Той напълни отново чашата си с вино и затананика някакъв цигански романс, като гледаше гостите си снизходително и с полунасмешка.

Но след тая вечер, в която рухнаха надеждите му да стане собственик на колбасница, възпитаният човек не се държеше вече тъй любезно с двамата съпрузи и заприлича на всички други хора от големия дом.

— — —

Един слънчев неделен следобед хората от градчето решиха да задоволят културните си нужди и отидоха в Зоологическата градина. Те обикаляха дълго това пъстро царство на животните и на птиците, спираха се пред клетката на лъвовете, съзерцаваха слона, който ги гледаше с едно полузамижало око и извиваше хобота си като дебела каучукова тръба, потърсиха бялата мечка, но не я видяха никъде, после минаха край пингвините и хищниците и се върнаха при папагалите, маймуните и змиите. Най-сетне, от страх да не изпуснат нещо, любознателните съпрузи надникнаха зад едно отворено прозорче до самия вход на градината, но там, вместо животно, те откриха с учудване същия оня плешив господин, който им беше продал входните билети.

Като излязоха от Зоологическата градина, двамата пенсионирани учители се запътиха по широкия многолюден булевард. Беше още рано и слънцето печеше немилостиво. Тук-там между нажежените паважни плочки протичаха черни лъскави вадички от разтопения асфалт, който изпълваше въздуха с острия си замайващ мирис. Съпрузите крачеха бавно по булеварда — той с пардесю на рамото, тя с чадър в ръка, — оглеждаха се самодоволно наоколо и по всичко личеше, че поне в тоя слънчев ден нищо не може да помрачи празничното им настроение. Погълнати от току-що преживените впечатления в чудноватия свят на животните, хората от градчето се впуснаха в най-различни разсъждения, като си задаваха например въпроса, дали крокодилът живее подълго от маймуната, или пък се мъчеха да отгатнат за колко седмици се излюпва яйцето на лебеда.

А в това време булевардът шумеше като пълноводна река, излязла из коритото си. Наоколо се точеха в безкрайно шествие плодовити семейства от предградията, чиито невръстни хлапета плачеха за гевреци, задаваха се триумфални групички от хванати за ръце слугини, в които се блъскаха неизбежните хлебарски и бакалски чирачета, минаваха дребни чиновници и занаятчии, показа се и един изпотен поп, който връщаше навярно от някакъв манастир двайсетина провинциални бабички по чехли и по терлици.

И сред тоя грамаден поток от хора двамата съпрузи изведнъж съзряха едно познато лице. Те едва не извикаха от радост и се втурнаха насреща му. Беше началникът на пощата от тяхното градче. Като ги видя, той също се развълнува и светна цял от щастие. После дълго си стискаха ръцете, тупаха се един друг по рамото и не намираха думи да изразят задоволството си, че са се срещнали. На края съпрузите задърпаха своя стар познайник през навалицата и го поведоха към къщи, за да си поприказват там по-надълго.

Из пътя началникът на пощата разправи, че дошъл в столицата преди няколко дни да си прегледа сърцето при някой професор. Той ходил вече на преглед и професорът го изпратил при друг професор, който му направил кардиограма и от своя страна му препоръчал трети специалист по кръвното налягане. След това първият професор установил, че сърцето му е в ред, и му дал някакви капки, но все пак го посъветвал да се явява през месец-два при него, за да се предпази от усложнения.

Когато стигнаха в къщи, двамата съпрузи не знаеха де да сложат скъпия си гост. Сочеха му запазеното провинциално миндерче, предлагаха му стол с възглавничка, но гостът седна в едно ново червено кресло, извади из джоба си кърпа и започна да трие изпотеното си лице. И на многобройните въпроси, с които двамата учители го засипваха непрестанно, пощенският началник отговаряше съсредоточено и подробно, без да изпусне нито най-малката дреболия. Той разправяше как живеел еди-кой си и какво се случило на еди-кого си, говорй надълго за агронома и за съдията, каза, че директорът на популярната банка заминал за морски бани, съобщи новината, че дъщерята на аптекаря се

омъжила миналата седмица за един столичен адвокат, като назова дори и името на младоженеца, с пълната вяра, че съпрузите непременно го знаят.

Преселниците впиха жадни погледи в тоя близък човек, дошъл от някакъв друг, примамлив свят, и всяка негова дума събуждаше в паметта им по един мъчителен спомен. Пред тях възкръсна съвсем ясно далечното тихо градче с ниските къщи, с прашните улици, с потъналите в зеленина дворове, дето шуртяха стари чешми край чимширени храсти и цъфнали перуники. Те виждаха малкия калдъръмест площад, аптеката, общината, бяло варосаната черква с изкривена камбанария, грънчарниците с техните бедни майстори и купища шарени стомни, виждаха главната улица, по която привечер се разхождаха все познати хора, усещаха мириса на щавена кожа през отворените врати на кожарските дюкянчета, слушаха сънната песен на безброй невидими щурци.

Доволни ли бяха двамата учители от сегашния си живот? Така ги запита началникът на пощата, като оглеждаше любопитно новия им дом и ги облажаваше, че са се измъкнали от онова скучно градче. Разбира се, като всички самолюбци, съпрузите не смееха да признаят истината. Те се усмихваха гузно, хвалеха апартамента си и се представяха за честити.

И в един миг, когато преселниците лъжеха, че са щастливи, по тавана на гостната се разнесе тропот, нещо тежко падна отгоре и се чуха отчаяни женски викове: „Алфред! Алфред!“ Тия викове, изпълнени с толкова тъмен трагизъм, идеха от шестия етаж и звучеха като неврастеничен писък. Те бяха само една малка реплика от сложната драма на грамадното сиво здание.

Напразно двамата съпрузи се опитваха да задържат госта си на вечеря. Той се извиняваше, че трябва да отиде за багажа си в хотела, защото заминавал тая вечер. И като изпи няколко чашки ракия, началникът на пощата се сбогува все така сърдечно с домакините, които го изпратиха чак до пътната врата с нарочни поздрави за всички приятели в градчето.

После преселниците останаха отново сами с препарирания сокол в гостната, с избелялата етаминена

покривка върху кръглата маса и с пълните бурканчета сладко в стария шкаф. Някаква тъпа мъка притискаше до задушаване гърдите на жената, а мъжът стоеше замислен до прозореца и се бореше със същата тая мъка.

Навън градът потъваше в здрач. Далече над покривите на високите здания вечерницата трептеше като бяло магнезиево пламъче.

1940

НАСЛЕДНИЦИ

Неговата смърт очакваха отдавна мнозина добродетелни хорица. Но седемдесетгодишният старец нямаше вид на човек, който се готви да напуска тоя свят. Лицето му беше все още свежо и почти без бръчки, вървежът му бе бодър и сигурен. Само когато се изкачваше по високи стълби, сърцето му издаваше неверните си удари — тогава старецът си почиваше на площадките и триеше челото си с кърпа.

Той живееше в една от ония изчезващи вече едноетажни къщи, които някога са били на мода, а днес изглеждат просто смешни: с олющена гипсова украса на корнизите, с малка цинкова кула на покрива и със счупен ветропоказател върху кулата. Тая къща, строена на времето с явното намерение да напомня нещо като малък палат, сега се губеше между грамадните кооперативни домове наоколо и тънеше във вечната северна сянка на запустяла градина, като гъба, която расте на усойнина. Старецът се чувствуваше добре сред студената тишина на това мрачно жилище и за нищо на света не искаше да отстъпи пред примамливите увещания на разни предприемачи, които му предлагаха да издигнат тук също такъв голям дом като околните. Той беше достатъчно богат, за да си позволи упоритостта да живее сам върху хиляда квадратни метра земя.

Някога тоя човек печелеше пари с хищническо настървение и вършеше най-невероятни тъмни сделки. Мнозина други на негово място биха отишли в затвора, но той умееше да се изплъзва винаги съвсем невинен из най-нечистите афери и минаваше за почтен гражданин. Така той натрупа голямо богатство, закупи имоти,

откри си сметки в банките. И когато настъпи старостта, ловкият спекулант се оттегли от полесражението с огромна плячка и с лека склероза в сърцето. Неговата жена и едничката му неомъжена дъщеря бяха умрели отдавна. Сега при него живееше една далечна сродница, която се грижеше за домакинството и изпълняваше с безропотно смирение всичките му прищевки.

Старият богаташ беше свадлив и недоверчив скъперник, мразеше хората, особено бедните, а към роднините си изпитваше истинско отвращение. Тия роднини, негови трети и четвърти братовчеди, бяха все дребни чиновници с многодетни семейства, съсипани от сиромашия и неволи. Всички те се умилкваха около скъперника, надпреварваха се да му угодничат, канеха го на гости и всяка Нова година пращаха децата си да го сурвакат и да му декламират стихотворения за здраве и за дълъг живот. Всъщност дълбоко в душите си братовчедите желаеха нещо съвсем друго: те очакваха с нетърпение смъртта на стареца и изпадаха почти в отчаяние, като си помислеха, че той наистина може да живее още много години. И странното бе, че тия скромни желания и помисли не бяха породени нито от жестокост, нито от лошо чувство, а само от немотията, която ги правеше безразсъдни и алчни мечтатели за по-честито бъдеще. Да, роднините бяха кротки и състрадателни хора, благочестиви братя во Христе, които ходеха на черква, палеха свещи и не смееха да настъпят дори мравката. И все пак те копнееха за смъртта на богатия си сродник и тоя копнеж им се струваше за напълно естествен. За тях старецът сякаш не беше вече човек, а някакво много скъпо животно, което трябваше час по-скоро да умре, за да му вземат кожата.

Но старият скъперник притежаваше дарбата да надзнича в душата на всеки, който се опитваше да докосне, макар и само с мисъл, неговото богатство. Той подушваше намеренията на роднините и отгатваше пъклените им мечти, затова не изпускаше случая да ги ругае по най-незначителен повод и да им подчертава открито пренебрежението си. Разбира се, братовчедите нямаха никакъв интерес да се сърдят на стареца и да го упрекват за лошото му държане. Те преглъщаха ругатните и обидите му и с унизителна полуусмивка продължаваха да го преследват с неизменната си лю-

безност. Бяха си измислили удобното оправдание, че той е просто чудак и своенравен човек, и така спасяваха донякъде уязвеното си самолюбие.

И наистина, как биха могли роднините да се сърдят на своя златен идол, който понякога сам забравяше враждата си към тях и ставаше съвсем неузнаваем? Това се случваше обикновено през някоя от ония неделни утрини в началото на есента, когато в посинелия от тънка мъглица въздух се носят паяжини и посърналите листа на дърветата потрепват с металическо шумолене. Тогава в коравото сърце на стария богаташ нахлуваше някаква внезапна разнеженост и той ставаше човек като всички други. В такива дни на необяснимо преображение скъперникът се запътваше към покрайнините на града и посещаваше някое от забравените роднински семейства, които живееха в неизмазани ипотекирани къщурки и отглеждаха в полуразградените си дворове фиданки от плодни дръвчета, една-две кокошки и леха с току-що цъфнали богородички.

Домакините съзираха още отдалеч скъпия си гост и в притихналия бедняшки дом наставаше радостна тревога. Полуоблечените жени навличаха набързо най-новата си рокля, оправяха смутено косите си и се тюхкаха за безредието, мъжете излизаха ухилени на прага по презрамки и попоглеждаха към прозорците на близките къщи, за да видят дали съседите са забелязали кой им идеше на гости, децата изведнъж се разглезваха, започваха да крещят и да тичат безпричинно из стаите и в цялата тая суматоха се разнасяше отчаяното мяукане на някоя котка, която бе настъпена по опашката.

С бавни и тежки стъпки на владика гостът прекосяваше двора, като побутваше пренебрежително с бастуна си случайно изпречената на пътя му ръждясала кутия от консерви или парче от счупена детска играчка. Имаше нещо палачески сурово и тържествено в неговата едра фигура с пожълтяла панамена шапка и със старомодна пикена жилетка, която се белееше празнично под охлузения му жакет. В едната си ръка той държеше неразделния си тръстиков бастун, а в другата носеше книжна кесия с грозде за домакините.

Щом богаташът прекрачеше прага на къщата,

ново на семейството. Те вземаха внимателно от ръцете му бастуна и гроздето, окачваха шапката му на закачалката и после го въвеждаха в някаква скромна стаичка, която служеше едновременно и за трапезария, и за гостна. Тук жените изпадаха отново в паника и мушкаха скришом из ъглите всевъзможни парцалчета и вехтории, за да придадат на стаята по-приличен вид, а в това време редкият гост вече дърпаше грубо за ухото най-малкото от децата, мъчеше се да бъде нежен с него и му подаваше шоколадче. Под тая дебелашка милувка хлапето извиваше с просълзени от болка очи тънкото си лимфатично вратле и хващаше плахо подаръка, но майка му издърпваше веднага из ръчицата му шоколадчето, което щяло да се счупи, и го поставяше на почетно място върху някаква етажерка или поличка, дето стояха наредени най-различни дреболии, като манастирски иконички, овални рамчици с портретчета, празни шишенца от парфюм и мидени черупки, които служеха за пепелници.

Оттук нататък домакините постепенно се успокояваха и във всяка тяхна дума, във всяко тяхно движение прозираше робско преклонение пред особата на знатния гост. Невинни като мушици, благодушни и безкрайно любезни, те се подмазваха с удивителна ловкост край богатия старец, питаха го де се е губил толкова дълго, учудваха се на бодрия му вид, намираха го за подмладен и чукаха на дърво, за да не чуел дяволът. Колко много мъчителни усилия струваше това лицемерие на далечните братовчеди, които искаха да убедят стареца в топлата си привързаност към него и да го накарат да повярва, че той им е най-близкият и най-милият човек на земята! Но недоверчивият скъперник се държеше на разстояние и не се оставяше да бъде уплетен в примката от любезности и ласкателства. Той говореше малко, покашлюваше някак недружелюбно и само понякога около увисналите му мустаци се изписваше едва уловима усмивка.

Така минаваше времето до пладне, когато домакините започваха да си намигат тайно един на друг и да се измъкват в коридора, дето шушукаха възбудено, а после се връщаха отново по местата си със самодоволен израз на лицата. Тогава, като по даден знак, всички млъкваха и стопанинът на къщата заявяваше, че той и семейството му щели да бъдат особено щастливи, ако братовчедът им направи честта да остане у тях на обед. При това домакинът уверяваше с подкупваща откровеност госта си, че трапезата им била скромна и дори оскъдна, но те си позволявали да го поканят на какво да е, защото го чувствували като свой човек. Отначало богаташът упорствуваше и се опитваше да отклони поканата, но в края на краищата той все пак оставаше да обядва у роднините, победен от настойчивите молби и увещания на цялото домочадие.

Наистина, не може да се каже, че обедът се отличаваше с някакво изобилие от ястия, но също тъй не може и да се твърди, че той беше оскъден. Върху постланата с чиста покривка маса се слагаше най-напред доста голяма паница със зеленчукова супа или фасулена чорба, сетне се поднасяше вкусна яхния или чушки, пълнени с месо. От всяко ястие добре дошлият братовчед получаваше най-хубавата част в грамадна порция и докато другите ядяха някак предпазливо и стеснително, сякаш се намираха на чуждо място, той, наопаки, се хранеше с явно подчертана ненаситност, за да покаже, че не е придирчив и че се чувствува напълно като у дома си. Роднините следяха с трепет всяко негово движение, подаваха му постоянно хляб и наливаха в чашата му вино, което бяха купили от близката кръчма с последните си пари, а децата го зяпаха учудено и не можеха да си обяснят защо тоя необикновен чичо е вързал също като тях кърпата си около шията и защо мустаците му мърдат така смешно, когато отваря и затваря устата си. Най-сетне в края на обеда се явяваше като приятна изненада купеното от стареца грозде, около което възникваха винаги такива трогателни сцени на всеобщо умиление и се създаваше такъв смут, като че на трапезата бе сложен някакъв невиждан плод, донесен чак от другия край на земята. Домакините просто не намираха думи да нахвалят гроздето, сравняваха го с кехлибар и разглеждаха с възхищение всяко откъснато зърно. Старият чревоугодник лапаше най-много от всички, дебелият му врат се наливаше с кръв, в очите му светеше неугасимо лакомство. Той сам се заразяваше от неискреността на околните сътрапезници и започваше на свой ред да лъже, че такова

грозде днес не се намирало на пазара, че то му било изпратено уж от някакъв близък приятел от провинцията, който имал два-три корена стара лоза, пазена само за министри и за такива по-видни личности като него.

След гроздето се поднасяше кафе, след кафето се подхващаха сладки приказки. Братовчедите бяха благоразумни хора и внимаваха да не изпуснат случайно някоя дума, която би засегнала подозрителността на стареца и би му открила техните далечни планове. Те никога не се оплакваха пред него от немотията си, преструваха се, че живеят охолно, и твърде често дори говореха с присъщото на бедняка лекомислие за поевтиняването на персийските килими или за удобството на електрическите печки и хладилници, сякаш бяха готови да купят още утре всички тия непостижими за тях неща. Така родните правеха впечатление на хора, за които парите нямат никакво значение, и изглеждаха равнодушни към всякакви материални завоевания и богатства. За да засилят приятното настроение от обеда, те разправяха шеги, показваха фокуси с кибритени клечки, или пък гадаеха на кафе и откриваха с престорено учудване в чашката на госта си най-различни пауни, ангели и лъвове — все блестящи символи на главоломни успехи в живота.

Когато изчерпваха всичките си възможности да бъдат забавни по-нататък, братовчедите се обръщаха към някое от децата, което минаваше за всестранно надарен талант, и след дълги увещания го принуждаваха да прояви артистичните си дарби. Обикновено тоя ниско остриган феномен с щръкнали уши и с вечно разкървавени колене имаше вид на махленски побойник, но туй, разбира се, не смущаваше родителите му и не разколебаваше твърдата им вяра в неговото светло бъдеще. Изправен като наказан до стената, хлапакът изваждаше из джоба си малка устна хармоника, издухваше я от трохите и изсвирваше в шепите си няколко военни марша, след което разчувствуваната му майка заявяваше с гордост, че освен към музиката той проявявал силно влечение и към рисуването, към ръчната работа и дори към техниката. Тук бащата, въпреки желанието си да остане хладнокръвен, вземаше също думата и припомняше забележителния случай, как неотдавна дете-то-чудо поправило със собствените си ръце помпата на

примуса — очевидно доказателство, че то било родено за машинен инженер.

До тоя миг семейната забава вървеше гладко и гостът наблюдаваше снизходително малкия талант. Но при думата „машинен инженер“ богаташът ставаше изведнъж неспокоен, започваше да тупа с крак и да покашлюва все тъй неестествено, като че на гърлото му бе заседнала рибена кост. Той знаеше много добре, че родителите са бедни хора, и затова искаше да се освободи от внезапно обхваналото го предчувствие, че издръжката на даровитото дете в университета ще легне върху неговите плещи. Старият скъперник настръхваше цял, озлобяваше се срещу науката и защищаваше ожесточено гледището, че висшистите ходели гладни и че един най-обикновен механик струвал колкото сто инженери. Братовчедите го слушаха смирено и не се опитваха да му възразяват. Те бяха изтървали съвсем неочаквано опасната дума, бяха събудили подозрителността на стареца и сега не им оставаше нищо друго, освен да разсеят по някакъв начин неприятното впечатление, създадено от тяхната прибързана загриженост за съдбата на детето. В такива случаи нетактичният баща примигваше виновно, а жените се присъединяваха към мнението на богатия тиранин и сами унищожаваха с безпощадно злоезичие всички хора на науката, като все пак запазваха в едно потулено кътче на въображението си миражния образ на бъдещия инженер.

Лека-полека гостът се успокояваше и изпадаше в предишното си състояние на безразличие. Малко по-късно той вече усещаше как го наляга оная сладка дрямка, към която човек изпитва известно предразположение, след като е хапнал и пийнал добре. Тогава богаташът измъкваше из джобчето на пикената си жилетка своя златен швейцарски анкър, отхлупваше внимателно капака му и заявяваше, че е време да си върви.

Както му е редът, домакините го питаха защо бърза и защо не остане още малко, после го изпращаха вкупом до улицата и му заръчваха на няколко пъти да ги спохожда по-често. Щом високата фигура на госта се скриеше зад близкия ъгъл, те се прибираха в сиромашката си къщица и дълго спореха, вълнуваха се и мечтаеха за оня щастлив ден, в който, по повелята на природните закони, милионерът все пак трябваше да

напусне земята и да им остави приличен дял от своето богатство.

След тия необичайни посещения у роднините старецът почти забравяше, че на света съществуват някакви негови братовчеди, и ставаше още по-затворен и по-недостъпен за тях. Той седеше по цял ден в къщи, пиеше липов чай и четеше извехтели брошури с приключенията на Шерлок Холмс, а привечер излизаше да се поразтъпче и да се види с приятелите си, които се събираха в едно задимено пенсионерско кафене.

В това кафене, пълно с някогашни чиновнически величия и с миришещи на камфор рентиери, богаташът се чувствуваше на най-сигурно място. Тук нямаше хора, които мечтаеха да наследят богатството му, нямаше дрипльовци, които искат пари в заем. Повечето посетители на кафенето бяха все улегнали себелюбци с прекомерно развито съзнание за собствено достойнство. Без да имаха някакъв писан устав, те се разбираха мълчаливо помежду си и образуваха нещо като клуб на егоистите, чието общо спокойствие зависеше от взаимното зачитане на техните мънички интереси. Тия човешки молци, които гризяха самодоволно своите пенсии и доходи, прекарваха в кафенето по няколко часа всеки ден, играеха белот или табла и тълкуваха по своему световните събития. Когато млади скиори и скиорки минаваха с бодри викове по улицата и отиваха на излет в планината, те надничаха през окадените прозорци и подмятаха злобни старчески шеги. Когато войната избухна и нейният гигантски пожар постепенно обхвана света, те зашушукаха тревожно за въвеждането на купонната система, угрижиха се за сигурността на своето диетично съществуване и при мисълта, че скоро ще трябва да се обличат в дрехи от дървесина, попипваха някак разнежено изтритите си вълнени костюми. В обществото на тия залязващи хора старият скъперник сърбаше „тънко преварено“ кафе и разговаряше изтежко по всички въпроси. Щом станеше време за вечеря, той напущаше кафенето, за да се яви на следния ден пак в същия час, сред същата пенсионерска компания.

Беше зноен летен следобед с побеляло от слънце небе, когато смъртта реши неочаквано да скъса нишките на това равно животуване. Тя се промъкна крадешком в къщата на богаташа, клъцна го като змия и отнесе душата му. Кой би допуснал, че старецът ще склопи така ненадейно очи? Той можеше да умре от бронхопневмония или от друга някоя, достойна за възрастта му болест, с приливи и отливи между живота и небитието, можеше да бъде поразен от паралич и да влачи дълго нозете си, докато настъпи съдбоносният миг. Но изглежда, че провидението бе му отредило точно такъв край, без предупреждение и без излишни мъки. Той почина от разрив на сърцето, както стоеше наведен пред гардероба в спалнята си и търсеше някаква риза. Почувствува се внезапно зле, усети, че нещо го стисна за гърлото, изправи се и поиска да си поеме дъх. После се строполи с леко изохкване на пода.

Новината за смъртта на стария богаташ премина като електрически ток през всички роднини. Отначало никой от тях не повярва, че скъперникът не е вече между живите, но веднага след това сърцата им затупкаха от радостна възбуда. Те се събраха един по един в неговия дом, с натъжени лица и с цветя в ръцете. Всеки пристъпяше на пръсти до покойника, поглеждаше го изпитателно, за да се убеди, че той няма да възкръсне, сетне запалваше свещ за успокоение на душата му и целуваше почтително студената му ръка. Жените въздишаха и хълцаха в кърпичките си, а мъжете стояха начумерени настрана или излизаха на терасата да изпушат някоя цигара. Колкото и щастливи да се чувствуваха, роднините все пак се мъчеха да оплачат прилично мъртвеца и да се представят убити от скръб. Макар и през сълзи, те пресмятаха наум колко наследници са и каква част от наследството ще се падне на всекиго поотделно. Очите им хвърляха крадливи погледи наоколо, тършуваха из стаите, вторачваха се във всеки предмет. От време на време в съзнанието им проблясваше тревожното подозрение дали старата сродница, която живееше в къщата на богаташа и която сега шеташе насам-натам като стопанка, не бе ограбила златото, скътано от пестеливия домакин из разни шкафове и чекмеджета. При тая мисъл братовчедите бяха готови да разкъсат нещастната жена, но в същия миг омекваха и предпочитаха да я привлекат на своя страна, за да задигнат с нейна помощ поне онова, което бе останало. Един общ страх смущаваше всички — страхът

покойникът лежеше невъзмутим и безстрастен в скъпия си ковчег и не се интересуваше от никакви земни сметки. Бледното му лице бе озарено от някаква много далечна усмивка, която напомняше застинало сияние върху камък.

Погребението се извърши тържествено — с владика, с църковен хор и с дълга редица файтони. Подир колесницата крачеха многочелядните роднински семейства — мъже, жени, деца, — а малко по-назад се клатушкаха като стадо пингвини десетина черни и строги старци от пенсионерското кафене. На гроба един бивш финансов инспектор, с когото приживе богаташът играеше често табла, произнесе прочувствено слово за покойника и го нарече добър българин, прекрасен човек и незаменим приятел. Сетне нетърпеливите гробари спуснаха ковчега в земята, затрупаха го с пръст и изпращачите се върнаха отново в царството на живите с разведрена мисъл и с облекчени сърца.

Настъпи напрегнато и мъчително очакване на паметния ден, в който трябваше да се отвори завещанието. Родните сновяха като лунатици из улиците, мятаха се неспокойно нощем в леглата си и бълнуваха насъне. Най-после една сутрин, след като не бяха мигнали цяла нощ, те се явиха при нотариуса. Прилежният съдебен служител ги посрещна студено, измери ги от главата до петите с острия си поглед и обредът започна.

Нотариусът четеше с равния си глас сякаш не обикновено завещание, а някаква страшна история, от която косите на присъствуващите настръхваха и кръвта им се вледеняваше. Старият скъперник сечеше неизмеримото си богатство на едри късове и ги хвърляше на сиропиталища и болници, градеше църкви и приюти, раздаваше награди за научни съчинения, уреждаше с най-малки подробности дори бъдещите си панихиди. Само за своите бедни роднини той не споменаваше нито дума. Само на тях той не оставяше нито стотинка. Закоравелият човекомразец, който никога през живота си не бе протегнал някому ръка за помощ, който ненавиждаше сиромасите и презираше благотворителността, беше станал благодетел, за да се погаври с надеждите на тия скромни хорица, все още траурно брадясали и накичени с черни лентички.

Когато четенето на завещанието свърши, между онеправданите братовчеди се разнесе недоволен шепот. Благонравните и кротки християни се превърнаха изведнъж в разярени оси. Те се чувствуваха измамени, ограбени и унижени и с изопнати от гняв лица негодуваха срещу неправдата. Как си позволяваше покойникът да прави благодеяния за тяхна сметка? Отде-накъде трябваше да се строят църкви и болници, а собствените му роднини, хора от неговата кръв, да изнемогват в лишения и нищета? Какво беше това сиропиталище, за което се отделяха толкова пари? Да не би старият блудник да е смятал за сираци десетките свои незаконородени деца?

Такива мисли вълнуваха и озлобяваха родните, събрани в кабинета на нотариуса. Всички тия архивари, писари и дребни служещи, които до вчера бяха пълзели угоднически пред богаташа и му се бяха подмазвали, сега се раздвижиха, зашумяха и открито хулеха мъртвеца, като го наричаха егоист, развратник и пладнешки разбойник. Сред общата глъчка и бъркотия някому хрумна да заяви, че старецът не е бил в нормално състояние, когато е съставял завещанието. Да, само един луд човек можеше да лиши родните си от наследство и да остави всичките си богатства в ръцете на съвсем чужди и непознати хора. Отчаяните братовчеди се уловиха за тая спасителна мисъл и започнаха да я украсяват с най-различни подробности. Един казваше, че виждал чичо си да се разхожда из къщи с турски фес на главата, друг твърдеше, че веднъж старецът, като отишъл у тях на гости, изкукуригал на прага като петел. Най-сетне някой се обади, че богаташът имал не само изкуствени челюсти, но и изкуствен бъбрек. Разбира се, изкуственият бъбрек нямаше нищо общо с човешката лудост, но той все пак доказваше, че проклетият старец не е бил като другите хора.

Напразно нотариусът се опитваше да успокои развълнуваните роднини и да ги накара да се примирят с волята на покойния. Той обясняваше, че благодетелят бил напълно нормален човек и че неговото завещание е съвсем законно, но никой не искаше да слуша никакви обяснения. Братовчедите усещаха, че дългомечтаното наследство се изплъзва из ръцете им, и с последни усилия се мъчеха да спасят потъващия кораб с приказ-

ни съкровища. Те се заканваха, че ще заведат дело за ревизиране на завещанието, запазваха си правото да посочат нови свидетели за невменяемостта на богатия скъперник и в своята обърканост говореха за опекунство, като забравяха, че старецът беше вече отдавна погребан.

И през тежкия мрак, надвиснал в съзнанието им, бедните роднини виждаха някакви адвокати, които ги окуражаваха и запалваха в отчаяните им души едва мъждукаща надеждица.

1941

ЗАПЛЕТЕН СЛУЧАЙ

Няколко седмици преди Първи май в едно наше държавно учреждение се сложи началото на тая паметна история.

Една сутрин подначалникът Пенчев се яви на доклад при началника Генчев и като се изправи чинопочитателно пред писмената му маса, започна да вади из папката си всевъзможни книжа за подпис и за резолюция. Работата тръгна, както се казва, по мед и масло. Началникът Генчев преглеждаше внимателно през очилата си всеки документ и всяка хартийка, слагаше резолюция и се подписваше с къдрави букви, а подначалникът Пенчев попиваше мастилото с попивателната преса и от време на време се прозяваше почти незабелязано. Но в канцеларската практика понякога се срещат твърде заплетени случаи. Такъв именно случай се яви и сега, когато подначалникът Пенчев поднесе на началника Генчев заявлението за отпуск на техния чиновник от провинцията Герваси Зехтинков.

На пръв поглед в това заявление нямаше нищо особено. Чиновникът просто молеше да му се разреши отпуск по болест, като прилагаше медицинско свидетелство от местния лекар, който удостоверяваше, че неговият пациент се нуждае от операция. Дотук, значи, всичко беше в ред и заболелият чиновник спокойно можеше да легне на операционната маса, ако не беше пропуснал да изпълни една малка формалност — да залепи гербова марка на заявлението. Може би тая негова разсеяност се дължеше на особеното му душевно състояние пред страха от хирургическия нож, но все пак в случая ние имахме работа не с психоанализа, а с точно установени канцеларски правила и на-

редом. И наистина, между нас казано, какво заявление е всъщност заявлението без гербова марка? Та то не е никакво заявление, то е чисто и просто празен лист хартия.

— Ще му пишете да изпрати гербова марка. Иначе на молбата му няма да се даде ход! — рече строго началникът Генчев на подначалника Пенчев и насочи вниманието си върху другите преписки.

Когато докладът свърши, подначалникът Пенчев отиде в стаята си и съчини писмо до болния Герваси Зехтинков. После извика русокосата писарка с вишневите нокти и ѝ даде черновката. На следния ден писарката донесе писмото, написано вече с машина на бланка. Подначалникът Пенчев завъртя отгоре му неразгадаемия си подпис и го изпрати в архивата. Там писмото стоя още няколко дни, докато му сложат печат и изходящ номер. И след това най-сетне то отпътува с бързия влак за провинцията.

Отговорът се получи сравнително скоро. В синия плик се гушеше една гербова марка от пет лева.

Но тая марка, вместо да оправи работата, предизвика нови усложнения.

— Възмутително! — говореше с гордото съзнание на изобличител началникът Генчев на подначалника Пенчев. — Има хора, и то, за съжаление, наши чиновници, които, изглежда, не четат Държавния вестник. Ще му пишете, че съгласно последното изменение на закона за гербовия налог заявленията за отпуск се обгербват не с пет, а с десет лева, разбирате ли? Ще му пишете, значи, да изпрати още една гербова марка от пет лева и изрично ще му цитирате точния текст на измененнето, публикувано (тук началникът Генчев се надигна бавно от стола си и прие необикновено тържествен вид), да, публикувано в брой сто деветдесет и първи от втори септември хиляда деветстотин четиридесет и четвърта година на Държавен вестник. Иначе — добави пак заплашително той — на молбата му няма да се даде ход!

И подначалникът Пенчев се затвори в стаята си и поиска да му донесат брой сто деветдесет и първи от втори септември хиляда деветстотин четиридесет и четвърта година. Ала както обикновено се случва — да не можеш да намериш нещо, което ти трябва в момента, — така и сега търсеният брой бе потънал сякаш

вдън земя. Подначалникът Пенчев хвърли в паника всички чиновници от отделението и тая паника постепенно нарасна и обхвана персонала на цялото учреждение. Търсеха навсякъде: по маси и чекмеджета, по етажерки и шкафове, обръщаха дори тежките кожени кресла в заседателната зала, но там имаше само паяжини, а от вестника — нито следа. И когато след десетдневно напразно дирене настъпи всеобщо отчаяние, един скромен книговодител съвсем случайно откри подлия брой под саксията с кактуса в малката стаичка на касиера. Вестникът, редовно поливан с вода, за щастие не беше успял да цъфне и буквите по него все още личаха.

Тогава подначалникът Пенчев съчини писмо до Герваси Зехтинков, като му цитира и съдбоносното изменение на закона за гербовия налог. И русокосата писарка отново преписа черновката на машина и отново писмото отиде в архивата, където след няколко дни му сложиха печат и изходящ номер и го изпратиха за местоназначението му.

Тоя път отговорът се позабави малко. Позабави се малко, но все пак дойде. Ала когато архиварят разтвори синия плик и извади отвътре сгънатата на четири хартия, наоколо сякаш се разнесе едва уловим мирис на тамян. Беше писмо не от Герваси Зехтинков, а от жена му, която съобщаваше неочакваната новина, че съпругът ѝ починал в болницата след операция. Нещастната вдовица описваше с трогателна сърдечност мъката си и молеше да ѝ издадат някакви удостоверения за пенсия. Във всеки случай тая рядка българка дори в скръбта си не бе изгубила своето гражданско съзнание и изпращаше гербовата марка от пет лева, грижливо забодена с карфица за единия край на писмото.

И тъй, законният герб от десет лева стоеше най-сетне на разположение на държавното учреждение. Следователно, тук нашата история може да свърши, макар и не съвсем щастливо, защото един от героите ни не е вече между живите. Но в името на жизнената правда ние сме длъжни да продължим повествованието си и да разкажем на читателя какво се случи, след като двете гербови марки по пет лева бяха залепени върху заявлението на покойния Герваси Зехтинков и го оза-

[illegible] две запалени свещици с тъжно панихидно сияние.

Началникът Генчев държеше озадачен в ръцете си това заявление и говореше на подначалника Пенчев:

— Той, значи, е отишъл да се оперира, преди да има формално разрешен отпуск. Съгласно закона за държавните служители тая негова постъпка не може да се тълкува иначе освен като самоволно отлъчване от служба. Впрочем, ако операцията беше излязла сполучлива и той бе останал жив, всичко щеше лесно да се уреди. Ние просто щяхме да му наложим дисциплинарно наказание, и толкоз. Но сега Зехтинков е мъртъв, разбирате ли, и се изплъзва от ръцете ни. От друга страна, ние също така не можем да му разрешим отпуск в настоящия момент, понеже законът никъде не предвижда отпуск на мъртъвци.

— А не може ли да му се разреши отпуск с по-раншна дата? — попита плахо подначалникът Пенчев. — В някои държавни учреждения съществува такава практика, особено когато случаят е изключителен.

Началникът Генчев подскочи като ужилен от стола си и бледото му подпухнало лице се обагри с неспокойна руменина.

— Другите учреждения не ме интересуват! — извика възбудено той. — Там могат да се вършат всякакви безобразия. Да му мислят ония, които заобикалят законите!

И като седна отново на мястото си, началникът Генчев грабна от масата един молив и почна бързо да чертае върху някакъв празен плик най-различни триъгълници. Той имаше слабо сърце и винаги, когато се нервираше, тия триъгълници му действуваха успокоително.

— Да-а-а — въздъхна по едно време той, като захвърли молива и прие предишния си безстрастен вид. — Аз имам трийсет и две годишна държавна служба, колега Пенчев, и ви моля да не ме подвеждате. Вие сте сравнително млад човек и много неща, изглежда, още не са ви ясни. Съветвам ви, ако мислите за кариерата си, да избягвате за в бъдеще каквото и да било свободно тълкуване на законите и изобщо да действувате по разум. Това е най-хлъзгавият път за един чиновник. Тоя път води неминуемо към затвора. Давате ли си сметка, какво значи да му се разреши отпуск с по-

раншна дата? Ами преписите от нашите писма, с които го предупреждаваме, че на заявлението му няма да се даде ход, докато не изпрати гербови марки? Ами входящият номер върху самите гербови марки, който носи днешна дата? Или ще речете: ще унищожим преписите, ще подправим всичките там входящи и изходящи номера и — готово. Не, колега Пенчев, аз не мога да поема такава отговорност!

— Тогава? — прошепна смутено подначалникът Пенчев.

— Тогава... тогава ще свикаме комисия! — рече тихо и почти сладострастно началникът Генчев. — Както виждате, работата е твърде заплетена и затова тя ще трябва да се обсъди подробно от всички страни. В комисията, значи, ще участвуваме трима души: аз, вие и юрисконсултът Младенчев. Дори можем да сложим в нея и архиваря Бадемчев. По-добре е да бъдем четирима. Така отговорността ще се разпредели между повече хора.

И комисията наистина бе свикана и се започна истинска творческа работа.

Сега всичко върви като по часовник, граждани. Началникът Генчев, подначалникът Пенчев, юрисконсултът Младенчев и архиварят Бадемчев се събират редовно всеки ден на заседание. Уединяват се в заседателната зала, вземат един по един думата, правят предложения и възражения и упорито разчепкват сложния случай на покойния Герваси Зехтинков. Те са обхванати от общата треска на предмайското съревнование и са решили до Първи май на всяка цена да се справят с тежката си задача. И ще се справят. Това личи по решителния израз на лицата им.

Има нещо трогателно в скромното и безшумно ударничество на четиримата членове от комисията. Има нещо величествено, нещо бьоклиновско изобщо в цялата тая канцеларска история. Като романтичен кипарисов остров, озарен от пламъците на залеза, глъхне сред нашата нова действителност учреждението, в което служат началникът Генчев, подначалникът Пенчев, юрисконсултът Младенчев и архиварят Бадемчев.

Но нека не приказваме повече. Нека не смущаваме нашите ударници с излишни разсъждения.

1946

ЧОВЕКЪТ БИЛ И КОТКАТА КЕТ

Бил Крокет — работник в заводите на негово автомобилно величество Хенри Форд II — попадна между ония сто души, които трябваше да се намерят неочаквано на Милер Роуд. А на американски език това значи да бъдеш уволнен и да излезеш през врата № 3 на дългия и тъжен път Милер Роуд, който съединява Диърборн с Детройт.

При напущането на завода Бил Крокет и другарите му бяха посъветвани от всемогъщия Джон Бюгас — началник на Фордовата полиция — да отидат веднага на черква и да поискат опрощение на греховете си, като помолят смирено бога да се погрижи за по-нататъшното им съществуване.

Уволнените работници знаеха какво ги очаква, ако не изпълнят съвета на Джон Бюгас. Те чувствуваха вече зад гърба си невидимите сенки на многобройните Фордови сървисмени, които ще тръгнат неуморно по петите им и ще следят всеки техен жест и всяка тяхна дума. И за да не бъдат уличени в „противоамериканска дейност“ и да имат поне право на надежда, че все някой ден ще могат да се върнат отново при човеколюбивия си господар, Бил Крокет и другарите му отидоха в черквата „Свети Тагилат“, разкаяха се чистосърдечно пред свещеника, че са останали без работа, и отправиха горещи молитви към всевишния да ги спаси от безработицата.

Диърборн е предградие на Детройт и заедно с Хайланд парк и Хамтрамк образува малката, но могъща империя на Хенри Форд II, който е внук на о бозе почившия Хенри Форд I, великия и незабравим създател на прочутите автомобили. Ниските опушени къщици на

Диърборн са разхвърляни край гигантския завод като гъби около грамаден дъб. От двете страни на широките улици са наредени безброй кръчми и барове, над чиито врати вечер трептят неонови светлини. Тук има евтини кинотеатри, в които безработните влизат да се посгреят и да позяпат холивудски филми, има няколко черкви, банка и дружество за защита на животните под председателството на препочтения пастор Съмюел Грейвис, настоятел на епископалната катедрала в Детройт и ръководител на отдела за социология при „Форд сървис“. Най-сетне в Диърборн има кметство, съдилище и полицейско управление, под чиято закрила се намира и публичният дом, който носи името „Малката кафява къща“. Кметът, съдията и началникът на полицията са не само добри приятели на Хенри Форд II, но и негови, тъй да се каже, храненици. Хенри Форд II държи цялата власт на империята си в своите добродетелни ръце, както справедливо се полага на всеки мъдър владетел.

Като излязоха от черквата „Свети Тагилат“, Бил и другарите му се пръснаха мълчаливо на разни страни и отнесоха със себе си придобития в завода навик да не се усмихват, да не се събират на групи и да не разговарят помежду си. Те запазиха „фордовския си шепот“ и само от време на време процеждаха по някоя дума през стиснатите си устни. Всеки се затвори в своята немотия и се мъчеше да изглежда колкото може по-благонадежден гражданин и по-благочестив християнин.

Бил Крокет беше вече четиридесетгодишен мъж — висок, червенокос, с дълги жилести ръце, които стърчаха безпомощно из вечно късите ръкави на палтото му. Той имаше жена, добра и търпелива американка, вярваща в библейските чудеса, и петгодишно момиченце — бледоликата Джейн, — чието крехко телце едва се крепеше върху тънките й рахитични крачета. Бил живееше със семейството си в една от опушените къщурки край завода и беше се наредил горе-долу сносно в двете влажни стаички. Наистина, от петте долара, които получаваше дневно, той даваше долар и половина за наем, а с един долар и трийсет цента погасяваше взетата на изплащане покъщнина. И все пак останалите два долара и двайсет цента запушваха някак гърлата на това скромно и непридирчиво семейство, което

вегетираше под благодатното слънце на Фордовата империя. Но сега, когато Бил изхвръкна из завода и нямаше вече в джоба си петте долара, той и семейството му бяха обречени на сигурен глад.

За щастие, бог не остана равнодушен към безработните грешници, които му отправиха горещи молитви в черквата „Свети Тагилат“, и реши да им се притече на помощ. По негово внушение след няколко дни вестник „Детройтско огледало“ напечата на първа страница една премъдра статия под наслов „Какво трябва да прави жената с безработния си съпруг?“ В тая статия се даваха много ценни съвети на ония жени, чиито мъже бяха останали без работа. Умната жена, поучаваше статията, трябва да вземе веднага необходимите мерки, щом забележи, че мъжът ѝ се явява на закуска небръснат и със смачкана риза. Това е първият признак, че той е обхванат от безпокойство за утрешния ден. За да го освободи от мрачните му мисли, тя е длъжна да не го оставя в бездействие, а да му намери веднага някакво занимание в домакинството, като го накара, например, да поправи счупените столове, да боядиса вратите или рамките на прозорците, да налее прясна вода на цветята във вазите или в краен случай да изпъди мухите от стаята.

Жената на Бил Крокет, както казахме вече, беше добра и търпелива американка. Но тя вярваше не само в библейските чудеса, а и в практичните съвети на Христовите вестници. Щом прочете статията в „Детройтско огледало“, съобразителната Мери настръхна като тигрица и реши да действува. Една сутрин Бил наистина се яви пред нея небръснат и със смачкана риза — точно по предсказанията на вестника. Едничкото несъответствие в тия предсказания беше само незначителната подробност, че той се яви не на закуска, защото закуската липсваше. А закуската липсваше, понеже семейството пресмяташе всеки цент от последните няколко спестени долара и се хранеше веднъж в денонощието. За да не даде възможност на съпруга си да изпадне в невесели размишления, добрата Мери го целуна по брадясалата буза и пъхна в ръката му малко чукче и кутийка с гвоздеи, като го помоли да стегне разклатените столове. Бил се залови веднага на работа. Но тъкмо когато той поправи първия стол и посегна да вземе друг,

електрическият звънец в коридора забръмча продължително.

Беше Том Тайл, добродушният агент на детройтската търговска фирма „Сукинсън Фърничър Къмпани“, откъдето Бил бе взел на изплащане скромната си покъщнина. Том Тайл идеше да получи седмичната вноска срещу продадената на кредит стока. Като разбра окаяното положение на клиента си, който едва ли щеше да намери скоро работа, Том Тайл заяви с неизменната си усмивка, че, за съжаление, ще трябва да прибере дадените на изплащане мебели. Том Тайл беше честен човек и удържа думата си. Само след един час той натовари на една кола недоизплатената покъщнина на Бил Крокет и я пренесе в склада на фирмата „Сукинсън Фърничър Къмпани“. За американския начин на живот това събитие не беше от особено значение и Бил Крокет посрещна равнодушно опразването на квартирата му. Нему все пак останаха няколко големи амбалажни сандъка, които бяха негова напълно платена и нотариално заверена собственост и които сега можеха да послужат за легла, за маси и дори за столове.

Но как щеше той да убие по-нататък времето си и да не стои в бездействие? Как щеше да изпълни другите препоръки на вестник „Детройтско огледало“? За боядисването на вратите и прозорците трябваше да купи боя, а преброените му центове не позволяваха тоя разкош. Той не можеше и да налее прясна вода на цветята във вазите, защото нямаше нито цветя, нито вази. Оставаше му, значи, да изпъди единствената муха, която бръмчеше досадно из голата спалня. Бил отвори прозореца и прогони мухата, като по тоя начин изпълни последния съвет на „Детройтско огледало“. Ами сега? Ето че Бил беше принуден да скръсти отново ръце и да бездействува.

Тоя път го спаси Колумбия Бродкастинг Корпорейшън. Пак по божие внушение тая могъща радиостанция разнесе из етера между две реклами за ултранезаменимата зъбна паста „Колинос“ и за вечните найлънови чорапи „Дюпон“ нови съвети към безработните. Приятният мелодраматичен глас на незнайния шпикер каза дословно следното:

— Не изпадайте в отчаяние! Пазете се от мрачни и опасни мисли, които могат да ви направят нелоялни

граждани и врагове на нашата прекрасна Америка! Не губете надежда! Статистически е установено, че значителен брой председатели на най-големите американски тръстове, компании и предприятия навлизат вече в преклонна възраст и че в продължение на пет или десет години всички те ще отидат в оставка. На тяхно място ще се явят нови хора и така по цялата социална стълба ще настъпи неминуемо придвижване напред, при което ще се открият свободни служби за хиляди безработни. Не забравяйте поучителния пример на Хенри Форд I, който благодарение на собствените си усилия се издигна от прост механик до първи гражданин на страната! Бъдете упорити и твърди като него и не се поддавайте на зловредни агитации! Избягвайте самотата, която винаги е лош съветник! Посещавайте киноteатрите и боксовите мачове, канете гости у дома си и укрепвайте нервите си с благородния риболовен спорт!

При последните думи на шпикера дълбоко развълнуваната Мери се хвърли на шията на Бил.

— О кей! — извика тя със светнало от радост лице. — Утре отиваме на риболов край Ривер Руж!

— Но аз нямам въдица — промълви унило Бил.

— Уайтови имат! Ще ги помолим да ни я заемат до утре вечер!

И Мери изхвръкна от къщи и изтича до съседите Уайтови, откъдето след малко донесе чудесна въдичарска пръчка в платнен калъф заедно с цяла кутия риболовни принадлежности.

Рано на следната утрин Бил и Мери оставиха малката Джейн у Уайтови и потеглиха за Ривер Руж, която тече недалеч от Диърборн. Цял ден прекараха те на брега на тая река и техният скромен пикник бе подсладен само от два сандвича с гъши пастет. Бил седя с часове на един голям камък, неподвижен и съсредоточен в спокойните води на реката. От време на време той издърпваше въдицата, за да види дали не се е закачила някоя риба, и после отново я хвърляше във водата. Но в Ривер Руж, както изглеждаше, нямаше риби или може би те не бяха гладни и отминаваха с безразличие примамката. След дълго и напразно чакане най-сетне Бил усети, че нещо затегли и огъна пръчката, ала когато той дръпна конеца и изтегли въдицата, на нея вместо риба висеше някакъв кален парцал. Така

безуспешно завърши риболовният излет на Бил и Мери, но все пак те се чувствуваха ободрени от екскурзията и не съжаляваха, че са изгубили деня си на пустия бряг на Ривер Руж.

Новият ден започна с нова вяра в щастливите превратности на съдбата. Неуморимата Мери реши да последва другия съвет на Колумбия Бродкястинг Корпорейшън и да покани вечерта някои гости на душеспасителни приказки. Най-близките приятели на Крокетови бяха Уайтови и Смитови — все хора от една черга, с тая разлика само, че Джек Уайт и Норман Смит не бяха безработни като Бил Крокет и все още можеха да изхранват семействата си. Уайтови и Смитови приеха с радост поканата на Мери при условие, че сандвичите ще бъдат от тях. Джек Уайт дори обеща да донесе и грамофон, та да се повеселят истински и да забравят за час-два житейските несгоди.

Но изненадите на провидението тоя път не бяха особено приятни. Тъкмо по обед, когато Бил и Мери бяха улисани в подготовката на посрещането на поканените гости и се мъчеха да придадат по-приветлив вид на почти празната си квартира, звънецът в коридора пак забръмча продължително.

Сега в рамката на входната врата стоеше широкоплещестата фигура на Еди Търнер, познат под прякора Едноокия бик, защото на мястото на лявото му око светеше неподвижна порцеланова зеница. Бивш моряк, боксьор и търсач на бисери в Африка, Еди Търнер беше човек със съмнително минало и с още по-съмнително настояще, но това не му пречеше да се ползува с благоволението на диърборнската полиция и да бъде собственик на няколко къщи, които даваше под наем. Негова собственост беше и къщата, в която живееше Бил Крокет.

Еди Търнер прекрачи спокойно прага и без всякакви заобикалки започна веднага съвсем делови разговор с квартирантите си, като им поиска обичайната предплата на наема за идния месец.

— Бил е без работа, но все пак положението не е много отчайващо — каза Мери, преизпълнена от оптимистични чувства. — Ние следваме добросъвестно съветите на „Детройтско огледало“ и на Колумбия Бродкястинг Корпорейшън и вярваме, че всичко ще се уреди

благополучно. А дотогава вие ще ни почакате за наема, нали?

— Хм — процеди мрачно Еди Търнер и порцелановото му око лъсна със студен блясък. И като погледна ръчния си часовник, той добави: — Да не ме казват Едноокия бик, ако не ви изхвърля точно след четиридесет и осем минути.

Еди Търнер беше човек с характер и обичаше точността. След четиридесет и осем минути той наистина се яви с един полицай и изхвърли на улицата Бил и семейството му. И това събитие не беше нещо необикновено за американския начин на живот. Новите бездомници го приеха като неизбежен каприз на съдбата и без излишни сцени и писъци, както би могло да се случи в друга някоя страна, те започнаха да подреждат на тротоара сиромашкия си багаж, който им бе останал заедно с големите амбалажни сандъци. Жалко беше само, че посрещането на гостите трябваше да се отложи за неопределено време, защото Крокетови нямаха вече квартира, а да се приемат гости на улицата беше малко неудобно, макар че американската конституция даваше пълна свобода на всеки гражданин да се забавлява, както намери за добре.

Слънцето залязваше в кървавочервени пламъци над спокойната империя на негово автомобилно величество Хенри Форд II и по вратите на диърборнските кръчми и барове заиграха в рекламна надпревара първите неонови светлини. Застанали край сандъците на тротоара, Бил, Мери и малката Джейн не будеха никакво любопитство и съчувствие у минувачите, които бяха свикнали отдавна с подобни гледки. Един високоговорител наблизо хвърляше редовната си атомна примка и съобщаваше, че американците са установили военни бази на Луната. Напразно Мери очакваше да чуе някакво утешително предупреждение към безработните. След съобщението за лунните бази високоговорителят проряза въздуха с пискливите звуци на джазова музика. Къде беше всеблагият и милосърден бог? В тоя миг той благославяше една голяма сделка на Уолстрийт и нямаше никаква възможност да види какво става в Диърборн.

Бил Крокет стоеше замислен до един от сандъците и за пръв път в живота си почувствува нервно раздразнение. Причината за това беше не безнадеждното

му състояние, а нещо съвсем друго. В нозете му се преплиташе с досадна настойчивост тяхната котка Кет, която трябваше да сподели съдбата на цялото бездомно семейство. Но докато Бил, жена му и малката Джейн все още пазеха някакво човешко благоприличие и не се поддаваха на паника, котката Кет беше просто непоносима. Тая котка наистина имаше в характера си нещо противно, неамериканско и сега, измъчвана от глада, вместо да вземе пример от господарите си и да чака търпеливо намесата на щастливия случай, тя се държеше отвратително и си позволяваше да протестира на своя котешки език! Котката Кет не само се въртеше упорито в нозете на Бил, но и мяукаше с всичка сила. Да, котката Кет не беше чела „Детройтско огледало“, нито беше слушала Колумбия Бродкастинг Корпорейшън. Тя мяукаше с първобитния инстинкт на застрашеното от гладна смърт животно и искаше да яде. Това мяукане ставаше все по-непримиримо и най-сетне скъса нервите на Бил. Изгубил всяко самообладание, той ритна с такава ярост нещастната котка, че я запрати в средата на улицата.

Разбира се, Бил Крокет трябваше да бъде по-благоразумен — още повече че тъкмо в тая минута по улицата минаваше препочтеният пастор Съмюел Грейвис, който беше не само настоятел на епископалната катедрала в Детройт и ръководител на отдела за социология при „Форд сървис“, но преди всичко председател на дружеството за защита на животните в Диърборн. По някаква фатална случайност котката Кет се изтърси като футболна топка в самите нозе на препочтения пастор и смути благочестивите му мисли. Отначало неговата изненада беше толкова голяма, че той остана с отворена уста и не можа да каже нито дума, но после се опомни и тръгна с бързи крачки към Бил.

— Кой ви е дал право да се отнасяте така жестоко с беззащитните животни? — извика с разтреперан глас възмутеният праведник.

Все още разярен, Бил Крокет изгледа недружелюбно преподобния отец и не отговори нищо.

— Ще ви науча аз как се пазят законите в тая страна — рече назидателно високият покровител на животните и отмина нататък.

След няколко минути, когато Бил Крокет се беше

вече успокоил и съжаляваше искрено за недостойната си постъпка, пред него спря един зелен джип, от който скочиха четирима снажни и добре охранени полицаи.

— Вие ли сте бандитът, който е ритнал преди малко една невинна котка? — попита единият от полицаите, като сложи тежката си лапа върху рамото на Бил.

— Аз ритнах котката, но не съм бандит — помъчи се да се оправдае бездомният Бил.

— Ела с нас! — заповяда полицаят и в същия миг зоркият му поглед падна върху котката Кет, която се беше върнала при сандъците и продължаваше да мяука все така отчаяно. — А, ето и бедното животно! — извика състрадателно блюстителят на закона, като дигна котката от земята и я подаде на едного от другарите си с думите: — Ще трябва да я занесем веднага в болницата! Тя сигурно има нужда от лечение!

Добродушната Мери се опита да каже нещо в защита на клетия си съпруг, а малката Джейн се държеше уплашено за роклята на майка си и в хлътналите й очички заблестяха сълзи. Но в това време зеленият джип отфуча надолу из улицата, като отнесе със себе си четиримата полицаи, човека Бил с оковани в белезници ръце и котката Кет.

На другия ден вестник „Детройтско огледало“ предаде една сензационна новина с грамадни букви: „Човекът-звяр!“ Под това вълнуващо заглавие бе поместено следното съобщение:

„Вчера в 6 часа и 33 минути след пладне безработният Бил Крокет от Диърборн се е осмелил да прояви безчовечна жестокост към своята котка Кет, като я е ритнал така грубо в областта на корема, че тя едва е останала жива. От тежката телесна повреда нещастното животно е получило вътрешно кръвоизлияние и два от прешлените на опашката му са атрофирани. Благодарение на незабавните грижи на Диърборнското дружество за защита на животните под личното наблюдение на неговия председател Съмюел Грейвис, който е бил очевидец на това скандално произшествие, положението на котката Кет е значително подобрено и сега тя приема без особено затруднение мляко и бисквити. Срещу човека-звяр Бил Крокет е възбудено съдебно преследване по чл. 7, ал. 8 от Закона за защита на животните.“

Бил Крокет бе изправен на подсъдимата скамейка. Въпреки всички негови усилия да обясни постъпката си с особеното душевно състояние, в което се е намирал, както и с факта, че сам той и семейството му са гладували, всеобщоуважаваният съдия на Диърборн мистър Фабиан Куикли не му призна никакви смекчаващи вината обстоятелства. С блестящата си и главозамайваща логика мистър Куикли заяви, че подсъдимият би имал право на снизхождение само ако той не е гладувал и следователно не е познавал глада, който е предизвикал котката да мяука, а тя от своя страна го е предизвикала да я подложи на изтезание. Но тъй като Бил Крокет действително е гладувал и е знаел отлично какво нещо е гладът, деянието му трябва да се сметне за предумишлено и да бъде наказано с всичката суровост на закона.

Така Бил Крокет беше осъден на два месеца затвор и на петдесет долара глоба в полза на Диърборнското дружество за защита на животните. И понеже той нямаше петдесет долара, глобата му бе заменена с допълнителен затвор от още един месец. Наказанието, както се казва при подобни случаи, беше строго, но справедливо. Само вестник „Детройтско огледало“ изглеждаше недоволен. След прочитането на присъдата той излезе с нарочна статия за опасността от болшевизма. В тая статия, украсена с портрета на напълно оздравялата котка Кет, редакцията подчертаваше недвусмислено, че постъпката на Бил Крокет говорела достатъчно убедително за болшевизираното съзнание на някои безработни американци и че поради тая причина подсъдимият заслужавал поне петнайсет години затвор. Но Бил Крокет беше вече изпратен в затвора по чл. 7, ал. 8 от Закона за защита на животните, а мистър Фабиан Куикли не притежаваше необходимата юридическа ловкост, за да го съди повторно като комунист, за което между впрочем той дълбоко съжаляваше.

Тук трябва да отбележим, че добрата и предана Мери разпродаде на безценица амбалажните сандъци и остатъка от покъщнината и заедно с малката Джейн замина някъде в щата Пенсилвания, където имаше сестра, притежателка на гладачница. Тя щеше да прекара там трите месеца, докато Бил излезе от затвора. Мери не се отчайваше и продължаваше да вярва не-

християнските добродетели.

Какво стана с другарите на Бил Крокет — с ония деветдесет и девет души, които всемогъщият Джон Бюгас бе накарал също да искат опрощение на греховете си в черквата „Свети Тагилат“?

С някои от тях, както с Бил, се случиха най-странни приключения и те паднаха покосени от собственото си безсилие и примирение. А други се вляха в могъщия многохиляден поток от безработни и тръгнаха устремено напред, за да преобразят с упорита борба тая чудновата страна, където котката Кет живееше по-щастливо от човека Бил.

1949

ПРОИЗШЕСТВИЕ В КАНЗАС

Американските вестници съобщават, че над САЩ били забелязани хвърчащи дискове от неизвестен произход.

Беше прекрасна слънчева утрин. Часовникът на Калифорнийската обсерватория показваше десет часа и шест минути, когато върху пъпа на Америка се изтърси изневиделица един грамаден дисковиден апарат, напомнящ захлупен сахан с огромни размери. Апаратът падна в щата Канзас, на няколко километра от град Топека, и заора с единия си край в една нива. Всичко туй се случи мълниеносно, неочаквано и предизвика напълно оправдано смущение сред околните фермери.

Отначало никой не смееше да се приближи до странния предмет, понеже го сметнаха за някакъв нов смъртоносен снаряд, който можеше да избухне всеки миг. Но после неколцина смелчаци се престрашиха и след тях веднага се насъбра наоколо многобройна тълпа от любопитни.

Новината се пръсна надлъж и нашир. Запращяха мотоциклети, заприиждаха от всички страни автомобили, тревожно завиха сирените на пожарникарски коли. А към три часа следобед високо в безоблачното небе се появи пътнически самолет, който блестеше на слънцето като гигантска сребърна риба. Той кацна наблизо до местопроизшествието и от утробата му изскочиха две дузини знаменитости: представители на Федералното бюро, сенатори, учени, журналисти и дори един доверен човек на Уолстрийт. Тълпата се отдръпна благоговейно встрани и стори път на знатните гости, които пристъпиха незабавно към изследването на чудновати диск.

Саханоподобният апарат беше направен от някакъв ослепително бял и непознат досега метал. Той имаше осемметров диаметър и двуметрова височина, която постепенно намаляваше към периферията и образуваше почти остър ръб. Върху херметически затворената му повърхност се виждаха всевъзможни тръбовидни части и други неразгадаеми приспособления. С една дума, апаратът беше истинско чудо на техниката, за което свидетелствуваше всеобщото смайване.

След дълго разглеждане и предпазливо опипване на тайнствения диск най-сетне едно случайно докосване до някакво нищожно лостче предизвика разплитането на загадката. Заслугата за тоя неволен, но забележителен жест се падна на професор Фиделио Джемпър от Колумбийския университет. Без да иска, професор Джемпър натисна лостчето и в същия миг дискът се разтърси от някаква вътрешна сила, цепна се точно по средата на ръба и горната му половина започна бавно да се издига като капак.

Пред очите на изумените зрители се откри интересна гледка. Вътрешността на грамадния сахан представляваше крайно сложна апаратура, сглобена от безброй цилиндрични, конусообразни и кълбовидни уреди. Но не тоя сложен механизъм беше най-интересното. В дъното на диска се открояваше празно пространство и там именно се намираше това, което привлече вниманието на всички. В тая празнина седяха неподвижно пет човекоподобни същества от неизвестен произход, чийто ръст едва ли надминаваше осемдесет сантиметра. Петте човечета имаха неестествено големи глави със зелени лица и притежаваха по четири крака и по шест ръце, така че приличаха донякъде на многоръките идоли от будистките храмове. Те бяха облечени в станиолни дрехи и върху гърдите на всяко от тях пламтеше с огнен блясък образът на някакво животно, близко до носорога. Както се узна по-късно, тия носорози бяха ордени от най-висока степен.

Верни на служебния си дълг, представителите на Федералното бюро влязоха веднага в ролите си и поискаха да установят самоличността на човекоподобните същества, които очевидно не бяха туземни жители и имаха твърде подозрителен вид. Ала въпреки неколкократните покани да представят документите си, зеле-

ноликите лилипути, за съжаление, продължаваха да седят все така неподвижно и да проявяват оскърбително пренебрежение към американските власти. Тогава церемониалността бе нарушена и представителите на Федералното бюро просто нахлуха в диска, за да арестуват непокорните чужденци. Но каква беше тяхната изненада, когато те разбраха, че имат работа не с живи същества, а с вцепенени вече покойници! Повиканият лекар също установи смъртта на петте човечета и състави необходимия протокол. После загадъчният диск бе дигнат заедно с мъртвия си екипаж и бе препратен за по-нататъшно изследване във Вашингтон.

Трудно е да се опише оная страшна възбуда, която обхвана цяла Америка при новината за необикновената находка. От Луизиана до Минезота и от Ню Джърси до Калифорния премина сякаш тайфун. До тоя ден щатът Канзас беше известен само като централен щат на Америка, който има фабрика за черковни органи, няколко масонски ложи, много благотворителни дружества на стари дами и прекомерно развито чувство за расово превъзходство. Но след като в неговата територия падна чудният диск, Канзас затъмни всички останали щати. Тук непрекъснато се тълпяха хиляди хора, за да видят със собствените си очи мястото, където беше паднал дискът, а едно акционерно дружество вече експлоатираше изровената дупка и я показваше на любопитните срещу входен билет от двайсет цента. Изобщо вълнението в Америка нарастваше всеки час и в тая благоприятна за подвизи атмосфера чикагските гангстери извършиха десетина сполучливи нападения върху твърде доходни обекти, а в щата Джорджия беше обесена също тъй сполучливо нова партида негри.

Причината за това изострено състояние на нервите се дължеше преди всичко на вестниците и на радиостанциите, които крещяха с необуздана истерия и предупреждаваха, че Съветският съюз е обявил война на Америка. Падналият диск в щата Канзас не бил нищо друго освен особен вид реактивен самолет, който пренесъл първите съветски диверсанти на американска земя. В подкрепа на това твърдение бившият американски посланик в Москва сър Сидней Макабдайл, специалист по руските въпроси, напечата свои спомени от дипломатическата си служба. Той обясни, че намерените в диска хора

всъщност принадлежат към някакво сибирско племе и че лично той имал неведнъж случая да разговаря и дори да пие водка с тях.

Настръхнаха генералите, ухилиха се бизнесмените, самодоволно започнаха да потриват ръце уолстрийтовци. Сега вече нямаше какво да се чака — Америка трябваше да отговори веднага на нападението с контранападение от грандиозен мащаб. Но тъкмо когато задокеанските стратези се готвеха да хвърлят всички налични атомни, водородни, бактериологични и космични бомби, за да линчуват човечеството по отдавна начертания план, една неочаквана новина спря похода на войнолюбците. Тоя път вестниците и радиостанциите разгласиха, че дисковидният апарат бил паднал от Марс и че петте човекоподобни същества въпреки твърдението на сър Сидней Макабдайл, не били сибиряни, а марсиани. Това се установило от току-що открития в апарата документ, който след дешифрирането му се оказал лично послание от владетеля на Марсианската обединена империя до президента Хари Труман.

И тъй, в центъра на новото съобщение, разтръбено от вестниците и радиостанциите, стоеше пак Съветският съюз и опасността от него. Но нека предадем самото послание на марсианския владетел, което хвърля обилна светлина върху цялата тая необикновена история. Ето какво гласеше то:

„До Негово Високо Превъзходителство
Хари Труман
Президент на САЩ
Белия дом — Планета Земя

Ваше Високо Превъзходителство,

Ние, жителите на Марсианската обединена империя, отдавна следим с особено внимание и вълнение живота на уважаемата ви планета. С помощта на нашите крайно усъвършенствувани радарни, телевизионни и акустични апарати ние сме всекидневни свидетели на събитията в съседната и приятелска нам Земя. Позволяваме си да заявим, че съгласно законите на всемирната гравитация и взаимодействие подобни събития са обикновени явления и у нас. Тържест-

ството на монополистичния капитал, стремежът към жизнено пространство, грижите за чистотата на расата, великите идеи на космополитизма — всичко туй е отразено през пространството и в нашата действителност. Но това не ще рече, че тук всичко върви гладко и че не съществуват никакви социални противоречия. С прискърбие трябва да признаем, че и у нас, както и у вас, кипи ожесточена класова борба и че от ден на ден стачните движения и безработицата вземат все по-широки размери. От друга страна, народите в нашите колонии и доминиони също надигат глави за освобождение и национална независимост и ние вече се затруднняваме да ги държим под върховното си покровителство. Неотдавна от снагата на обединената ни империя се откъсна след дългогодишни размирици най-голямата ни колония Циу (нещо като вашия Китай) с осемстотинмилионно население. Тя се самопровъзгласи за независима народна република и по тоя начин нанесе чувствителен удар върху нашето благоденствие и могъщество. Сега ние се намираме почти в същото тежко положение, в което е изпаднала и бедната ни земна сестра Британия. И за всичко това, представете си, е виновен само Съветският съюз, чиято зловредна пропаганда е проникнала в най-затънтените кътчета на империята ни. Въпреки суровите ни закони, които преследват всяка комунистическа проява, опасното болшевишко учение продължава да трови и да разлага съзнанието на нашите поданици. То им внушава нелепата идея, че светът можел да съществува без монополи и тръстове, въодушевява ги за борба срещу експлоататорите и потисниците и изобщо набива в главите им най-еретични мисли. Ами ако се случи най-лошото и върху цялата ни нещастна планета бъде установен социалистически строй с народна демокрация? Помолете от наше име Негово Светейшество Папа Пий XII да ни помене в молитвите си и да произнесе анатема против марсианските комунисти! (Тук прилагаме чек на стойност десет милиона мар-

кана.)

Прочее, какво ни остава, за да избегнем катастрофата? Едва ли е нужно да подчертаваме, че единчкият изход е войната, която ще ни позволи да унищожим цялото население на нашата планета и да продължим великото си дело на завоеватели и господари. Но и тук, както и на Земята, народите се борят с всички средства за мир и ние сме лишени от възможността да се радваме на тяхното унищожение. Ето защо, като ви излагаме трагичното си положение, ние се обръщаме към Ваше Високо Превъзходителство, който сте безспорният и най-достоен наследник на о бозе почившия фюрер Адолф Хитлер — с твърдата вяра, че ще ни окажете ценната си атомна помощ в борбата срещу нашия общ враг — комунизма. Съчувствувайки на благородните ви усилия да пролеете кръвта на милиони земни хора и да затвърдите завинаги традиционния финансов, обществен и политически ред в нашите две приятелски планети, ние се осмеляваме да ви предложим, Ваше Високо Превъзходителство, пълната си готовност за сътрудничество чрез подписването на един взаимен договор по подобие на Североатлантическия пакт. За тая цел ние ще ви отстъпим необходимите стратегически бази, като същевременно ви изразяваме желанието си да бъдем включени в плана Маршал и да поставим нашата марсианска лира в смирено подчинение на долара. Допълнителни подробности ще бъдат поднесени на войнолюбивото ви внимание от нашата официална делегация, която ще излети в ракетен диск от най-новия ни катапулт и ще слезе в Съединените щати. Нека се надяваме, че тоя пръв досег със Земята ще сложи началото на редовни и трайни връзки между нашите две приятелски планети.

Като ви умоляваме да направите настоящото ни изложение достояние на Негово Сияйно Превъзходителство сър Уинстън Чърчил и на останалите земни войнолюбци, позволяваме си, Ваше Високо Превъзходителство, да ви поднесем израза на нашата най-дълбока почит.

ЛОА-ЛОА
Император на Марсиания“

Горното послание беше връчено на сър Хари Труман от известния американски езиковед и доктор по зигзагообразните писмена професор Руни Брумбърфилд, под чието лично ръководство бе извършено дешифрирането на сложните марсиански знаци. След прочитането на посланието уважаемият президент се почувствува тъй развълнуван, че дълго не можа да дойде на себе си. Той беше вече държавник от междупланетен мащаб, към когото се обръщаха за помощ чак от необятните пространства на космоса. Някогашният мисурийски продавач на вратовръзки днес стоеше, тъй да се каже, в центъра на вселената като всеослепяващо слънце, а до такава слава не беше стигал още никой смъртен човек. Като се съвзе от първите пристъпи на обхваналото го вълнение, негово високо превъзходителство извика цялата си свита от фотографи и им заповяда да го снемат в нови пози за илюстрованите списания.

Кой можеше да допусне, че отдавна мечтаното общуване с далечните светове на другите планети най-сетне ще бъде осъществено, и то в един момент, когато Америка се нуждаеше най-много от съюзници и от бази за предстоящото линчуване на човечеството? Зад гърба на Съединените щати стоеше вече не Люксембург, не Монако, а великата Марсианска империя! Посланието на император Лоа-Лоа не само разпали самочувствието на сър Хари Труман, но даде и нов тласък на грабителското въображение на уолстрийтовци, пред които се разкриваха блестящи възможности за един гигантски бизнес.

В разгара на тая американо-марсианска идилия Конгресът гласува неограничени кредити за помощ на Марсиания, която трябваше да бъде включена незабавно в Маршаловия план. Само за няколко седмици бяха приготвени за износ в съюзната планета огромни количества найлънови чорапи, милиони бутилки кока-кола, цели планини от консервирано конско месо, самобръс-

ги подобни ценни стоки, от които жителите на далечната империя имаха крещяща нужда. Оставаше само да се подпишат надлежните договори и да се уредят редовни транспортни връзки с Марсиания.

От благодарност за щедрото дарение папа Пий XII измоли в тържествен молебен до всевишния всестранна закрила на император Лоа-Лоа, като същевременно анатемоса с гневна була марсианските комунисти. Той пусна в обращение дори нови божествени чудеса, от които най-интересно беше явяването на дева Мария в образа на трамвайна кондукторка, раздаваща на пътниците вместо билети позиви с марсиански знаци.

Междувременно американските вестници и радиостанции започнаха още по-бясна кампания срещу Съветския съюз, който обвиняваха направо, че нападнал Марс. Специални издания на „Ню Йорк Таймс“ и на „Чикаго Трибюн“ описваха с най-големи подробности жестокостите на съветската армия към марсианското население и призоваваха американския народ да вземе незабавно участие във всемирния поход против болшевизма.

Сега или никога! Такъв беше канибалският лозунг на сър Хари Труман и на неговите сподвижници. Ето, на атомната арена се явяваше съвсем неочаквано император Лоа-Лоа — едничкият им най-сигурен съюзник. Трябваше ли те да проиграят последната възможност и да не обявят войната? Не, всякакво по-нататъшно колебание заплашваше тяхното съществуване, монополите им, вилите им в Миями Бич, ленивото безгрижие на поколенията им. Трябваше да се бърза и да се започнат час по-скоро преговори с делегатите на император Лоа-Лоа.

Но... членовете на марсианската императорска делегация бяха мъртви и това беше най-голямото нещастие, защото с мъртвци не можеха да се водят никакви преговори. Дали марсианите бяха починали от сътресение на мозъка, или пък нашата земна атмосфера не беше пригодена за техния нежен организъм — това поне засега остава неизяснено. Знае се само, че всички опити за съживяването на високопоставените делегати се оказаха безплодни.

Разбира се, американските военни и финансови кръгове не се отчайват и вярват, че в най-близко бъдеще някъде в Щатите ще падне нов диск — тоя път вече с живи пратеници на император Лоа-Лоа. В своето нетърпение и крайно възбудено състояние мнозина генерали, банкери и сенатори продължават да виждат и досега хвърчащи дискове, тепсии, тенджери и дори корита. Тия кошмарни видения действуват така зле на нервите им, че някои от тях губят всяко самообладание и се хвърлят от покривите на най-високите небостъргачи, следвайки примера на незабравимия министър на войната сър Джеймс Форестал.

На края, за да завършим нашата история, ще отбележим любопитния факт, че петимата мъртви марсиани не бяха нито погребани, нито изгорени в крематориум. След аутопсирането им те бяха натъпкани със слама и сред нестихващи овации бяха приети с традиционното мнозинство за представители на Марсиания в Организацията на обединените нации. Така, макар и покойници, те все пак играеха ролята на живи хора редом с представителите на Австралия, на Южноафриканския съюз и на Танганайка. И понеже им прикачиха особени механизми, марсианите имаха възможност да гласуват всяко американско предложение. А това не беше без значение, още повече, като се вземе предвид, че всеки марсианин дигаше не по една, а по шест ръце, с колкото го беше надарила щедрата природа на неговата далечна родина.

1950

НЕГЪРСКО ЩАСТИЕ

Влакът наближаваше Атланта, столицата на щата Джорджия и праизвора на прочутото питце кока-кола. След четиригодишна раздяла с родината Фред Стюарт щеше да види отново града, в който се бе родил и бе живял до избухването на войната.

Фред Стюарт се завръщаше от Италия не като турист, а като демобилизиран сержант от 92-а дивизия на 5-а американска армия. Той не беше нито генерал, нито сенатор, за да знае тъмните колонизаторски планове на ония, които го бяха изпратили да се бие толкова далеч. Фред Стюарт знаеше само, че се бе сражавал за демокрацията и свободата на поробените от фашистите народи. И сега, излязъл от тая кървава борба с куц крак и с ордена „Пурпурно сърце“ на гърдите, заслужилият ветеран имаше всичкото право да се чувствува свободен американски гражданин. Но той беше негър и наблюдаваше родния пейзаж през прозорците на вагона за негри.

Още първите дни след пристигането си в Атланта Фред Стюарт разбра, че нищо наоколо не бе се променило. Близките му живееха все в същия влажен бордей, смазани от нищета, улиците бяха все тъй шумни и многолюдни, а вечер над магазините и увеселителните заведения играеха все тия познати рекламни светлини. Само децата бяха поотраснали и старците изглеждаха по-немощни и по-мълчаливи.

В паметта на Фред Стюарт беше още жив споменът за разрушените селища, в които бе воювал, и пред очите му продължаваха да се мяркат безкрайните върволици от бежанци, устремени като подгонени човешки стада по пътищата на ония непознати земи. Но Атлан-

та, както и цяла Америка, си стоеше непокътната. Тук войната не бе оставила нито една драскотина по къщите и нито един куршум не бе смутил живота, който продължаваше да си тече по старому — със сделките на бизнесмените, с безработицата и с неизменните проповеди на баптистите за спасението на човешката душа.

До обявяването на войната Фред Стюарт беше портиер на големия хотел „Еспланада“ в Атланта и изпълняваше тая служба предано и честно. На заминаване за фронта неговият господар мистер Уатсън дори го потупа окуражително по рамото и му пожела щастливо завръщане, като заяви, че един ден ще го приеме пак на работа. И Фред Стюарт не се съмняваше, че ще облече отново червената портиерска униформа със златни ширити и ще посреща гостите на хотел „Еспланада“, както в миналото. Но когато той се яви в кабинета на господаря си, препочтеният мистер Уатсън едва го позна. Фред Стюарт влачеше с мъка куция си крак и някогашната му стройна фигура беше малко прегърбена.

— Трудно е да се върнеш на предишната работа — каза мистер Уатсън. — Портиерът е живата реклама на всяко заведение. А един куц негър като тебе е просто смешен. Той е просто... как да кажа... слон без хобот!

И развеселен от собственото си остроумие, мистер Уатсън разтърси дебелия си корем в добродушен смях.

— А не мога ли да работя на асансьора? — попита с горчиво примирение негърът.

— Още по-малко. Тук трябва подвижен и сръчен човек — отсече стопанинът на хотела и като се замисли за миг, добави съчувствено: — Я най-добре намини утре! Ще гледам да те наредя някъде.

На следния ден бившият сержант от американската армия стоеше отново пред писмената маса на всемогъщия работодател.

— Ние, американските демократи — започна тържествено мистер Уатсън, като се надигна бавно от коженото си кресло, — умеем да ценим подвига на нашите ветерани, които проливаха кръвта си за честта на родината и за свободата на поробеното човечество. Ти, Фред, имаш нужда от по-спокойна работа и затова аз намислих да те направя чистач на обуща при входа на нашия хотел. Вярно е, че заплатата ти ще бъде помалка от предишната, но времето, в което живеем, на-

лага на всички ни известни жертви. Преди да заемеш новата си длъжност, разбира се, аз трябва да те предупредя, че вашата бойна дружба с русите не е вече на мода и че в хотела ми изобщо не може да се внася никакъв болшевизъм. Познавам те като лоялен и честен гражданин на свободолюбива Америка и вярвам, че ще оправдаеш доверието ми.

И тъй, лоялният и честен Фред Стюарт се настани в преддверието на хотел „Еспланада" и започна да чисти обущата на пътниците, които влизаха и излизаха през стъклената врата. Той работеше с още трима други негри, по-млади, но също така усърдни като него.

На високия стол пред куция ветеран сядаха най-различни хора. Повечето от тях бяха добре облечени джентълмени със сериозни и делови лица. Те протягаха презрително краката си към недостойния негър и обикновено четяха вестник, докато той се занимаваше с тоалета им. После слизаха предпазливо от стола, като внимаваха да не падне някоя прашинка върху лъснатите им обуща. За тия чистокръвни джентълмени кожата на обущата им беше много по-ценна от черната кожа на Фред Стюарт. И боецът, който се беше борил срещу фашистките угнетители, се усмихваше тъжно, като си спомняше как му бяха внушавали да жертвува живота си за високите идеали на демокрацията и как той си бе въобразявал, че след войната ще се радва на такава демокрация в собствената си родина. Днес, разбира се, негрите си оставаха пак негри и никой не мислеше да ги приравнява с господарската раса на белите като лебеди янки. Това неумолимо проклятие над него и нему подобни Фред Стюарт чувствуваше все по-ясно всеки нов ден.

Няколко седмици преди Великден Дружеството на праведниците в Атланта уреди голяма благотворителна лотария, с чиито приходи щеше да се подпомогне изграждането на нова черква. Тая лотария беше шумно рекламирана и групи от праведни девойки, напомнящи кабаретни гърли, обикаляха от сутрин до вечер града, като предлагаха билети по улиците и заведенията. Печалбите, които се обещаваха, бяха наистина примамливи: последен модел кола „Крайслер", мотоциклет, хладилник, електрическо пиано. Но най-голям интерес будеше безспорно главната печалба от двайсет хиляди

долара, които се изплащаха веднага в брой. [illegible] едно от тия чудеса щастливецът можеше да притежава само срещу билет от един долар. Пъстрите афиши на лотарията бяха разлепени навсякъде и преследваха човека дори насън.

Такъв афиш украси и преддверието на хотел „Еспланада", където работеше Фред Стюарт. На афиша бе нарисувана красива черква, над която един хвърчащ ангел изсипваше от рога на изобилието златни долари и всякакви съблазнителни предмети. С големи червени букви Дружеството на праведниците предупреждаваше: „Господ бди над вас! Жертвувайте за него един долар и той ще ви се отплати богато! Вашето щастие е в неговите ръце!"

Фред Стюарт никога не бе купувал лотарийни билети, но тоя път реши да пожертвува един долар. Може би бог наистина държеше щастието му в милосърдните си ръце и щеше да го спаси от нищетата, в която бе затънал. Бедният негър едва изхранваше себе си и близките си с нищожната заплата като чистач на обуща и ето че сега и нему се удаваше случай да направи сделка, и то направо с бога! Фред Стюарт скъта грижливо купения лотариен билет и зачака със суеверен трепет деня, в който щяха да бъдат обявени печалбите.

И тоя ден дойде. В сряда през страстната седмица Дружеството на праведниците разгласи тържествено номерата на печелившите билети. На някои благочестиви християни може би ще се стори неестествено, че лотарията се е теглила през дните на Христовите мистерии, когато хората възвисяват душите си над всяка земна суета, но тук трябва да напомним, че търговията си има свои собствени мистерии и следва повелите на своя собствена библия. И все пак това не беше толкова странно. Имаше нещо още по-странно и дори съвсем невероятно. Фред Стюарт печелеше главната печалба от двайсет хиляди долара! Отначало той помисли, че някой му е устроил зла шега, за да се погаври с надеждите му. Но след като провери няколко пъти и чу с ушите си внушителния глас на шпикера, който съобщи по радиото щастливия номер, всяко по-нататъшно съмнение изчезна: неговият малък син билет печелеше наистина двайсет хиляди долара.

За един Рокфелер двайсет хиляди долара не пред-

скромен банкет на яхтата си в някой от заливите на Флорида. Но за негъра Фред Стюарт тия пари бяха неизмеримо богатство, което преобразяваше целия му живот. Щастливият чистач на обуща щеше да се изскубне веднъж завинаги от лапите на немотията и да започне някаква дребна търговия в негърския квартал, майка му нямаше да работи повече в оная мръсна пералня, а лекарските грижи и скъпите лекарства щяха да спасят проядените дробове на сестра му Маргет, която вехнеше като пречупено черно цвете във влажния бордей. Да, Фред Стюарт щеше да заживее човешки и да се радва на слънцето като толкова други хора. Преди да отиде в Дружеството на праведниците, бившият сержант закачи на гърдите си ордена „Пурпурно сърце“, с който признателната родина бе наградила геройството му на фронта. В тоя наистина паметен ден Фред Стюарт се запъти към авеню Понс дьо Леон с гордото чувство, че е станал за втори път герой. Но хората по улиците го отминаваха с безразличие и нито подозираха дори, че куцият негър е оня рядък щастливец, който е спечелил двайсет хиляди долара от лотарията.

Както и трябваше да се очаква, добродетелният председател на Дружеството на праведниците мистер Фортунат Парадайс посрещна госта си с християнска топлота и сърдечност. Но когато Фред Стюарт му обясни защо е дошъл, по лицето на праведния старец се изписа такава изненада, сякаш се беше случило някакво библейско чудо.

— Ще докладвам случая в управителния съвет — промълви смутено мистер Парадайс. — Моля, заповядайте утре!

Цяла нощ Фред Стюарт не можа да заспи и възбуденото му въображение рисуваше една от друга по-примамливи картини за неговия бъдещ живот. Той още не бе споделил с близките си радостната новина, защото искаше да ги смае изведнъж, като им покаже направо парите, за които те не смееха дори да мечтаят.

Денят започна като всеки обикновен ден с чистенето на джентълменските обуща в хотел „Еспланада“. Щастливият негър размахваше весело четките и чакаше с нетърпение часа, в който работата намаляваше, за

да се яви отново в Дружеството на праведниците. Как щеше да носи той толкова много пари? В тоя град на честите пладнешки обири човек можеше лесно да бъде нападнат и ограбен. И Фред Стюарт съобрази: той нямаше портфейл, но имаше безопасна карфица. Ще поиска по-едри банкноти, ще ги напъха във вътрешния си джоб и после ще ги забоде здраво с карфицата. Пък защо да не се повози и с такси? Наистина, един ваксаджия би изглеждал твърде неприлично в такси, но Фред Стюарт лъскаше вече последните чифтове обуща и скоро щеше да се прости с тоя занаят.

Лицето на мистер Фортунат Парадайс се озари от ангелска усмивка, когато куцият ветеран влезе в кабинета му. Праведният старец го благослови с кръстния знак и каза с молитвена кротост:

— От името на нашия управителен съвет позволи ми, брате во Христе, да те поздравя с щедрата милост, която бог ниспославя над теб!

И след това приветствие мистер Парадайс покани Фред Стюарт да седне и продължи речта си със същия евангелски тон:

— Провидението, брате во Христе, ти е предопределило да изпиташ горчивината на някои тъжни нрави, които все още съществуват в тоя несъвършен свят. Един ден, когато настъпи великото християнско братство между всички хора по земята, благочестивите поколения сигурно ще ти издигнат паметник, но сега ти трябва да се откажеш от всички тленни блага, които смущават мислите ти.

— Какво искате да кажете? — запита в недоумение Фред Стюарт, като изгледа подозрително стареца.

— Бедата е там — въздъхна праведникът, — че ние сме лишени от радостта да ти изплатим печалбата, защото си негър, брате мой!

— Но как е възможно това? — извика Фред Стюарт и скочи от стола си. — Тогава защо не съобщихте, че на негрите е забранено да купуват лотарийни билети?

— Защото ние сме демократична страна, брате во Христе, и по закона нямаме право да даваме такива съобщения.

И като извади от жилетката си малко стъкълце, добродетелният мистер Фортунат Парадайс изсипа на

дланта си някакво хапче, глътна го и каза все тъй невъзмутимо и кротко:

— Бог ни е надарил с разум, за да понасяме полеко изпитанията, брате мой. Разбирам твоето огорчение, но ще се съгласиш, че нашето дружество няма никаква вина. Ако живеехме в някой от северните щати или ако ти бе спечелил някава дреболия, все още можеше да се направи нещо. Но тук на юг, в сърцето на щата Джорджия, би било безумие един негър да получи главната печалба. Това би възмутило обществената съвест и би създало най-сериозни усложнения и може би вълнения. А ние, брате мой, не сме болшевики, да предизвикваме размирици. Съветвам те да посрещнеш с благородно примирение тая малка неприятност, която съдбата ти е отредила, и да не разпалваш опасни страсти в непорочната си душа. Днес, на велики четвъртък, когато синът господен е разпънат на Голгота и изкупва със страданията си греховете на цялото човечество, последвай и ти неговия пример, брате во Христе, и се жертвувай за ближния. Върни ни измамния лотариен билет, който смущава твоето доброчестие, и ние ще ти изплатим веднага дадения за него долар!

Фред Стюарт стоеше потресен пред тоя безобиден наглед старец с благодушно лице и с бяла копринена брадица и чувствуваше как неспокойната му кръв започва да кипи и да нахлува в главата му. Но възбуденият негър се овладя и стисна зъби.

— Не, аз няма да ви върна билета! Той е мой и никой не може да ми го отнеме! — каза твърдо героят-ветеран.

— Успокой се, заблудено чадо! — рече назидателно праведникът. — Билетът е твой, но парите са наши и ако ти упорствуваш да ги получиш, тежко ти! Послушай съвета ми и не се оставяй в плен на нечестивия!

Тук вече негърът загуби всяка власт над себе си и удари с юмрук по масата.

— Вие сте нечестивците! — извика разтреперан той. — Но аз не ще ви позволя да се гаврите с един американски сержант, който се е бил за тая страна и е осакатял заради правдата! Щом вие не желаете да ми изплатите парите, аз ще дам дружеството ви под съд!

Като изрече тия думи, Фред Стюарт взе смачкана та си шапка и закуца към вратата.

— Бъди благоразумен, брате во Христе, защото може да ти се случи нещастие! — извика подире му мистер Фортунат Парадайс и в разтопените му от умиление очи светнаха лукави и хищни пламъчета.

Когато излезе на улицата, нещастният негър разбра за сетен път трагизма, на който го бе обрекла неговата черна кожа. Нямаше вече никакво съмнение, че той не беше човек като другите, а само някакво жалко човекоподобно същество, което се влачеше под тежките и сурови удари на една свирепа действителност. С детската си наивност Фред Стюарт бе повярвал, че ще получи двайсет хиляди долара и ще заживее щастливо, но ето че надеждите му рухнаха изведнъж и той трябваше да се върне пак в хотел „Еспланада“ и да чисти може би до края на живота си обущата на високомерните джентълмени. Гангстерите, срещу които Фред Стюарт искаше да се пази с безопасна карфица, бяха заменени с набожните старци от Дружеството на праведниците, а срещу тия всесилни братя во Христе никой негър не можеше да се бори. Фред Стюарт знаеше много добре, че ако се опита да съди дружеството, ще се заплете в нови премеждия и в края на краищата всичката вина ще се струпа върху собствената му глава, както обикновено се случва при всички съдебни процеси между негри и бели. Съсипан от мъка и обида, измаменият бедняк закрачи бавно към хотела. Синият лотариен билет бе останал у него само като красиво ненужно перце от отлетялата птица на щастието.

Но изпитанията на Фред Стюарт не свършваха дотук. Новината за неговия необикновен случай се разнесе бързо из цяла Атланта и раздвижи духовете. А Атланта не беше само праизворът на прочутото питие кока-кола, с което преди петдесет години местният аптекар Ася Кяндлър започна да залива щатите. Атланта беше преди всичко крепостта на могъщото братство Ку-Клукс-Клан, чиито „велики“ идеали за чистотата и господството на бялата американска раса раздухваха непримирима борба срещу негрите. В тоя град на куклускласновските дракони, циклони и титани живееше и акушерът Салуел Грийн, щатският „велик дракон“ на Джорджия. Тук в тържествени дни рицарите на брат-

[illegible] из улиците с белите си мантии и гугли, украсени с всички регалии, а от време на време склоновете на близката планина Стон се озаряваха от зловещото сияние на техните горящи кръстове, които съпътствуваха като неизбежен церемониал линчуването на някой негър.

Братството Ку-Клукс-Клан поддържаше сърдечни връзки с много патриотични, филантропични и богоугодни организации, между които беше и Дружеството на праведниците. Засегнат от оскърбителното държане на Фред Стюарт, честолюбивият мистер Фортунат Парадайс подшушна на приятелите си в белите мантии, че непокорният негър не иска да върне билета и се заканва да търси правата си чрез съда. Тая дързост, недопустима за един негър, изправи Фред Стюарт пред нова беда. Разбира се, трудно беше да се разпали омраза срещу чернокожия клетник само с нападката, че той бе спечелил главната печалба от лотарията. Най-сетне, макар и негър, той не можеше да бъде упрекнат за тая прищявка на съдбата, нито пък да бъде преследван, задето е направил опит да получи парите си. Трябваше да се измисли нещо друго — по-силно и по-изобличително. Затова срещу Фред Стюарт бе отправено познатото обвинение, че е посегнал върху честта на бяла жена. Така се създаваше най-сигурно настроение срещу негрите и се оправдаваха погромите над тях. Влиятелният вестник „Американско знаме“, издаван с подкрепата на някои атлантски банкери, пръв съобщи за злодеянието на похитителя. Като премълчаваше, че Фред Стюарт е ветеран от войната, вестникът описваше надълго и нашироко как негърът изнасилил девойката, която му продала лотарийния билет. Клеветата показа още веднъж озъбения си лик и раздвижи всички мракобесници на Атланта. Срещу Фред Стюарт се надигна пенливата вълна на така нареченото „възмутено обществено мнение“ и тоя растящ ропот не предвещаваше вече нищо добро.

Това се случи през нощта на велика събота, когато камбаните възвестяваха с празничен звън възкресението на Спасителя. По същото време на планината Стон бе запален грамаден кръст за нова човешка жертва. Топлият пролетен вятър разгаряше пламъците и ги издигаше високо във въздуха. Пред една бедна хижа в

[illegible] негърския квартал [illegible]
ниската врата се разнесоха отсечени удари. И ето, вратата се отвори и в полуосветената й рамка се показа Фред Стюарт — грохнал, неузнаваем. Зад него стояха като сенки майка му и сестра му Маргет. Отсреща, в мрака на улицата, се белееха познатите фигури с островърхи гугли. Часът на страшния обред бе настъпил. Старата негърка се хвърли в нозете на зловещите гости и започна да моли за милост, а трескавите очи на болното момиче станаха още по-големи и заблестяха с едри, чисти сълзи. Чернокожият мъж се отдръпна назад и с онова малко човешко достойнство, което му бе останало, направи опит да се защити. Но нападателите излязоха по-силни и го отвлякоха в тъмнината.

И негърът Фред Стюарт, който се бе сражавал за тържеството на демокрацията и бе награден с ордена „Пурпурно сърце“, увисна обесен на един много стар дъб, чиито листа шумоляха все така спокойно още в ония години, когато прадедите на Фред не бяха освободени от робство.

1950

ЧЕРВЕНИТЕ ПОКОЙНИЦИ

Джек Патерсън се роди преди половин век в Айова — благословения щат на царевицата и свинете. По онова време орисниците още не бяха заподозрени в нелоялност към държавата и можеха свободно да се разпореждат със съдбините на хората. Събрани пред люлката на новороденото, трите вълшебници отсъдиха: детето ще стане бизнесмен, сиреч човек на сделките и парите.

И наистина, след като премина през много изпитания и несгоди, най-сетне към края на Втората световна война Джек Патерсън стъпи здраво на нозете си. Неговият чичо Хърб Чембърс, известен импресарио на боксови мачове в Чикаго, почина неочаквано при автомобилна злополука и му остави прилично наследство.

Така изневиделица забогатя доскорошният скромен пласьор на електрически апаратчета против брадавици. Но наследеният капитал трябваше да се умножи, както повеляват доларовите закони. В това отношение щастливият племенник на покойния мистер Чембърс прояви необикновена изобретателност. Друг на негово място би се хвърлил в разни рисковани предприятия, би започнал да играе на борсата или да прави конкуренция на прочутата паста за зъби „Колинос“. Ала Джек Патерсън беше съобразителен американец и след няколко безсънни нощи стигна до извода, че най-сигурното нещо в живота си остава все пак смъртта на човека. Ръководен от тоя мъдър принцип, той закупи в околностите на Ню Йорк десетина декара земя и я превърна в образцово гробище, което нарече „Парк за вечен отдих“.

Читателят навярно ще се учуди, че подобни предприятия като гробищата могат да бъдат дело на лична инициатива. Но ние веднага ще добавим, че в Америка дори и тоя сектор на мъртвите се намира в ръцете на предприемчивите частници.

И тъй, като узакони собствеността си над купената земя, Джек Патерсън пристъпи към осъществяването на своите златоносни планове. Преди всичко той раздели земята на малки парцели, прокара помежду им алеи с кипарисови дръвчета и плачещи върби, построи красива черквица и огради цялото пространство с циментов зид. Пред входа на гробището практичният стопанин уреди също така собствен магазин за ковчези, венци и други погребални потреби и най-сетне, за да придаде по-приветлив вид на тоя комбинат на смъртта, той откри и дансинг-бар с джазов оркестър.

Когато гробището вече беше готово да приеме в недрата си благочестивите покойници, Джек Патерсън пренесе в него тленните останки на чичо си и ги погреба на най-почетното място. Над гроба на своя благодетел признателният Джек издигна внушителен паметник с бронзовата фигура на самия мистер Чембърс.

Но след първия клиент трябваше да последват и други. И тъкмо сега започваха трудностите. Както всяко ново предприятие, така и „Паркът за вечен отдих“ трябваше да получи широка известност сред обществото. За тая цел Джек Патерсън се обърна към могъщата рекламна агенция „Калдър Соуп и К-о“ и предостави на остроумните ѝ ръководители да разгласят прелестите и предимствата на неговото гробище.

Скоро във вестниците се появиха едно след друго по-примамливи съобщения.

Ню Йорк Хералд Трибюн пишеше: „Войната завърши, но смъртта продължава да ни дебне на всяка крачка! Погребалното предприятие на Джек Патерсън ще ви осигури едно романтично кътче в „Парка за вечен отдих“ при най-износни условия!“

Ню Йорк Таймс съветваше: „Спасете душата си от страшните мъки в ада! И най-големият грешник, погребан в „Парка за вечен отдих“ на Джек Патерсън, отива направо в рая!“

Морнинг Пост предупреждаваше: „Къде славеите пеят най-хубаво? В „Парка за вечен отдих“ на Джек Патерсън. Къде покойникът се радва на всички

удобства? Пак в „Парка за вечен отдих“ на Джек Патерсън.“

Крисчън Сайънс Монитор зовеше: „Ако искате да прекарате една незабравима вечер между живота и смъртта, посетете дансинг-бара при „Парка за вечен отдих“ на Джек Патерсън! Свири първокласен джаз! Директна връзка с оня свят!“

Още първите дни след появата на тия съобщения вниманието на публиката беше спечелено. Пред „Парка за вечен отдих“ започнаха да пристигат най-различни покойници — търговци, адвокати, чиновници, един бивш престарял сенатор, един цирков директор. Накъсо казано — към гробището на Джек Патерсън се устремиха мъртъвци с всякакви професии и обществено положение. Само негрите бяха лишени от радостта да изпитат обещаното посмъртно блаженство в това злачно място. За да не си създава излишни неприятности, Джек Патерсън бе поставил пред вратите на своя парк грамаден надпис: „За негри — вход забранен!“

Услужливите разпоредители посрещаха внимателно клиентите в черните затворени автомобили и ги потребваха с подобаващ церемониал според определената тарифа. В зависимост от материалното си положение покойникът можеше да бъде удостоен с всевъзможни почести и обреди. За двеста долара той си осигуряваше прилично погребение с триминутна надгробна реч. За петстотин долара му се опрощаваха и половината от греховете, а речта му се удължаваше с възходяща чувственост до десет минути. За хиляда долара клиентът навлизаше във вечния покой с тържествена литургия, която го очистваше от всякакви земни прегрешения, с хорови песни и с филмиране на цялата церемония. При тая такса надгробното слово бе пропито с най-вълнуващ патос и в продължение на половин час вдъхновеният оратор не само величаеше покойника с всички човешки добродетели, но го провъзгласяваше и за близък сродник на някогашния президент Джордж Вашингтон.

Вечер дансинг-барът на Джек Патерсън се пълнеше с многобройни посетители, предимно влюбени двойки и любители на силните усещания. Под звуците на кресливата джазова музика публиката гълташе уиски и се отдаваше на шумна веселба. В дъното на заведението се диплеше тежка кадифена завеса, върху която бе

изобразен грамаден череп между две кръстосани бедрени кости. Зад тая завеса се намираше, потънал в тайнствен виолетов полумрак, просторен кабинет за спиритични сеанси. Тук с посредничеството на свръхчувствителни медиуми посетителят можеше да влезе във връзка с оня свят и само срещу двайсет долара да общува с духовете на най-великите покойници от всички времена и епохи.

— — —

Джек Патерсън беше един от ония средни американци, които имат в живота си три опорни точки: бог, долара и рекламата.

Още от дете Джек Патерсън бе свикнал да слуша благочестивите проповеди на баптистите и адвентистите, на мормоните и гедеоните и на безбройните други религиозни секти, плъзнали като тъмни мравуняци по широката американска земя. Накъдето и да се обърнеше, малкият Джек виждаше ту образа на Исус Христос, ту статуята на Дева Мария, ту някакъв надпис, който напомняше, че Америка е люлка на християнската цивилизация и че господ взема най-живо участие във всекидневния живот на американците. Постепенно, с течение на годините, в съзнанието на Джек Патерсън се оформи непоколебимото убеждение, че бог е също тъй реален като електрическия хладилник и машината за пране.

За правоверния американец Джек Патерсън доларът беше олицетворение на всемогъща сила, вълшебен ключ на човешкото благополучие. Златният призрак на долара го примамваше неспирно в далечината, смущаваше спокойствието му, явяваше му се насън. В своя мъченически устрем към долара Джек Патерсън не забелязваше несгодите, с които бе осеян трънливият му житейски път. Понякога той падаше покосен от умора и отчаяние, но веднага се изправяше отново на нозете си и продължаваше да гони златния призрак, докато най-сетне го настигна.

Джек Патерсън бе надарен с твърде практичен мозък, който наподобяваше сметачна машина. Той мислеше просто, делово и никога не се задълбочаваше в сложни и отвлечени разсъждения. Неговият разсъдък се дви-

жеше по ръба на събитията и навсякъде търсеше да извлече по възможност по-голям процент печалба. Рекламата беше негов постоянен и най-верен съветник. Тя го следваше неотлъчно по радиото, по телевизията, във вестниците, спираше го по улиците с неоновите си светлини, убеждаваше го, налагаше му своето мнение. Рекламата му сочеше какво да яде, какви филми да гледа, какви стрипове и комикси да чете. Рекламата го пращаше да избира президент на Съединените щати. Рекламата му внушаваше да вярва в прелестите на американския начин на живот и да изпитва болезнен страх от комунизма.

В първите години след войната Джек Патерсън се изкачваше самоуверено по стълбата на благополучието. Неговото погребално предприятие процъфтяваше от ден на ден и даваше добра печалба. Но ето че на американския небосклон се появиха мрачни облаци, които започнаха да се сгъстяват. Над живота се спусна злокобната сянка на атомната бомба. Заговори се за нова война и тая мълва растеше и проникваше навред, напластяваше се като тежка мъгла в съзнанието на милиони американци. Вестниците засъскаха, че Съветският съюз се готви да нападне Америка, радиостанциите предупреждаваха, че опасността от комунизма трябва да бъде предотвратена с всички средства. В душите на хората настана смут. Джек Патерсън също загуби равновесие. Той бе обхванат от общото вълнение, което го повлече в своя мътен поток.

Особено силно нарасна тревогата, когато на сенатора Джо Маккарти хрумна щастливата идея да изправи целия американски народ пред така наречената комисия за противоамериканска дейност. През тая комисия минаваха всеки ден хиляди граждани, обвинени в комунистически заговор и пропаганда. Може да изглежда невероятно, но в лапите на тая комисия попадна най-сетне и самият Джек Патерсън — благонравният и набожен американец Джек Патерсън, който никога не бе се интересувал от астрономия и политика и бе отдаден всецяло на своята доходна търговия с мъртвите.

Една сутрин той се яви на разпит. След като Джек Патерсън отговори на зададените му въпроси, че не членува в комунистическата партия, че не дружи с ко-

мунисти и че мнението му за днешния държавен строй в Русия е напълно отрицателно, съдията Рой Керни попита:

— Познавате ли Уилтроп Стипълчейз?

Джек Патерсън се замисли и отвърна някак колебливо:

— Доколкото си спомням, измежду моите познати няма такъв човек.

— Не човек, а мъртвец, погребан във вашето предприятие — забеляза строго съдията. — Алея четвърта, парцел втори, гроб осемнайсети. През хиляда деветстотин четиридесет и трета година покойният Уилтроп Стипълчейз е говорил публично за необходимостта от съюз със Съветска Русия.

По тялото на обвиняемия полазиха студени тръпки. Мистер Керни надникна в разтвореното пред него досие и продължи:

— Ами какво ще кажете за Питър Поупи, също погребан при вас, алея седма, парцел трети, гроб дванайсети? Известно ли ви е, че няколко седмици преди смъртта си учителят Поупи е отказал да свидетелствува против третия си братовчед, комуниста Харолд Дъглас, и че поради тая причина е бил уволнен от служба „за обида на съда“ съгласно петото допълнение към конституцията?

Джек Патерсън се опита да възрази нещо, но съдията го прониза с острия си поглед и отсече:

— Зная какво ще кажете... Сигурно ще отречете, че познавате и Ани Хаскинс, алея първа, парцел шести, гроб девети? Ани Хаскинс, която през време на войната е събирала като служителка в Червения кръст пари и пуловери за руското население... Или Бети Ридинг, в чийто дом при обиск е намерена една книга от известния болшевишки писател Чехов... Да, да Ридинг... алея, алея...

Съдията Рой Керни започна да прелиства досието, за да установи точното местонахождение на покойната комунистка. Възползуван от настъпилото мълчание, Джек Патерсън се помъчи да се защити:

— Но, господин съдия, това са все мои клиенти покойници. Какво общо може да има моето погребално предприятие с комунизма?

— Да, добри покойници, чудесно предприятие! —

извика, почервенял от гняв, мистер Керни. — Цяло свърталище на заговорници против държавата! Аз ще ви изброя още много други комунистически функционери, шпиони и терористи, които вие сте приютили във вашия невинен парк!

— Но те са мъртви. . .

— Мъртви и все пак опасни!

Джек Патерсън стоеше объркан и изплашен пред коравосърдечния съдия. За да го умилостиви, той реши да му представи последното и може би най-убедително доказателство за своето политическо целомъдрие. Като пристъпи напред, Джек Патерсън извади от джоба си малка, изящно подвързана библия със сребърни закопчалки. В тая библия той бе пъхнал предварително един чек от хиляда долара.

— Аз вярвам в бога и никога не бих си позволил да правя акционерно дружество с антихристите. Светото писание е мой всекидневен учител. Ето, благоволете да видите как съм подчертал със собствената си ръка цели страници от вехтия и новия завет — промълви Джек Патерсън и подаде библията на мистер Керни.

Съдията пое луксозното томче, попрелисти го и грабливите му ястребови очи съгледаха мигом съблазнителната хилядодоларова хартийка. Навъсеното му лице неочаквано се преобрази и прие съвсем добродушен израз. Той изхлузи незабелязано чека и пак тъй незабелязано го скри между натрупаните отпреде му книжа.

— Ние имаме пред вид, че вие сте примерен християнин и тъкмо това обстоятелство смекчава донякъде вашата вина — каза вече с променен тон мистър Керни, като върна небрежно библията. — И все пак аз съм длъжен да ви предупредя най-сериозно — добави с престорена строгост той, — че от днес нататък във вашето богоугодно землище не бива да се допуска никакъв съмнителен покойник. Длъжен съм също така да ви напомня, че в срок от една седмица вие ще трябва да премахнете от входа и по алеите на погребалното ви предприятие всички червени рекламни светлини, тъй като с последното постановление на сенатската комисия за цветовете червеният цвят е обявен за антидържавен. В същия срок ще се погрижите да снабдите всички гробове и по-многолюдни места във вашия парк с добре

маскирани подслушвателни апарати и изобщо ще въведете най-строга бдителност за осуетяване на каквито и да било комунистически попълзновения и изненади.

След тия напътствени слова мистер Рой Керни избърса запотеното си чело с грамадна носна кърпа и се надигна бавно от стола си.

— Засега — завърши тържествено той — вие се осъждате условно на тримесечен затвор. Органите на Федералното бюро си запазват правото да следят за вашата лоялност и да картотекират по-нататъшното ви поведение.

За Джек Патерсън настанаха тежки дни. Той замени червените неонови светлини с жълти, зелени и сини, осея цялото гробище и дансинг-бара с подслушвателни апарати. Само проверката на покойниците се оказа мъчна работа. Въпреки своята удивителна ловкост да се справя с най-трудните положения сега Джек Патерсън беше просто безпомощен. Наистина, за всеки покойник той изискваше официално удостоверение за политическа благонадеждност, но отде да знаеше дали някой опасен тип няма да се промъкне незабелязано в неговия парк и да го злепостави. Джек Патерсън проверяваше лично пристигащите мъртвъци и все му се струваше че тоя или оня не е съвсем чист и има нещо общо с комунизма. Докато у живия човек все пак можеш да откриеш известни улики по думите и делата му, мъртвецът си остава непроницаема загадка. Гледаш го — лежи неподвижно със затворени очи, нито диша, нито говори, а на лицето му застинала такава една подозрителна полуусмивка, като че иска да ти каже: „Свърши се с вашата Америка!“

Джек Патерсън започна да изпитва страх от всичко, което го окръжаваше. Избухна войната в Корея и на хоризонта наред с атомната бомба заплуваха като огромни кървави мехури напалмовата, бактериологичната и водородната бомба. Из въздуха се носеше замайващият мирис на човешка кръв. От книгите по книжарските витрини капеше кръв: „Убий го, за да не те убие!“, „Закланият Джо“, „Кървавата сянка“. Афишите пред кинотеатрите бяха опръскани с кръв: „Серенада на шестте револвера“, „Обезглавеният труп“, „Целуни кръвта по ръцете ми!“ В студените полутъмни клетки на небостъргачите невръстни деца убиваха родителите

си. По телеграфните стълбове на кръстопътищата се полюшваха обесени негри. Цяла Америка се гърчеше в кървава истерия и напомняше някаква голяма лудница.

Вестниците крещяха:

„Пазете се от червените, розовите и полурозовите!“

„Съветските шпиони ви дебнат!“

„Десантът на русите във Флорида!“

Страхът на Джек Патерсън се изостряше. За да опази гробището си от червената опасност, той забрани всякакви посещения при мъртвите освен в дни на големи празници и панихиди.

Радиостанциите гърмяха:

„Снабдете се още днес с противоатомната аптечка „Космос“! Утре ще бъде вече късно!“

„Войната може да избухне всеки миг с катастрофална внезапност! Гълтайте успокоителните хапчета Дилби, Дилби, Дилби!“

„700 представители на петдесятните църкви не одобряват новия поправен превод на библията, защото е установено, че някои от преводачите имат връзки с комунисти!“

Страхът на Джек Патерсън се превръщаше в ужас. За да се осигури от нахлуването на червени покойници, той реши да приема в гробището си само деца до осем години (на по-големите не можеше да се вярва!) и старци от шейсетгодишна възраст нагоре. Броят на клиентите започна да намалява. С вродения си усет за самозащита публиката разбра, че предприятието на Джек Патерсън се намира под зоркото наблюдение на полицията, и побърза да се отдалечи от това белязано място.

Върху екрана на един телевизионен апарат Джек Патерсън видя как добрият американец Хари прегризва гърлото на някакъв комунист. Рекламата обясняваше: „Употребявайте дъвката „Уикли“, за да имате стоманени челюсти!“

Сирените на въздушната защита виеха непрекъснато и обявяваха пробни тревоги. Гражданите тичаха към скривалищата, децата в училищата лягаха под чиновете, закрили главите си с ръце, както ги съветваше учителят.

Джек Патерсън не можеше да спи. Главата му бучеше, пред очите му се въртяха червени кръгове. Той

искаше да избяга и да се спаси от страшния кошмар, сред който живееше, но се виждаше обграден от някакви човекоподобни гущери, които пълзяха по петите му, хилеха се в лицето му и му показваха змийските си езичета. Понякога му се струваше, че тия странни същества са агенти на Федералното бюро, които искат да го отвлекат и да го изправят отново пред Комисията за противоамериканска дейност.

Някаква радиостанция пръскаше в ефира тържествените звуци на недовършената Шубертова симфония. Изведнъж музиката спря и говорителят предупреди:

„Ако Шуберт беше ял овесени ядки от фирмата „Мекин Чоуз Лимитед“, той щеше да намери сили, за да довърши започнатата от него симфония... Който яде овесените ядки на „Мекин Чоуз Лимитед“, ще бъде достоен борец против комунизма!“

От амвона на една църква се носеше пророческият глас на праведния пастор:

„Бъдете готови! Никога човек не е бил тъй близо до вечността и до божия гняв!“

Гробището на Джек Патерсън пустееше и западаше. Алеите обраснаха с трева, храстите край гробовете подивяха и пуснаха бради като първите заселници на обетованата американска земя. Само славеите огласяха тъжното безмълвие на „Парка за вечен отдих“, но техните песни, както и все още пламтящите рекламни светлини не привличаха вече нито живите, нито мъртвите. Джек Патерсън бе изправен пред разорение. Трите опорни точки в живота му — бог, доларът и рекламата — рухнаха и той увисна над някаква страшна пропаст. Бог го гледаше безучастно, доларите се изплъзваха от ръцете му, рекламата набиваше огнени шипове в помрачения му разсъдък: за червената опасност, за комунистическия заговор, за болшевишката агресия!

Един дъждовен следобед Джек Патерсън пристигна в предприятието си задъхан, разчорлен, с окаляни и разкъсани дрехи. Той тръгна из тревясалите алеи и като събираше от земята дребни камъчета, замеряше с тях гробовете, сякаш искаше да прогони някакви невидими врагове. После Джек Патерсън приседна до паметника на чичо си Хърб Чембърс и изведнъж в тишината на смълчаното гробище се разнесе неговият

странен глас, който запя игривата песничка „Янки Дудъл“. Дъждът ръмеше. Джек Патерсън пееше:

Янки Дудъл в града бяга,
яхнал свойто поо-ни,
шапката с перо накичил,
с перо „мака-роо-ни“.

Безумна усмивка озаряваше лицето на Джек Патерсън. Той беше станал вече истински пациент на голямата лудница.

1954

СЛУЧАЙ В РОДИТЕЛЕН ПАДЕЖ

След дълго колебание, наложено от най-различни съображения, ние решихме да разкажем тая необикновена история, която неудържимо напира да излезе из потайните глъбини на мълчанието и да се изправи в цялата си девствена голота пред благосклонното внимание на читателя. Какво да се прави. „Шило в торба не стои“ — казва народната поговорка. Това шило, разбира се, може да бодне някого, може да засегне най-чувствителния му нерв, но такова убождане, изглежда, е полезно. Пример за това ни дава и китайската медицина: при лекуване на всякакви болести китайските лекари убождат нервите със златна игла.

Прочее, стара и тъжна истина е, че смъртта не щади нито бедни, нито богати, нито неуки, нито гении. Не избягна фаталния край и именитият съветски академик Алексей Иванович Абрикосов, който, след като спаси живота на хиляди хора, сам бе покосен от неумолимата смърт.

Когато вестта за неочакваната кончина на академик Абрикосов стигна до нас, тревожно вълнение обхвана цялата наша научна общественост.

Ала нека надникнем в голямата зала за тържествени събрания, където се чествуваше паметта на бележития покойник. По столовете бяха насядали все отбрани люде — академици, професори, научни сътрудници. В дъното на залата се издигаше естрада с катедра и с делови президиум, съставен от препочтени старци в черни дрехи, с пергаментово бледи лица. Високо над естрадата, почти до самия таван, се чернееше траурна рамка с портрета на покойника, който гледаше строго през очилата си насъбраните почитатели.

Тържеството отдавна бе започнало. Изправен до катедрата, един академик с внушителна бяла брада изреждаше заслугите на покойника:

— Изтъквайки всестранната научна дейност на академик Абрикосов, ние трябва така също да споменем неговите класически трудове: „За първите анатомични изменения в белите дробове през началния период на белодробната туберкулоза“, „Патологична анатомия на симпатичните ганглии“, после известното съчинение за морфология на алергията...

Просторната зала тънеше в манастирска тишина, нарушавана само от астматичното дишане на някои престарели академици, из чиито гърди се изтръгваха свиркащи хрипове.

Озарена от лампата на катедрата, бялата брада на докладчика проблясваше със сребристо сияние. Неговият глас се носеше плавно над смълчаната зала:

— С преждевременната смърт на бележития съветски патолог-анатом Алексей Иванович Абрикосов угасва едно от най-ярките светила на небосклона на съвременната медицинска наука. Но в пантеона на великите синове на човечеството академик Абрикосов ще бъде увенчан с ореола на безсмъртието...

— — —

Наскоро след това траурно събрание в един наш научен институт се получи телеграма от чужбина.

Главният секретар на института професор Жеко Вардунски, петдесетгодишен мъж с всички отличителни белези на интелектуална личност (очила, високо чело и мъдро сивееща коса, пародръжка „Паркер“ в горното джобче на сакото), седеше зад бюрото си, надвесен над някаква книга, когато вратата на кабинета му се отвори и вътре влезе завеждащият сектора „Връзки с чужбина“.

Влезлият служител беше човек на напреднала възраст, висок, мършав, със страдалческо лице и със служебна папка в ръка. От цялата му овехтяла фигура лъхаше канцеларска акуратност и покорство. По някакво странно съвпадение той се казваше Марко Тотев, както се е именувал и оня злополучен герой, добил вече национална слава с многобройните си житейски не-

сполуки. Ние, естествено, бихме могли да го прекръстим, но предпочитаме да го оставим с истинското му име, което напълно подхожда за неговите по-нататъшни перипетии.

Като влезе в кабинета на главния секретар, служителят Марко Тотев пристъпи с котешки стъпки по мекия персийски килим, изправи се като сянка пред бюрото на професор Вардунски и остана така неподвижен няколко секунди. После се изкашля предупредително и извади от папката запечатаната телеграма.

Едва сега професор Вардунски дигна глава от книгата и забеляза присъствието на служителя.

— Една телеграма, другарю главен секретар — звънна напевно кроткият гласец на Марко Тотев.

Професор Вардунски пое подадената му телеграма, разпечата я и я зачете съсредоточено. Строги бръчки прорязаха челото му.

— Да-а-а — рече замислено той. — Чехословашката академия на науките свиква конференция във връзка със смъртта на съветския академик Абрикосов. Ще трябва да се насрочи спешно заседание на постоянното присъствие за избиране на наш делегат.

Тотев се наклони услужливо:

— За кога да насрочим заседанието?

Главният секретар започна да прелиства настолния календар на бюрото си.

— Днес е понеделник, утре изнасям доклад, в сряда имам съвет, в четвъртък съм зает с един полски колега... Вижте там в петък — в шест часа следобед. Чакайте да си взема бележка, да не забравя. — Професор Вардунски разрови пълната с моливи бакелитова табличка. — Чудно нещо, къде е тоя червен молив! Не мога да разбера кой ми пипа моливите! А, ето го — добави той, като извади търсения молив и отбеляза в календара датата на заседанието.

— — —

В определения ден и час десетина академици — членове на постоянното присъствие — се събраха край дългата маса в заседателната зала на научния институт, където вече професор Вардунски бе заел своето обичайно място. Точно срещу него, върху леко опушената стена, бе разгънат внушителен лозунг:

Научни работници!
Изучавайте братския руски език —
могъщ извор на знания!

Докато събраните академици разговаряха тихо помежду си, встрани, на малка масичка, един стенограф остреше грижливо със самобръсначно ножче цяла дузина моливи, съблюдавайки деликатните изисквания на своята отговорна професия.

Най-сетне, когато стенографът подостри и последния молив и погледна с умиление иглените му върх, професор Вардунски се изправи над разтворената отпреде му папка.

— Уважаеми колеги! — започна той. — Получи се телеграма от Чехословашката академия на науките, която ни кани да изпратим делегат на предстоящата конференция във връзка със смъртта на съветския академик Абрикосов. Конференцията се свиква от 13 до 15 септември в словашкия град Смоленице. Както сте прочели вече в изпратената ви покана, дневният ред на днешното наше заседание има само една точка: избиране на делегат за поменатата конференция.

В настъпилата пауза се чу глас:

— Изяснени ли са причините за смъртта на академик Абрикосов?

— Досега никой от нас не знаеше причините за неговата смърт — отвърна главният секретар. — Но в телеграмата, която получихме от чехословашките колеги, е загатнато за „преждевременната гибел на Абрикосов".

Щом се говори за гибел, трябва да предполагаме, че се касае за автомобилна злополука или нещо подобно. Във всеки случай ясно е, че Абрикосов не е починал от естествена смърт.

Един академик, който палеше цигара, забеляза:

— Но защо телеграмата се изпраща от Чехословашката академия на науките, а не от Съветската? И после — защо конференцията се свиква в словашкия град... как го казахте?

— Смоленице — рече професор Вардунски.

— Да, в Смоленице, а не, да кажем, в Прага или в Братислава?

Като отпъди кацналата на носа му муха, докладчикът поясни:

— Вероятно Абрикосов е бил на обиколка из Чехословакия и нещастието е станало в околностите на Смоленице. Може би покойникът е в такова състояние, че тленните му останки не могат да се пренасят на далечно разстояние.

— Струва ми се някак неестествено да се свиква конференция за покойник — обади се друг член на постоянното присъствие.

— Защо неестествено? — учуди се професор Вардунски. — В една телеграма не могат да се изброят всички подробности. Няма съмнение, че най-напред ще бъде уредено траурно тържество, а после ще има и конференция.

— Но с какво ще се занимава тази конференция? — попита заинтригуван трети академик.

При тоя въпрос главният секретар изгледа многозначително насядалите край масата академици и като човек, който дълго е чакал да разкрие някаква съдбоносна тайна, каза:

— Уважаеми колеги! Още преди четиридесет години прочутият белгийски поет Емил Верхарн бе премазан от влак на Руанската гара. Оттогава до днес са регистрирани безброй подобни произшествия, при които най-много жертви дават професорите и изобщо хората на науката, известни със своята разсеяност. На конференцията в Смоленице очевидно ще се вземат мерки, за да се предотвратят в бъдеще всякакви злополуки с видни дейци на световната наука и култура.

Озадачени от неочакваното разкритие на своя прозорлив колега, присъствуващите останаха с широко отворени очи.

— Правилно! Стига вече жертви! — извика някой.

— Имате ли предложение за наш делегат? — обърна се към главния секретар един пълничък старец с подпухнали клепачи, които му придаваха израз на сънливо безразличие.

— Да — рече професор Вардунски. — Вземайки под внимание обстоятелството, че покойният академик Абрикосов е патолог-анатом, аз предлагам да изпратим в Смоленице известния наш патолог-анатом Херувим Борилков. Професор Борилков е добре познат в между-

народните медицински среди, владее езици и смятам, че ще ни представи достойно пред чуждия свят.

Между членовете на постоянното присъствие настана оживление. Те зашушукаха и заклатиха глави.

Като се мъчеше да изглежда равнодушен, академикът с цигарата заяви:

— Аз нямам нищо против професор Борилков, но той нали миналия месец се завърна от конгрес в Женева? Не можем ли да изпратим друг някой колега, който не е бил скоро в чужбина?

— Тъй мисля и аз — присъедини се съседът отдясно. — Да не излезе, че фаворизираме все един и същи човек.

— Аз не виждам по-подходящ делегат, и то патолог-анатом — каза твърдо Вардунски и веднага добави някак тайнствено: — При това, като предлагам професор Борилков, аз имам пред вид известни държавни съображения и някои, тъй да се каже, сигнали...

Двусмислените и загадъчни думи на главния секретар изведнъж респектираха членовете на постоянното присъствие и разколебаха очертаващата се съпротива срещу избора на предложения делегат.

— Аз поддържам предложението за професор Борилков — намеси се старецът с подпухналите клепачи. — Какво значение има, че Борилков е ходил в Женева? Оня конгрес беше съвсем друг — не се е занимавал с покойници.

Възползуван от последното изказване, главният секретар зае решителна поза и извика:

— Моля, който е за професор Борилков, да си дигне ръката!

Всички членове на постоянното присъствие дигнаха ръце, само двама-трима академици гласуваха някак несигурно, сякаш ръцете им бяха гипсирани.

— — —

Читателят би изпаднал в заблуждение, ако помисли, че главният секретар се бе ръководил от някакви интимни подбуди и приятелски чувства при избора на делегат за конференцията в Смоленице. Главният секретар Вардунски беше човек с високи принципи и не тъй лесно можеше да се подхлъзне по надолнището на

професор Херувим Борилков, той наистина имаше пред вид неговите изтъкнати качества на патолог-анатом и интереса на самата работа, а що се отнася до „държавните съображения“ и „сигналите“ — те бяха просто съвсем безкористна и полезна измислица, която придаваше по-голяма тежест на направеното от Вардунски предложение.

И действително, кой друг би могъл да представи подобре страната ни пред външния свят от професор Херувим Босилков, чието име се срещаше често по страниците на чуждите медицински списания? Възраженията на някои членове от постоянното присъствие, че професор Борилков се бил завърнал неотдавна от конгреса в Женева, не бяха достатъчно убедителни, за да се осуети сегашното му изпращане в чужбина, още повече че в тия възражения подаваше тайно рогцата си охлювът на завистта. А охлювът на завистта, както се знае, пълзи не само между обикновените простосмъртни хора, но дори и във висшите сфери на академическите среди.

Професор Борилков посрещна избора си за делегат в Чехословакия, както подобаваше на неговото звание и достойнство — сдържано, почти равнодушно, с леко приповдигнато самочувствие. Той беше снажен мъж, с атлетическо телосложение и даже да не бе избрал медицината за свое поприще, пак можеше да бъде представителна личност за всякакви официални случаи.

Като се прибра в къщи, професор Борилков съобщи на жена си новината за предстоящото си пътуване и каза с престорена досада:

— Ако знаеш само как не ми се пътува! Пак речи, пак церемонии, пак представлявай България с някакви си нищожни командировъчни пари!

Но Лена Борилкова, млада миловидна ентусиастка с найлъново въображение и с неугасими задгранични копнежи, се хвърли на шията на съпруга си и побърза да го успокои:

— Ах, Вими, нали ще ми вземеш от Прага сентюр и гумен дюшек за морския плаж? Помниш ли миналата година какви чудеса бяха надонесли чешките летовници във Варна?

След тая лирична семейна сцена се занизаха дълги

еднообразни дни, изпълнени с мъчителна неизвестност. Пътуването на професор Борилков навлезе в неизбежната тръгнлива фаза и се заплете някъде из мъчнопроходимите канцеларски дебри.

— Какво става със заповедта за командировката на професор Борилков? — попита веднъж главният секретар, като изгледа начумерено завеждащия връзките с чужбина Марко Тотев.

— Още не е излязла от министерството, другарю главен секретар — отвърна тихо Тотев.

— Как я чакате вие да излезе тая заповед? Да се излюпи като от пашкул и да ви кацне на масата, така ли?

Марко Тотев примигна смутено.

— Всеки ден правим справка, другарю главен секретар. Ето, и тая сутрин пак ходих при началника и го молих да придвижат писмото ни. А той ме изгони, не иска и да ме слуша. Ще имате, кай, търпение, ние, кай, си знаем работата. — И като подръпна за кураж сакото си, Тотев добави нерешително: — Да бяхте понатиснали и вие, другарю главен секретар... Вашата дума повече се слуша...

— Няма какво аз да натискам — избухна професор Вардунски. — Вие ще натискате. От сутрин до вечер ще им висите над главите, докато измъкнете заповедта. Повече настойчивост, Тотев, повече смелост и предприемчивост! Разбирате ли?

— — —

Дали служителят Марко Тотев наистина вися над някои отговорни глави, или пък се намесиха други странични сили, това не може точно да се установи, но във всеки случай един ден най-сетне дългоочакваната министерска заповед се яви на бял свят с всичките й подписи и печати, в напълно завършен и внушителен вид. И захвърчаха отново писма за паспорт, за валута, за виза, за железопътен билет и тук вече Марко Тотев имаше безспорни лични заслуги за бързото уреждане на всички тия формалности.

Междувременно главният секретар Вардунски покани в кабинета си професор Борилков, за да разменят традиционните мисли, които обикновено доизясняват някои подробности около мисията на всеки делегат за чужбина.

— Ти ще трябва, значи, да изнесеш съответен доклад из областта на патологичната анатомия — препоръча професор Вардунски. — И ще кажеш там от името на българските научни работници, че ние сме потресени от трагичната смърт на именития съветски учен... Впрочем, ти сам знаеш какво се говори при подобни случаи.

— За доклада и за словото — лесно — рече пренебрежително професор Борилков. — Но аз сигурно ще трябва да поднеса и венец. А в такова едно градче като Смоленице кой знае дали се намират изобщо надгробни венци. Че не само венец, ами и лента, и надпис на лентата. Де ще ги търся там всички тия неща?

— Вярно бе! — удари се по челото главният секретар. — Виж как щяхме да се изложим пред хората. Да, непременно ще трябва надгробен венец — озадачи се за миг Вардунски и веднага добави с прояснено лице: — Я най-добре да вземеш венец оттук, и то метални чески, защото живите цветя ще увехнат из пътя. Ние ще се погрижим за това, ще приготвим и лентата с подходящия надпис.

Но у нас съществува трогателният обичай да се отправят молби за най-различни услуги към ония, които заминават за чужбина. Затова, като прие официалните напътствия, професор Борилков се отнесе съчувствено и към съкровените поръчения на доста широк кръг близки и познати, някои от които пожелаха специалитети против бъбречни камъни и ленти за пишеща машина, а други, по-сангвинични натури, смело заръчаха секретни брави, детски велосипедчета и дори водопроводни тръби.

Така, в залисии и приготовления, настъпи оная септемврийска привечер с портокалово сияние на хоризонта, когато професор Борилков се изправи в разтворения прозорец на директния вагон за Прага. Долу, край потъналия в пара влак, стоеше малка групичка изпращачи начело с Лена Борилкова и главния секретар Вардунски. Тая романтична гледка на раздялата бе помрачена за миг само от мършавата фигура на служителя Марко Тотев, който се мярна с голям надгробен венец от метални хризантеми. Но Марко Тотев

влезе бързо в купето на нашия пътник, дето намести грижливо венеца, и жизнерадостната картина на изпращането се възстанови отново.

— Щом пристигнеш, да телеграфираш! — нареждаше живо Лена Борилкова.

— Много поздрави на професор Прохаска! — заръчваше Вардунски.

— Зная, зная — отвръщаше разсеяно и на двамата Борилков, надвесен през прозореца с букет в ръка.

Чу се продължително изсвирване и влакът бавно потегли.

Изпращачите размахаха ръце и шапки, професор Борилков също размаха букета и после стана мъничък, мъничък, като просено зрънце, което се стопи в далечината.

— — —

Приятно е да седиш в първокласно купе и да се поклащаш леко върху кадифената седалка, оставил зад себе си всички делнични грижи и научни занимания.

Изтегнат на мекото канапе; професор Борилков се любуваше на пъстрите гледки, които се изнизваха зад стъклото на прозореца, и от време на време се унасяше в сладка дрямка.

„Трака-так, трака-так, трака-так“ — потракваха приспивно колелата на вагона върху безкрайните релси и на единия край на купето се тресеше в тоя отмерен такт окаченият надгробен венец с бяла лента и златни букви:

На бележития академик А. И. Абрикосов
от българските научни работници

Бавно минаваха часовете, денят се сменяше с нощ и сетне над равнини и хълмове отново изгряваше мътното есенно слънце.

Влакът хвърчеше край някакво живописно селце с островърхи къщици, когато стотици километри назад в кабинета на главния секретар Вардунски се втурна служителят Марко Тотев с пребледняло лице и с неизбежната папка в ръка.

— Другарю главен секретар! — извика тревожно Тотев. — Една неприятна работа!

Професор Вардунски, който пишеше нещо на бюрото си, сложи настрана перодръжката и изгледа подозрително Тотев:

— Какво има?

Марко Тотев разтвори с трепереща ръка папката и промълви развълнувано:

— Професор Борилков е... заминал... по погрешка.

— Как по погрешка?

— Получи се писмо от висшия агрономически институт „Мичурин“, тук, в София... Молят да им съобщим името на делегата за конференцията в Смоленице.

— Е? — недоумяваше главният секретар.

— Някаква конференция за кайсиите... — мъчеше се да обясни Тотев. — Не се споменава нищо за смъртта на академик Абрикосов...

Внезапен лъч на просветление прониза съзнанието на професор Вардунски. Той скочи от стола си и като грабна писмото от Тотев, зачете възбудено:

„Другари,

Преди известно време Чехословашката академия на науките ви е отправила телеграфна покана да изпратите делегат на конференцията, която се свиква от 13 до 15 септември т. г. в гр. Смоленице по въпросите за преждевременното загиване на кайсиевата култура.

Умоляваме ви да ни съобщите името на избрания от вас делегат-агроном, за да се свържем лично с него и да му дадем необходимите данни и напътствие за поменатата конференция...“

Главният секретар гледаше ужасено писмото: буквите подскачаха пред очите му като някакви зли насекоми.

— Как е допусната такава грешка? — продума с отпаднал глас той. — Ах, каква каша сте забъркали вие, Тотев!

— Защо аз? — изненада се Марко Тотев.

— Ами кой? — изръмжа сърдито професор Вардунски, като се опомни.

— Но нали вие разпечатахте телеграмата и казахте, че се свиква конференция по случай смъртта на академик Абрикосов — мърмореше объркания служител. — После наредихте да се насрочи заседание на постоянното присъствие за избиране на делегат...

Главният секретар оправяше нервно яката на ризата си, сякаш се задушаваше.

— Туй то! Пак аз, значи, ще изляза виновен! А че вие ми тикате под носа разни телеграми и ме подвеждате, това, разбира се, вас малко ви интересува!

— Но, другарю главен секретар...

— Никакви обяснения! После ще видим кой е виновникът за това безобразие! А сега веднага телеграфирайте на професор Борилков да се връща! Съобщете му, че е станала грешка! Бърза телеграма от мое име, разбирате ли?

— Докъде да изпратим телеграмата? — попита предпазливо Тотев.

— До Прага, до Братислава, до Европа, дявол да ви вземе! Какъв сте вие шеф на връзките с чужбина! — закрещя извън себе си професор Вардунски.

— Разбрано, другарю главен секретар — преглътна уплашено Марко Тотев и се оттегли гърбом към вратата.

— — —

Да сложим сега на главата си приказната шапка-невидимка, да се промъкнем незабелязано в заседателната зала на научния институт и да чуем какво говореха членовете на постоянното присъствие, събрани да разгледат необикновената случка.

Познатите ни академици се бяха разположили край дългата маса и стенографът записваше думите им с тайнствени сигли, които изпълваха една след друга белите хартиени ленти.

Главният секретар Жеко Вардунски седеше омърлушен на единия край на масата и до ушите му долитаха обвинителните слова на академика-докладчик:

— Да, случаят е не само печален, уважаеми колеги, но — направо казано — скандален. Ако това се беше случило, да речем, в някоя птицевъдна кооперация, все още можеше да се намери някакво оправдание. Но

в един академичен институт като нашия такава грешка е недопустима!

В залата се разнесоха възбудени гласове:

— Ние се излагаме пред обществото!

— Нашият академичен престиж е опозорен!

— Ние приехме на доверие съобщението на колегата Вардунски — продължаваше докладчикът, — без да искаме да ни се прочете самата телеграма. А в телеграмата, която е написана на руски с блоков шрифт, ето какво се казва. — Академикът измъкна от купчината книжа пред себе си телеграмата от Чехословакия и я поднесе към късогледите си очи. — Да, в тая телеграма дословно е казано: „Президиум Чехословацкой академии наук приглашает одного научного работника для участия в конференции по вопросам преждевременной гибели абрикосов которую проводит словацкая наука в городе Смоленице с 13—15 сентября...“ Забележете, драги колеги — обърна се докладчикът към събранието, — че тук думата „абрикосов“ представлява родителен падеж множествено число от „абрикос“, което на български значи „кайсия“.

Глух ропот премина из залата.

— Ако се касае за смъртта на академик Абрикосов, щеше да бъде казано „Абрикосова“, в родителен падеж единствено число, при това пред името на Абрикосов трябваше да стои научното звание „академик“. Съвсем ясно е, значи, че ние сме били поканени да участвуваме не в траурна акция по случай смъртта на академик Абрикосов, а в овощарска конференция за загиване на кайсиевата култура — завърши докладчикът и седна с подчертано достойнство на мястото си.

В надвисналото мълчание някой забеляза:

— Добре сме се представили ние на тая конференция — не с агроном, а с патолог-анатом!

— Разправят, че колегата Борилков бил занесъл и надгробен венец в памет на загиналите кайсии — подхвърли друг член на постоянното присъствие.

Залата зашумя във весела глъчка.

— Аз искам да зная носи ли някой отговорност за цялата тая скандална история! — попита с навъсено

лице друг академик, който изглеждаше, че няма намерение да се шегува.

Тогава главният секретар Жеко Вардунски се надигна с мъка от стола си, притискан сякаш от огромна тежест, и прекара ръка по косата си.

— Позволете ми да взема думата — рече с далечен глас той. — Вярно е, драги колеги, че се е получило едно неприятно недоразумение, за което всички ние трябва да съжаляваме. Аз не искам да оправдавам себе си и да отричам, че нося известна отговорност, но в интереса на изясняването на случая съм длъжен да изтъкна пред вас някои съществени подробности. Когато получих телеграмата за конференцията в Смоленице, аз все още се намирах под тягостното впечатление от смъртта на съветския академик Алексей Иванович Абрикосов, чиято памет, както ви е известно, ние честувахме преди известно време. Съзирайки в телеграмата думата „абрикосов", аз неволно я свързах с покойния академик и това е цялата моя грешка. Ако мисълта ми не беше обременена от толкова други текущи въпроси, аз, разбира се, щях да избягна досадното недоразумение, причинено от родителния падеж. Та кой от нас не знае родителния падеж от „абрикос"?

Като се измъкваше от опасната зона на самопризнанията и на личната отговорност, професор Вардунски постепенно премина в нападателен тон:

— Но тук аз искам да обърна вниманието ви, драги колеги, върху едно странично обстоятелство, което всъщност е главната причина за създаденото недоразумение. Да, главната вина в случая носи преди всичко завеждащият сектора „Връзки с чужбина" Марко Тотев. Идва при мене, знаете, служителят Тотев и ми поднася телеграма от Чехословашката академия на науките. Поднася ми я ей така, като някакъв автомат, без да ми докладва нейното съдържание, без да си направи изобщо труда да разбере какво пише в тая телеграма. Но вие ще възразите: може би Тотев не знае руски език. Толкова по-зле. Допустимо ли е, моля ви се, за един служител, който завежда връзките с чужбина, да не знае руски език? Че какво знае той тогава? За какво са тия лозунги по стените? — извика убедително главният секретар и посочи лозунга върху отсрещната стена.

— Кой е назначил тоя Тотев? — попита академикът с навъсеното лице.

— Няма значение кой го е назначил — отсече рязко професор Вардунски. — Без оглед на препоръки и обществено положение, както се казва, Тотев трябва да получи най-строго наказание, задето е проявил такова нехайство към служебните си задължения и е подвел и злепоставил целия наш институт!

Чуха се възгласи:

— Тотев трябва да бъде уволнен!

— Ние нямаме нужда от такъв служител!

— Тук не е приют за некадърни хора!

— Чакайте, колеги! — намеси се успокоително академикът докладчик. — Ние не бива да се увличаме и да вземаме крайни мерки. Аз познавам Марко Тотев, човекът има и положителни качества. При това той издържа многочленно семейство с болна майка и невръстни деца. Съгласен съм, че неговото провинение е сериозно, но все пак ние не можем да го изхвърлим на улицата. А на мене ми се струва, че и колегата Вардунски носи също отговорност и не е много редно той да прехвърля цялата вина другиго.

С удивителна ловкост главният секретар направи неочакван скок и в гласа му затрептяха миньорни нотки:

— Моля, не искам да бъда криво разбран. Виновен съм безспорно и аз заради моето либерално отношение към подчинените ми служители, от които не съм изисквал повече лична инициатива, а съм ги оставял да трупат всичката служебна работа на главата ми.

Професор Вардунски стоеше като безпомощен изкупител на чужди грехове, придавайки на лицето си израз на затрогваща невинност. Неговият симпатичен либерализъм събуди съчувствие у някои милозливи сърца.

— Каквото и наказание да бъде наложено на въпросния Тотев — забеляза един от членовете на постоянното присъствие, — аз смятам, че е крайно време вече да се открие за всички наши служители задължителен курс по руски език. Защото само с лозунги руски език няма да се научи. Тая мярка, струва ми се, ще ни предпази от по-нататъшни недоразумения и неприятности.

Академикът докладчик кимна с глава и рече:

— Да, идеята за задължителното изучаване на руски език е съвсем навременна. Но въпросът не е само

до руския език. Аз ще добавя, че ние трябва да вземем изобщо най-решителни мерки за бързото и пълно подобрение на метода и стила на работата във всички наши отдели и служби, като обърнем особено внимание на сектора „Връзки с чужбина“.

— Именно, именно — потвърди главният секретар, като поемаше отново инициативата в ръцете си. — Налага се строго разграничаване между нашата административна и научна работа. Що се отнася до конкретния случай обаче, аз бих препоръчал да се прояви необходимият такт от наша страна и да не се дига излишен шум, който би могъл да предизвика всевъзможни клюки и компликации. Вие знаете, че у нас много често се злоупотребява с така наречената критика. А от такова едно случайно недоразумение, което излиза на улицата, някой зложелател може да направи цяла комедия, може да напише и киносценарий!

— — —

И както понякога се случва, драги читателю, истинският виновник се измъкна от тая злополучна история с леките драскотини на „строго мъмрене“, които почнаха да заздравяват още на следния ден.

А завеждащият службата „Връзки с чужбина“ Марко Тотев?

Марко Тотев стоеше в кабинета на главния секретар и слушаше с наведена глава произнесената над него присъда.

— Благодарение на мен — говореше покровителствено професор Вардунски — вие се отървахте само с наказание „последно предупреждение“, което ще ви виси като обица на ухото. Някои от колегите настояваха да бъдете уволнен, но аз се застъпих за вас, като имах пред вид досегашната ви акуратност и преди всичко тежкото ви семейно положение. За в бъдеще обаче ще трябва да си отваряте очите на четири и да внимавате какви телеграми пристигат от чужбина.

— Другарю главен секретар — проплака Тотев, — но нали вие сам издадохте заповед да не отваряме пощата от чужбина и да я носим лично на вас — запечатана, както сме я получили?

По лицето на професор Вардунски се изписа досада.

— Хайде, пак започвате да мъдрувате. Вие, значи, не сте разбрали духа на моята заповед, а сте я тълкували буквално. Аз забраних да се отваря чуждата кореспонденция в смисъл — да се запази служебната, държавна и международна тайна. Хвърчат насам-натам, знаете, всякакви поверителни съобщения и документи. Но каква тайна, за бога, може да има в една конференция за кайсиевата култура?

— Отде да знаем какво пише в телеграмата, като не сме я прочели — продължаваше да се оправдава Тотев.

— Моля, престанете вече с тая ваша първобитна логика! — кипна главният секретар. — Ще ви се не видят и телеграмите, и всичките ви там канцеларски неразбории! Вместо да ми бъдете признателен, че ви запазих от уволнение, вие сте седнали да сеете на корена му ряпа. Ами че проявете елементарно чувство на самокритика, другарю Тотев! Кажете „сгреших“, и туй то!

Притиснат от необходимостта да се потопи в спасителния купел на самокритиката, Марко Тотев промълви унило:

— Признавам... сгреших...

— Така — въздъхна професор Вардунски с чувството, че е очистил от тежко прегрешение една загиваща душа. — А сега побързайте да се включите в курса за изучаване на руски език и ме оставете да си гледам спокойно научната работа.

— — —

Нашето повествование се приближава вече към своя край, а ние оставихме професор Херувим Борилков да броди из морето житейско като Хвърчащия холандец, без да се интересуваме за по-нататъшната му съдба.

Като пропускаме излишните подробности, ние ще кажем само, че морзовият апарат дълго писука в неизвестността и обстрелва пространството с тревожни сигнали, докато най-сетне изпратената телеграма настигна нашия пътник някъде към Братислава. И професор Борилков потегли по обратния път, понесъл отново трънения надгробен венец, за всеобщо разочарование на своите близки, които напразно очакваха гу-

мения дюшек, секретните брави и чудотворното лекарство против бъбречни камъни.

Много влакове летяха и се разминаваха с пронизителен писък и животът също следваше устремено своя шеметен бяг. В това време главният секретар Жеко Вардунски затъваше все по-дълбоко в академическите си занимания, а двайсетина служители на научния институт се бяха събрали в една стая и упорито изучаваха руски език.

Ръководителят на курса — чеховски тип с очила и с прошарена брадичка — сочеше към черната дъска написаните с тебешир думи и в едногласния хор на курсистите Марко Тотев повтаряше с похвално усърдие:

— А-бри-кос! А-бри-коса! А-бри-косы! А-бри-косов!

1958

ОРДЕН

Държавните служби, не зная защо, ми напомнят кожи на различни животни. Има някои служители, които изглеждат съвсем естествено разположени върху лъвски и тигрови кожи, има други — насядали по кожите на леопарди, зебри, антилопи, мечки.

Но колкото по-ниско спада йерархията и се зареждат в далечината дребосъците на щатния персонал, толкова по-скромни стават и самите служби и се видоизменят съответно в кожи на зайци, лисици, невестулки, борсуци, таралежи и дори мишки. Изразът „канцеларска мишка“ не е случаен. В тоя израз е въплътен образът на дребния служител, който едва е побрал цялата своя съдба и служебно поприще върху някаква нищожна кожа на мишка.

Прочее, на такава една миша кожица, смален до неузнаваемост, гледан сякаш през умалителните стъкла на бинокъл, се беше свил и нашият познайник Петко Хамсиев, когото всички наричаха със задушевна интимност „бай Петко“.

Облъхан от много житейски бури и събития, бай Петко бе останал непокътнат на своя служебен пост, стиснал здраво в ръцете си гумените архивни печати и тампона с виолетовото мастило. Падаха правителства, избухваха размирици, препускаха по улиците побеснели конни стражари, а тоя народен труженик си седеше кротичко в полутъмната канцелария, незабележим като овехтялото кошче за смет, което се спотайваше в един от ъглите. И когато най-после самата царска корона се търкулна безвъзвратно в бездната на времето, към новия живот премина и бай Петко заедно с историческите каменни и бронзови паметници на миналото.

Съвсем погрешно и несправедливо е да се мисли, че нашият герой дължеше тая своя служебна устойчивост на някакви хамелеонски черти в характера си, че той угодничеше и се нагаждаше към началствата, та по такъв начин опазваше мястото си върху мишата кожа. Другаде се криеше неговата сила — не в подлизурството и във връзките му с големци и влиятелни покровители, а само в умението му да претворява обикновената канцеларска работа в задълбочена народополезна дейност.

Има хора, които се раждат за велики дела и блестят като сияйни звезди върху небосклона на историята. Бай Петко беше роден за архивар и мъждукаше като светулка в дрезгавината на сивото всекидневие. Но със своето незначително призвание той бе навлязъл дълбоко в живота — там, където в загадъчните недра на регистрите и преписките гъмжаха уж маловажни неща и събития, а после съвсем неочаквано из същите тия недра току отекваше във висшите сфери някое важно правителствено решение или някоя вълнуваща доставка на норвежки херинги.

Проникновен познавач на тънкия архиварски занаят, бай Петко беше натъкмил поверената му архива с образцово подредени класьори и папки, с всякакви азбучници, наръчници и справочници. Сред тая уютна обстановка — с кожена възглавничка на скърцащия стол, с пъстро ковьорче зад гърба, с меко килимче под краката, а през зимните дни и с приятно пламтяща печка — нашият герой работеше всеотдайно и вдъхновено, изпитвайки истинско опиянение от застоялия мирис на прах и на стара хартия.

И тъкмо в това всеотдайно усърдие, в тая професионална опитност бай Петко беше незаменим и нямаше съперници. Той познаваше преписките с всичките им отличителни белези, с петната и драскотините по кориците и за няколко секунди можеше да измъкне из архивния покой и най-забутаната преписка, отдавна потънала в забвение. Затова, без оглед, както се казва, на политически убеждения, често сменящите се шефове съзнаваха своята пълна зависимост от всекиминутното съдействие на бай Петко и не само не смятаха да го уволняват, но самоотвержено го закриляха от своеволията на другите властници.

— — —

Дълга и многоописателна работа е да се проследи жизненият път на нашия герой от ведрия изгрев на рожденнето му до здрачината на неговия пенсионерски залез. Тоя път лъкатуши из пущинака на едно сиромашко юношество, минава през бойните полета на две войни и се губи в няколко опушени и неприветливи канцеларии. Но ние няма да обременяваме родната литература с още един роман, а ще се задоволим да поднесем на читателя в рамките на приличието само един обикновен разказ. Затова, като се връщаме четвърт век назад, ние заставаме тъкмо пред оная светла точка от биографията на бай Петко, когато той, след дълго бродене по мъките житейски, най-сетне достойно се бе наместил върху мишата архиварска кожа.

По онова време бай Петко живееше с жена си и сина си в една порутена къщурка, наследена от покойните му родители. Това старо семейно гнездо бе изникнало в първите години след Освобождението сред някаква буренясала окрайнина, но после, с разрастването на града, къщурката неочаквано се озова в средата на столицата, заобиколена от мрачните калкани на многоетажни модерни здания. В нейната широка градина до късна есен цъфтяха цветя, а зиме по оснежените дървета пърхаха настръхнали от студ врабци, от клоните се сипеше ситен снежец и всичко наоколо глъхнеше в някакъв сънен провинциален покой.

Грижлива стопанка на тоя тих дом беше незабравимата кака Нешка — суха чевръста женица с винаги озадачено лице, което излъчваше страдалческо примирение и покорство. От зори до среднощ тя тичаше из къщи с парцал в ръката, бършеше несъществуващия прах по маси, столове и всякакви изпречили се пред погледа ѝ предмети, переше и простираше най-разнообразно пране, налагаше туршия в глинени делви и кисело зеле в голяма каца, вареше сладка, мармелади и домашно пюре, а през свободното време премяташе между пръстите си две-три дълги куки с някакво плетиво. И ако бай Петко можеше да се каже, че бе роден за архивар, неуморната му съпруга със своята многостранна домашна дейност олицетворяваше най-предана весталка на семейното огнище.

За разлика от родителите синът не се отличаваше нито с вродени дарби, нито с особено прилежание. Като повечето съседски деца, Стефчо рано изхвръкна на улицата с комат черен хляб, посипан с чубрица, и навлезе в детските игри и немирства с ликуващия крясък на неукротимо диваче. Улисана в къщната работа и обезсилена от кроткия си нрав, майка му не успяваше да се справи с него и той растеше на свобода сред шумния рояк на махленските хлапета.

В училище Стефчо изпитваше някакво мъчително притеснение и все се потеше, когато го дигаха на урок край черната дъска. В тоя странен свят с разгърнати географски карти и изображения на маймуноподобни първобитни хора, сред прашясалите сбирки от препарирани катерички и спиртосани в стъкленици змии и гущери момчето на архиваря креташе с двойки и тройки и едва се дотътра до гимназията, дето съвсем се уплете в разни неразгадаеми формули, хипотези и хипотенузи. И тогава, за огорчение на родителите, но за свое безкрайно облекчение, Стефчо трябваше да напусне училището и да се залови за някой лекодостъпен занаят.

Впрочем огорчението на бащата и майката не беше дълбоко и дълготрайно, защото никой от техните два рода не бе стигнал изобщо до високите върхове на просвещението. Родните на кака Нешка бяха все малоимотни и малограмотни селяни, а далечните остатъци от Хамсиевия род наброяваха десетина занаятчии и други дребни съществувания, между които имаше един черковен клисар и един пазач на общински бик. Само някакъв трети братовчед на бай Петко се беше издигнал до фелдфебелски чин в един военен духов оркестър, но следвайки артистичната традиция на военните музиканти, се бе пропил и бе починал преждевременно, преди да прослави себе си и рода си като кларнетист от национален мащаб. Така че, когато Стефчо заряза гимназията, родителите приеха тоя тъжен факт като неизбежна родова орисия, свиха примирено рамене и изпратиха сина си да чиракува в един автомобилен гараж.

Сам излязъл от семейството на беден сарач, бай Петко едничък в рода остана да стърчи над другите от

своята чиновническа висота и с право можеше да се смята за най-преуспял в живота.

И наистина, след като опита всякакви професии и никъде не пусна корен, бай Петко се примъкна с оскъдното си образование до крайчеца на държавната трапеза и седна смирено там в униформата на куриер. Схватлив и изпълнителен, той постепенно напредна в службата, стана броец, после зае регистраторско място и на края се добра до отдавна чаканата архиварска длъжност, в която разгърна всичката си затаена енергия и канцеларски талант. Така се закрепи нашият герой върху шеметно въртящото се земно кълбо и сам започна бавно да се върти около оста на постигнатото служебно благополучие.

— — —

Една по една минаваха годините, темето на бай Петко оголя и само около тила и ушите му се запази ивица сребриста коса като венец от прецъфтялата младост.

В тия напреднали вече години човек се привързва с особена страст към живота, мери редовно кръвното си налягане, подлага се на диетични самоизтезания и пие билков чай против коварния пристъп на склерозата. В тая улегнала и трезва възраст обикновено никакви отвлечени стремежи не вълнуват нашето делнично битие, никакви мечти не смущават благоразумните ни помисли. Но по някакво необяснимо отклонение от общото правило времето, изглежда, не бе засегнало мечтателните центрове на бай Петко и той неотлъчно носеше в себе си една потайна мечта.

Досега още никой академик не е изяснил как се зараждат мечтите, ала това не значи, че и ние трябва да отминем с мълчание оня престарял опълченец, който даде началния тласък на въображението на нашия герой.

Беше лятна неделна утрин, в чиято слънчева мараня пъплеха на излет към планината безброй семейства с кривокраки бащи в къси дочени панталонки, с едрогърдести майки в простички басмени рокли и с пощръклели хлапета, които тичаха насам-натам като отвързани палета. Но между семействата, които не взе-

маха участие в това възторжено туристическо щурмуване на природата и оставаха в нажежените пазви на притихналия град, беше и семейството на архиваря. Зачервена и запотена, кака Нешка готвеше на печката обичайното празнично ястие, Стефчо кърпеше някаква велосипедна гума, а бай Петко бе излязъл да се поразходи и да си купи вестник.

На връщане към къщи архиварят се отби в сенчестата градинка на една пивница да сръбне чаша бира. Още не беше настъпил часът на обедните почерпки и заведението пустееше с празни маси, които двама келнери отупваха по навик с кърпите си в очакване на клиенти.

Когато пред бай Петко бе сложена запотената халба с кехлибарено пиво, в градинката влезе нов посетител и седна край близката маса. Беше някакъв кокалест опълченец с бяла чаталеста брада, стегнат в малко широчка униформа; с пиринчено лъвче на калпака и с цяла низа ордени на гърдите. Опълченецът запали цигара в опушено дървено цигаре и скоро един от келнерите му донесе шишенце мастика, чаша вода с парче лед и чинийка с репички. Старият ветеран изля мастиката в чашата и като се полюбува на седефените колелца, които се завъртяха около парчето лед, взе направо с пръсти от чинийката една репичка и я захрупа с изкуствените си челюсти.

Нашият герой беше виждал неведнъж опълченци, но сега за пръв път изпита едно особено чувство при появата на тая поборническа фигура, излязла сякаш от някой исторически паноптикум. Това смесено чувство на благоговение и почуда бе предизвикано не толкова от самата фигура, колкото от накачените по гърдите ордени и медали, които блещукаха на пъстрите си лентички с внушителна тържественост.

Бай Петко беше скромен човек, чужд на всякакво славолюбие и суетност. Той бе обгорял в огъня на две войни — Балканската и Първата световна, — беше участвувал в много люти битки като обикновен редник и заедно с останалите войници беше крещял ура в яростния устрем на атаките. По-късно тоя незнаен воин се прибра завинаги в мирния живот, отнасяйки от сраженията една заздравяла рана на крака, който го наболяваше във влажни и дъждовни дни. И докато други

участници във войните обичаха да разправят войните си преживелици, да се хвалят с измислени подвизи и да се перчат с ордени за храброст, бившият фронтовак Петко Груйчев Хамсиев мълчаливо носеше в себе си мрачния спомен от кървавите военни години и дори не се сещаше да съжалява, че не бе удостоен с никакво отличие.

Ала в оная лятна утрин, гледайки ордените на стария опълченец, архиварят неочаквано се събуди от обичайното си равнодушие към земната суета и най-неподозирани мисли и въжделения раздвижиха боязливата му фантазия. И тогава в някаква чудновата игра на въображението той видя как от гърдите на опълченеца се откъсна един орден, един ослепително блестящ орден, който затрептя като пеперуда във въздуха и се понесе бавно срещу него. Орденът долетя съвсем близо, описа лека дъга и кацна над сърцето на бай Петко — точно на онова място, дето се окачват ордените. И сърцето затупка бързо-бързо в прилив на неизпитвано дотогава вълнение.

— — —

Така възникна мечтата за орден, но тя не се появи изведнъж, а дълго и неусетно се напластяваше като елмазен прашец в съзнанието на нашия герой. Отначало това беше само едно случайно хрумване, едно смътно пожелание, което постепенно започна да изпъква все по-настойчиво, докато най-сетне се превърна в постоянен и парлив копнеж. Тая съкровена орденоносна мечта завладя изцяло архиваря, удвояваше усърдието му за работа, изпълваше го с някакво трепетно очакване. И често пъти, както си седеше в канцеларията, потънал сред купищата преписки, по лицето му току просветваше едва забележима усмивка като отблясък от затаената в душата му светлина.

Но в летежа на времето се заредиха събития, които погълнаха пламтящия копнеж и той сякаш угасна под тяхната пепел.

Най-напред се яви някакъв предприемач и предложи на бай Петко да събори старата къщурка и да построи върху цялото място голям жилищен дом по подобие на съседните сгради. В замяна архиварят щеше

да получи тристаен слънчев апартамент и значителна сума пари в брой. Това предложение хвърли в тревога познатото ни семейство и го изтласка от утъпканата пътека на спокойното му съществуване. Разбира се, бай Петко беше склонен да преговаря с предприемача, но кака Нешка прояви неочаквана за мекия си характер съпротива и не се съгласяваше да изостави старото гнездо, с което беше свикнала и във всяко ъгълче на което бе скътала разни бурканчета, пробити тенджери и други непоклатими за навиците ѝ вехтории. Най-сетне в спора между двамата съпрузи се намеси и синът в полза на бащата и кака Нешка бе принудена на отстъпки, както винаги. Но тогава между двете страни се проточиха такива мъчителни преговори, пред които бледнееха и най-сложните и заплетени дипломатически съвещания.

С присъщия на сиромасите хора страх да не бъдат измамени, семейство Хамсиеви предяви за своя имот най-висока оценка. Притискани от вечна оскъдица, съпрузите изведнъж се намериха пред съблазнителната възможност да се избавят от немотията и да заживеят по-удобно, с разните му там паркети, бани, бойлери, и на всичко отгоре — с някоя и друга пара за черни дни в банката. Затова към техния страх от измама се прибави и неприкритата им алчност да изтръгнат от предприемача възможните най-големи облаги. А предприемачът, от своя страна, виждайки пред себе си тия колкото алчни, толкова и наивни хорица, се мъчеше да ги убеди, че и това, което им е дал, е много, защото се бил излъгал в сметката, но думата назад се не връщала и хайде от него да минело — щях от другаде да си изкара загубата.

Това взаимно надхитряне между предприемача и бай Петко би продължило кой знае докога, ако небосклонът не се озари от пламъците на далечен пожар. Един луд ефрейтор беше запалил Втората световна война и животът изведнъж застина в някаква зловеща напрегнатост. В настъпилото с неизвестности затишие никой не мислеше вече за строежи, предприемачът се сви като охлюв в черупката си и семейството на архиваря остана с празни ръце.

— — —

Синът на бай Петко не се задържа дълго в автомобилния гараж. Не му се завираше под колите, търсеше някоя по-чиста работа. Като почиракува тук-там из разни механо-технически работилници, Стефчо отиде на края при един свой приятел, който бе пригодил наскоро една барака за поправка на мотоциклети и велосипеди. И в тая ремонтна работилничка той запретна ръкави да си вади хляба.

Стефчо беше пуснал мустачки и някогашните момчешки лудории вече не го вълнуваха. Той наедря и улегна, мечтателен блясък овлажни очите му. Когато останеше свободен, опитваше се да свири на акордеон, а в празнични дни запращяваше с един червен мотоциклет извън града и на задната седалка потрепваше като пеперудка русокосото Марче, което също учеше занаят в един фризьорски салон.

По това време покорителите на жизнено пространство заграбиха половин Европа и като стихийно приждащи кални води продължаваха да заливат останалите страни. Тия ненаситни хищници се настаниха и у нас, загрухтяха приятелски „гут, гут“ и започнаха да изнасят такива количества свински пушени бутове, че в нашата национална емблема наред с розата зае достойно място и свинският бут. А после увълчените арийски рицари връхлетяха на Изток и потекоха кърви, и пламнаха пожарища по безкрайната руска земя.

Бай Петко не се занимаваше с политика, но вестта за злодейското нападение над Съветския съюз жегна сърцето му. Той беше наследил патриархалната привързаност към руския народ освободител и смяташе Русия за могъща юначна сила, която никой не можеше да победи. Тая сила напираше от картината в тяхната гостна стая, където руският войник се бе възправил на Шипка, величав и неустрашим срещу турските пълчища.

Макар че имаше бойния опит на две войни, архиварят не пренебрегваше вещото мнение по военните въпроси на махленския шивач Стоян Белопопски, при когото рядко шиеше по някой нов костюм, но често обръщаше и поправяше старите си дрехи. Някога, през Априлските събития на двадесет и пета година, Стоян Бе-

лопопски беше арестуван по погрешка в Дирекцията на полицията и след като прекара там десетина дни, бе освободен като напълно благонадежден гражданин. Но оттогава шивачът си внуши, че действително е бил замесен в някаква конспирация и че едва ли не по чудо се е спасил от обесване или най-малкото — от доживотен затвор. Той не пропускаше случая да подхвърли, че е бил арестуван, и като намигаше поверително, създаваше впечатление, че е врял и кипял в премеждията на нелегалния живот. С това самочувствие на обигран конспиратор Стоян Белопопски сечеше авторитетно в напречен и надлъжен разрез всички политически събития и нямаше въпрос, който да не му беше съвсем ясен и да оставяше у него някаква мъглявина на съмнение.

Едър на ръст, с удължена глава и големи конски зъби, Стоян Белопопски излъчваше от целия си конски образ характера на необуздан жребец. Бай Петко обичаше да се отбива привечер в ателието на тоя своенравен разпоредител със световните съдбини и да слуша неговите смели прогнози за международното положение. Тук трябва да отбележим, че в поменатото ателие, наречено „Парижки шик", работеше един вечно мълчалив калфа, който издаваше шум само с краката си, когато раздвижваше шевната машина. В присъствието на тоя доверен човек, затаен зад големия платнен параван, двамата приятели разглеждаха съсредоточено картата на Съветския съюз и Стоян Белопопски чертаеше с генерал-щабна прозорливост разгрома на фашистките разбойници.

— — —

Но над нашата смълчана страна, която напомняше остров сред развълнувано море, започнаха да прехвърчат пламъци от големия пожар. Високо в небето забръмчаха ята от метални ястреби и замятаха бомби. В адския трясък на експлозиите изригваха гейзери от раздробена земя, сриваха се здания, загиваха хора.

Един ден кака Нешка тъкмо беше излязла из пазара, и сирените пак нададоха тревожен вой. Хората се разбягаха по скривалища и мазета, магазините заспускаха шумно ламаринените ролетки. Увлечена от общата тревога, кака Нешка се подслони недалеч от къщи

в един пететажен дом, чиито обитатели вече прииждаха в полутъмното избено помещение и възбудено се питаха дали са откачили от контакта шнура на котлона и къде ли е сега Веса или Гошо, или Христо, който отишъл да вади бирническо удостоверение. В тая натегната атмосфера отекна глухият тътен на първите бомби и после все по-близо и по-близо се разнасяше силен гръм, зенитните оръдия трещяха ожесточено, някъде припряно потракваше картечница. И изведнъж оглушителен грохот разтърси зданието, посипа се звън на невидими счупени стъкла, от тавана на избата се отрониха късове груба мазилка. Хората се сгушиха един до друг, някои започнаха да се кръстят. Последва втори, още по-силен трясък и неудържима въздушна вълна нахлу стремително като хала. И след това бурята отмина, гърмежите оредяха и заглъхнаха в далечината.

Когато хората излязоха отново сред съживения живот, кака Нешка също се измъкна от подземието и потегли към къщи. Но нататък нещо димеше и въздухът наоколо бе запрашен и изпълнен с тежък мирис на изгоряло.

Обзета от лошо предчувствие, кака Нешка ускори стъпките си и като се приближи, остана поразена от страшната гледка. Голямата четириетажна сграда до тяхната къща бе наполовина отнесена и от нея стърчаха само стени със зеещи дупки, през които се виждаха провиснали мебели между оголени железни греди. А малко встрани — сърцето на клетата женица замря от ужас, — да, малко встрани, в техния широк двор, димеше жалка купчина развалини. Старата къщурка беше превърната в пепелище, под което бавно догаряше затрупаната покъщнина — леглата, пъстро тъканите черги, саксиите с алено мушкато, бурканите със сладко, делвите с туршия. И заедно с всичко това изтляваше и чезнеше цялата сиромашка уютност на бай Петковото семейно гнездо.

Ние няма да описваме какво стана по-нататък — как семейството на архиваря се приюти със събрани оттук-оттам вехтории в една стая у свои близки, как след това двамата съпрузи се евакуираха заедно с учреждението на бай Петко в едно тихо градче, а Стефчо остана да работи в бараката на приятеля си, дето все нови беглеци от столицата постоянно се отбиваха да

постигнат велосипеда или мотоциклета си и да купят тайно някой литър бензин. Ние няма да разказваме как всеки ден атмосферата се нажежаваше все повече и как по пътищата и селата вече слизаха от планинските гъсталаци брадясали мъже, които палеха германските складове и се сражаваха смело с полицията и войската.

Всички тия събития, следващи бързо едно подир друго, погълнаха изцяло вниманието на бай Петко и затрупаха неговата смешна и нелепа мечта за орден, която бе проблеснала случайно през ония спокойни дни.

Но докато бай Петко все още се крепеше и не падаше духом, кака Нешка се щураше насам-натам като изскубнато из корен растение, присадено на чужда камениста земя.

Най-сетне след тежкия мрак настъпиха светлите есенни дни на всенародното освобождение. Весели гърмежи ехтяха из въздуха, хората събираха цветята от градините и засипваха с китки съветските бойци и танкове, минаващи в победен марш през нашата земя.

Разгромените рицари с пречупения кръст бягаха на запад окървавени и зли и в бягството си издигаха последни барикади за спасение. Но нищо не можеше да спре вихрения пристъп на отмъстителите — светкавичните залпове на съветските катюши помитаха всяка съпротива и разчистваха пътя към бункера на лудия ефрейтор.

В тая решителна битка участвуваше заедно с другите народи и нашият народ. Между младите войници, които се готвеха да заминат за фронта, беше и Стефчо. Като го изпращаха в казармата, бай Петко го потупа окуражително по рамото, а кака Нешка пъхна в торбичката му едно варено пиле и го закичи със здравец, примигваща от смущение.

После един дълъг влак отнесе бойците далече от родината. Разпалиха се яростни сражения на чужда земя. Врагът се биеше отчаяно и смъртта безпощадно косеше и двете страни, без да подбира жертвите. В такъв ожесточен бой край едно унгарско село загина и Стефчо.

При страшната вест кака Нешка тихо изхлипа, но миг след това в съзнанието ѝ се откроп всичкият ужас на сполетялата ги злочестина и тя се разтърси в неу-

държими ридания. Напразно бай Петко преглъщаше вълнението си и се опитваше да я утеши — кака Нешка се бе отдала до премаляване и самозабрава на своята майчина скръб.

От убития Стефчо се запази един износен костюм, чифт вехти обувки с изкривени токове и една голяма дървена кутия с разни отвертки, клещи и други инструменти. Над тия скъпи реликви майката дълго изплаква насъбралата се болка. Когато изтекоха всичките сълзи, в празните ѝ очи остана да блуждае само един занесен поглед, а бодливата мъка все дълбаеше и дълбаеше покрусеното ѝ сърце. Кака Нешка залиня, лицето ѝ изсъхна и стана мъничко, брадичката ѝ се изостри. И още преди да мине година от непрежалимата загуба, тя съвсем се стопи и една привечер угасна като свещица.

— — —

След тия неочаквани удари, които отнеха най-близките му същества, бай Петко остана сам. И както обикновено се случва, тъгата му по свидните покойници постепенно утихна и се затаи дълбоко някъде в него, за да изпълзи като лютив дим при спомняне на миналото.

Нашият самотен герой навлезе в новия живот с предишната всеотдайност и усърдие и архивата продължаваше да прелива от писма, заявления, изложения и всякакви канцеларски книжа. В учреждението се появиха нови хора и нови служби с чудновати имена, които се навиваха като тирбушон в българското ухо. Бай Петко стоеше непоклатим на стария си пост и все така умело направляваше преписките сред кипналото архивно море, но в служебните списъци и ведомости той вече блестеше с английското звание д и с п е ч е р. Това тайнствено прекръщаване и въвеждане в британски сан, изглежда, се отрази благотворно на неговия стеснителен характер и той започна да взема думата по събрания и при тържествени случаи заслужено изпъкваше на лично място в учрежденския президиум.

След работа, по стар навик, архиварят (ние ще го наричаме така и занапред въпреки благородната му диспечерска титла) продължаваше да навестява приятеля си Стоян Белопопски и да разговаря с него по вълнуващите въпроси на деня. При влизането на очаква-

ния гост голямото стенно огледало светваше приветливо насреща му и радостно приемаше образа му в сребристата си глъбина. Дребничката фигура на бай Петко отдавна се отразяваше в това огледало, но сега тя беше доста отслабнала, беше се попрегърбила и съвсем състарила. Венецът от оредялата му коса бе станал снежнобял, ушите му стърчаха някак уголемени, възпалените му очи сълзяха от умора и леки пристъпи на астма стягаха гърдите му.

Бай Петко сядаше до дългата крояческа маса, дето шивачът, с провесен около шията си шивашки метър, гладеше или кроеше някоя дреха. Макар че доскоро беше върл противник на буржоазията и капитализма и разпалено проповядваше социалистическия строй, Стоян Белопопски си остана частник. „Други да вървят в колективи, ние достатъчно сме работили за днешната власт.“ Той освободи от работа мълчаливия калфа и остана да работи сам, за да не бъде уличен в експлоатация на човек от човека, но привечер същият калфа и разни други парчеджии го спохождаха тихичко и му носеха ушити кой панталон, кой сако. Все в духа на новото време шивачът смени упадъчния надпис на фирмата си „Парижки шик“ с многообещаващото социалистическо наименование „Първи май“. След тия нововъведения той с право негодуваше, че искали да съединят ателието му със съседното помещение, за да открият някаква зарзаватчийница. „Затова ли сме се борили и сме излагали живота си на рискове, та сега да ни изхвърлят на улицата?“ — възмущаваше се той пак в множествено число. Стоян Белопопски беше твърдо убеден, че социализмът е създаден за негово лично удобство, и посрещаше с мърморещо недоволство всяко начинание, което засягаше собствените му интереси. Той смяташе, че както има главен прокурор на републиката, също тъй необходимо е да има и главен шивач (по подобие на някогашните придворни шивачи) и че тоя главен републикански шивач трябва да бъде тъкмо той заради многократно самоизтъкваните, но никому неизвестни негови заслуги.

Загледан в задрямалото канарче, което стоеше сгушено в клетката на отсрещната стена, бай Петко слушаше търпеливо приятеля си и от време на време си позволяваше да му противоречи. Той виждаше как жи-

вотът шеметно изменя своя облик и сред разкъсания мрак на старата неволя изгрява лъчистото бъдеще на цял народ. Затова, когато самонадеяният всезнайко заради някоя случайна неуредица започнеше явно да изопачава действителността, бай Петко не можеше да се сдържи и се обаждаше в защита на правдата. Тогава и канарчето надигаше глава и с тихо подсвирване се опитваше да вразуми господаря си. В края на крайщата шивачът наистина омекваше и с продължително мълчание признаваше, че е прекалил.

— — —

В пъстрия и шумен кипеж на новия живот много чудни неща приковаваха вниманието на бай Петко. Но особено силно порази неговото въображение оня поток от ордени, който рукна изведнъж сякаш из някакъв приказен рог на изобилието. Почти всеки ден вестниците съобщаваха имена на орденоносци — отличници в производството, борци за народна свобода, изтъкнати хора на науката и изкуствата, заслужили обществени дейци. Беше учреден дори орден на многодетните майки, чиито имена се изреждаха в дълги поменици. Като се приберете вечер в стаята си, бай Петко четеше всички тия съобщения с напрегнато любопитство и макар че не познаваше никого от наградените, обичаше да произнася гласно имената им, като че лично той обявяваше отличията пред някакво тържествено събрание.

В дни на големи празници улиците се изпълваха с весел и жизнерадостен народ, който минаваше в безкрайни шествия с песни, музика и знамена. Много от участниците в тия празненства бяха украсили гърдите си с ордени (някои дори носеха по няколко ордена!) — златни и сребърни ордени, бели и червени емайлови звезди, окачени на пъстроцветни ленти, грейнали с примамлив блясък в лъчите на слънцето. И орденоносците стъпваха някак по-твърдо от ония, които нямаха ордени, и в тяхната стъпка се чувствуваше горда самоувереност и достойнство.

Понесен от многолюдния поток, нашият герой крачеше заедно с другите манифестанти и лека тъга го обвиваше като тънка паяжина. Вярно е, че той беше един

от уважаваните служители в учреждението и не случайно овехтялата му длъжност бе обновена с диспечерски лак. И все пак имаше нещо, което не му достигаше, за да бъде напълно доволен и щастлив, и това нещо носеше благозвучното име о р д е н.

Може да изглежда невероятно, но тоя грохнал от житейските удари човек внезапно се съживи и окрили. Старата мечта, която бе привидно затрупана от събитията и семейните нещастия, отново проблесна из пепелта като разкрита жарава. И отново парливият копнеж за орден обхвана самотника и го залюля в миражната си люлка. Но не самият орден блазнеше като суетен накит бай Петко, а олицетворената в него благосклонност на държавата към смирената му личност.

„Какво значи да бъдеш награден с орден? — мислеше си архивярят. — Това значи, че държавата те забелязва, вижда те, че съществуваш и се трудиш за нея, гледа те, че натискаш перото, че вписваш акуратно разните входящи и изходящи номера, че удряш неуморно печатите, и затова, като отплата за твоите усилия, тя те удостоява с високото си внимание.“ И наистина, нима години вече наред той не служеше на тая държава с мравешко усърдие, не изпълняваше най-предано и безкористно своя дълг към родината, за която се беше сражавал в две войни и едва не бе загубил крака си? И нима за същата тая родина не загина и Стефчо, едничкият му син — ей така, от обикновена войнишка смърт, без никакво посмъртно отличие? Мигар за всичко това нашият скромен труженик не заслужаваше ако не един от ония сияйни ордени, то поне някой дребен бронзов медал, подходящ за мишата кожа, върху която той бе приютил своя тих архиварски животец?

Бай Петко беше уверен, че някой ден все ще се сетят за него и без дори да се дига излишен шум по вестниците, ще окачат мълчаливо на гърдите му въжделения знак на държавното благоволение и признателност. И той очакваше тоя ден с търпеливо упование, затворен в тайната си мечта като в непристъпна кула.

Ала понякога, както седеше в ателието на Стоян Белопопски, бай Петко чувствуваше, че мечтата напира да бъде споделена с приятеля му и той с мъка се овладяваше да не я издаде. В такива минути на потиснато откровение той само въздъхваше и уж тъй, между

другото, подхвърляше с престорено равнодушие:

— Четеш ли вестниците? Напоследък пак раздават ордени.

Стоян Белопопски работеше от няколко седмици у дома си, след като осъществената вече зарзаватчийница бе навлязла победоносно в неговата работна територия.

— Орден ли? — зъбеше се той. — Нека ги раздават. Аз не желая никакъв орден. Вземат ти ателието, пък после те награждават с орден!

И Стоян Белопопски се заканваше, че ще върне ордена, макар че никой не беше го наградил и нямаше намерение да го награждава.

— — —

Зачестилите астматични пристъпи все по-настойчиво напомняха на архиваря, че той е минал вече шейсет години и че е настъпило времето да се радва на пенсионерска книжка.

След дълги колебания и напрегнато взиране в бъдещето най-сетне бай Петко подаде писмено оставка по здравословни причини, като поднесе отличните си почитания и решително завъртя в три посоки нечетливия си подпис.

И по приетия от памтивека обичай последваха съжаления, съчувствено се изказаха съмнения дали истинската причина не е лична обида или недоволство, отправиха се дори съвети за оттегляне на оставката. И после изненадата прекипя и из хладния лабиринт на учреждението излезе къса и суха заповед за уволнение по пределна възраст. Така завърши дългогодишното свещенодействие на бай Петко сред преписките и регистрите. Сега оставаше само да се уреди традиционната прощална вечеря, с която се заеха изпитани познавачи на банкетните церемонии.

За тая вечеря единодушно бе избрана уединената стаичка на един приличен ресторант с червени рибки в стъклен аквариум, с любезни сервитьори и с чисти покривки на масите.

Набелязаните участници в банкета — все близки по служба колеги на бай Петко — се събраха точно в уречения час. Самият герой на тържеството се яви в

нов и неудобен син костюм, неотдавна ушит от приятеля му Белопопски. Току-що подстриган, с още полепнали по раменете му бели косъмчета, с несръчно вързана алена вратовръзка, той беше поруменял и изглеждаше някак неочаквано подмладен.

Посрещнат с дружно ръкопляскане, бай Петко веднага бе засипан с весели закачки и остроумия. Той се гушеше и се усмихваше неловко, възбуден от смътната надежда, че някъде зад тия стени го дебне отдавна мечтаният орден.

Дългата трапеза блестеше с излъскани прибори и чаши и пред всеки куверт беше вече сложена чинийка със засъхнал хайвер, търкалце шпеков салам, половин сардела, по една дребна като дрянка маслина и толкова сирене, колкото се слага в мишеловка. Към тия скромни мезета попоглеждаха много лакоми погледи, но още никой не се решаваше да заеме място край трапезата. Очакваше се някакво висше началство, което смяташе за необходимо да подчертае служебния си ранг със съответно закъснение.

Най-после, когато събраната компания изпуши достатъчно цигари и стаичката бе приветливо замъглена от тютюнев дим, откъм дъното на ресторанта се зададе очакваната с нетърпение началническа фигура — възпълничка, благообразна, с големи интелигентски очила. „Иде, иде!“ — разнесе се чинопочитателен шепот и почетният гост се озова в окръжението на двайсетина жертвоготовно усмихнати физиономии.

За да оправдае закъснението си, началникът заяви на всеуслишание, че бил задържан от министъра, и след това респектиращо алиби той се разположи в средата на трапезата, като прие покровителствено от лявата си страна самия, тъй да се каже, юбиляр. Насядаха и останалите гости и пиршеството започна.

Сервитьорите се надпреварваха да поднасят напитки и големи тежки чинии с печено месо и с гарнитури, настъпи приятно оживление с дигане на чаши и насърчителни наздравици. В един момент, когато трапезата шумеше в непринудено демонстриране на колективния апетит, чу се звънко почукване с нож върху чиния и всички притихнаха в очакване на неизбежното приветствено слово.

Началникът се надигна бавно от стола си, поизкашля се многозначително и като оправи очилата върху големия си нос, започна да плете разкошен словесен венец около личността на архиваря. Полуобърнат към бай Петко, той изтъкна неговия бедняшки произход, описа надълго и нашироко как е страдал в миналото и как се е издигнал на собствените си плещи благодарение на своя упорит труд и добросъвестност. Началникът наблегна, че както в службата, така и в обикновения си граждански живот другарят Хамсиев е бил винаги на страната на народа, посочи го за пример на младото поколение и му пожела здраве и дълголетие. Завършвайки венеца от хвалебствия и благопожелания, човекът с големите очила дигна наздравица в чест на архиваря и седна отново на стола си с оросено от пот чело.

Прочувственото слово на началника бе изпратено с продължителни ръкопляскания, после сътрапезниците се заредиха да протягат пълни чаши към честувания колега.

Бай Петко се чукаше поред с всички, развълнуван и просълзен. Той беше изпаднал в умиление пред собствените си заслуги и добродетели и приемаше хвалебствията като справедливо изтъкване на неговата предана служба към родината. Но защо в тоя тържествен момент, когато изреждаше заслугите му и дори го сочеше за пример на младото поколение, началникът не благоволи да окачи на гърдите му предвидения за такива случаи орден? Или може би имаше други хора, които се занимаваха с раздаването на ордените?

Отново се разнесе предупредително почукване (тоя път с вилица) и сега точно срещу бай Петко се изправи председателят на учрежденския профкомитет. Сърцето на бай Петко се преобърна и дъхът му спря на гърлото. Председателят бе измъкнал отнякъде една яркочервена кутийка и я стискаше в ръката си — да, една истинска орденска кутийка, само че малко по-продълговата. „Може да е медал“ — гадаеше озадачено архиварят.

Новият оратор, известен с умението си да произнася речи по всякакъв повод, също възвеличи колегата Хамсиев за дългогодишната му безупречна служба и подчерта неговото активно участие в живота на профорганизацията. С изненадващо за счетоводителската си професия разточителство той продължи дълголетието

на юбиляря с пожелание за стогодишна възраст и като прие необикновено тържествен вид, съобщи, че от името на профорганизацията се чувствува особено щастлив да поднесе на уважавания колега един скромен дар. При тия думи председателят издигна бавно червената кутийка и я връчи с подобаващ жест на обърканий архивар.

Бай Петко пое подаръка с трепереща ръка и разтвори плахо кутийката, сякаш се страхуваше да не изхвръкне нещо отвътре. Но върху бялата атлазена подплата не блесна нито орден, нито медал, а се показа обикновена автоматична пародръжка, положена диагонално между две ластичета.

И пак се разнесоха ръкопляскания, и пак се дигнаха наздравици. Бай Петко прелъщаше разочарованието си и се кланяше унило на всички страни. Защо бяха излъгали мечтата му с тоя непотребен дар? Той постоя така смутен и нерешителен и после с едва сдържано ридание в гласа благодари накратко за топлите думи и за подаръка.

Гуляят продължи при повишено настроение. Виното развърза езиците и разтвори сърцата. Намериха се гласовити песнопойци, които подеха „Мила родино“ и след това заточиха от един неизчерпаем репертоар всякакви народни и международни песни. Изхвърлен зад борда на веселието, бай Петко седеше свит и омърлушен и вече никой не му обръщаше внимание. В общата глъчка и залисия началникът успя да се измъкне незабелязано, а подире му се заизнизваха глави на многочленни семейства и контролирани през разстояние съпрузи, които бяха обещали да се върнат рано. Банкетната атмосфера постепенно се разредяваше, песните се топяха една по една и съвсем заглъхнаха, стаичката опустяваше и към полунощ на единия край на трапезата останаха само някакъв стар ерген регистратор и юбилярят архивар.

Пийналият колега се беше залепил за бай Петко и не го пускаше да си върви. Той пълнеше непрестанно чашата му с вино, като не забравяше и своята, възмущаваше се от неправдите и питаше защо на освободеното архиварско място не са назначили него, а са предпочели Григор Стоев, който бил подлец и некадърник. И изведнъж, кой знае по какви вътрешни подбуди, регистраторът повика сервитьора и поръча шампанско.

Бай Петко нямаше навика да гуляе и изпитото вино вече бе замаяло главата му. Като бързо бягащи облаци в съзнанието му преливаха най-разнообразни мисли и видения и се бореха в него най-противоречиви чувства. Бай Петко никога не беше пил шампанско и сега, когато тапата на бутилката изгърмя към тавана, той за пръв път в живота си усети приятнотръпчивия вкус на това чудновато питие, чиито студени капчици заискриха по пламналото му лице. И може би от шампанското, а може би и подведен от сърдечните излияния на сътрапезника си, архиварят сам се разнежи и неочаквано изповяда болката си по своята несбъдната мечта. Регистраторът го слушаше съчувствено, споделяше мъката му и го уверяваше, че в цялото учреждение няма по-достоен човек за орден от него.

— Мен не ми е за ордена, а тъй, за уважението, дето се казва — мигаше виновно бай Петко.

— Бъди спокоен, още утре ще оправим таз работа! — утешаваше го отзивчивият колега.

Белият лунен диск озаряваше с магичен блясък нощта, когато бай Петко тръгна към къщи, воден подръка от пияния регистратор. Водачът не беше никак сигурен в равновесието си, но съвсем сигурно заявяваше, че само една дума да каже, дето трябва, и орденът е готов. Разбира се, архиварят се съмняваше във всемогъществото на тоя полунощен утешител, но му беше приятно да слуша неговия дъждовен глас.

На следната утрин, полуизтрезнял, старият ерген надникна като лалугер в кабинета на началника с големите очила и му разправи най-подробно как снощи бай Петко се напил и плакал, че не бил награден с орден.

— Просто да не повярваш, другарю началник — хилеше се угоднически регистраторът. — Гледаш го такъв един мижитурка човек, пък и на него му се иска орден.

— Я го виж ти! Ха-ха-ха! — избухна във весел смях началникът. — Орден, а? Ами не иска ли да стане лауреат?

И като гнусна змия запълзя по коридорите и стаите на учреждението мълвата, че бившият архивар искал орден и че вече бил подал молба за награждаване до

Президиума на Народното събрание. И тая мълва се надуваше и уплиташе във всякакви измислици.

— — —

Отшумяха почестите, заглъхна злоезичието. Бай Петко се загуби сред обикновените хора и нагази в златната шума на пенсионерския листопад. Но той не седна на припек в кварталната градинка, както правеха някои други пенсионери, а продължаваше да пъпли по земята и все със същото мравешко усърдие се отдаваше на всякакви народополезни занимания. Въпреки напредналата си възраст бай Петко скоро стана активист и ту ходеше по къщите да напомня за събрания, ту обикаляше улиците, препасал ръкава си с лентата на обществения контрол, или пък се навърташе около партийния клуб и гледаше да бъде полезен с някоя услуга.

Но с най-голяма готовност бившият архивар изпълняваше ролята на дядо Мраз, когато в махленското читалище „Светлина“ се уреждаха новогодишни забави за децата от квартала. Тогава бай Петко обличаше наопаки дългото си палто, подплатено с агнешки кожи, слагаше на главата си червена качулка и дълга бяла брада и като нарамваше чувала с приготвените от порано играчки, явяваше се в полутъмния читалищен салон като пратеник от вълшебния свят на приказките. Покуцвайки с единия крак, необикновеният гост пристъпваше в дъното на салона, смъкваше от гърба си чувала с играчките и сядаше край светналата елха, накичена със запалени свещици и блестящи стъклени дрънкулки. Събраните деца го гледаха с плаха радост в широко разтворените очи и не смееха да се помръднат. Но добрият старец ги успокояваше с благия си глас, хвалеше ги, че били послушни, и ги зовеше по име. И децата едно по едно се отпущаха от полите на майките си и се доближаваха доверчиво към дядо Мраз, декламираха му стихотворения, пееха му песнички и той ги милваше по главиците и им раздаваше подаръци. И от бездънния чувал излизаха пъстри книги с картинки, говорещи кукли, кадифени мечета и копринени маймунки, гумени жирафи и скачащи до тавана топки, после забръмчаваше курдисано влакче, изскачаше смешен

палячо, наполовина червен, наполовина зелен, а от някаква чудна музичка като къщица затрептяваше игрива мелодия със звънчета. Белобрадият чародей се усмихваше щастливо и палеше накачените по елхата ракетни пръчици, които пръскаха ослепителни бели звездици. Така завършваше празникът и дядо Мраз се връщаше към истинския живот в стария образ на пенсионер, със задъхани от астма гърди, отиваше си у дома и прибираше в една картонена кутия от обуща червената качулка и бялата брада до идната Нова година.

След оная вечер, когато му поднесоха измамната червена кутийка, бай Петко се чувствуваше пренебрегнат и сякаш ограбен. Към това чувство се притуряше и горчивата утайка от изповяданата мечта, която той наивно разкри пред лекомисления регистратор. Оттогава нещо се пречупи у тоя добродушен човечец и неочаквано го озари просветлението, че той напразно се самозалъгва с фантазии и че едва ли ще получи орден, защото като него има хиляди човешки мравки и не е възможно всички те да бъдат наградени. От това жестоко прозрение неговата мечта започна постепенно да се топи и да гасне, докато най-сетне от нея остана в съзнанието му само някаква златна прашинка, която колебливо блещукаше. И изплашен, че тая златна прашинка може съвсем да угасне и да му отнеме радостта на илюзиите, бай Петко потърси друга нереалност и други миражи в своите новогодишни преображения, като приемаше образа на любимия старец с играчките — дядо Мраз.

— — —

Но една Нова година, както раздаваше подаръците на децата, бай Петко усети, че му прилошава. Пред очите му притъмня, побиха го студени тръпки. Той едва дочака края на забавата и се измъкна през задната врата на читалището. Беше мразовит следобед с дълги ледени висулки по стрехите и капчуците, силен вятър навяваше из улиците снежен прах.

Когато се прибра в къщи, бай Петко съвсем премаля, смъкна си набързо обущата и дрехите и с мъка се довлече до леглото, като придърпа парцаливия юрган чак до носа си. Тресеше се цял, главата го болеше, остри бо-

дежи го прорязваха в гърба и в гърдите, сетне пламна в огън и тялото му се обля в пот.

Десетина дни се бори бай Петко с тежкия азиатски грип, който го бе връхлетял. Хазаите не го оставяха сам, навестяваше го и лекар, слагаше му инжекции, но болният все отпадаше, унасяше се и бълнуваше.

В такъв един кошмарен унес бай Петко се намери сред някаква просторна празнична зала, отново преобразен като дядо Мраз. Но тоя път елхата е грамадна и се издига високо, високо... Ослепително блестят по широко разперените клони безброй свещици и чудни, невиждани украшения, а бай Петко вади из чувала всякакви подаръци и щедро ги раздава на окръжилите го деца... На първия ред, между другите жени, той съзира и кака Нешка, същата, каквато беше на младини — свенливо усмихната, с чист иконописан образ, с кротко скръстени на скута тънки, прозрачни ръце. Тя движи устните си и нещо му говори, но той не я разбира... Ето го и мъничкия Стефчо, яхнал огненочервено дървено конче (такъв червен беше някога и оня мотоциклет). Стефчо размахва ръце и кончето пропуска и хвърчи, и се изгубва в облаците... Но какво е това? На върха на елхата пламти голяма звезда... не, това не е звезда, а лъчезарен орден, който потрепва в златисто сияние... Бай Петко протяга ръка към ордена, ръката му се удължава, още малко, и ще го достигне, ала в тоя миг видението изчезва и болният усеща в просъница как в протегнатата му ръка лекарят забива иглата на спринцовката.

Но не помогнаха никакви инжекции и лекарства. Невидимият азиатски вирус излезе победител и покоси още един човешки живот.

В разлепените из махалата некролози пишеше, че след кратко боледуване е починал другарят Петко Хамсиев (в скоби бай Петко), 67-годишен, бивш служител в еди-кое си учреждение. И още веднъж се поменаваха неговите заслуги и добродетели и на края се съобщаваше, че тленните му останки ще бъдат изложени в Дома на покойниците при гробищата, където ще се извърши и самото погребение.

Като развяваше некролозите по оградите и стените на къщите, януарският вятър свиреше пронизително и приканваше минувачите да се спрат и да прочетат

скръбната вест, да видят и да разберат, че си отива завинаги прекрасният гражданин, кроткият човек с доброто сърце, незабравимият квартален дядо Мраз, който сбъдваше мечтите на децата и загребваше с щедри шепи тяхното щастие от вълшебния си новогодишен чувал. Но минувачите не слушаха вятъра и сгушени в дигнатите си яки, бързаха и отминаваха некролозите, без дори да ги забележат.

Две-три стари махленки се погрижиха за мъртвеца — повикаха бръснаря Коста да го обръсне, облякоха го в нови дрехи (банкетния син костюм) и го натъкмиха прилично в простия ковчег, с надиплено платно и възглавничка, с борови клонки, бръшлян и няколко сиромашки зимни цветя. Една восъчножълта бабичка донесе кой знае отде намерена малка бяла хризантема и я положи на гърдите на покойника. И накичен с тая хризантема, която напомняше бяла многолъчна звезда, бай Петко лежеше гордо изпънат зад стъклената витрина в Дома на покойниците, сякаш самата смърт го бе удостоила с някакъв висок орден на вечния покой.

После зад разнебитената погребална кола се нареди малка групичка изпращачи, между които беше и шивачът Стоян Белопопски. Двете клюмнали кончета трепнаха при дръпването на поводите и колата заскрибуца и понесе мъртвия към една далечна алея, където гробарите чакаха край зиналия гроб като палачи, с изправени кални лопати.

И бай Петко потъна в земята, захлупен в черния ковчег, с бялата хризантема на гърдите.

Когато изпращачите тръгнаха към трамвайната спирка да догонят живота, заваля нов сняг над вече оснежените кръстове и паметници.

И стана толкова тихо сред пустата бяла шир наоколо, че се чуваше как шумоляха снежинките, които се сипеха бавно от замъгленото небе.

1961

ГЕНЕРАЛСКИ ШИНЕЛ

Живееше някога един генерал, един истински генерал с войнствено засукани мустаци и с навъсен поглед. Тежка беше стъпката му, земята се тресеше под нозете му. От него трепереха всички, а в квартала, дето живееше, величавата му осанка внушаваше боязън и преклонение. Когато минаваше покрай касапницата, месарят изтичваше подире му и шепнеше угоднически: „Господин генерал, имам екстра агнешко, тъкмо за вас!“ И генералът отвръщаше благосклонно, без да се спира: „А че занес у дома половин агне с главичката!“ Или пък рибарят ще го посрещне и пак тъй изкусително ще му подхвърли: „Пристигна ми пресен шаран, господин генерал!“ „Избери там някое по-голямко парче и го прати по момчето“ — нареждаше със същото благоразположение суровият воин и отминаваше нататък.

И днес агнешки гювеч, утре шаран плакия, други ден пуйка със зеле — понапълня генералското благоутробие, надипли се дебелият му врат над яката на мундира и по лицето му плъзнаха морави жилки. И веднъж, както негова милост се бе разположил край домашната трапеза и пресягаше да набоде с вилицата една тлъста мръвчица, нещо го рязна в сърцето, стисна го за гърлото — и толкоз. Додето дойде лекарят, той се беше вече вдървил и гледаше тавана с оцъклени очи.

Както му е редът, изпроводиха покойника до вечното му жилище на артилерийски лафет, с владици, музика и войска, после развълнувани оратори произнесоха прочувствени речи, музиката засвири с гръмотевично боботене „Кол славен“ и при спускането на ковчега припука пушечен залп.

Минаха години от тоя ден и през една дъждовна есен

около генералския гроб отново зашетаха гробари. Беше изтекъл срокът на временно откупеното място и тъй като никой не бе се явил да го поднови, в незаконно заеманото убежище, досъщ както е и с неплатените квартири на живите наематели, щеше да се настани друг покойник. Прочее гробарите запретнаха ръкави, разровиха гроба и изхвърлиха навън няколко лопати прогнили кости. Така се загуби завинаги от света могъщият някога генерал.

И все пак той не изчезна напълно. От него остана един шинел със златни пагони, с червена яка и с червена подплата.

Приживе генералът обитаваше собствен двустаен апартамент заедно със сестра си, която като него бе останала неженена и вехнеше в калугерско целомъдрие и самотност. Тая престаряла вече мома с побеляла коса се грижеше за домакинството и поднасяше на брата си най-вкусни ястия, а самата тя гълташе все някакви диетични каши. След смъртта на генерала госпожица Ана (както мнозина наричаха сестрата) наследи апартамента, покъщнината и дрехите на покойника. Тя скъта грижливо почти новия шинел в един сандък и от време на време го проветряваше на слънчевото балконче, за да го запази от молците.

Много часове се превъртяха по циферблата на големия стенен часовник в генералския апартамент и ето че настъпиха тревожни времена — война, бомбардировки, партизански нападения, — докато най-сетне дойде неизбежното: комунистите завзеха властта.

Сестрата на генерала посрещна последното събитие с преизпълнено от ужас сърце. От покойния си брат тя знаеше, че комунистите са заклети врагове на царя и отечеството, и изпитваше някакъв суеверен страх от самата дума „комунист“, която будеше у нея най-зловещи представи. В миналото по различни поводи генералът се заканваше със свирепо скърцане на зъби да разстреля и да избеси всички комунисти. Поради преждевременната му кончина, разбира се, тия закани не можаха да се осъществят, но сестрата остана с непоклатимото убеждение, че комунистите наистина подготвят гибелта на човешкия род и опустошението на цялата земна планета.

Като попремина първото й вълнение, госпожица

Ана се реши да излезе от къщи и да види какво става. За нейна най-голяма изненада животът наоколо не изглеждаше променен. По улиците не течеха потоци кръв, нито се търкаляха трупове на избити хора. Топлото есенно слънце грееше все тъй приветливо, дърветата ронеха с леко шумолене пожълтелите си листа, децата тичаха с весели викове из градските паркове, в цветарниците се усмихваха свежи пъстри цветя. Дори през разтворените двери на черквите свободно влизаха и излизаха богомолци и в сладкарниците пак продаваха баклава и кадайф. И вместо стенания и писъци ехтяха далечни празнични музики и навсякъде кипеше радостно оживление.

Но госпожица Ана се срещна с някои познати, които я убедиха, че въпреки привидното спокойствие тепърва ще има да стават страшни неща. И тя побърза да се прибере в къщи, залости здраво входната врата с разни куки и верижки и се затвори в стаята си.

След няколко безсънни нощи, изпълнени с подозрителни шумове, сестрата на генерала намисли да засили предпазните мерки и да осигури непристъпността на домашната крепост по един хитроумен начин. Тя измъкна от сандъка надипления братов шинел, изтупа го от нафталина и го провеси предупредително в полутъмния коридор при входа. И както генералът някога пазеше държавата от комунистите, така сега неговият шинел трябваше да закриля сестра му от нашествието на коварния враг. С други думи, на генералския шинел бе възложена отговорната роля на домашно плашило, предназначено да всява страх и респект у всекиго, който се опитваше да прекрачи прага на тихия дом.

И наистина, блестящите златни пагони излъчваха в полумрака на малкото коридорче някакво странно сияние, сякаш там се бе спотаила златната сянка на самия генерал. Тоя призрачен блясък на пагоните и огненият пурпур на подплатата стъписваха случайния гост и неволно го караха да се отдръпва назад, като му втълпяваха най-нелепи помисли и догадки.

Ала един ден звънецът на входната врата забръмча настойчиво и тревожно и двама любезни господа се представиха на смутената госпожица Ана като комисия по проверка на жилищните помещения. Без да обръщат внимание на заплашително окачения генералски шинел,

непознатите влязоха вътре, надникнаха любопитно във всяко кътче и попитаха колко души живеят в апартамента. Със свито сърце госпожица Ана се опита да обясни, че тя заема една стая, а в другата щяла да се настани наскоро нейна близка сродница от провинцията. Комисията си записа нещо в една папка, поклони се пак тъй благовъзпитано и си отиде.

И както трябваше да се очаква, след това съдбоносно посещение шинелът на покойния генерал загуби своята тайнствена сила и престана да играе ролята на всемогъщ пазител на домашната крепост. След няколко дни по решение на жилищния съд в свободната стая се нанесе един млад човек, който заболе визитната си картичка под бутончето на входния звънец и по тоя начин разкри професията си на машинен инженер.

Въпреки опасенията на госпожица Ана от натрапения наемател, той се оказа приветлив момък с добродушен и весел нрав. Още с влизането си в новата квартира младият инженер натъкми донесения радиоапарат и натрупаното от години мълчание се огласи от бодра и игрива музика. Сам той постоянно си свиркаше с уста, отключваше шумно вратата и изобщо изпълваше цялото жилище с младежката си жизнерадост и енергия. Тоя устрем на младостта, нахлул в генералския апартамент, потискаше хазайката, която бе свикнала със застоялото безмълвие и изтръпваше от най-малкия шум. Тревожната напрегнатост от присъствието на чуждия човек особено се изостри, когато госпожица Ана разбра, че квартирантът ѝ е комунист. Значи, опасността бе проникнала в самия дом на генерала и готвеше на беззащитната му сестра кой знае какви изненади.

Госпожица Ана прибра непотребния вече шинел в сандъка при другите дрехи и се сви още повече в своята неспокойна самотност. Тя приличаше на една от ония черни пеперуди, които проникват безшумно нощем и се залепват неподвижно в някой ъгъл на стаята.

— — —

Понякога при сестрата на генерала идваха гости — все хора едновремешни, с бледи образи на повехнало благородство и с поизносени дрехи. Повечето от тия гости бяха жени на преклонна възраст, благопристойни,

деликатни и сладкодумни. Вестяваше се сегиз-тогиз и един запасен полковник, цял изплетен от сухожилия, с остра бяла брадичка, запазил заедно с военната си стойка и всички военни добродетели.

Вече узнали за настаняването на квартиранта комунист, гостите влизаха тихо и за да избягнат случайната си среща с него, прекосяваха на пръсти вестибюла и бързаха да се скрият в стаята на домакинята. Там те разплитаха вълшебното кълбо на приказките за някогашното незабравимо време и изпълваха стаята с въздишки. Разказваха се чудни истории от младини, възкресяваха се спомени за свидни покойници и така постепенно мъглявината от далечното минало се избистряше и ставаше все по-осезаема в събитията и преживелиците от по-късните години. С поразителни подробности например една от гостенките разправяше как имала дванайсет сребърни лъжички, от които останали само две. Десетте били откраднати от разни слугини и пострадалата собственица можеше точно да определи коя слугиня ѝ е задигнала, да речем, осмата лъжичка (Вида от село Тополница). Друга дама съобщаваше поверително, че тяхно близко семейство продало персийския си килим за триста хиляди лева и че още същата вечер съпругът загубил на покер седемдесет хиляди. Но особено сензационен беше случаят с английския адмирал, който се запознал неотдавна с най-малката Станоева дъщеря (току-що свършила американския колеж) и веднага се влюбил в нея. Адмиралът бил шестдесетгодишен, но изглеждал такъв един строен, червендалест джентълмен, че едва ли някой би му дал повече от четиридесет години. Той вече поискал телеграфически развод от досегашната си бездетна съпруга и тя също тъй телеграфически му отговорила: „О кей, Джери!“ (Боже, какви обноски, какво възпитание!) Гостите облажаваха бъдещата леди, която заминавала наскоро за Англия, и нови въздишки се отправяха към злочестата участ на ония, които оставаха да се пържат в комунистическия ад.

Да, властта на комунистите, тяхната жестокост, тяхното безсърдечие, кощунството им с бога — всичко това беше неизчерпаем извор на възмущения, оплаквания и протести. Шушукаха се неща, от които настръхваха косите на човека. Еди-кого си арестували, другиго

интернирали, на трети взели къщата и я превърнали в детски дом. Оня ден в канала намерили един чувал с насечен на късове човешки труп. Вчера сутринта не знам кой си митрополит бил отвлечен в Зоологическата градина и хвърлен там в клетката на лъвовете, но по волята божия лъвовете само потупвали кротко опашка и покорно ближели нозете на праведния старец. И като олицетворение на всички беди се сочеше някоя си госпожа Мици, която изпаднала дотам, че трябвало, представете си, да плете чужди пуловери. Тая клета госпожа Мици, изглежда, беше служила само за украса на доброто общество и никога не бе работила нищо, та сега извикваше общи съчувствия, задето е принудена сама да си изкарва хляба.

Когато гостите неусетно повишаваха тона си, госпожица Ана с пръст на устата блещеше уплашено очи към отсрещната стена, зад която се намираше стаята на квартиранта. Макар че по това време той не беше у дома, домакинята все пак предпочиташе тихия разговор.

— — —

Квартирантът се прибираше късно вечер, пускаше тихо радиото и сядаше до простата дървена маса, на която бе опънал чертеж с неразгадаеми линии. Като си подсвиркваше по навик, той продължаваше да чертае и нанасяше в една голяма тетрадка разни формули и изчисления.

В отсъствието на инженера госпожица Ана неведнъж надничаше в стаята му и напразно се опитваше да отгатне тайната на мистериозния чертеж. Та мигар тя можеше да се досети, че в своите вечерни занимания квартирантът създаваше някакъв нов локомотив?

Разбира се, инженерът не беше само сух и бездушен конструктор на машина, а истински млад човек, който обичаше живота и му отдаваше доста часове от свободното си време. В празнични дни той ходеше по екскурзии, а зиме в полутъмното коридорче — там, дето бе висял генералският шинел — стояха възправени готови за поход ски. Жизнерадостният момък летеше по снежните писти и покоряваше планинските върхове, на-

всякъде следван от една весела синеока девойка, закачена за сърцето му като живо разковниче.

Тая девойка посещаваше често квартирата на инженера и се чувствуваше там като в свой дом. Тя шеташе из кухнята, вареше чай на електрическия котлон, молеше госпожица Ана да ѝ услужи с някоя чиния или с друг домакински прибор, като я наричаше любезно „хазайке", сякаш сама беше нейна наемателка. И непринуденото дружелюбно държане на девойката подкупваше сестрата на генерала и разтапяше ледената ѝ студенина. Всъщност госпожица Ана не беше лоша жена и имаше милозливо сърце, но постоянната самотност я бе направила необщителна, а подсъзнателната ѝ боязън от комунистите я предпазваше от всякакъв досег с тях.

Когато квартирантът и приятелката му бяха в къщи, хазайката слухтеше да долови нещо нередно, да стане неволна свидетелка на някоя любовна сцена, на някакво неморално деяние, ала любопитството ѝ си оставаше незадоволено. В отвъдната стая кънтеше звънкият безгрижен смях на момъка и девойката и между стените не тежеше онова изобличително мълчание, в което се разплитат похотливите страсти.

Чудни бяха тия двама млади хора. Дали и тя беше комунистка, или — как се казваше там оная младежка организация? Ами той? Какъв комунист беше наистина той? Понякога, като видеше, че госпожица Ана отива в мазето за въглища, квартирантът грабваше кофата от ръцете ѝ, спускаше се в избата и на един дъх изкачваше препълнена кофа с въглища. Друг път, като получеше от домашните си в провинцията кошница с плодове, отделяше някоя чепка грозде или две-три поголеми круши, слагаше ги в чиния и най-естествено ги поднасяше на хазайката да ги опита.

Отначало сестрата на генерала мислено се ужасяваше: „Боже, круши от комунист!" Но после тя свикна с тия скромни дарове и ги намираше също тъй вкусни и безопасни, както плодовете на пазара.

— — —

След продажбата на някои непотребни мебели дойде редът на сребърния сервиз, после — на голямото кристално огледало.

Веднъж запасният полковник с бялата брадичка се отби на чашка кафе при госпожица Ана и на свой ред започна да се оплаква от немотията. Пенсията му не стигала, а на други доходи не можел да разчита. Комунистите заграбили всичко в ръцете си, частниците капели като мухи. Добре, че напоследък във вестника се появило обявление от един театър, който купувал стари военни дрехи, та той занесъл там парадния си мундир и взел някоя и друга пара.

Госпожица Ана трепна. Сети се за братовия си шинел и реши да използува сгодния случай. Ами че и тя би продала шинела, вместо да го държи тъй в сандъка, да го ядат молците. Само дали театърът щял да го купи? Той бил нов-новеничък, не бил стара дреха.

Полковникът успокои домакинята, че новият шинел винаги се предпочита и струва повече. И като стар семеен приятел той изяви готовност лично да занесе шинела и да го продаде. Не било удобно сама жена, и при това сестра на генерал, да се разправя с такива работи.

На следния ден генералският шинел напусна сандъка с нафталина и пое осеяния с лаври път към театъра. Като стигна там, запасният полковник дълго изтъква достойнствата на тая славна дреха, показваше пагоните ѝ, пурпурната ѝ подплата, пощипваше убедително сивото сукно и уверяваше, че такъв материал вече не се намира на пазара. Най-сетне той извърши успешно продажбата и прибра в портфейла си няколко едри банкноти, които занесе на просълзената от благодарност госпожица Ана.

И генералският шинел, минал през толкова тържества и паради и всявал години наред благоговеен трепет и страх, потъна в просторния театрален гардероб редом с кадифените мантии и с бранните доспехи на царе и велможи, в интимен досег с пъстрите чудновати облекла на шутове и средновековни герои. И загубен сред тоя безмълвен карнавал, шинелът заспа дълбоко и сънува, че участвува в някакъв необикновен спектакъл. Той играе главната роля и блести на сцената в предишното си сурово величие, а публиката му ръкопляска и го обсипва с цветя...

— — —

С такъв щастлив сън завърши попрището си генералският шинел.

А какво стана със сестрата на генерала?

Госпожица Ана сновеше из къщи — вече успокоена, но все така мълчалива и почти безплътна. Тя свикваше все повече с квартиранта и с приятелката му, изпитваше необяснима близост към тях и започна дори да им се усмихва.

1962

ЧОВЕКЪТ С ОПАШКА

Преди да навляза в същината на тая необикновена история, ще отбележа някои биографични подробности за себе си, както е прието да се постъпва, когато човек се явява на показ пред обществото.

Роден съм преди петдесет и три години в семейството на провинциален прошенописец, който изхранваше няколко гладни гърла с писане на еднообразни молби до местния околийски съд от името на разни селски тъжители. В дните на моето детство родното ми градче Усоево беше сгушено между няколко голи баира, в чието подножие блещукаше рекичка с рядък върбалак по двата бряга.

Усоево беше глухо градче с чиновническо и занаятчийско население и от година на година все повече западаше. То не можеше да се похвали с никакви исторически паметници и минерални извори, нито пък бе откърмило сред прахоляка си някоя бележита личност. Неговите жители бяха все дребни и незначителни хорица — грънчари, кожари, счетоводители, писари, недозрели интелигенти, доморасли шмекери адвокати. Поголемите чиновнически служби се заемаха от пришелци, които, щом дослужеха до пенсия, се изселваха по родните места.

Преди двайсетина години авторът на един справочник, изправен пред необходимостта да каже няколко думи за това невзрачно селище, бе отбелязал, че в Усоево има работилница за грънчарски изделия. И наистина усоевската грънчарска работилница беше доста известна и с право можеше да мине за своего рода забележителност, още повече че нейните писани стомни, бардучета и всякакви други глинени изделия се среща-

ха не само по всички околни панаири, но бяха проникнали и навътре в страната.

Ето в това грънчарско градче аз се явих на бял свят и прекарах детството си. От ония далечни дни си спомням белите зими с дълбоки снежни преспи, над които димеше старата сграда на нашето училище. Сутрин ние, малчуганите, с весели викове проправяхме пъртина през натрупания сняг, боричкахме се в снежните насипи, биехме се със снежни топки и така — заруменели, задъхани, с пара на устата — стигахме до училището. Там, край порутения дъсчен стобор, стоеше на неизменен пост един нагугушен от студ човечец с оскрежени мустаци, провесил на шията си пълна табла с всякакви сладкиши. Той потупваше с нозе, за да се сгрее, и припяваше дрезгаво: „Ха, петлета, ха!“ — защото знаеше, че най-примамливи за нас бяха пембените захарни петлета на клечка. Незабравими ще останат в паметта ми тия ослепително розови петлета със зеленикав отблясък, както и влажните алени божури, с които кичехме класните стаи за празника на Кирил и Методий („Върви, народе възродени...“). Ами могат ли да се забравят лунните летни нощи, когато цялото смълчано градче сякаш потрепваше на вълшебни пружинки от омайната песен на щурците?

Аз малко се поувлякох в странични описания, но човек мъчно може да се откъсне от детските спомени, които го теглят с непреодолима сила назад към миналото.

— — —

Като завърших усоевското трикласно училище, аз заминах да следвам гимназия в близкия окръжен град. Там си наех квартира у един касапин, бай Дечо го казваха. Въпреки кървавия си занаят моят хазаин беше смирен и благодушен човек, обичаше да си попийва и многомного не се отпускаше на приказки.

Домът на бай Дечо ме приюти в една тиха стаичка, обърната към градината. Напролет през отворения прозорец стаята се изпълваше с веселото цвъртене на птичките, край ухото ми току забръмчаваше някоя заблудена пчела и отново се стрелваше навън, а през сивите есенни дни зад помътеното стъкло тъжно се чернееха

голите клони на дърветата и във водосточната тръба с убийствено еднообразие подрънкваха дъждовни капки. В тая стаичка прекарах цели четири години — зубрех история и география, решавах задачи, пишех домашни упражнения.

На втората година от следването ми в гимназията се почувствувах вече възмъжал, пропуших тайно тютюн, кривнах над едно ухо артистично смачканата си фуражка и в главата ми закипяха свръхчовешки и анархистични идеи. Постепенно вроденото ми усоевско бунтарство улегна и се насочи към четене на разни брошурки с червени корици („Що е социализъм“, „Комунистически манифест“ и др.). Беше минала вече една година от Септемврийското въстание, но духовете все още бяха възбудени и полицейските издевателства не спираха. Във въстанието бе загинал геройски от куршумите на усмирителните шпицкоманди чичо ми Васил (по-млад брат на баща ми) и аз изпитвах някаква лична гордост от неговата юнашка смърт.

Така съвсем естествено аз се озовах в средата на прогресивната младеж, която се събираше в кръжоци и изнасяше реферати, а вечер устройваше серенади с китари и мандолини под прозореца на любимата девойка.

Бях вече в предпоследния клас, когато настъпиха Априлските събития и над притихналите градове и села отново се разля кървавата вълна на терора. Аз и още двама другари бяхме заловени като разпространители на нелегални позиви против правителството. Едва оцеляхме от полицейските бичове и бяхме изключени завинаги от всички учебни заведения. При кого не ходи и какво не прави бедният ми баща, за да ме върне в гимназията — всичките му усилия отидоха напразно. Аз се простих с възможността да стигна до зрелостен изпит и моята зрелост укрепна по друг път — през изпитанията и борбите на партията.

—. — —

В големия град човек се губи сред пъстрото многолюдие и не бие на очи, както в малките селища, дето всеки те знае кой си и какъв си.

Скоро аз заминах за столицата и смених много за-

наяти, докато наи-сетне се свързах здраво с партията и станах професионален партиен работник. Младостта ми прекипя в редиците на комсомола и ремса, а в уличните митинги и демонстрации духът ми получи нова закалка в схватките с полицията. Колкото бой съм отнесъл през ония години — не е за описване. По едно време бях започнал да храча кръв, но после се позакърпих и тръгнах с нови сили по генералната линия.

Не ми е в характера да се самоизтъквам и да изброявам всичките си нелегални премеждия — ще кажа само, че полицейското ми досие набъбваше непрекъснато и че на два пъти попадах в затвора (първия път осем месеца, втория — две години).

Последната война ме завари на отговорна партийна работа, но при един неочакван провал бях изваден отново от строя. Няколко дни преди арестуването ми Васката не дойде на уговореното място, нито пък след това се яви на контролната среща. Усетих, че е станало нещо, и тъкмо се готвех да сменя квартирата — агентите ме изпревариха. Още призори те нахлуха в стаята ми, обърнаха всичко наопаки и макар че не намериха никакви компрометиращи улики, качиха ме на полицейската кола и право в Обществената безопасност.

Когато влязох при шефа на политическия отдел, той пишеше нещо и отначало не ми обърна внимание. Но в следната минута дигна глава и сякаш радостно изненадан от присъствието ми, присви добродушно свинските си очички и рече с лукава усмивка:

— Хайде бе, Сашо, откога те чакаме!

Той ми посочи стола до бюрото си и аз седнах някак несигурно на единия край.

Не за пръв път се явявах пред тоя полицейски големец и познавах много добре подлия му нрав. Ще те посрещне уж приветливо, а като види, че не се хващаш на благата му дума, ще натисне тайно звънеца и ще намигне на някого от палачите да те поеме за обработване.

Така и сега. Предложи ми цигара, която аз отказах да взема, и току изведнъж изтърси:

— Слушай, Сашо, тоя път си вътре и с двата крака. Няма смисъл да отричаш, другите признаха всичко. Ето им показанията.

И полицаят натисна с длан една зелена папка и ме изгледа продължително.

— Докато е още време, признавай и ти, дано отървеш главата! — посъветва ме доброжелателно той.

Такива предупреждения ми бяха отправяни при всяко арестуване и на края, като изтърпявах изтезанията с упорито мълчание, излизаше, че полицията се е добрала само до някои незначителни разкрития, без да проникне по-надълбоко в конспирацията. Затова и сега, като започнаха да ме налагат с волската жила, аз стиснах душата си в зъбите и не проговорих нито думица.

Но тоя път провалът наистина беше налице с всичките му подробности. Отведоха ме отново при шефа и там ме засякоха с очни ставки и с някои писмени самопризнания, показаха ми и куфара с бомбите и пистолетите. Изправен пред неумолимите факти, аз трябваше да приема поне ония обвинения (за куфара не признах), по които не можеше да се спори и които бяха достатъчни, за да ме окачат на въжето.

Ясно беше, че между нас е имало провокатор, който бе издал всичко. По-късно наистина се установи, че оня мръсник Калъча е бил агент на полицията.

Както и да е, процесът се гледа от военен съд, който произнесе две смъртни присъди — и двете задочно, тъй като обвиняемите бяха успели да се укрият. Аз бях осъден на доживотен затвор, а останалите десетина другари се отърваха с по-малки наказания.

— — —

Така едни от нас увисваха на бесилката, други потъваха в студените тъмнични килии, а ония, които оставаха незасегнати, продължаваха борбата.

Четири години аз бях прехвърлян от затвор на затвор, докато един есенен ден партизаните се спуснаха от планинската шума и разтвориха широко железните врати на зандните.

Свободата дойде и аз заедно с много други затворници навлязох в кипналото гъмжило по улици и сборища. Гърмяха музики, точеха се безкрайни шествия с плакати и червени знамена, възбудени оратори размахваха ръце и пламенните им слова се губеха сред празничната глъчка в шум.

Първите дни бях като замаян и не можех да се опомня. Радостта ми стискаше гърлото и в очите ми

напираха сълзи. Искаше ми се да разцелувам де кого срещна, мили ми бяха всички хора. Ето най-после дългоочакваната победа, която бе спечелена след толкова тежки битки и страдания. Ето я свободата, изгряла из нашите сбъднати мечти и обагрена с кръвта на безброй незабравими борци. Сега край мен шумеше сякаш някакъв отприщен поток, чиито вълни събаряха всякакви прегради. И започна да се чува все по-често скъпата дума „другарю“, произнасяна с трепет и доверие към човека. По уличните кръстоски стегнати руски девойки размахваха сръчно байрачета, в пивниците се лееше вино от забравени през бомбардировките бъчви, в ранната есен преливаха животворните сокове на непознат цъфтеж.

След първото празнично опиянение аз се озовах в редиците на ония, които запретнаха ръкави да изграждат новия живот. И да си призная, трудно беше отначало нашето съзидателно дело, много камънак и плевели трябваше да се чистят. Да не говорим за разните там фашисти, фабриканти, наследствени богаташи и тям подобни буржоазни какавиди, които надничаха враждебно из разкъсания пашкул на довчерашното си благополучие — тяхната омраза и съпротива бяха обясними. Но имаше обикновени трудови хорица, които трепереха за двустайното си апартаментче (някой беше казал, че частна собственост не се признава) и тайно проклинаха народната власт. Други пък въздишаха по загубеното минало само защото патриархалният им бит бе дълбоко разстроен от липсата на кисело зеле и камби за туршия. На всичко отгоре двете три злобно задъхани вестничета засилваха смута в колебливите души, а някои чужди радиостанции открито призоваваха към бунт и обещаваха на верующите незабавна помощ от американските ангели-спасители.

В тъмните нощи прозорците на партийните клубове светеха като будни очи и ние бяхме постоянно нащрек.

— — —

Като привикнах да гледам срещу светлината, забелязах около себе си много непознати хора — все строители на новия живот. Някои се изкачваха бързо към върховете на властта и заемаха високи постове.

Аз не се учудвах на служебния им възход, мигар можех да познавам от нелегално време всички партийни другари и да съдя за техните качества — кой бил партизанин, кой ятак, концлагерист или таен функционер с особени заслуги. Освен това в редиците на партията непрекъснато прииждаха нови членове, които се оказваха отдавнашни наши съидейници, мъченици на фашисткия терор, братя и братовчеди на загинали в борбата герои.

Аз работех в едно обществено учреждение, чийто Началник беше тъкмо такъв неизяснен за мен човек. Пиша „Началник“ с главна буква не само защото той играеше командна роля в учрежденското всекидневие, но защото цялата му внушителна фигура напомняше главна буква и дори ушите му, дори пръстите на ръцете му също приличаха на главни букви.

Кой беше нашият Началник Аргир Наумчев и отде беше дошъл? Едни разправяха, че в миналото той изпълнявал важни партийни поръчения, други шушукаха, че в къщата му заседавал централният комитет, трети уверяваха, че се завърнал от Съветския съюз, където бил забягнал след Септемврийското въстание. Разбира се, нито едно от тия твърдения не можеше да се докаже, но имаше нещо наистина безспорно: Началникът беше закрилян от някаква тайнствена сила, която го правеше неуязвим. За да завърша тая бегла портретна скица, ще добавя, че лицето на Аргир Наумчев изглеждаше някак мъгляво, без профил и без анфас, и че пространството между шапката и шията се изпълваше от един сив пихтиест образ, който постоянно потрепваше, както трепти нажеженият въздух на някой комин.

Дните минаваха, частният сектор постепенно угасваше и под спасителния купол на нашето учреждение прелитаха като подгонени птички не само най-близките роднини и приятели на Началника Наумчев, но и неговите по-далечни сродници и познати. Така учреждението се оживи от интимно чуруликащи гласове, позатопли се от непринудена сърдечност и заприлича на приятно пламтящо семейно огнище. И все пак роднините и близките на Началника не бяха толкова многобройни, за да заемат всички служби, та той се виждаше принуден да назначава и чужди

нему хора. Но докато „чуждите“ минаваха през кадровата цедилка и представяха всякакви документи за благонадеждност, протежетата на Наумчев сядаха направо край служебните маси и никой не им диреше сметка за миналото. И да не мислите, че тия глезени началнически фаворити вършеха някаква работа? Те само опипваха пулса на работното време, като поглеждаха постоянно часовника, за да изхвръкнат по-скоро навън, размайваха се от стая в стая и спореха кои американски цигари са за предпочитане — „Лъки Страйк“ или „Кемел“. И чудно беше наистина защо нашето учреждение трябваше да се огражда с пропуски, когато най-близките хора на Началника се бяха разположили вътре в самите канцеларии и се забавляваха с ядовити вицове против народната власт.

— — —

Загатнах за пропуските, та ми идва наум какви непристъпни крепости бяха нашите учреждения в първите години след освобождението от фашистко робство. Да оставим настрана по-важните министерства и служби, които действително се нуждаеха от засилена охрана и бдителност, но какво да кажем например за Метеорологичния институт или за някаква си дирекцийка за фолклорни изследвания? Като изключим градската минерална баня и някои увеселителни заведения, навсякъде другаде се влизаше с пропуски.

Тогава при входа на всяко учреждение имаше будка с по един мрачен цербер, който те оглеждаше недоверчиво, искаше ти документ за самоличност и вписваше безкрайно бавно върху някаква пропускна бележка името ти, професията, адреса и точния час на посещението. След като те регистрираше, същият цербер откъсваше получетливото копие на пропуска и те отправяше с него към учрежденските лабиринти. Понякога се случваше да се изкачиш чак на петия етаж (повреденият асансьор стоеше заклещен между етажите с провиснали като смокове кабели), да обиколиш тая или оная канцелария и като слезеш до долу, да разбереш, че си забравил да завериш пропуска — и хайде пак се

качвай нагоре по стълбите, и пак се явявай някак гузно в канцеларията, за да ти разпишат проклетата му хартийка. Но друг път се случваше и нещо още полошо. Посетителят просто загубваше тая хартийка и където и да я търсеше, както и да обръщаше джобовете си — никъде не можеше да я намери. И ето че церберът при входа настръхваше като ранен звяр, смяташе се за измамен и пращаше нещастния гражданин при разни началници и подначалници да изяснят случая, докато най-сетне посетителят успяваше да се изскубне из лапите на учреждението.

Такова беше и нашето учреждение и в него освен пропускна будка имаше и голяма зала за събрания, в чието дъно се намираше грижливо подреден червен кът с няколко саксии буйно цъфтящ аспарагус. Между саксиите с аспарагуса изпъкваше грамаден глинен бюст на нашия партиен вожд Властелински, а върху надиплената червена драперия на стената блестеше широка златна рамка, из която се подаваше пак същият образ — вече в портретно преображение.

— — —

Голям портрет на другаря Властелински бе окачен и в кабинета на Началника Аргир Наумчев — точно над главата му — и тоя респектиращ образ бдеше и го окриляше във всекидневните му служебни занимания. Портретът не беше познатото фотографско копие, което се среща във всички червени кътове и началнически кабинети, а оригинална художествена творба с маслени бои, откупена на една изложба лично от Началника. С вдъхновен замах художникът бе успял да изобрази в кървавочервено озарение внушителния облик на вожда и да предаде върху платното духовния триумф на силната личност.

Аз няма да говоря за другаря Властелински, чиято биография е добре известна на всеки гражданин на републиката. Тук вниманието ми ще бъде изцяло насочено към Аргир Наумчев, израсъл в сянката на вожда и сам превърнат в негово далечно подобие.

От човешките страсти най-силно бе развита у Началника любовта към народа и тая страст се изливаше неспирно из устата му в шумен словесен водопад.

От хилядите думи, които той изговаряше в събрания, в делови напътствия и служебни обяснения, думата „народ“ бе произнасяна най-често и беше, тъй да се каже, сърцевината на всяка негова мисъл. Но във всекидневния живот Наумчев избягваше досега си с народа и предпочиташе да се движи навсякъде с блестящата си черна кола, като се снотайваше зад сините й перденца.

Началникът се радваше най-непринудено на своите всестранни способности и по примера на вожда (все във връзка с въжделенията и интересите на народа) не правеше засечка по никой въпрос. Тоя горящ от инициативи мъж управляваше учреждението с такава самонадеяност и безстрашие, каквито днес рядко се срещат на служебното поприще. Но тогава беше времето на неограниченото пълновластие и той движеше корабното кормило, без да се вслушва в чуждото мнение, без да търси помощта на учрежденския колектив.

А колективът все пак съществуваше и трябваше да играе някаква роля. Затова Началникът Наумчев направи от него податливо за месене тесто, което приемаше в ръцете му всякакви форми. За членове на партийното бюро се избираха все послушни и угодни нему другари, а в профкомитета влизаха най-близките му роднини. Така се създаде оная безметежна атмосфера, сред която тайно пълзяха интригите и службогонството.

Разбира се, в нашето учреждение имаше и служители, които с безшумна упоритост въртяха колелото на служебната машина. Благодарение на тия човешки мравки работата вървеше и понякога дори достигаше височини в диаграмата на общото съревнование. Но Началникът представяше плодовете на задружния труд като своя лична заслуга и изтъкваше само собствените си усилия за постигнатия успех.

— — —

За всекидневна употреба Аргир Наумчев си бе изработил свой партиен устав, според който делеше членовете на учрежденската партийна организация на

няколко категории: от партийци екстра категория до партийци най-ниско качество.

За партийни членове екстра категория той смяташе другарите, които никога нямаха собствено мнение и дигаха послушно ръка при всяко предложение на партийното бюро. Към същата категория Началникът причисляваше и ония, които по най-незначителен повод избухваха в неудържимо скандиране името на вожда (Вла-сте-лин-ски!). Когато любимото име се скандираше, Наумчев тайно оглеждаше членската маса, за да установи не само степента на спонтанния ентусиазъм, но и подозрителната въздържаност на някои мълчаливци. В същото време сам той пляскаше шумно ръце и даваше тон на приветствията с ликуващия си дискантов гласец:

— Вла-сте-лин-ски! Вла-сте-лин-ски! Вла-сте-лин-ски!

Към по-долните категории партийци спадаха обикновено другарите, които изказваха открито мнението си, заклеймяваха нередностите и дори се осмеляваха да критикуват своеволията на Началника. Без да губи самообладание, Наумчев приемаше с благодушен израз на лицето отправяните срещу него критики, а после прескачаше до някой партиен кабинет и там нашепваше на нечие висшестоящо ухо (често пъти и на ухото на самия вожд Властелински) всякакви клевети и злословия за „фракционната групичка“ в неговото иначе марксически кристално учреждение. И последиците от тоя началнически шепот не закъсняваха да се проявят. Оклеветените другари, които бяха дръзнали да критикуват Наумчев, се подлагаха на безкрайно обследване, започваше се някакъв почти химически анализ на техните изказвания и мнозина увисваха на косъма на „последното предупреждение“.

— — —

Партията ме беше възпитала да гледам истината в очите и да горя в непримирима борба с користолюбието и покварата, покълнали тук-там из нейните редици. Като всеки човек безспорно и аз имах свои слабости, но те бяха по-скоро неволни прояви на необуздания ми и избухлив характер и, струва ми се, не хвърляха петно върху чистотата на партийния морал. Може

би някои ще ме обявят за наивен идеалист, други ще ме нарекат фанатик, но така ни учеха някога ония самоотвержени другари със светли сърца, които падаха простреляни от полицейските куршуми или отиваха към провисналата примка на бесилката с песента за Хаджи Димитър.

Такова партийно възпитание не се харесваше никак на Аргир Наумчев и той побърза да ме причисли към неблагонадеждната „фракционна група“. Аз често вземах думата по събрания и все се случваше така, че неминуемо изтъквах грешките и недостатъците на тоя или оня началнически любимец, а понякога отправях по някоя стрела и към самия Началник. Веднъж, на излизане от събрание, където бях засегнал болезнено такъв един негов фаворит, Наумчев се изравни с мен и ми подхвърли:

— Зелен си ти, Гошев, и много работи още не са ти ясни. И на всичко отгоре обичаш да се заяждаш.

— По-добре да съм зелен — отвърнах аз, — отколкото да изглеждам узрял, а пък отвътре да ме яде червеят.

— Внимавай да не се препънеш, както много знаеш — закани ми се неопределено той и отмина.

В такива търкания и разправии минаваше нашето чиновническо всекидневие, украсено с пламенни лозунги, но вълнувано от подмолни амбиции за надмощие и от суетните канцеларски домогвания за настаняване в по-хубава стая, за подмяна на килима, на писмената маса, на настолната лампа и дори за присвояване на някоя чужда пепелница или кошче за смет. Наумчев беше ревностен разпоредител в тия неспирни преустройства и обзавеждания и лично нареждаше на кого каква закачалка или етажерка да се отпусне. По негова заповед килимът с червените фигури от стая № 12 бе прехвърлен в стая № 7, а доста похабеният и излинял килим със зелените шарки от стая № 7 пък бе даден на стая № 12. Заради смяната на килимите между обитателите на двете стаи възникна остра вражда, която постепенно прехвърли границите на личната неприязън и се превърна в затаено саботиране на взаимните служебни отношения.

А в това време животът извън стените на нашето

учреждение се преобразяваше със замайваща бързина. На мястото на довчерашните прихлупени бакалнички с прашясали рафтове и мишо цвъртене изникваха просторни магазини, изпълнени с никелов блясък и радиомузика, по улиците безшумно се носеха луксозни автобуси и тролейбуси, вечерите се озаряваха от млечнобели флуоресцентни лампи, край развалините от бомбардировките зеленееха площадки, огласяни от весели детски викове. Отприщените народни сили градяха заводи, заличаваха синорите и разораваха земята в обща нива, из която ехтеше припряното пукотене на трактори и комбайни, а пеещи бригади от крилатата наша младеж хвърчеха с камиони, взривяваха скалите и отваряха пътя към бъдещето.

— — —

Но в тия дни на всенароден подем се разля някаква тъмна вълна на недоверие и гнет и някои заслужили другари, участвували смело в антифашистката борба, бяха обявени за врагове на народа. Почти върху всички тежеше позорното обвинение, че били агенти на чужда държава, а имаше и такива, които вършели саботаж пак под чужда повеля. Аз познавах отблизо някои от тях, знаех всеотдайната им преданост към партията и затова, когато чух за тяхното вероломство, помислих си, че тук има някакво трагично недоразумение. Но нима можех да се съмнявам в думите на вожда Властелински, който разобличаваше открито предателите? Неговият внушителен глас гърмеше за сурово възмездие и по градове и села, по заводи и учреждения се свикваха събрания, в които се заклеймяваха народните изменници.

Нашето учреждение също бе обхванато от тревога. Аргир Наумчев възхваляваше любимия вожд за неговата бдителност и жигосваше с яростни слова чуждата агентура у нас. И ние гласувахме с чиста съвест предложената резолюция, защото бяхме убедени, че браним партията и народа от злокобното съзаклятие.

А вълната на недоверието ту отливаше, ту приливаше и от време на време изхвърляше на слънчевия бряг на нашия живот по някой нов предател.

— — —

Един ден нашият партиен секретар ме срещна по стълбите на учреждението и ми каза:

— Добре, че те видях. Моля те, ела след работа горе в стаята ми.

Отидох при него в уговорения час. Бяхме само двамата. Той дълго заекваше и не се решаваше да открие защо ме е повикал, после съвсем предпазливо подхвърли, че от известно време съм правел впечатление с антипартийното си поведение.

Попитах го в какво точно съм се провинил.

Той се почеса зад ухото. Имал съм анархистични прояви, не съм се сработвал с другарите, отправял съм към тях неградивни критики, подронвал съм авторитета на Началника, бил съм черноглед сектант — изобщо с всички свои изказвания съм рушал единството на партийната организация и съм спомагал да се създават в нея фракционни настроения.

Нашият партиен секретар беше добър, но безхарактерен и мекошав човек, склонен да се нагажда към мнението на началството. Затова аз направо го попитах дали той не иска да ми внуши какво мисли за мен Началникът Наумчев.

Секретарят се изчерви и поклати глава:

— Не, такова е убеждението на всички членове от партийното бюро. Вчера ние обсъдихме твоето досегашно държане и решихме да ти окажем необходимата другарска помощ.

— Е, и какво решихте?

Партийният секретар примигна някак неловко и рече:

— По препоръка на бюрото, другарю Гошев, в едно от близките събрания на нашата партийна организация ти ще трябва да станеш и открито и честно да признаеш, че ти е поникнала опашка.

— Какво? — извиках смаян аз.

— Да, за да отхвърлиш от себе си всякакви понататъшни подозрения във фракционни забежки, ти ще трябва да заявиш, че ти е израснала опашка.

— Но вие се подигравате с мен, другарю Върбинов! Възможно ли е да има човек с опашка?

— Възможно е, дори е съвсем естествено в известни случаи да се явява у човека опашка — отвърна невъзмутимо той. — И после — няма какво да приказвам повече. Бюрото ти препоръчва да се съгласиш, че имаш опашка, и туй то! Ти си стар партиен член и знаеш по-добре от мен какво значи дисциплина.

Сърцето ми биеше до пръсване. Усещах, че се задушавам.

— Пощадете ме и не искайте от мен такива признания! — упорствувах аз. — Преди всичко, кой ще повярва на тая нелепица?

Но партийният секретар настояваше с необичайна за мекия си нрав твърдост:

— Ти признай, пък по-нататък не се интересувай дали ще ти повярват, или не. Най-после никой няма да те съблича и да проверява дали наистина имаш опашка.

— Не, вие не бива да ме унижавате с такива обидни предложения! — бунтувах се аз.

— Другарю Гошев, тук няма нищо обидно — каза успокоително партийният секретар. — Все пак по-добре е да признаеш, че имаш опашка, и да си партиен член, отколкото да твърдиш, че нямаш опашка, и да бъдеш изключен от партията за неподчинение! Помисли си върху тия две възможности.

— — —

Гоголевият Попришчин говори, че Луната била направена в Хамбург от един куц бъчвар и че на нея живеели не хора, а само човешки носове.

Но брътвежите на Попришчин са бълнувания на луд човек, а нашият партиен секретар беше съвсем нормален, когато ме увещаваше да призная, че ми е израснала опашка.

Що се отнася до мен, аз съм дълбоко убеден, че човек произхожда от маймуната, за което свидетелствува не само пълното сходство на тяхното зародишно развитие, но така също и удивителната прилика на редица техни особености. Човекообразните маймуни са двуноги и двуръки, както хората, и дланите на ръцете им са нарязани с линии, напомнящи линиите на човешката длан. Наистина тялото на антропоморфните майму-

ни е обрасло с косми, но и у хората, особено у мъжете, са запазени ясни следи от косматата обвивка на техните маймунски прадеди. При това трябва да се подчертае, че и у едните, и у другите космите растат в една посока. Ако обърнем внимание на скелета, на ушните раковини, на мозъка, на дихателните и храносмилателните органи у висшите маймуни, ще открием, че те приличат поразително на същите части и органи на човешкото тяло. Но ето че стигаме до най-важната съпоставка: шимпанзето, горилата, орангутанът и човекът нямат опашка и това е най-характерната особеност, която сближава човека с нему подобните маймуни и същевременно го отличава от другите животни. В направените досега разкопки също не са открити опашки и дори зачатъци от опашки нито върху костните остатъци на питекантропа и синантропа, нито върху скелетите на неандерталеца и кръманьонеца. Следователно, липсата на опашка у човека, от най-ранните дни на неговата поява на земята до днес, доказва от какъв висш разред е човешкото същество в еволюционната верига на животинските видове, за която ни говори Дарвин.

Е, как можех тогава аз да се съглася с твърдението на нашия партиен секретар, че имам опашка? Можех ли да стигна до такова падение, което би ме принизило до най-обикновеното безсловесно и лишено от разсъдък животно?

Колкото и да обмислях, както и да анализирах думите на секретаря, все пак аз не откривах връзката между приписваните ми антипартийни прояви и необходимостта да се призная за някакъв опашат феномен. Може би това беше особен вид самокритика, измислена от Началника Аргир Наумчев, който отдавна диреше повод да ме злепостави и да се погаври с човешкото ми достойнство. Моето съмнение, че Наумчев е вдъхновител на устроената срещу мене хайка се засили още повече, когато, няколко дни след срещата ми с партийния секретар, аз отидох по работа в кабинета му.

Началникът се беше разположил в креслото под портрета на вожда Властелински като истински Буда. С дясната ръка държеше до ухото си слушалката на един от трите телефона, поставени на бюрото му, а с

лявата прелистваше една брошурка и цитираше от нея някакво безкрайно постановление или наредба. Най-сетне той завърши цитата, удари небрежно слушалката върху телефонния апарат и се обърна да поеме подадената му от мене папка.

Като прегледа и подписа набързо книжата в папката, Наумчев не можа да се стърпи и ме жегна:

— Ти, Гошев, какво пак си ритал срещу партията? Отказвал си да изпълниш решението на партийното бюро, а?

— Не мога да призная, че имам опашка! — преглътнах с мъка аз. — Партията няма нищо общо с това издевателство над мен.

Началникът не каза нищо повече. Само мъглявият му образ прие за миг по-ясно очертание и се изкриви подигравателно.

Побързах да изляза навън, за да не гледам гадното пихтиесто лице, което трептеше в ехидна усмивка.

— — —

При арести и обиски звънецът на входната врата звъни някак особено. Настойчиво и продължително. Тъй звънеше някога, тъй прозвъня и в оная ранна лятна утрин, когато двама оперативни работници от Държавна сигурност дойдоха у дома, обискираха грижливо стаята ми и ми предложиха да изляза с тях.

Навярно хазайката ми се досети, че ме арестуват (тя имаше остър усет към подобни произшествия), но жената на счетоводителя от съседния апартамент положително нищо не разбра, когато ме срещна на стълбите.

Спомням си и досега тая среща. Аз слизах надолу, следван от двамата другари, а съседката се качваше с голяма порцеланова паница, пълна с кисело мляко. Като ме видя, тя се развика с присъщото си простодушие:

— А, другарю Гошев, с пълно ви срещам, днес ще ви върви!

— Сигурно ще ми върви — усмихнах се горчиво аз и отминах.

Затвориха ме в една тясна стаичка с дървен нар до стената и с желязна решетка на прозореца и цяла

седмица никой не ме потърси. Само три пъти дневно един навъсен пазач ми носеше храна и ме извеждаше до умивалника и клозета. Опитвах се да го заприказвам, за да хвана някаква нишка в тая неизвестност около себе си, но пазачът изглеждаше глухоням и не ми отговаряше.

Какви ли мисли не ми минаваха през главата, особено нощем, като лежех на нара и гледах в тъмното с широко разтворени очи. Отначало аз смятах, че ще полежа някой и друг ден, докато се изясни недоразумението, и след това ще бъда освободен. Но после в мозъка ми се промъкна неспокойното подозрение дали арестуването ми всъщност не е продължение на оная глупава история с опашката.

На осмия ден вечерта ме отведоха при следователя и аз наистина трябваше да чуя най-чудовищното обвинение, което можеше да ми се отправи. Без да подбира думите и да демонстрира ловкостта на котката, която си играе с уловената мишка, следователят пристъпи направо към обвинението — очевидно, за да ме порази с внезапността на удара. И тук трябва да отбележа, че той постигна целта си. Аз слушах потресен равния му и бездушен глас и всяка негова дума се забиваше мъчително в съзнанието ми.

Сега вече не се изказваше съмнение дали изобщо имам опашка, а се установяваше безспорният факт, че опашката ми се появила преди толкова и толкова години и че аз грижливо съм я укривал от партията. Като последица от това мое притворство и двуличие идеха по-нататъшните ми провинения. През еди-коя си година аз съм бил завербуван за агент на еди-кое си чуждо разузнаване и оттогава не съм прекъсвал връзката си с неговия резидент, редовно съм се срещал с тия и тия лица и съм посещавал някаква бивша придворна дама, която ми давала инструкции и пари (дори ми подарила и сервиз за чай!) и на която пък аз съм предавал събираните от мен шпионски сведения. Всички тия данни се подкрепяха с точно означени дати, имена и други изобличителни подробности като чайния сервиз и прочее.

На края следователят ме измери с презрителен поглед и ме предупреди, че всеки опит за отричане на посочените престъпни деяния само би отегчил положението ми, докато при една чистосърдечна изповед съм можел да разчитам на снизходителна присъда. И той се сви като паяк на стола си, очаквайки да чуе моите самопризнания.

Но аз дълго не можех да дойда на себе си и стоях като вцепенен, без да промълвя нито думица. И най-страшното беше не самото обвинение в шпионаж, а студеното спокойствие, с което следователят ми приписваше това обвинение. Значи, аз бях отдал младостта си и най-чистите си пориви в служба на партията, бях носил доблестно нейното светло знаме в най-лютите битки, а сега се оказваше, че същата тая партия не ме познава и ме клейми като най-долен предател. Нима можеше да има по-тежък удар от такова подозрение в измяна?

За да се покаже добър познавач на човешката душа, следователят се раздвижи на стола и със същата студенина заяви, че разбира напълно всичкия смут на разобличената ми съвест и че аз ще бъда повикан отново, след като осъзная безсмислието на всяка съпротива.

И от тая вечер се заредиха нощи на безкрайни изпитания, през които аз все по-слабо чувствувах действителността и се пренасях в някаква далечна неосезаема пустота. Там нямаше побоища, нямаше разтърсване с електрически ток и забиване на клечки под ноктите, както при някогашните фашистки разпити — имаше само светлина и безсъние.

По цели часове в лицето ми светеше някаква лампа и мозъка ми дълбаеха все едни и същи въпроси. Следователите се сменяха, оставаха непроменени само вцепененото ми тяло, лампата и въпросите.

Имаше дори такъв въпрос: защо съм останал жив, а не съм бил обесен след оня провал, по който бях осъден на доживотен затвор? И тоя въпрос ми задаваше пак тъй ледено пресметливо някакъв уж партиен другар, който, вместо да ми съчувствува, че съм се изплъзнал от бесилката, съвсем недвусмислено ми отправяше спокойния намек за сътрудничество с полицията.

Някога аз напрягах всичката си съпротивителна сила и устоявах на изтезанията, защото бранех делото и честта на партията от нейните врагове. Сега

постепенно отпадах, защото ми се внушаваше да приема лъжата и безчестието пак в името на партията. Гласът на следователя ломеше частица по частица моята твърдост и най-сетне аз не издържах.

Аз рухнах и признах клеветата за истина.

— — —

Въпреки уверенията на следователя, че самопризнанието ми ще облекчи моята участ, аз бях осъден отново на доживотен затвор — тоя път вече не от фашистки съд, а от наш.

Когато отидох в затвора, аз видях там и други опашати партийци, съдени в различно време, но все като предатели и съзаклятници. Едва сега ми стана ясно, че всички тия хора са такива народни врагове, какъвто бях и аз, и че тяхната опашка беше също тъй измислена, както и моята. И дълбоко у мен се надигна разкаяние и погнуса при спомена, че аз бях вярвал в натъкмените престъпления на тия другари и бях скандирал с тъпо упорство, като някакъв бездушен автомат: „Смърт на пре-да-те-ли-те!“

Понякога си задавах въпроса: кое бе накарало партията да опозори и да изхвърли от своите редици толкова предани и изпитани в борбата другари? Дали самата тя не бе повярвала в тяхното предателство и в законната си самоотбрана не бе принудена да реже живи късове от своята плът?

На тоя въпрос един вътрешен глас ми повтаряше настойчиво: не, партията не е виновна за издевателствата, вършени от нейно име. Виновно беше всепоглъщащото самовластие на вожда, което създаваше атмосфера на мнителност и недоверие. И тая атмосфера пораждаше злословията, доносите и клеветите, в чиято лепкава мрежа незнайни осведомители вплитаха и омотаваха набелязаната жертва.

Аз чувствувах с всяка клетка на тялото си, че такъв анонимен клеветник и мой зложелател беше Началникът Аргир Наумчев, и все пак нямах никакви доказателства, че тъкмо той бе нагласил цялото гнусно обвинение срещу мен. На пръв поглед всичко у него излъчваше някаква първична простота и благодушие и аз никак не бих се изненадал, ако някой ден той дойдеше в затвора да ме

посети и да ми донесе цигари и локум, да изкаже съжаленията си за сполетялата ме беда и да ми пожелае кураж. Но аз също тъй не бих се учудил, ако тоя наивен добряк, след като се върнеше от затвора, вземеше късче бяла хартия и с подправен почерк надраскаше някой анонимен донос по мой адрес, за да ме набеди например, че съм отправял закани към народната власт и лично към другаря Властелински. Ето, такъв добре изпечен подлец, емайлиран с наивност и добродушие, беше Началникът Наумчев и макар че аз не можех да докажа участието му в моето оклеветяване, един сигурен инстинкт ми подсказваше, че той е едничкият виновник за всичките ми злощастия. А по времето на вожда Властелински хора като Наумчев се срещаха доста често и се разпореждаха безнаказано със съдбата на човека.

В затвора излежаваха присъдите си всякакви закононарушители. Тук имаше непримирими врагове на властта, заговорници, диверсанти и истински шпиони (по-опасни от нас), търговци на злато и чужда валута, отчетници и касиери, прогуляли народни пари с весели компании, извратени типове, вулгарни убийци, крадци с взлом и трамвайни джебчии, с една дума — най-пъстър асортимент от всякакви мошеници и злосторници.

Сред тая престъпна сбирщина живеехме и ние, „чуждите агенти“, „изменниците на партията и родината“, и тъмничната управа беше особено строга към нас, защото ни смяташе за отстъпници, които се бяха погаврили с народното доверие.

Аз няма да се спирам подробно на живота ми в затвора, където прекарах цели шест години. Няма да правя трагедия от неусетното побеляване на косата ми, нито ще говоря за парливото чувство на обида и безпомощност, което понякога изостряше нервите ми до полудяване. Ще кажа само, че затворническите стени не бяха толкова дебели, за да не пропуснат ехото от външния свят. Освен това при нас попадаше сегиз-тогиз по някой нов „народен враг“ и от него ние научавахме вълнуващи новини за оня градивен кипеж, който бе обхванал страната.

И тогава нашата болка ставаше още по-мъчителна, защото ние, „предателите“, по нечия зла воля бяхме

изхвърлени в тая кална яма на позора и бяхме лишени от възможността да влеем силите си във великия народен градеж.

— — —

Веднъж до нас стигна новината, че между многото заводи бе изникнал и един завод за производство на гипсови бюстове. Това необикновено предприятие работело непрекъснато на три смени и с вдъхновеното участие на цяла бригада ентусиазирани скулптори пресъздавало образа на вожда Властелински в хиляда гипсови отливки. Кипяла снежнобялата гипсова каша, пълнела многобройните калъпи и на края на конвейерната лента излизали прекрасни бюстове, които се разпращали по всички краища на страната. Тия стандартни кумири украсявали училища и канцеларии, магазини, ресторанти и аптеки, гари, болници и кооперативни стопанства, лесничейства, конезаводи и краве ферми. И постепенно гипсовите двойници на вожда Властелински навлизали в парковете и градините, явявали се сред природата, прониквали в туристическите хижи.

Започваше седмата година на моята затворническа неволя, когато по думите на очевидци гипсовите бюстове на вожда Властелински покрили цялата страна и се възкачвали вече по планинските върхове. Но тъкмо тогава партията, която дълго търпяла деспотичното самовластие на своя вожд, неочаквано издигнала коравата си десница и спряла тоя неудържим възход към висините. И скоро надлъж и нашир по страната се разнесъл трясък на разчупени идоли, както се пръскат със звънко ехтене ударените от тояга грънци.

От предишното величие на Властелински не останало нито помен. Лишен от притегателната сила на разрушените кумири, от верността на довчерашните си поклонници и от благоразположението на народа, той се превърнал в обикновен човек, изоставен и забравен от всички. Прибрал се Властелински в родното си село, затворил се в бащината къща и когато му дотягало да седи под прихлупения покрив, излизал сред широкия двор и присядал на един повален дънер. Неизброим мравуняк пъплел в нозете му и може би той

се е заглеждал в това мравешко гъмжило, може би е виждал как някоя мравка мъкне свръхсилите си много по-голяма от нея клечица, а после изведнъж се прекатурва под тежината на товара си и друга мравка грабва клечицата и почва да я влачи нанякъде. И високо в синьото небе плували пухкави облаци като гигантски призрачни лебеди и не забелязвали нито мравките по земята, нито човека, който седял сред селския двор.

— — —

Топъл пролетен вятър облъхна земята, прелетя край затвора и размрази сърцата на тъмничарите. Чувствуваше се, че е настъпила някаква промяна, сякаш в тежката затворническа атмосфера, напоена с влага и мухъл, бе проникнало едва уловимо люляково ухание.

Един ден в началото на април директорът на затвора ни повика в канцеларията си и ни съобщи, че се получило нареждане да бъдем освободени. Делата ни били ревизирани и се установило, че никой от нас никога не е имал опашка, нито е бил изменник на партията, нито е бил шпионин и враг на родината. Допуснат бил груб съдебен произвол, изграден на клеветнически доноси, на лъжливи свидетелски показания и на изтръгнатите от нас самопризнания. С нашето освобождаване се възстановявала социалистическата законност, а в скоро време предстояло и пълното ни партийно реабилитиране.

Шестте години затворническа мъка оставаше в прашните папки на съдебния произвол, в дълбоките бръчки на лицето ми и в побелялата ми коса. Аз навлязох отново в светлия простор на нашата преобразена действителност и отначало, докато свикна със забравеното всекидневие, всичко ми се струваше някак ослепяващо, необикновено шумно и весело. Колко неща се бяха променили през годините на отлъчването ми от тоя благодатен и многолик живот! Нови многоетажни сгради, нови паркове и площади, нови улични надписи и витрини, нови човешки лица — всичко това се въртеше в пъстър калейдоскоп пред очите ми, които доскоро гледаха само сивата затворническа пустота.

Изправен на нозете си сякаш след тежка болест, аз усещах животворния прилив на окрилящи сили и кръв-

та ми биеше в жилите като огнена струя. Но мнозина от моите стари другари и близки ме отбягваха все още като заразно болен и се пазеха от всякакъв досег с мен, защото никой не беше убеден в моята невинност, пък и всеки предпочиташе да стои по-настрана от човек, който до вчера е лежал в затвора като народен враг. И докато аз бях окръжен отвсякъде с недоверие и боязън, един от моите бивши колеги в учреждението, където бях работил, неочаквано прояви топло човешко чувство и отзивчивост. Той беше открит и честен защитник на правдата, познаваше ме добре и очевидно не бе повярвал клеветническото обвинение срещу мен.

От него аз научих любопитната подробност, че с постепенното възкачване на Властелински към висините Аргир Наумчев умножавал и бюстовете му в учреждението, като украсил с тях всички площадки и коридори. Но веднага след развенчаването на Властелински Началникът се явил с грамаден чук в ръката и лично изпочупил гипсовите двойници на низвергнатия партиен вожд. Наумчев проклинал възмутено довчерашния си покровител и се представял за дълготърпелив страдалец на неговите своеволия. Той унищожил не само гипсовите бюстове, но смъкнал от кабинета си и грамадния рисуван портрет на Властелински, като закачил на негово място по-скромния образ на великия Ленин. Въпреки тая канцеларска съобразителност обаче Аргир Наумчев не можал да запази командното място под заветния портрет. Скоро той бил снет от високия пост и преместен в някакъв институт — разбира се, пак като шеф, но вече с по-ограничен обществен авторитет. Сега Наумчев седял в по-малък кабинет, барикадиран зад сигурните и внушаващи вечно доверие образи на Маркс и Енгелс, отново говорел за народа и разпределял килимите и закачалките по стаите. И в това учреждение прелетели някои от познатите роднински пчелици и животът там се въртял с приятно бръмчене, като старинния чекрък на добрата магьосница.

— — —

Един ден, както вървях по една от шумните улици, пред мен неочаквано се изпречи Аргир Наумчев като обикновен пешеходец — нямаше я вече колата с перденцата.

Беше късно да избягна срещата — той ме забеляза и цялото му пихтиесто лице се разля в познатата угодническа усмивка.

— О-о-о, Гошев, живи бяхме да се видим отново! — извика той и разтърси силно ръката ми. — А бе чувам, че са те пуснали, а ти не благоволяваш да се обадиш!

Измънках нещо за оправдание и се опитах да отмина.

— Накъде си тръгнал? Хайде, ще дойда да те поизпратя малко.

И Наумчев ме хвана дружелюбно подръка и тръгна с мен, без да се страхува, че ще го види някой.

— Ех, братче, да знаеш само колко съм тичал, за да те спася, представа нямаш — говореше възбудено бившият ми шеф. — Ходих чак при оня тип Властелински да го моля за тебе. „Невинен е, казвам, човекът, познавам го по-добре от себе си и гарантирам с две ръце за него. Не е способен той на предателство, казвам, и не може да бъде шпионин.“ А Властелински знаеш ли какво ми отговори? „Вие, казва, Наумчев, си гледайте работата и не се занимавайте с ходатайства. За Гошев, казва, положително е установено, че е враг и шпионин, и аз не мога нищо да направя.“ Тъй ми отговори велзевулът му с велзевул — не можел нищо да направи! — И като въздъхна страдалчески, Наумчев каза: — Страшно беше онова време, братче. Слава богу, че правдата възтържествува и сега всички можем да дишаме свободно!

Почувствувах как кръвта нахлува в главата ми и пред очите ми притъмнява.

— Но вие бяхте близки с Властелински! — извиках със задавен глас. — Защо сега го наричате „тип“ и „велзевул“?

Наумчев се спря и ме изгледа учудено.

— Кой, аз ли? Вятър близки! — опъна се той. — Що съм патил аз от него, душата ми знае. По едно време насмалко щяха и мене да бутнат в дранголника като враг на партията, ама нейсе. Имали са късмет жената и децата.

— А помните ли с какво въодушевление скандирахте името му и карахте и нас да го повтаряме до премаляване? — продължавах със злорадо упорство аз. — Помните ли как откупихте от изложбата портрета му и го окачихте като чудотворна икона в кабинета си?

Без да се смути от думите ми, Аргир Наумчев се ухили цинично и прошепна на ухото ми:

— Скандирахме, братче, не до премаляване, а до втръсване, за да го сгромолясаме по-скоро. И зад портрета му се криехме, за да отървем кожата. Тактически ходове, кво ще кажеш, а?

Бяхме стигнали до една градинка, където лесно можехме да турим край на нашата тягостна среща.

Наумчев ме изпревари.

— Ти си си все същата дрaка, Гошев, не си престанал да се заяждаш — рече меко той и погледна часовника на ръката си: — Аз ще трябва да се връщам. Радвам се, че те видях. Пък ти намини някой ден към мене. Аз ръководя сега Института за борба с житната главня. Работим за народа, братче, и тъй ще си умрем на поста. Ела при нас, все ще ти намерим някоя службица, няма да те оставим така.

И на сбогуване Наумчев отново ми стисна доброжелателно ръката, но в присвитите му очи проблеснаха зли искрици.

— — —

Настъпиха чудни пролетни дни. Привечер залязващото слънце се топеше на хоризонта и хвърляше бакрен отблясък по белия цвят на дърветата. Из въздуха се носеше замайващо ухание, невидим акордеон разплиташе в далечината игриви звуци.

Аз седях в парка и често си мислех: кому са потребни такива кадри като Аргир Наумчев, които все още се мяркат тук и там?

Да, тия човекоподобни плевели с неясни сиви образи не са изчезнали. Те са удивително жизнеспособни и жилави, огъват се, но не загиват, нагаждат се към всякаква почва и устояват на всички природни стихии и житейски трусове, а когато бурята премине и пак изгрее слънце, те се изправят в някое потулено кътче на народната нива и продължават да вреят и да цъфтят.

Наумчев ми стисна приятелски ръката и ми предложи служба, от която нямах нужда, защото вече бях настанен на работа, но аз зная, че той е готов и сега да ми закачи отново опашка и да ме обвини в най-неподозирани антипартийни деяния. Моят някогашен Началник (пиша го по навик с главна буква) използува всеки повей на вятъра за укрепване на собственото си благополучие и анонимният донос, угодничеството и клеветата са негови неизменни оръжия за преуспяването му на житейското поприще.

Човек наистина се чуди: отде се взема тая неизчерпаема енергия у мерзавците-клеветници, които непрекъснато доносничат устно и писмено, наяве и насъне, и все пак остават неуловими? При това те нямат никакви отличителни белези на чудовища и изглеждат съвсем обикновени хора, понякога смирени и дори свенливи, но в повечето случаи общителни, симпатични веселяци, трогателни с готовността си да ти направят някоя дребна услуга, да повикат линейката за бърза помощ при нещастие, да изпеят задушевно някоя песен на именния ти ден. Мнозина от тях парадират с високи принципи и с презрението си към парите, кичат се външно с всякакви добродетели, чистосърдечно се възмущават от подлостта на другите. А дълбоко в техните помисли се зъби ненаситната алчност и сребролюбие, потулва се хамелеонското приспособяване, напира неудържимият кариеризъм и като потаен нож, приготвен за удар в гърба, проблясва коварното им настървение да злословят, да клеветят, да окачват опашки.

Но в тия пролетни дни цялата наша земя цъфти и се покрива с плодоносен цвят. И аз съм твърдо убеден, че не е далечен денят, когато могъщият крачещ екскаватор на новия живот ще застигне човешките плевели в последните им убежища и завинаги ще ги изскубне из корен.

1963

ЧУДНИЯТ СМЯХ В РАМОНИЯ

„Неотдавна в едно африканско село край езерото Виктория е избухнала епидемия от смях, която е засегнала всички двеста жители на селото.

Епидемията е била причинена от неизвестен вирус."

„Ганиън Таймс" — Акра

Дълбок среднощен покой обгръщаше далечна Рамония. Луната — голяма и жълта — ту потъваше в небесните глъбини, ту отново възлизаше над гребена на някой облак в пълното си сияние. Океанът обливаше с тих плясък брековете на Рамония и унасяше малката островна държавица в блажен сън: спяха палмите, спяха газелите и леопардите, спяха змиите и пеперудите, спяха хората. Но не всички хора.

Изведнъж в това дълбоко безмълвие припукаха пушки, затракаха картечници, затрещяха бомби. Рамонската столица Лампур настръхна в тревога. Тъмни човешки сенки пробягваха из лунния здрач, прокрадваха се край стените на къщите и след къса борба с пазачите нахлуваха в правителствените сгради.

На сутринта Рамония осъмна под щиковете на сурова диктатура. Военната хунта, възглавявана от генерал Гардубал Зуарец Табанейра, бе катурнала правителството на самовластника Хуан Оливар Чакарачат и бе взел властта в ръцете си. Самият Хуан Оливар Чакарачат лежеше в локва кръв пред портала на разкошната си резиденция, а най-верните му сподвижници се

поклащаха обесени по клоните на околните дървета. Такъв беше установеният обичай при смяната на рамонските правителства и утре, когато генерал Гардубал Зуарец Табанейра паднеше от власт, същият зловещ церемониал очакваше и него заедно с целия му антураж.

Като стисна здраво властта в юнашките си лапи, генерал Табанейра предприе редица преустройства и нововъведения, за да очисти страната от наслоените недъзи на миналия режим. Още със стъпването си върху вълшебното килимче на управлението диктаторът устрои бясна хайка срещу комунистите (в Рамония, както навсякъде по света, имаше комунисти) и едни от тях бяха веднага избити, други — хвърлени по затворите, а трети, които успяха да се укрият, бяха обявени за по-опасни от дивите зверове. Верен потомък на някогашните испански инквизитори, които изгаряха на клади еретиците и вероотстъпниците, генералът влезе в историята с кървавите си ботуши като прославен палач на хиляди рамонски свободолюбци и патриоти.

Ние нямаме възможност да изброяваме всички реформи на тоя своенравен тиранин, като задължителното посещаване на църквите и на спортните стадиони (здраво тяло — здрав дух) или забраната на свободната търговия с червени предмети (червени рози, червено зеле, вишни, мюсюлмански фесове, алени тореадорски плащове и пр.), чийто цвят неволно напомняше за трижди проклетия комунизъм и можеше да бъде използуван за противодържавна пропаганда. Тук ние ще се спрем само на едно особено важно мероприятие, което не се срещаше другаде по земното кълбо и което обезсмърти навеки своя прозорлив създател. Но преди това нека кажем няколко думи за рамонския народ, за да стане ясно на читателя защо бе необходима тая реформа.

В Рамония рамонците танцуват любимия национален танц рамона. За тях рамона е същото, каквото е за нас ръченицата, за унгарците чардашът или за аржентинците тангото. Изобщо рамонците са весел народ и не само танцуват рамона, но още от памтивека са придобили навика да се шегуват, да разказват анекдоти, да се смеят, ах, как обичат те да се смеят — волно, от все сърце, сякаш от гърлото им неудържимо се лее и прелива някакъв звънлив ручей! За рамонеца смехът е извор на жизнена сила и в тоя бодър изблик на вродено

безгрижие той преодолява всички неволи. Отнемете на рамонеца смеха и той ще залинее, ще посърне като цвете без слънце. И обратно: разтърсете го с буен, жизнерадостен смях и го хвърлете в преизподнята — смехът ще го издигне оттам на лъчистите си криле и ще го върне отново в живота.

Разбира се, в смеха на рамонците нямаше нищо обезпокоително, но генерал Табанейра, като всеки диктатор, долавяше в тоя смях опасни нотки на бунтарство и на прикрита съпротива срещу неговото всемогъщество. Затова след дълга и всеобхватна размисъл вождът на военната хунта реши да обяви смеха за държавна привилегия и един ден по всички улици, площади и обществени места на Рамония бе разлепена следната разпоредба, която имаше силата на закон:

ДЕКРЕТ

ЗА СМЕХА И ЗА НЕГОВАТА ПРАВИЛНА УПОТРЕБА

I

Пред вид на често срещаното своеволно явление, наречено с м я х, което води към разюздаване на нравите и застрашава целокупния морал на рамонския народ,

ЗАБРАНЯВАМ

под страх на най-строго наказание:

1. Смехът по лични подбуди във всички негови форми и разновидности, както и всякакво подбудителство към смехотворни деяния, като гъделичкане, представяне на комедии, водевили и фарсове, разпространяване на шеги, анекдоти, закачки и прочие.

2. Печатането и разпространяването на всякакви хумористични произведения, включително и карикатури, изобразяващи в неблагоприятна светлина видни държавни дейци и обществени ситуации.

3. Събирането на повече от двама души в места и обстановка, създаващи условия за широка публичност на поменатите смехотворни деяния.

II

От друга страна, за да се задоволи естествената потребност от безобиден смях, който е полезен за здравето, улеснява храносмилането и поддържа бодрия дух и веселото настроение на рамонското население,

ЗАПОВЯДВАМ:

4. Да се учредят на различни места в страната държавни циркове, комедийни театри и хумористични естради, за чието масово посещение да се вземат необходимите административни мерки.

5. За същата народополезна цел да се започне издаването на държавен хумористичен вестник, който да озари със смехотворните си лъчи всеки рамонски дом, без изключение.

6. За правилното провеждане на правителствената политика в областта на смеха да се създаде отделно м и н и с т е р с т в о н а с м е х а, на което се възлага изработването и изпълнението на подробен план за действие, в рамките на специален правилник.

Посочените мероприятия в точки 4, 5 и 6, осъществяващи държавната привилегия на смеха, не подлежат на наказателни санкции и се поощряват с всички средства на обществената пропаганда.

Настоящият Декрет влиза в сила от деня на публикуването му в официалния „Правителствен бюлетин".

Първообраза със собствената си ръка подписал:

Г е н е р а л Г а р д у б а л З у а р е ц
Т а б а н е й р а,
в ъ р х о в е н в о ж д н а Р а м о н и я

Тълпи от любопитни рамонци се трупаха пред разлепените обяви и оживено обсъждаха премъдрото решение на върховния вожд. И възползувани от все

още съществуващата свобода (публикуването на декрета в правителствения бюлетин се бавеше по необясними причини), всички бързаха да се посмеят на воля за последен път. Мнозина, макар и непознати, се отправяха на групи към най-близките кафенета, ресторанти и барове и там се отдаваха на задружно веселие, други, по-предпазливи, се събираха по къщите и дреха разтуха в мълчаливо пиянство, като избухваха от време на време в някакъв подмолен демоничен смях.

Но на това междуцарствие скоро настъпи краят и декретът най-после влезе в своята законна и неумолима сила.

— — —

Както и трябваше да се очаква, рамонското министерство на смеха разгърна широка дейност, макар че неговата сграда беше доста тясна и не подхождаше за такова важно учреждение. Доскоро тая постройка служеше богу за манастирска обител, в която бавно догаряха като вощеници десетина полуслепи и оглушали от старост калугери. Но когато генерал Табанейра възвести замислената от него реформа, светите отци преминаха на приют и иждивение към други църковни убежища, а тоя манастир бе набързо преустроен, за да приеме в лоното си министерството на смеха.

Разлисти се в своята първа пролет новопоникналото учреждение и младите му коренчета засмукаха жадно сокове за бъдещия канцеларски живот. Затракаха пишещи машини, зашумяха преписки, изпълни се някогашният манастирски лабиринт с началници, подначалници, секретари, съветници и всякакъв друг персонал. И странно беше, че всички чиновници на това министерство, отредени за такова жизнерадостно поприще, бяха (може би за служебна тежест и авторитет) все мрачни и навъсени люде, сякаш служеха в някакво погребално предприятие, където се занимаваха с най-тъжни обреди и траурни церемонии. Дори самият министър на смеха дон Салватор Барбоза правеше впечатление на крайно суров меланхолик, който никога през живота си не бе се смял. Но мигар по тия външни белези можеше да се съди за дълбоката вътрешна същина на човека?

Тук справедливостта налага да признаем, че поменатите труженици в областта на държавното смехотворно дело — от най-големия до най-малкия — въпреки привидната им студенина горяха във всеотдаен служебен ентусиазъм, чиито пламъци наистина не се виждаха, но хвърляха ярък отблясък върху цялата напрегната дейност на министерството.

Как се посрещнаха от широката публика държавните смехотворни мероприятия, създадени и ръководени от рамонското министерство на смеха!

На тоя въпрос ние с прискърбие трябва да заявим, че въпреки положените грижи от страна на министерските органи, въпреки блестящата организация и енергичното съдействие на полицията, която следеше за редовното посещаване на цирковите и другите увеселителни заведения и контролираше също тъй редовното получаване на хумористичния вестник „Рамонияна“ — въпреки всички тия мерки широките народни слоеве оставаха равнодушни към държавния смях. Казахме в началото на нашия разказ, че рамонците бяха весел народ и че обичаха да се смеят, но щом държавата им отне собствения смях и вместо него им натрапи заместител, те наистина започнаха да линеят като цветя без слънце и по лицата им вече не трепваше дори най-лека усмивка.

В рамонските увеселителни заведения остана да звучи само плахият и угодлив смях на дребните чиновници, треперещи за службата си, както и самодоволното и лекомислено кикотене на управляващата камарила. Но това не беше истинският човешки смях, който идеше от глъбините на сърцето.

Истинският човешки смях се наказваше със затвор, каторга и смърт.

— — —

И, сякаш за да разчупи леда на тая враждебна сдържаност, дойде събитието, което ще разкажем по-долу.

Беше една от ония прекрасни утрини, когато слънцето засиява в тънката резедава ивица между небето и океана, надига се величествено из самата вода и разтърсва огнената си грива, за да опръска крайбрежни-

те палми с пурпурен блясък — гледка, която може да се види само край китните брегове на Рамония.

Тъкмо в такава вълшебна утрин от един параход с мексикански флаг слезе на рамонска земя висок широкоплещест негър с много черно лице и с много бели зъби. През рамото си беше метнал шлифер, в дясната ръка държеше малък куфар.

От паспорта му, който бе подпечатан от рамонския граничар, стана явно, че негърът беше гражданин на доскорошната империалска колония Томбо, получила неотдавна независимост и вече провъзгласена за свободна република със свой държавен герб — разперен ястреб с три звезди над главата.

Като мина през всички митнически митарства, томбоанецът се запъти по широката пристанищна улица и след малко се озова пред скромен бар с тръстикови масички на тротоара. Той се отпусна в едно плетено кресло и когато прислужникът мулат му донесе поръчаната чаша уиски със сода, още преди да отпие поне глътка, лицето му внезапно се изкриви в нервна спазма, зениците му се разшириха и от гърлото му се разнесе глухо ръмжене. И миг след това негърът избухна в безпричинен смях и се разкиска неудържимо, за изненада на случайните минувачи, които се спираха и учудено го гледаха.

Скоро пред бара се натрупа тълпа от любопитни — моряци, рибари, продавачи на стриди и октоподи, хамали, проститутки и всякаква пристанищна сган, жадна за зрелища. И понеже непознатият продължаваше да се смее все по-буйно и неукротимо и смехът му беше противозаконен, на местопроизшествието не закъсняха да се явят неколцина униформени и цивилни полицаи.

Като добри пазители на обществения ред и опитни познавачи на всички закононарушения, представителите на властта веднага установиха съвсем точно, че негърът е дръзнал да стигне върха на забранения смях, означен в нарочната таблица като смях от десета степен.

Полицаите тутакси грабнаха безумеца, който не спираше да се киска все по-предизвикателно, и въпреки отчаяната му съпротива с ръце и крака най-сетне успяха да го натикат в пристигналата затворена кола.

— — —

При разследването на странния случай се разкри, че негърът е станал жертва на болестта „ендвара йокушека“, предизвикана от особен вирус, който напада нервните клетки и причинява истеричен смях. Симптомите на това загадъчно заболяване не бяха изяснени напълно, но гостуващият в Рамония японски професор Мицу Вакамацу заяви, че подобни истерични епидемии на смеха се наблюдавали в почти всички новосъздадени държави, освободени от колониално робство, и че причинителят на тая болест (пак по думите на същия професор Вакамацу) с право би трябвало да се нарича „вирус на свободата“.

Допълнителните сведения гласяха, че болестта е силно заразна и се предава бързо от човек на човек. За тая верижна реакция на смехотворния вирус говореше и фактът, че самите полицаи, които се бяха боричкали с арестанта и го придружаваха в колата, пристигнаха заедно с него в местното полицейско комендантство в същото неблагонадеждно състояние. Те се явиха пред своя началник, водейки смеещия се негър, като се заливаха също от смях, без да могат да обяснят какво се беше случило. И докато началникът се опитваше да проникне в загадката, неочаквано направи кисела гримаса, като че искаше да кихне, и изведнъж се разтърси от познатото поривисто кикотене. От него щафетата на смеха премина по-нататък и стремително се понесе из страната.

Напразно рамонските власти се мъчеха да издигнат преграда срещу прииждащия порой на масовата епидемия, всуе генерал Табанейра лично издаваше заповед след заповед и се заканваше на рамонския народ със запенени уста:

— Кой смее да се смее!

Но можеше ли да се окове смехът във вериги, можеше ли да се хвърли в затворите цял народ затуй, че не по негова вина бе засегнат от томбоанската епидемия?

Когато започнаха да се прилагат най-различни оздравителни методи и лекарства, някой предложи да се направят опити и с българския „Нивалин“, като изпитано средство против спазмичните явления. Но въпреки проблесналата надежда за спасение, оказа се, че

дори и чудотворният екстрат на кокичето е безсилен да угаси томбоанския смях.

Постепенно епидемията обхвана цяла Рамония. Тя проникваше дълбоко в недрата на народа и засягаше най-вече обикновените хора. Едрите тузове от богатата управляваща класа се криеха в разкошните си палати и вили и оставаха незасегнати, защото болестта се предаваше само чрез допир, а рамонските богаташи изобщо отбягваха всякаква близост с простолюдието.

И тук трябва да подчертаем интересната подробност, че простосмъртните рамонци, макар и да понасяха мъчително няколкочасовите пристъпи, все пак не се чувствуваха особено нещастни. Те дори предпочитаха свободния припадъчен смях пред оня, който бе заповядан от диктатора.

— — —

Генерал Табанейра беше много набожен човек и обичаше веднъж в седмицата да се показва на народа, като посещаваше за тая цел катедралата „Свети Бенедиктус".

Една неделна утрин той се отправи към божия дом в окръжението на многоброен кортеж, който разчистваше далече пред него пътя от разни дрипльовци и подозрителни типове. Генералът изслуша смирено празничната меса, прие благословията на самия епископ Игнасио и нареди да се пусне по една сребърна монета в паничката на всеки просяк, изправен пред дверите на храма. С чувството на добре изпълнен християнски дълг знатният богомолец се завърна в резиденцията си, подписа няколко смъртни присъди и започна да разглежда току-що полученото чуждо илюстровано списание, в което бе поместен портретът му в парадна униформа.

Но едва прелистил няколко страници, главатарят на военната хунта усети леко замайване и тутакси съвсем ненадейно избухна в гръмогласен кикот. От съседната стая мигом се втурнаха двамата дежурни офицери от охраната, ала генералът се кискаше нестихващо, блещеше очи в пространството и не можеше да каже нито дума. Нямаше никакво съмнение, че проклетата епидемия бе улучила и него и за това бе единствено виновно фаталното му увлечение да се явява сред народа.

Разтича се в паника домашната прислуга (диктаторът беше ерген и нямаше близки), а офицерите възбудено въртяха телефоните и разгласяваха поверително тревожната новина.

Само след няколко минути най-добрите рамонски лекари се озоваха в кабинета на държавния глава, пристигнаха един по един и всички министри, резиденцията бе оградена от три кордона гвардейци и се превърна в непристъпна крепост.

А генерал Табанейра се кикотеше в необуздан делириум, мяташе се като ранен звяр, удряше с юмруци по писмената си маса и по едно време, сочейки с пръст корема си, успя да промълви с изскочили от ужас очи, че в него се е вселил страшният комунистически вирус. И пак се разтърси в кошмарния си припадък клетникът, и пак закънтя гръмливият му смях.

Лекарите се събраха на консилиум и заговориха по латински, и както говореха ванитас-манитас, прихнаха да се смеят. Към тях се присъединиха и министрите, и двамата дежурни офицери и скоро резиденцията се огласи от могъщ хоров смях, от който затреперяха стените.

Към пладне генерал Табанейра се поду от напрежение, лицето му почерня като на негър, пулсът му зачести (120—150—180) и най-сетне нещастникът не издържа и се пръсна, без да остави нито най-малка частица от себе си. И може би той се пукна не от смях, а по-скоро от страха, че е станал вече комунист.

Така изчезна диктаторът Гардубал Зуарец Табанейра, който не можа да дочака следващия държавен преврат, за да бъде заклан по приетия рамонски обичай.

— — —

В Рамония ставаха всякакви чудеса, та затова не трябва никак да се изненадваме, че след покойния вожд на военната хунта начело на държавното управление застана не генерал, не президент, а султан, макар че осемдесет процента от рамонското население бяха католици и само двайсет процента се кланяха на Мохамеда. Да, властта премина в ръцете на истински султан със златовезана чалма и с харем от невиждани хубавици. Той беше позастарял добряк и носеше името Джанабет Втори.

По нрав и по властнически стремежи новият държавен глава се различаваше рязко от генерал Табанейра и не проявяваше склонност към никакви реформи. Като се възкачи на забравения и отново позлатен престол, измъкнат от държавния мебелен реквизит, Джанабет Втори почеса дълбокомислено къдрата си брада и с един замах очерта съдбините на държавата. Той предостави на империалските монополи неограниченото право да наглеждат оловните мини, петролните извори и рафинерии, банановите плантации и други някои природни богатства на страната, като повери и самата войска в опитните ръце на империалски инструктори. За себе си султанът запази рахатлъка, пиршествата и подписването на ферманите за по-демократично бесене на рамонските комунисти.

От само себе си се разбира, че Джанабет Втори отмени декрета за смеха и останалите смехотворни мероприятия на миналия диктаторски режим, закри и министерството на смеха, от което бяха уволнени всички мрачни чиновници. Оставен беше само един представителен цирк в столицата Лампур, но в него вече играеха главната роля не клоуните и дресираните маймуни, а красивите акробатки, ездачки и звероукротителки, които се ползуваха с височайшето покровителство и благоразположение на султана.

Както говорим за чудния смях в Рамония, на края не бива да пропуснем важната подробност, че оная необикновена епидемия, която бе връхлетяла страната, изчезна също тъй внезапно, както се бе и появила. Но от нея все пак остана някаква томбоанска загадъчност в обикновения смях на хората.

Потънал в меки възглавници, султан Джанабет Втори блажено смучеше наргилето си, пиеше кафе и шербет и гледаше футболни мачове в синкавия екран на телевизора.

Той позволяваше на народа да се смее и да гладува.

И гладният рамонски народ се смееше по томбоански и като точеше тайно нож за беловласата султанска глава — танцуваше рамона.

1964

СЪВСЕМ СТРАННА ИСТОРИЯ

Някакъв въпрос от второстепенна величина очакваше благоприятно разрешение и внедряване в нашето житейско всекидневие.

И от време на време хората с право питаха ту тук, ту там:

— Е, какво става с оня въпрос?

И оттук-оттам се чуваше успокоителен отговор:

— По оня въпрос няма никакво възражение. Изобщо въпросът се движи към своя благополучен край.

Минаваха дни и седмици, търкулнаха се два-три месеца.

Въпросът пълзеше от канцелария в канцелария, разглеждаше се от разни комисии и после неочаквано изчезваше в някое чекмедже, спотайваше се дълго там и се покриваше с мухъл.

Но имаше хора, които не го забравяха и започнаха да напомнят с досадна настойчивост:

— Какво става с оня въпрос?

И пак отекваше спокойният отговор:

— Въпросът е, тъй да се каже, решен. Остават само някои дребни формалности.

А крилатото време не стоеше на едно място и като лудо прескачаше дните, седмиците, месеците.

Неизвестно по чий почин въпросът излизаше от чекмеджетата, явяваше се пред нови комисии, губеше се в нови чекмеджета.

Най-после той не можа да чака повече и реши сам да се представи на обществото.

Един ден дълготърпеливият въпрос се измъкна от последното чекмедже, изтърси се от мухъла и с доста поизмачкан вид отиде в редакцията на един всекидневник.

А главният редактор тъкмо пишеше статия за ускорените темпове на производството и всяко външно посещение му беше крайно неприятно.

Без да иска позволение от секретарката, необикновеният посетител се озова направо в кабинета на главния редактор, пристъпи към писмената му маса и като поднесе обичайния поздрав, заяви с нескрито прискърбие в гласа:

— Другарю главен редактор, аз съм оня въпрос, по който доста отдавна бе писано и във вашия вестник, но който за съжаление все още се намира в неизяснено състояние. Колкото и маловажно да е моето значение от национален и общочовешки мащаб, все пак у нас има хора, които проявяват повишен интерес към необяснимото ми протакане из учрежденските дебри и с нетърпение очакват да бъда претворен в живо дело.

Главният редактор премести недописаната си статия настрана и като изгледа госта от главата до петите, попита с учудено дигнати вежди:

— Но аз не разбирам какво искате?

— Ей сегичка ще ви обясня — каза кротко въпросът. — По думите на някои служебни лица, аз съм бил вече излязъл из утробата на последната решаваща инстанция, но както виждате, и досега не се явявам на бял свят. Не можете ли вие да напомните с няколко думи във вашия вестник за моето съществуване и да дигнете бариерата, която ми пречи да вляза в живота?

Раздвижен от най-разнообразни вътрешни импулси, главният редактор стана от креслото си и се вгледа вторачено в бледото лице на госта.

— Другарю въпрос — произнесе строго той, — искрено скърбя, че не ще мога да ви помогна. Вашият случай е наистина достоен за съчувствие, но позволете ми да забележа, че всяка крушка си има опашка. Първо, отде знаете защо ви бавят? Второ, да не мислите, че само вие се намирате в зрителното поле на държавното внимание? И, трето, кой ще ни гарантира, че в момента, когато ние се застъпим публично за вас, в същото време нашият събрат „Държавен вестник“ няма да излезе с очакваното постановление? И хайде давай след това обяснения, пиши опровержения и тъй нататък. Как си я представяте вие таз работа, а?

И главният редактор се отпусна отново в креслото и продължи със същия неумолим тон:

— Не, другарю въпрос, не искайте от нас такова застъпничество, което излиза от рамките на полезната критика и намирисва на непозволено ходатайство. Толкова сте чакали, ще почакате още някой ден.

— Но скоро ще стане година — промълви мрачно гостът.

— Така е. Вие не сте на пъпа на събитията. Ще имате търпение, ще дойде и вашият ред.

Мъченикът въпрос напусна кабинета на главния редактор с дълбоко огорчение, но все пак твърдо решен да се бори докрай срещу несправедливото му задържане по чекмеджетата. Макар и да съзнаваше, че не стои на пъпа на събитията, той търсеше законното си право на живот и съвсем естествено искаше да се яви час по-скоро на бял свят.

Затова, като тръгна из редакционните помещения, въпросът се прокрадна в някаква безлюдна стая с пишеща машина и тук си позволи небивало своеволие. Той грабна от една масичка къс хартия и с трескава бързина натрака на машината няколко реда. После си сложи шапката-невидимка, спусна се долу в печатницата и подхвърли пред стария словослагател бай Станчо приготвеното за печат съобщение.

— Хей, затваряйте там прозорците! — извика бай Станчо, като помисли, че падналата пред него хартийка е подухната от вятъра.

На следната утрин познатият ни вече главен редактор седеше в кабинета си и сърбаше с наслада току-що донесеното кафе, разгърнал най-новия брой на собствения си вестник. Прясно отпечатаните страници излъхваха оня упоителен мирис на печатарско мастило, който буди у истинския журналист същото приятно чувство, каквото изпитва, да речем, старият пенсионер от миризмата на камфора или източноправославният поп от уханието на тамяна.

Като вдъхна дълбоко аромата на свежото печатно слово, главният редактор зарея любознателен поглед по стройните колони и изведнъж се вцепени. В горния десен ъгъл на втора страница се мъдреше под голямо заглавие, с курсивни букви, следното съобщение, проникнало контрабанда във вестника:

Наближава една година, откакто оня въпрос се търкаля немил-недраг из едно учрежденско тресавище без всякави изгледи да се измъкне скоро оттам. Като имаме пред вид преизпълнението на плановете и наднормените постижения в много сектори на нашия живот, ние с основание питаме: докога ще се търпи неоправданото разтакаване на поменатия въпрос и трябва ли ние лично да занимаем с него някое по-горно място?

Главният редактор дълго седя в недоумение пред дръзкото антрефиле, сетне с нервен жест събори празната кафена чашка пред себе си и объркано започна да натиска по бюрото разните електрически звънци.

Скоро кабинетът се изпълни с пъстър редакционен свят: редактори и репортьори, коректори и машинописки.

— Кой е допуснал това съобщение в днешния брой? — фучеше главният редактор и пляскаше вестника с ед**на металическа линия.**

Всички блещеха очи и не разбираха какво е станало.

— Да, да, ей това съобщение! И то — с курсив!

Събраните редакционни работници гледаха озадачено вестника и с най-непресторена невинност отхвърляха всяко подозрение в съучастничество. След като се изказаха различни мнения и предположения, на края донесоха папката с материалите и установиха безспорната истина, че съобщението бе написано на стария редакционен „Континентал“, чиято повредена буква „т“ личеше ясно върху бележката. Оставаше неразгадаема само тайната — как бе попаднало това съобщение между другия материал и кой беше неговият автор.

Когато остана отново сам в кабинета си, главният редактор си спомни за вчерашното необикновено посещение, ала тутакси отхвърли проблесналата нелепа мисъл, че оня смахнат чудак — въпросът! — лично е написал бележката и ловко я е промъкнал във вестника. Но всъщност какво страшно имаше в появата на това антрефиле? Та нали тъкмо печатът, тъкмо неговият вестник трябваше да посочва и да бичува нередностите? Постепенно главният редактор се успокои и дори започна да изпитва някакво смътно удовлетворение от своята бавно пробуждаща се гражданска смелост.

Но да видим какво стана с оня въпрос. След дръзките си похождения той побърза да се върне в голямото сиво учреждение, отдето бе излязъл, и да се прибере в тъмното задушно чекмедже. Той вярваше, че след като бе алармирал обществото за незавидната си участ, най-после все някой щеше да му помогне и да го изхвърли на обетования бряг.

С тая непоколебима вяра в крайното възмездие въпросът живя още много месеци. Понякога подът на канцеларията окуражително скърцаше, чуваха се приближаващи стъпки и нашият страдалец мислеше с разтупкано сърце (да, той имаше сърце!), че ей сега нечия спасителна ръка ще издърпа чекмеджето и ще го извади навън.

Но стъпките отминаваха и наоколо наставаше предишната мъчителна тишина.

— — —

И сред тая мъчителна тишина по едно време наистина се намериха смелчаци, които решиха да се обърнат към по-горното място.

Един ден с неоспоримия авторитет на обществена сила една тричленна делегация влезе в сградата на висшестоящата инстанция и се озова пред гардеробното преддверие, където се издаваха и пропуските.

Трите делегати представиха най-напред паспортите си, но после, като подадоха шапките си и поискаха да отминат нататък, за тяхна най-голяма изненада гардеробиерката ги покани да оставят и главите си.

Изумени до немай-къде от това нелепо искане, достопочтените граждани помислиха, че не са чули добре, и тръгнаха към асансьора, ала жената в черната престилка енергично ги спря.

— Моля, другари, дайте си и главите! — повтори тя и протегна ръце.

— Но вие подигравате ли се с нас? — озъби се един от трите, който изглеждаше водач на делегацията.

— Никой не се подиграва — поясни спокойно гардеробиерката. — Такова е нареждането. Заедно с шапката да се оставя и главата.

Възмутените посетители успяха да се свържат с главния секретар на учреждението и след дълги раз-

правии и обяснения сполучиха да го убедят, че главите им са крайно необходими, за да могат да изпълнят достойно възложената им задача. Така, със запазени на раменете глави, тримата делегати се издигнаха с асансьора и се отправиха по опънатия мек килим към въжделеното по-горе място.

Шефът седеше на старинен стол с лъвски крака и с високо облегало, което се издигаше няколко педи над главата му и символизираше високото му обществено положение. Отговорното държавно лице посрещна гостите с видима благосклонност, понадигна се от стола и подаде на всекиго по два пръста от могъщата си десница. После делегацията се разположи в удобните кресла край писмената маса и с подобаваща сериозност обясни целта на своето посещение.

Във вълнуващите си изказвания и тримата представители на общественото мнение единодушно подчертаха, че са дошли да изпълнят своя граждански дълг и да се застъпят за незабавното уреждане на оня въпрос, който е станал вече пословичен със скандалното си протакане. Въпросът, казаха те, наистина не е съдбоносен от гледище на висшите държавни интереси, но е кръвно свързан с живота на стотици обикновени хора, които с нетърпение очакват неговото разрешаване. И като се позоваха на някои поучителни съждения и принципи, делегатите се спогледаха със задоволство, чувствувайки, че са изчерпали всичката убедителност на умните си глави и че повече няма какво да кажат.

През всичкото време високопоставеният държавен мъж слушаше гостите с одобрително кимане на глава и когато те млъкнаха, той стана от старинния стол (облегалото продължаваше да стърчи над главата му), благодари за отправените към него сигнали и обеща, както се казва на служебен език, „да направи потребното". И за да не бъде голословен, още в присъствието на тримата делегати шефът натисна някакъв звънец и след малко в кабинета влезе един странен човек с глава на плъх и с папка под мишница и се изправи пред дъбовата писмена маса.

— Другарю началник — рече тежко шефът, — вземете всички мерки за най-бързото придвижване на оня въпрос и ми докладвайте какво е направено.

Началникът подигна плъхската си муцуна, помириса във въздуха, поклони се и излезе.

Така завърши срещата с отговорното лице и делегацията напусна кабинета му със сигурната вяра, че най-после оня въпрос ще се яви на бял свят.

Като слязоха да си вземат шапките, тримата народни пратеници забелязаха в гардероба две човешки глави, слежени като гърнета на една широка лавица. На едната глава бе нахлупена обикновена сива шапка, а на другата — зеленикав каскет и тъкмо тая глава с каскета намигваше някак присмехулно с лявото око. Явно беше, че неизвестни посетители се бяха подчинили на приетия ред и бяха оставили главите си в гардероба заедно с шапките. Но каква ли работа биха могли да свършат тия посетители без глави? Може би те щяха да представят писмени молби и изложения или пък по друг някакъв начин щяха да се обяснят.

Както и да е, тримата наши делегати бяха предоволни, че не дадоха главите си на гардероба, защото само благодарение на тях те можаха да убедят високопоставеното лице да съдействува за окончателното уреждане на оня въпрос.

— — —

Плъхоподобният началник натисна един звънец и в стаята му се яви колегата подначалник със същата плъхска физиономия и с папка под мишница. Двамата дигнаха глави и помирисаха въздуха, после единият изцвъртя и другият изцвъртя. Нямаше съмнение, че на своя плъхски език те заговориха за оня въпрос.

Подначалникът се прибра в стаята си и натисна звънеца пред себе си. Дойде колегата референт от същата плъхска порода и по оня въпрос се разнесе отново познатото взаимно цвъртене.

От своя страна референтът повика пак със звънец четвърта плъхоподобна фигура — и тъй нататък, и тъй нататък.

Отваряха се многобройни врати на тоя безкраен учрежденски лабиринт, задръстен от пода до тавана с купища книжа, и от стая в стая влизаха и излизаха полухора-полуплъхове, които разнасяха като сизифовски камъни тежки папки и преписки.

В началото на нашия разказ ние казахме, че крилатото време прескачаше като лудо дните, седмиците, месеците. Но в това огромно учреждение времето бе застинало като пихтиеста маса и неговият бърз бяг не се чувствуваше. По стаите и коридорите едва мъждееха с белезникави циферблати часовници без стрелки, които потракваха лениво и сякаш плетяха някаква лепкава паяжина на вечността. И докато навън животът кипеше в шеметен ритъм, тук, в пихтията на съсиреното време, сновяха безброй плъхоподобни хора, надигаха острите си муцуни в спарения от книжата въздух и тяхното противно цвъртене огласяше злокобно дълбоката тишина...

Изведнъж някой издърпа чекмеджето и измъкна преписката на оня въпрос, цяла позеленяла от мухъл.

И тръгна тая преписка от ръка на ръка и стигна до началника, после пое обратния път и около нея пак се събираха комисии, обръщаха я оттук-оттам, душеха я ненаситните плъхски муцуни и възбудено цвъртяха.

Преписката агонизираше и един ден оня въпрос, загубил сетни сили от подмятане и премятане, потъна отново в някакво чекмедже.

— — —

Постепенно хората в живия живот забравиха, че оня въпрос изобщо е съществувал. Общественото мнение се насочи в друга посока и само някои беловласи старци все още помнеха, че е било време, когато е ставало дума за някакъв въпрос. Но старците говореха с неясни и отвлечени слова, както се разказва легенда.

А щом хората престанаха да го споменават и съвсем го забравиха, оня въпрос загуби жизнените си сокове, посърна и като есенен лист, отвян от студения вятър, изчезна завинаги в глъбините на сивото каменно учреждение.

1965

ПАНОПТИКУМ „ЛАЙХЕНВАЛД“

Хора, бъдете бдителни!
Юлиус Фучик

Старинни къщи с почернели покриви, тесни сенчести улички, островърхи църкви, в които е напластен готически полумрак. В тая средновековна гравюра се откроява ясно малък площад — аптека, бръснарница, бирария — изба с рогата еленова глава над приземния вход и с надпис „При златния елен“. По-нататък на същия площад е и посивялото от годините кметство с часовникова кула, отдето често прозвънва отсечен тенекиен хлопот. Това сухо маркиране на времето заедно с плътния и тъжен звън на църковните камбани са единствените тържествени звуци сред делничната тишина на глухото готическо градче. Всеки ден към пладне по каменната настилка на площада потракват тежките копита на два грамадни коня, които теглят голяма платформена кола с бирени бурета. Колата спира пред пивницата, оставя до входа няколко бурета и отминава нататък. Жителите на градчето страшно много обичат бира. Това са някогашни ефрейтори и войници, пенсионирани мечтатели за жизнено пространство, претърпели не едно крушение на солдатските си идеали, но все още наежени за разплата. Сега тия едноръки и куци инвалиди, занаятчии, еснафи и треторазредни чиновници се събират вечер край кръглите дъбови маси на бирарията, смучат мълчаливо златистото питие и при всяко дигане на глинената халба мърморят надуто и многозначително: „Прозит!“ Има между тях, разбира се, и хора, които са поумнели от битките и събитията и кротко си пият бирата, без заканителни наздравици, без настървение за световно господство.

Така изпъква пред нас фюрерландското градче Лайхенвалд, чието име някога се произнасяше с ужас и проклятие. През ония далечни години на войната южно от градчето — там, дето свършва тъмната борова гора — се намираше страшният комбинат на смъртта „Лайхенвалд", който изпепеляваше денонощно хиляди човешки същества. Тук по отделна железопътна линия пристигаха ешелони с обречени на унищожение клетници — мъже, жени, деца — и малката гара на лагера приемаше жертвите под бодрия лозунг „Трудът е радост". На перона моряшки оркестър свиреше потпури от „Хофманови приказки" или от „Цигански барон" и жертвите пристъпяха в това маскирано преддверие на ада с просветлени сърца, мъкнейки сиромашкия си багаж към някаква обнадеждаваща неизвестност. Но тутакси зад тая приветлива фасада се озъбваше ужасът в цялата си кървава голота. Свирепи палачи в черни униформи се нахвърляха настървено върху лагеристите и сред техните отчаяни писъци, молби и ридания ги разделяха едни от други, стрижеха косите им, къртеха златните им зъби и някои (обикновено старците и децата) потъваха направо в газовата камера, отдето задушените им трупове вече спокойно се придвижваха към зиналата пещ на крематориума. Ония, които оставаха пощадени от това светкавично изтребление, бяха затваряни в околните бараки и там те бавно съхнеха и се превръщаха в живи скелети с оцъклени в орбитите трескави зеници, докато някой ден настъпеше часът и на тяхната мъченическа смърт...

Днес концлагерът „Лайхенвалд" е безлюден и тих. Железопътната линия е обрасла с трева и почти не се забелязва. Няма го моряшкия оркестър, не се чува никаква музика. По бодливата телена ограда не тече смъртоносен ток, пещта на крематориума отдавна е угаснала и коминът не бълва дим от изгоряло човешко месо. Дори пустите затворнически бараки имат съвсем невинен вид и приличат на някакви изоставени складове. Изобщо тук нищо не напомня за някогашната преизподня, погълнала живота на безчет невинни страдалци. И може би само гарваните подушват неуловимия мирис на леш, когато понякога прелитат с хищен и злокобен грак над това прокълнато място.

— — —

Една пролетна утрин през сводестия портал на кметството влиза снажен петдесетгодишен мъж с червендалесто лице, облечен небрежно, но със следи на модна изисканост — светлосив костюм, пъстра вратовръзка, спортни обувки с дебели гумени подметки, младежки накривена шапка. От цялата фигура на непознатия лъха енергична деловитост и оная безцеремонна самоувереност, присъща на търговските пътници и на всякакъв вид комисионери.

Посетителят се изкачва по широката каменна стълба и след няколко минути кметът на Лайхенвалд разбира, че е удостоен с посещението на видния имперialски бизнесмен Джой Хълми от Ню-Корк.

Със свойственото на професията си свободно държане гостът разтърсва сърдечно ръката на кмета и без да чака покана да седне, се отпуска в едно дълбоко кресло. Мистер Хълми подхваща разговор с лек чуждестранен акцент, възхищава се от градчето, от неговата готическа красота и от дума на дума спира вниманието си на някогашния концлагер.

— На вас може да ви се стори странно, но тъкмо тоя концлагер е причината за моето посещение — казва гостът и се заглежда вторачено в домакина.

Разбира се, кметът не вижда нищо странно в естествения интерес на посетителя към концлагера. Всеки ден тук идват посетители от цял свят, за да видят с очите си запустелите вече кръгове на ада, през който някога са минали безброй мъченици. Какво странно има в това, че и мистър Хълми е дошъл да види угасналата пещ на крематориума, където са изпепелени може би негови близки?

Но бизнесменът от Ню-Корк бърза да поясни:

— Може само да се съжалява, че такъв един прекрасен обект стои неизползуван, че е, тъй да се каже, замразен за богатите възможности, които му се откриват.

— Не ви разбирам — учудва се домакинът.

Гостът се усмихва многозначително:

— Ще ме разберете. Вие знаете много добре, че човечеството е свикнало да живее с музеи. В който кът на земното кълбо да отидете, навсякъде ще се натъкнете на

някакъв музей — с първобитни каменни сечива и бронзови копия, със старинни монети и египетски мумии, със скелети на допотопни чудовища и препарирани птици, с растения, минерали и цветя, изобщо с най-различни и неподозирани експонати. Това увлечение по музейните редкости стига дотам, че в един от нашите южни щати например е уредена богата сбирка от негърски уши, събрани през различни периоди от патриотичната дейност на белите рицари на Ку-Клукс-Клан.

— Извинете, но аз пак не ви разбирам. Не ми е ясно, какво общо има нашият концлагер с музеите, за които говорите? — отсича нетърпеливо кметът на Лайхенвалд.

— Общото е това, че и концлагерът, и музеите са предмет на публично посещение и че макар и по различни пътища действуват еднакво благотворно върху чувствата и мислите на човека. Разликата е само там, че докато в музеите се влиза срещу определена входна такса, вашият концлагер се посещава безплатно. Представяте ли си колко пари сте загубили за тия двайсет години, откакто е свършила войната?

Дълбока бръчка прорязва челото на кмета:

— Нашият концлагер е свято място за поклонение, а не търговско предприятие. Би било кощунство да се вземат пари за безкористната почит към паметта на нещастните жертви.

Малките миши очи на мистър Хълми се присвиват презрително.

— Вие, изглежда, принадлежите към малобройното и вече изчезващо племе на идеалистите — казва той. — Днес светът се крепи единствено върху парата. Всичко в живота носи печалба. Вие например трябва да извадите от джоба си двеста италиански лири, за да разгледате палата на Дожите във Венеция, или три нови френски франка, за да се полюбувате на усмивката на Мона Лиза в парижкия Лувър. Впрочем една наша пословица гласи: „Времето е пари“ — и аз няма да губя нито вашето, нито собственото си време в излишни обяснения, а ще пристъпя направо към целта на моето посещение.

Като казва това, бизнесменът от Ню-Корк скача пъргаво от креслото, изправя се пред писмената маса на кмета и добавя с твърд глас:

— Аз, драги сър, съм дошъл при вас с едно особено изгодно предложение. Аз искам да купя вашия концлагер, да го демонтирам и да го пренеса в Империалия. Срещу него съм готов да заплатя приличната сума от десет милиона империалски долара, макар че всички постройки заедно с крематориума струват много помалко. Аз плащам, тъй да се каже, миналата слава и сегашното име на концлагера.

И за да се наслади на ефекта от думите си, мистър Хълми сяда отново в креслото и спокойно запалва цигара.

Отначало кметът на Лайхенвалд мисли, че има работа с луд човек — толкова нелепо му се струва предложението на непознатия. Но още преди той да се опомни и да възрази нещо, империалецът продължава със същия делови тон:

— Аз ще направя от тоя запустял концлагер едно образцово заведение, ще го превърна в най-интересния паноптикум, какъвто светът не е виждал, като го снабдя с восъчните фигури на по-видните жертви. Тук ще има и отделна атракционна зала, в която ще се показват някогашните изтезания на лагеристите. С една дума, това ще бъде истински музей на ужаса, в който публиката ще се радва на най-силни усещания!

Кметът на Лайхенвалд Хайнрих Щуме е бивш затворник в лагера. Той е един от малцината оцелели щастливци. Хайнрих Щуме е вече попрегърбен от годините човек, с побеляла коса, но в сините му очи все още пламти жив младежки блясък. Бледото му продълговато лице е прорязано от дълбок белег, който при възбуда се налива с кръв. Ето и сега белегът пламва на лявата буза като тъмночервена черта. Бившият лагерист е потресен от сухата и бездушна деловитост на империалския бизнесмен.

— Но това, което вие предлагате, е чудовищно! — забелязва кметът, едва сдържайки гнева си. — Как е възможно да се купува концлагер?

— Защо? — учудва се наивно мистър Хълми. — Ние купуваме всичко — средновековни замъци, прочути певци и певици, всякакви световни шампиони, патенти и открития, купуваме дори цели държави заедно с управниците. Нашата фирма води вече преговори за покупката на старинния лондонски затвор „Тауър“ и на кате-

дралата „Свети Павел“. Ние ще купим Страдфорд на Ейвън, родното място на Шекспир, и планината Бен Невис, националната шотландска светиня. Не е далечно времето, когато и Айфеловата кула в Париж ще бъде наша собственост. Всичко е предмет на продажба, сър, зависи само от размера на сумата, която се предлага. Камък по камък, греда по греда ние ще демонтираме концлагера „Лайхенвалд“ и ще го възстановим като уникален паноптикум в нашия увеселителен парк в Рони Айлънд край Ню-Корк.

И с гордо чувство на всемогъщ купувач, готов да купи едва ли не и Хеопсовата пирамида, мистър Хълми смачква недопушената си цигара в кристалния пепелник пред себе си и подхвърля:

— В нашия паноптикум ще има и павилион за сувенири, където посетителят ще може да си купи някоя дреболия от натрупаните в лагерния склад предмети: пликче женски коси, детски кукли, мечета и зайчета, както и други някои вещи, останали от покойните жертви. Разбира се, всички тия неща ще се заплатят отделно, извън десетте милиона долара за самия концлагер.

— Стига! — изкрещява кметът и скача от стола си. Той цял трепери от гняв, белегът на бузата му е станал морав. — Ние не продаваме косите на мъртвите, нито тяхната мъка, нито земята, напоена с невинната им кръв!

И бившият лагерист Хайнрих Щуме посочва с нервен жест вратата на кабинета си.

Но мистър Джой Хълми не се смущава от гневния пристъп на събеседника си и продължава да седи в дълбокото кресло. Той е свикнал да понася чуждата избухливост и чуждите ругатни, защото такава е професията му. Търпението е неговото най-силно оръжие при всяка сделка. Без да губи самообладание, опитният бизнесмен заявява:

— Разбира се, аз зная много добре, че не е във ваша власт да приемете моето предложение. Тоя въпрос е преди всичко държавен и ще трябва да се разреши от самото правителство. Аз исках само да се запозная с вас и да ви подготвя за някои възможни изненади.

И едва сега бизнесменът от Ню-Корк става бавно от креслото, накривява небрежно шапката си над едното ухо и тръгва към вратата.

излиза навън.

— — —

В Боненбург — столицата на федералната република Фюрерландия — посрещат империалския бизнесмен като отдавна очакван гост.

Необикновеното предложение на мистър Хълми идва тъкмо в оня момент, когато правителството на Фюрерландия се опитва с всички средства да заличи следите от някогашните злодеяния и да постеле пътя си към бъдещето с ангелска перушина.

— Ако можем да продадем всички концлагери — казва хер Гробке, — тогава на съвестта ни няма да има никакви тъмни петна.

— Наистина, бившите концлагери са много неудобни за нас, защото постоянно ни се навират в очите от разни миролюбци и ни пречат да осъществим подготвения реванш — съгласява се хер Дробке.

— Прочее, нека се надяваме, че в недалечно бъдеще ние изнесем отвъд океана и останалите концлагери — добавя успокоително хер Бобке. — А сега засега да видим какви максимални изгоди ще можем да извлечем от лагера „Лайхенвалд“.

И тримата фюрерландски управници се впускат оживено в най-полезни размишления около продажбата на лагера „Лайхенвалд“.

Хер Гробке смята, че десет милиона империалски долара не са малко пари. Като се прибавят и трите милиона от сувенирите (женски коси, детски играчки и други предмети), ще се получи една порядъчна сума.

— А защо да не изпратим в Империалия и есесовците, които са работили някога в лагера и все още не са избягнали риска да бъдат открити и съдени? — подхвърля хер Дробке. — Бъдещият паноптикум сигурно ще се нуждае от работен персонал, а за тая цел едва ли има по-подходящи от нашите момчета.

— Чудесна идея! — провиква се въодушевено хер Бобке. — Така ние ще спасим от преследване мнозина заслужили фюрерландци дори ако нашият проектозакон за давността на военните престъпления случайно пропадне!

Продажбата на концлагера „Лайхенвалд“ е уговорена с най-малки подробности.

Само една последна и особено важна подробност внася смут сред фюрерландските управници.

Бизнесменът от Ню-Корк настоява да купи и Споменa за Лайхенвалд, но това се оказва навъзможно. Споменът не се подчинява на никакви правителствени постановления и отхвърля всеки опит да бъде продаден.

А мистър Хълми има прекрасен замисъл. В бъдещия паноптикум той иска да открие естрада, от която Споменът срещу допълнителна такса ще разказва на публиката най-поразителни кървави истории из миналото на концлагера. Мистър Хълми предлага изненадваща цена: пет милиона долара! Значи, всичко — за концлагера, за сувенирите и за Спомена — осемнайсет милиона империалски долара!

Разбира се, паноптикумът може да се построи и с една десета част от тая сума, но мистър Хълми знае какво прави. Нему са необходими истинските бараки, истинският крематориум, истинските сувенирни предмети от жертвите, необходим му е оригиналният Спомен, който ще разказва истински преживелици. Това ще бъде живецът на рекламата: бившият фюрерландски концлагер „Лайхенвалд“ превърнат в паноптикум с неподозирани изненади! За такава сензация заслужава да се хвърлят повече пари — предприятието е свръхрентабилно!

Хер Гробке, хер Дробке и хер Бобке се почесват озадачено по тила и се мъчат да намерят изход от затрудненото положение.

Най-сетне на хер Гробке хрумва щастливата мисъл да задигнат насила Спомена, да го окoват във вериги и да го изпратят в Империалия заедно с другите лагерни материали.

Заговорът се организира набързо, като се вземат всички мерки срещу възможните неприятни последици (ами ако усетят чуждите кореспонденти?). Изпълнението на тая деликатна работа се възлага на неколцина бивши гестаповци, изпитани майстори на всякакви похищения и покушения.

И една вечер, когато Споменът се връща от покрай-

когашните си преживелици, похитителите го издебват, лепват на лицето му етерна маска и го отвличат в един черен мерцедес.

— — —

Отдавна Споменът за концлагера „Лайхенвалд“ смущава с дръзкото си поведение управниците на федералната република, но те са принудени да го търпят, защото Фюрерландия е демократична страна и свободата на словото там е гарантирана от закона. А Споменът е непримирим — той неспирно изнася на показ миналите кървави изстъпления, изобличава мъчителите и убийците, зове за възмездие. Самите управници почтително го слушат и тържествено обещават, че никога вече не ще има концлагери и че бъдещият реванш ще бъде просто туристически поход с весела музика и със забавни фойерверки. („Мили боже, дай ни атомно оръжие!“)

След отвличането, когато идва на себе си в някаква изоставена вила, Споменът се опитва да се изскубне от примката. Той се противи с всички сили срещу похитителите, хапе ги ожесточено като разярен звяр, но те успяват да го стегнат с въжета и да го укротят. Пленникът диша тежко, очите му са кръвясали от гняв, но той е безпомощен да се бори с бандитите.

В тия мигове на безизходност вратата на стаята неочаквано се отваря и вътре влиза мистър Джой Хълми от Ню-Корк. Той се приближава с мазна усмивка към вързания пленник и се мъчи да го успокои:

— Напразно се вълнувате, сър. Всичко е толкова просто. Вие не подозирате какъв прекрасен живот се открива пред вас, ако се съгласите да бъдете на наше разположение.

Споменът мълчи и гледа бизнесмена с пронизващи очи.

— Да, сър. Никой не иска никакви компромиси от вас. Вие просто ще разказвате своите преживелици, както и досега. Само че вместо да ги разказвате безплатно по разни събрания и митинги, при нас ще ги сервирате на публиката от естрада и ще получавате двайсет процента хонорар от входната такса. След десетгодишна

значителен спестен капитал и вие ще можете да се радвате дори на собствена вила край Женевското езеро. Приемете нашата покана, сър, от името на многохилядната империалска публика, която очаква с нетърпение да чуе вашите ужасяващи разкази!

Споменът настръхва и както е вързан, дига рязко глава и плюе в лицето на империалския бизнесмен.

Мистър Хълми изважда бавно от джоба си кърпичка, трие лицето си и казва спокойно:

— Случаят е неповторим, сър. Не го изпускайте!

— — —

Хер Гробке, хер Дробке, хер Бобке и другите членове на фюрерландския федерален съвет са дълбоко загрижени и в главите им се гонят и надпреварват разни мисли.

Тогава някой си спомня за професор Хубертус.

Името на професор Хубертус наднича често от страниците на модните дамски списания:

МАДАМ МАРГИТА
златни медали
Холивуд — Париж — Амстердам

индийски масаж
козметични сеанси

окончателно премахване
на тлъстини и косми
по най-новия дифузионен метод
на ПРОФЕСОР ХУБЕРТУС

— — —

Но кой е професор Хубертус?

Хер Гробке, хер Дробке и хер Бобке го познават добре. Те нашепват поверително името му, когато мислят как може да се преодолее съпротивата на Спомена.

Някога професор Хубертус се казваше Густав Щайн-

мюлер и работеше като лекар в лагера „Бухенвалд". Той правеше интересни опити над лагеристите, стерилизираше ги с рентгенови лъчи и после ги кастрираше, възпаляваше кожата им с алумин-ацетикум, държеше ги голи в ледена вода, докато те се превръщаха във вкочанясали трупове. Негова заслуга беше бързото умъртвяване чрез впръскване на фенол в сърцето. Но най-забележителното постижение на доктор Щайнмюлер си оставаше умението му да преодолява чуждата воля посредством някакви инжекции, изобретени от самия него. Той се бе специализирал в подчиняване на съзнанието и нямаше човешка воля, която можеше да му противостои. След свършването на войната, когато палачите и инквизиторите потънаха изведнъж вдън земя, доктор Щайнмюлер за по-удобно и по-сигурно пусна академична брада и известно време се спотайва като доставчик на холандски лалета, после се нарече професор Хубертус (тъй ще го наричаме и ние занапред) и се приюти в невинния козметичен салон на мадам Маргита. Тук с все още запазени сили той се зае да разхубавява фюрерландските клари и гертруди, които от повишено арийско самочувствие бяха неприлично затлъстели и обрасли в косми.

— — —

Да, съпротивата на Спомена може да бъде превъзмогната, като се потърси съдействието на професор Хубертус.

И професор Хубертус се озовава с готовност на тайната правителствена покана. Той дори сам иска да се избави по-скоро от проклетия очевидец на миналото, който помни всички негови престъпления и може да бъде опасен свидетел.

Професор Хубертус се явява в самотната вила с малката си лекарска чантичка, влиза при пленника и му казва няколко ободрителни думи, както се окуражават тежко болните пациенти.

Но Споменът, макар и вързан, не е загубил още самообладание. Той познава под благообразната брада някогашния злодей, пребледнява и крещи в лицето му:

— Убиец!

спринцовката и с енергичната помощ на двамата пазачи забива тънката игла в ръката на новата жертва.

Пленникът постепенно се отпуска и гледа мъчителя си с помътели очи, в които мъждее затаено безумие.

След няколко дни Споменът е напълно подчинен и готов за износ в Империалия.

— — —

Трескаво се демонтира бившият концлагер. Тук са събрани все опитни майстори, които по специални чертежи номерират всеки камък, всяка греда и грижливо разтурят постройките, за да ги сглобят отново в националния увеселителен парк в Рони Айлънд. Като вещ археолог, който ръководи някакви древни разкопки, мистър Джой Хълми лично следи работата и дава напътствия.

Скърцат греди, отместват се внимателно тухли и камъни.

Но какво е това?

Изпод една греда пада малък лъскав предмет. Един работник го дига и любопитно го разглежда. В ръцете му блести сърцевиден медальон от небесносин емайл.

Мистър Хълми награждава щастливия намервач с пет долара и взема необикновената находка. Той разтваря медальона и открива вътре портретче на усмихнато дете с къдрокоса главица.

Минал кой знае през какви опасности и потулен от нечия страдалческа ръка под почернялата вече греда, днес само тоя небесносин медальон е оцелял по някаква случайност, а неговият някогашен притежател и детето с къдрокосата главица сигурно отдавна са изгорели в крематориума, без да е останала от тях дори шепа пепел.

Мистър Хълми прибира в портфейла си първия платен сувенир и продължава да наглежда работата.

Когато сръчните майстори демонтират окончателно концлагера, фюрерландският Бундесрат решава да се превърне празното място в спортен стадион и по тоя начин заличава всяка следа от неприятното минало на Лайхенвалд.

Националният увеселителен парк в Рони Айлънд край Ню-Корк е събрал в пъстрия си простор много чудеса и изненади. На всяка крачка тук посетителят се натъква на всякакви вълшебни кабинети, магични панорами, лабиринти с криви огледала, шеметни въртележки и бясно устремени електрически влакчета, които хвърчат и пропадат сред истеричните писъци на жадната за развлечения публика. Свирят музики, ехтят гърмежи, разнасят се викове, нервите се опъват до скъсване.

В южния край на парка, сред разноцветни реклами, привлича всеобщото внимание последната сензационна новост — ПАНОПТИКУМ „ЛАЙХЕНВАЛД“. Тук срещу три долара човек може да види различни сцени от някогашния живот на известния фюрерландски концлагер. По своето възбуждащо въздействие върху зрителя паноптикум „Лайхенвалд“ е наистина уникален. Той превъзхожда стократно другите подобни заведения със световно име („Гревен“ — Париж, „Мадам Тисо“ — Лондон), представящи само незначителни исторически произшествия, каквито са например покушението на Марат от Шарлота Корде или гилотинирането на масовия убиец Ландрю.

Паноптикум „Лайхенвалд“ е най-страшната панорама на нашия век. Както някога, пред входа свири моряшки оркестър и бивши есесовци, доведени чак от Фюрерландия, се разхождат гордо в своите черни униформи. Прекрачи ли прага на газовата камера, посетителят се озовава пред купчина грамадни восъчни кукли, преплели голите си тела в най-чудати пози. Те са представени тъй, както ги е застигнала смъртта — в последния миг на агонията, с изкривени от ужас лица. Понататък се открива друга картина, озарена от кърваво-червена светлина. Това е атракционната зала, където със сложен механизъм е възпроизведен целият процес на изгарянето на живи хора, в крематориума. Пак с помощта на истински есесовци един конвейер бавно придвижва голи скелетоподобни кукли, размахващи отчаяно ръце, с механично трепереща глави, докато най-сетне страшните манекени потънат в огнената пещ. Тук е невъзможно да се изброят всички сцени на човешки изтезания (разкъсване на лагеристи от настървени куче-

вличащата сила на паноптикум „Лайхенвалд“ се крие тъкмо в това подражаване на действителността, където восъчните фигури създават много по-кошмарно впечатление, отколкото самата действителност. Публиката обикаля тоя зловещ музей на ужаса в някаква трескава възбуденост, движи се като хипнотизирана от барака в барака и най-сетне стига до последната изненада — естрадата на Спомена. Сега за още един долар посетителят може да чуе най-вълнуващите случки из миналото на концлагера, разказани от очевидец.

Окован във вериги, Споменът е затворен в голяма желязна клетка, както се затварят дивите зверове. Той е ниско остриган и облечен като лагерист (куртка и панталони на кафяви черти), върху изпитото му лице вместо очи зеят черни дупки.

Тоя жив скелет говори тихо, с мъка, едва-едва, но мощни микрофони усилват гласа му и го разнасят из залата. От време на време, когато скелетът отмалее съвсем и думите му вече не се чуват, на естрадата изскача отнякъде професор Хубертус в бяла престилка и с поредна инжекция възвръща силите и говора на пленника.

На края, преди да напусне паноптикума, публиката не забравя да си купи от павилиона със сувенири някой предмет като талисман за здраве и щастие. Тук има различни сувенири на различни цени: целофаново пликче с женски коси (по избор руси, кестеняви или черни) — един долар, детски играчки — от два до пет долара, дори някакво окървавено парцалче от дреха струва само петдесет цента!

— — —

Небивалият успех на паноптикум „Лайхенвалд“ разтърсва цяла Империалия и към националния увеселителен парк в Рони Айлънд потеглят несметни тълпи от всички краища на страната.

От сутрин до късна нощ паноптикумът гъмжи от посетители, които искат да видят чудото. И най-странното е, че никой не изпитва състрадание към невинните жертви, никой не порицава палачите и злодеите. Паноптикум „Лайхенвалд“ действува като болезнен дразнител на нервите, като незаменим възбудител на страстите, както действуват гангстерските филми, криминалните бестселери, кървавите сцени на телевизията.

Паноптикум „Лайхенвалд“ зове за нови убийства и инквизиции и разгаря дивата оргия от нови престъпления.

Вълните на сензацията се плискат лудо и обхващат всички империалски щати, особено ония, които са гъсто населени с негри.

Щатът Търнетикът претендира за собствен паноптикум от фюрерландски концлагер.

И щатът Арасука.

И щатът Гакота.

И щатът Пиния.

И щатът Каролиния.

— — —

Настава златното време на големия бизнес.

В империалските вестници започват да се явяват внушителни реклами на цели страници:

ПРОДАВАТ СЕ
ПРОЧУТИ КОНЦЛАГЕРИ
С ДОБРЕ ЗАПАЗЕНИ СПОМЕНИ

Справка:
ЕВРОПА — ФЮРЕРЛАНДИЯ
БУНДЕСРАТЪТ

Мечтите на хер Гробке, хер Дробке и хер Бобке се сбъдват.

Във фюрерландската столица Боненбург постоянно пристигат едно от друго по-примамливи предложения за участие в разпродажбата. Заедно с предложенията пристигат и солидни бизнесмени от разните щати, за да видят със собствените си очи стоката, която ще купят.

Всеки империалски щат се бори да вземе по възможност по-прочут концлагер.

Мистър Джой Хълми, като всепризнат специалист в новия бизнес, застава начело на току-що образувания

тръст на бъдещите империалски паноптикуми, които ще покрият обетованата земя с ужасяващи зрелища.

Милиони долари се изсипват като благодатен дъжд над Фюрерландската федерална република.

Хер Гробке, хер Дробке и хер Бобке потриват самодоволно ръце и съвестите им заблестяват с кристална прозрачност.

Скоро във Фюрерландия не остава нито един концлагер, нито един есесовец и палач.

Проклетото минало е прехвърлено отвъд океана и пътят към бъдещето е открит.

— — —

А пътят към бъдещето е отдавна подготвяният реванш.

Но кой смее да твърди, че във Фюрерландската федерална република се надига отново старият завоевателен милитаризъм? Нима чуждестранните туристи виждат някъде по улиците предишните офицери и войници от прословутия райхсвер, маршируващи с отсечена гъша стъпка?

Някогашната кайзерова и адолфистка армия вече не съществува.

Днес във Фюрерландия има само бундесверовци, които живеят почти незабелязано в казармите. Когато излизат из града, те се обличат в цивилни дрехи и по нищо не се различават от обикновените фюрерландски граждани.

Такъв добродетелен фюрерландец е и генерал Руди Пройсентойфел фон Лебервурст унд Цац. Той често заменя военната униформа с жакет, райе панталон, бомбе и чадър и така преобразен, напомня нещо средно между джентълмен от лондонското Сити и собственик на магазин за погребални потреби.

Генерал Руди Пройсентойфел фон Лебервурст унд Цац заема важен пост в новата западноевропейска армия и смята за смъртна обида да му се напомня за някогашната фюрерландска военщина.

Впрочем нека чуем истината от самите негови уста.

— Ние нямаме нищо общо с едновремешния агресивен адолфизъм — пояснява добродушно генералът. — Ние сме само челен отряд на бъдещата континентална армия, който служи на отбраната на свободна Европа. Всичко друго е комунистическа измислица и пропаганда!

И като понижава глас, генерал фон Лебервурст унд Цац добавя с умилителна гримаса:

— Ще се съгласите, че ние като ударен юмрук на тая общоевропейска армия трябва да притежаваме на всяка цена атомна бомба. За нас атомната бомба е преди всичко въпрос на престиж и на национална чест!

Тъй разсъждава честолюбивият потомък на древните фюрерландски фонове и барони. Тъй мислят не само хер Гробке, хер Дробке и хер Бобке, но и всички държавни мъже на Фюрерландия.

— — —

Сред ослепителни рекламни светлини отвъд океана кипи безумната забава на обединените империалски паноптикуми — най-вълнуващото зрелище на нашата епоха. Пред входа на един паноптикум есесовски оркестър свири рапсодия от Гершуин с потракване на кастанети от мъртвешки кости. Из въздуха се носят балончета във форма на човешки черепи. Империалската република лудее от възторг, стреля с каубойски колтове и гълта кока-кола и уиски.

А Фюрерландската федерална република благоприлично кротува, обгърната от тържествена тишина. В нея няма вече никакви концлагери, никакви есесовци и палачи.

Като награда за своето целомъдрие Фюрерландия е удостоена с първите империалски ракети „Северно сияние“ — разбира се, без атомен заряд, само за декорация на военноучебните полигони.

Но ако Фюрерландия продължава да е все тъй кротка и добродетелна, тя сигурно скоро ще получи и истински атомни бомби, чиято разрушителна сила ще бъде напълно достатъчна за възстановяването на фюрерландската национална чест.

1966

В СИВОТО ВСЕКИДНЕВИЕ

Вече трети ден писателят Иван Иванов-Детелинов се къпе в блясъка на внезапно озарилата го слава и не може да преодолее вълнението си.

Но да започнем от онзиденшната сива утрин, когато Иван Детелинов се събужда в своята кръгла шестдесетгодишна възраст. Както при всеки рожден ден от двайсетина години насам, жена му, още по пеньоар и с лъснало от помада лице, го поздравява с безстрастна семейна целувка, после се запретва да готви обичайния тържествен обед — пилешка супа, баница с месо и крем карамел.

И сега се зареждат една от друга все по-приятни изненади. Към пладне звънецът над входа забръмчава продължително. Детелинов сам отваря вратата и вижда пред себе си познатата служителка от Съюза на писателите с разкошен букет хризантеми в едната ръка и с някакъв пакет — в другата. Слисан от това ненадейно посещение, Иван Детелинов поканва смутено гостенката в кабинета си и се втурва в кухнята да обади на жена си кой е дошъл. Домакинята се тюхка, че не било разтребено, захвърля престилката, опипва косата си и тъй объркани и развълнувани, двамата се явяват при девойката, която произнася с неизменната си усмивка отдавна заучените и многократно повтаряни приветствия. Съпругата се извинява за безпорядъка, ахка над хризантемите и ги намества във високата глинена ваза, а юбилярят някак стеснително измъква от пакета голяма бутилка коняк и луксозна кутия с шоколадови бонбони. Но най-вълнуващо от всичко е официалното писмо от управителния съвет на съюза. В това писмо се изтъква приносът на Иван Иванов-Детелинов към родната литература и се поднасят традиционните поздравления и пожелания за нови творчески успехи.

На другия ден изненадата е още по-зашеметяваща. Вестниците съобщават, че писателят Иван Иванов-Детелинов е награден с орден „Кирил и Методий“ втора степен по случай неговата шестдесетгодишнина и за заслугите му към литературата. Тая новина се разнася мигом из столицата и полетява към най-далечните краища на страната. Вълнуващото събитие прониква и в пететажния дом на Детелинови. Наистина до днес мнозина от обитателите са били съвсем равнодушни, че на третия етаж живее някакъв писател, но сега, когато правителството е удостоило тоя човек с орден, всеобщото равнодушие се превръща едва ли не в гордост от близкото съжителство с прославената личност. Някои съседи дори надничат като свои хора в апартамента на новия орденоносец, за да му стиснат ръката, а той все притичва към звънящия телефон и приема поздравления.

Така се стига до неизбежното тържество, което тая вечер се урежда в салона на културните дейци в чест на Иван Иванов-Детелинов. Дежурният оратор при Съюза на писателите ще произнесе подходящо слово за живота и творческия път на юбиляря, а артисти рецитират негови творби.

— — —

Иван Иванов-Детелинов се изтяга на кушетката в кабинета си, слага ръце под главата си и се заглежда вторачено в тавана. И през паметта му се занизват избелели картини от миналото...

Ето го млад учител сред пущинака на онова затънтено селце. Той още не е Детелинов, а само Иван Иванов, безлично подобие на хилядите незнайни даскали, пръснати като светулки из родната земя. Иван Иванов гази със запретнати крачоли непроходимата селска кал, прескача от камък на камък и влиза в училището, дето вече са събрани цял рояк малчугани, които крещят и се боричкат. При появата на учителя палавците изведнъж утихват и се наместват по чиновете, но в класната стая дълго още мирише на прах. Младият учител застава край катедрата и урокът започва. Навън, зад мът-

ните стъкла на прозорците, ръми ситен като мъгла дъжд, прелитат грачещи гарвани, дърветата стърчат с мокри черни клони. Отсреща по улицата рядко ще проскърца волска кола или ще се мерне сгушен минувач, който смешно подскача и дири брод през калта. А дъждът все вали и вали и напластява в душата на учителя непоносима мъка. Тъй еднообразно и досадно се влачат есенните дни, докато някоя нощ неочаквано нахлуе зимата със снежна виелица и лапавица.

Сред това безмълвие и пустота понякога ще хлопне дворната вратичка на училището и селският пощальон в черната мушама, с качулка на главата, целият лакиран от дъжда или побелял от снега, ще донесе някой вестник или списание. Пощальонът не носи писма, защото Иван Иванов няма близки и никой не му пише. Но и само вестникът, само списанието са достатъчни, за да просветне в смрачената душа на самотника. Иван Иванов поглъща жадно четивото, препрочита по няколко пъти стиховете и разказите на познати писатели и някаква окриляща сила изпълва с радостен трепет цялото му същество.

Учителят сам се опитва да съчинява и вече е написал десетина разказа, които отдавна се кани да изпрати някъде за печат, ала все отлага и все не се решава. Най-сетне един ден той надделява колебанието си и изпраща до едно литературно списание няколко грижливо изписани тетрадки. С отделно писмо неизвестният автор (учител в еди-кое си село, еди-коя си околия) моли редакцията да прегледа ръкописа му и ако одобри нещо — да го помести в списанието.

Минават седмици в мъчително очакване — никой не се обажда. Към края на четвъртия месец, когато Иван Иванов мисли, че неговите тетрадки са пропаднали безвъзвратно в редакционния кош, получава се дълго чаканият отговор. Редакцията съобщава, че от изпратените ръкописи е одобрила за печат разказа „Старият орел“, който е поместен в току-що излязлата книжка на списанието. По-нататък следват най-доброжелателни напътствия и покана за постоянно сътрудничество. Иван Иванов е зашеметен от първия си литературен успех и дълго не може да се опомни. Той постоянно разгръща писмото и ту го слага в плика, ту отново го изважда и го чете. Но най-голяма е радостта на младия автор, когато

след няколко дни пощальонът донася самото списание с неговия разказ. Иван Иванов прелиства с трепереща ръце книжката и дъхът му спира на гърлото. Сега, както е напечатан, с някои поправки и съкращения, разказът изглежда съвсем друг, сякаш не е писан от него. Той е поместен редом с творбите на отдавна признати и известни писатели. На цели три страници е разперил гордо криле и „Старият орел“ от Иван Иванов-Детелинов. Как — Детелинов? Отначало Иван Иванов е смутен от тоя псевдоним, прикачен към името му, но скоро свиква с него и дори се чувствува поласкан от щастливото хрумване на незнайния кръстник. Та туй е съвсем естествено. За литературата са потребни оригинални, звучни имена. В сивото всекидневие гъмжат хиляди Иван Ивановци, но един и неповторим е писателят Иван Иванов-Детелинов!

Така започва стръмният възход към литературното поприще. Окуражен от първата си сполука, Иван Иванов-Детелинов се отдава с увлечение на литературното творчество и след като напечатва още няколко разказа в гостолюбивото списание, напуска учителството и заминава за столицата. Той се измъква от селската кал и със съдействието на благодетеля си редактор успява да заеме кореторска служба в един вестник. Скоро младият талант се сближава с някои събратя по перо и става желан гост на техните бохемски срещи. Обикновено приятелите се събират вечер в някое питейно заведение, спорят разпалено за литературата и изкуството, провъзгласяват се взаимно за гении и злословят срещу тоя или оня писател, като го обявяват за бездарник. Компанията гуляе до късна нощ, после някои се изпращат дълго и осъмват край бликналите и съскащи маркучи на уличните чистачи.

Иван Иванов-Детелинов свиква бързо с живота на големия град и от някогашния свит и саможив селски учител не остава нито помен.

— — —

Един след друг се редят разкъсани спомени от ония далечни дни.

Като повече начеващи писатели Иван Иванов-Детелинов издава на свои средства първите си книги, раз-

праща саморъчно надписани екземпляри до разните литературни величия, печели съчувствие и става член на Писателския съюз. В цъфтежа на творческите си сили младият автор се запознава със студентката по филология Лина, гореща поклонница на неговия талант. Между двамата възникват нежни чувства, кълнат се те един на друг във вечна обич и мечтаят за велики дела. На края техните лунни разходки завършват с женитба. Лина зарязва университета и коленичи на служба пред семейното огнище. Тя е съпруга на писател, когото очакват лаври и богатство, и не иска да си губи времето из прашните аудитории.

Младата двойка заживява в една мансардна стаичка с кухня — слънчево гнездо на любовта и оскъдицата. Вечер Лина седи в кухнята и дреме над някакво ръкоделие, а съпругът се е прегърбил над писмената маса, отдаден на творчески труд. Той е уморен от дневната работа над вестникарските коректури и му се спи, но трябва да пише, да пише, да пише, защото такава е орисията му на писател. Иван Иванов-Детелинов пуши цигара след цигара, цялата стая е замъглена от тютюнев дим, а бялата хартия се изпълва с едри равни букви, някъде моливът задраска и поправя, някъде зачерква по цели пасажи. По едно време вратата откъм кухнята бавно се открехва и вътре влиза на пръсти Лина, съблича се безшумно и кротичко се мушва в леглото. И чак когато прозорецът посивее в утринната дрезгавина, мъченикът писател прекъсва работата и също си ляга — отмалял, разнебитен, с натежала глава и с тютюнева горчилка в устата.

И така е всеки ден и всяка вечер до късна нощ, а лаврите ги няма, няма го и богатството. И ето че постепенно и съвсем неусетно пресъхва вълшебният извор на вдъхновението. Иван Иванов-Детелинов не забелязва това бързо прецъфтяване на неговия талант и продължава да пише, да напряга усилия и да се самоизтезава. Но вместо някогашните ярки образи и свеж език — на бялата хартия се изнизват безцветни и мъртви слова, сглобени в сухо съчинителство. Около него се създава тягостна атмосфера на равнодушие и на снизходителна търпимост. Прецъфтелият талант не може да осъзнае творческото си безсилие и смята, че е несправедливо подценяван, че срещу него е устроен заговор.

А в това време на литературния небосклон засияват нови таланти, за които се пише и говори и в чиито самобитни творби тупти пълнокръвен и ведър живот. Новите литературни звезди блестят по вестници и списания, критиката ги превъзнася, публиката бурно ги акламира по литературните четения. Те получават награди, превеждат ги на чужди езици, издателствата се надпреварват да издават книгите им.

За Иван Иванов-Детелинов никой се не сеща. Той съхне от язва в стомаха, изостанал в опашката на литературата, и разказите му се печатат само в такива невзрачни вестничета като „Телеграфо-пощенски глас“, „Пчеларска дума“ или „Колбасарско ехо“.

— — —

Но нашият герой не изпуска перото от ръката си, преглъща горчивините и дочаква щастливите дни, когато цялата ни действителност се преобразява.

Иван Иванов-Детелинов посреща новия живот с открито и честно сърце и хвърля всичките си сили за неговото утвърждаване и възхвала. Писателският съюз не е някогашният затворен кръг от саможиви сноби, които се събират веднъж в годината за избор на нови членове. Сега съюзът напомня оживен кошер, в който бръмчат безброй медоносни пчели. Тук всеки ден — и сутрин, и следобед — се свикват заседания, уреждат се срещи, обсъждат се важни въпроси на литературата. Иван Иванов-Детелинов е придобил вече известна професионална сръчност и може да пише на всякакви теми — за бригадири и кулаци, за заводи и земеделски стопанства, за седмицата на гората и зарибяването на язовирите. Той участвува дейно във всички писателски почини, взема думата по събрания, пътува из провинцията да събира впечатления и да общува с народа и с присъщото си мравешко трудолюбие пише очерци, разкази и дори романи.

Издателствата са вече държавни и навсякъде го приемат любезно, зачитат писателското му звание и човешкото му достойнство. Наистина творбите му се връщат за поправка и преработка и той упорито работи над тях, после пак ги представя — за втори, за трети, за четвърти път, — докато най-сетне редакторите свикват с ръ-

кописа му и го одобряват за печат. Когато новата му книга се появи на бял свят, все някой ще я препоръча с две-три добри думи и ще се намерят и за нея читатели.

Иван Иванов-Детелинов отдавна е престанал да се занимава с вестникарски коректури. Днес той сам е редактор в едно списание, посреща възтежко младите и неукрепнали сътрудници и великодушно ги посвещава в тайните на собствения си творчески опит.

Иван Иванов-Детелинов отдавна не живее по мансардите. Със скромните си спестявания той е успял да си купи двустаен апартамент с хол, камина и други удобства.

Изобщо новият живот е прикътал в уютните си недра някогашния несретник и му е разкрил широк простор за писателска дейност. От мечтаните в миналото лаври днес на жизнения път на юбиляря все пак се е отронил един лавров листец..

— — —

На масата в хола жената на Детелинов глади черния костюм за тазвечерното тържество. Тя е изгладила вече бялата му риза и я е провесила върху облегалото на един стол. Съпругата оправя ръбовете на панталона, ютията съска по мократа кърпа и дига пара.

Това е същата оная студентка, която едно време напусна университетските аудитории и тръгна подир миражите. Но предишната жизнерадостна девойка е повехнала и състарена, крехката ѝ фигурка е напълняла и никакви химически бои не могат да спасят оскрежената ѝ от годините коса, която блести с фалшив бакърен блясък и тук-там издайнически белее в корените.

Лина е преживяла много разочарования в напразната гонитба на щастието. Някогашната любов между двамата съпрузи отколе се е стопила в честите семейни разпри, в обидните думи и враждебното мълчание и сега е останал само неизкоренимият навик да живеят заедно, някаква сляпа привързаност един към друг, породена във вече улегналото и безропотно съпружество.

— Ваньо, коя вратовръзка да ти приготвя за довечера? — провиква се Лина, застанала пред разтворения гардероб в спалнята.

Откъм кабинета се чува глас:

— А че виж там... Може оная, светлосивата, с черните черти!

— — —

Иван и Лина Детелинови се провират с мъка през навалицата. Никой, изглежда, не ги познава, за да им стори път. Най-сетне съпрузите стигат до салона, Лина сяда на първия ред, а юбилярят се отправя към малката стаичка зад сцената, където вече са събрани първите уредници на тържеството.

Салонът постепенно се изпълва с най-разнообразна публика. Повечето посетители са беловласи и плешиви пенсионери, свикнали да посещават всякакви събрания, доклади и беседи, за да убият някой и друг час от свободното си време. Те просто са привлечени от афишите за честуването на еди-кой си писател и без да са чели нито ред от него, без да са слушали някога името му, влизат вътре, защото входът е безплатен. Разбира се, тук има и любознателни младежи, и всезнаещи дами — почитателки на всякакъв вид таланти и осведомителки по призвание, — които още тая вечер ще разтръбят из махалата как е излязло тържеството, какво казал тоя и как се почесал оня. Сред публиката най-малко са познатите на семейство Детелинови — те се броят на пръсти и лицата им имат присмехулно-лукав израз.

Когато всички места се заемат, на сцената излизат един по един десетина души начело с героя на тържеството и се нареждат в делови президиум край приготвената от по-рано маса с няколко саксии цветя. В средата на президиума пръв сяда Иван Иванов-Детелинов — дребен мургав човек с дебели вежди и остър нос — и в салона се разнасят откъслечни ръкопляскания.

Колелото на празника се завърта безпрепятствено и леко, по отдавна установения ред.

Известният съюзен оратор и критик Сидер Добряшки се изправя до катедрата и започва да говори за живота и творчеството на честувания писател.

Скоро публиката узнава кога и къде е роден Иван Иванов-Детелинов, какво било нерадостното му детство и тъй нататък. В борбата за хляб той поема мъченическия кръст на селски учител, живее в непосредствен

досег с простия трудов народ и черпи сюжети за ранните си творби тъкмо от тоя тъжен бит на селската неволя. Но Иван Иванов-Детелинов се задушава сред тая непоносима действителност и верен на призванието си, напуска учителството и става писател. Споменават се първите му книги, техният прогресивен дух, изтъква се гражданската му смелост по времето на мракобесните политически режими (в някои сюблимни моменти Лина се просълзява и трие очите си с кърпичка). Сидер Добряшки продължава да рисува с ярки словесни багри нравствения портрет на юбиляря и стига до великите дни на всенародния подем, в който участвува със скромните си сили и нашият герой. Критикът величае не таланта (повехнал, уви, твърде рано), а неизтощимото трудолюбие, усърдието, всеотдайното литературно тружеництво на Иван Иванов-Детелинов. На края съюзният оратор пожелава на писателя още дълги години здраве и вярна служба на народа и заема предишното си място в президиума.

Сега настъпва най-тържественият момент в празненството. Някаква тънка като смок фигура чете правителствения указ за награждаването и закачва на гърдите на юбиляря орден с небесносиня лента. Публиката одобрително ръкопляска, блясва фотосветкавица, Лина пак опипва очите си с батистената кърпичка.

Иван Иванов-Детелинов е дълбоко развълнуван. С кратко слово той благодари за оказаната му висока чест и обещава да напише нови произведения за увековечаване на героичното време, в което живеем. И отново публиката ръкопляска и юбилярят се кланя на всички страни.

Така завършва първата част от честуването. Посетителите се раздвижват и излизат навън да изпушат някоя цигара и да разменят впечатления. Нашият герой също пуши възбудено в малката стаичка, после отива в салона и сяда до Лина на първия ред, където са се разположили и другите членове на деловия президиум.

Започва художествената програма. Един млад артист с буйна коса рецитира първата творба на юбиляря — „Старият орел". Гласът на артиста се лее плавно и патетично, с всички тънкости на интонацията.

Следват още няколко творби на Детелинов, изпълнени с не по-малко майсторство от други артисти, и на сцената излиза градски кавалджия в селски потури, който изсвирва една безкрайна овчарова жалба. Подир кавалджията две народни певици пак от градски произход, но нагиздени в сърмени носии като битови кукли за износ, изпяват последователно „Болен Дойчин" и „Мама Стояну думаше" и с тия песни честуването стига до своя неизбежен завършек.

Публиката се надига от столовете и тръгва към изхода. И тъкмо когато салонът е вече почти опразнен, до юбиляря се приближава свенливо някакъв ученик с нискоостригана глава. Той държи разтворен албум и моли за автограф. Иван Иванов-Детелинов се разписва щедро в албума и заема равноправно място сред имената на други бележити дейци на родната култура.

Навън пред салона съюзният оратор Сидер Добряшки се сбогува набързо с Детелинов и съпругата му, защото отивал да пише доклад за друг предстоящ юбилей. Сбогуват се и още някои членове на деловия президиум и на тротоара остават само пет-шест души.

— Да бяхме пийнали нейде по едно вино — предлага един попрегърбен приятел от старата бохемска гвардия и всички се отправят към най-близкия ресторант.

Компанията поръчва кебапчета и вино, дигат се наздравици. Посред гуляя Лина неочаквано и безпричинно захлупва глава на масата и се разтърсва от плач. Напразно слисаният съпруг се мъчи да я успокои — раменете ѝ потрепват в нервни спазми, хълцането ѝ не спира. Най-сетне нервният припадък минава от само себе си, Лина се усмихва виновно и тупка пухчето с пудра по насълзеното си лице. Поръчва се още вино и тоя път чашите се чукат за здравето на съпругата. Големият стенен часовник на ресторанта едва поклаща златистото си махало и сякаш реже времето на тънки филийки като колбасарска машина. И ето, пак тъй неочаквано, Лина запява с приятния си алтов глас някакъв любим романс от младини. Настроението лъкатуши, извисява се и пада, и настъпва оня момент на пресита и умора, когато започват да се разправят отдавна познатите арменски вицове с популярния герой Гарабед.

Към полунощ Иван и Лина Детелинови се прибират в къщи.

— — —

Цяла нощ Иван Иванов-Детелинов се обръща в леглото си и не може да заспи. Язвата му пак го наболява, в гърлото му парят киселини. Той става, отива в кухнята и взема лъжичка сода, но болките и киселините не изчезват. Не биваше да пие толкова — това е сигурно от виното. Със сънливо лице Лина нахлузва чехлите и вари билков чай. Детелинов сърба топлото питие и постепенно се успокоява.

На следния ден писателят пие само мляко. Празникът е минал и настъпва отново сивото всекидневие с диетичния режим, с варените зеленчуци и с безсолните блудкави каши.

Иван Иванов-Детелинов е, както винаги, на своя работен пост. Той сяда в кабинета си и трака на пишещата машина началото на новия си роман. Гъст тютюнев дим се стеле из стаята, големият кристален пепелник е пълен с угарки. Отдавна лекарите съветват Детелинов да остави тютюна заради язвата и високото кръвно налягане, но той все си мисли, че ако престане да пуши, не ще може да напише нито ред, и тая мисъл го ужасява.

А Иван Иванов-Детелинов трябва да пише, да пише, да пише. Да трупа страница след страница със стотици и хиляди букви и думи. Той сигурно ще живее още десетина години и ще дочака седемдесетия си рожден ден. И тогава пак ще го честват, пак ще го наградят с орден и навярно пак някой ученик ще застане плахо пред него и ще го моли за автограф.

И на жизнения път на престарелия литературен труженик ще се отрони още един, може би последният лавров листец.

1966

ФЕЙЛЕТОНИ

ЛЮБОПИТНИТЕ

Каквото искате разправяйте, но няма по-стихийно и всеотдайно чувство от човешкото любопитство. Нито любовта, нито омразата, нито дори страстта към риболова могат да се сравнят с него.

Вървя си оня ден по улицата и гледам: на отсрещния тротоар се струпала тълпа, люлее се и се вълнува. Отначало помислих, че хората са се събрали пред някой магазин, но като се приближих, направих едно странно откритие: пред тълпата няма врата, няма прозорци, няма изобщо магазин. Всички стоят пред някаква олющена стена, тъжно почерняла от времето и дъждовете, протягат любопитно шии и се мъчат да прочетат нещо. Разбрах тогава, че на стената е залепено важно съобщение, и верен на своя граждански дълг, прекосих улицата и се присъединих към любознателния народ.

А слънцето пече немилостиво, трябва да има четиридесет градуса на сянка. До мен стои възпълничък господин с два хляба под мишница и с извехтяла адвокатска чанта в другата ръка. Апоплектичен тип. Всеки миг може да получи удар и да се строполи на земята. Но човекът понася геройски тропическата жега и с риск на живота си чака да научи новината.

— Какво четат отсреща? — питам го безцеремонно аз с оная интимност, с която обикновено хората подхващат разговор при подобни случаи.

— Не зная — отговаря невъзмутимо той. — Ще видим.

И докато ние стоим и се пържим под адските лъчи на слънцето, при нас се втурва една русокоса дама в бяло костюмче, с коркови обуща на боси крака и с

домакински сак, из който се подава китка магданоз.

— Какво има? Какво съобщават? — пита нетърпеливо тя и очите ѝ ще изскочат от любопитство.

— Спокойствие, моля! Почакайте и ще узнаете! — обяснявам на свой ред аз.

— Ох, отде да го взема вече туй спокойствие! — въздиша печално дамата. — Досега съм стояла на опашка за домати, а трябва и да сготвя нещо за обед.

— Ами че ние да не идем от разходка? Ид ние си имаме работа! — озъбва се отстрани някакъв мрачен лесничей в зеленикава униформа.

— Всички имаме работа! — обажда се друг.

— Аз отивам на баня! — съобщава предупредително трети.

Минават още десетина минути, а зад нас вече шуми и се вълнува нов приток от хора, все така забързани нанякъде и претрупани с работа. Неизвестността разгаря любопитството, пък и слънчевият пек действува на нервите. Поподигаме се ние на пръсти да видим поне крайчеца на афиша, но нищо се не вижда. Някои губят търпение и почват да протестират:

— Хей, вие там отпред, какво сте се залепили на стената и не мърдате?

— Четете по-бързо, че и други чакат!

— Неграмотни хора, брей!

Навалицата се раздвижва и напира напред. Две ръце издигат високо във въздуха дървено детско конче. Русокосата дама, която е направила значителен пробив пред себе си, крещи отчаяно:

— Не се натискайте, моля ви се! Смачкахте ми доматите! Какво е това безобразие!

— Нищо им няма на доматите, гледай ти да си здрава! — утешава я неизвестен оптимист, изгубен сред човешката маса.

От време на време от първата редица се измъква по някой щастливец, който е успял да прочете загадъчното съобщение. Той минава край нас и примигва смутено. Едни го гледат със завист, други го питат с угодническа усмивка:

— Прочетохте ли? Какво пише отсреща?

Но щастливецът не отговаря. Той има такъв омърлушен и гузен израз, като че някой го е плеснал с мокър

естествено и бързо да се отдалечи, като отнася тайната със себе си.

Зад гърба му се чува озлобено шушукане:

— Егоист!

— Сигурно си мисли, че това съобщение е залепено само за него!

След половин час най-сетне идва и моят ред. Приближавам се до стената и оставам някак неприятно изненадан. На стената тъжно се мъдри некролог, най-обикновен некролог в едновремешен стил — с димящ жертвеник в единия ъгъл и с коленичил ангел в другия.

Като омагьосан стоя аз пред скръбната вест и чета с напрегнато внимание. Съобщава се на роднини, приятели и познати, че след кратко боледуване е починал Панайот Паничков на седемдесетгодишна възраст. Понататък узнавам, че покойникът бил един от основателите на колоездачното движение у нас и че дори получил първа награда в някакво надбягване през 1905 година. Но чудният животопис на тоя колоездачен феномен не свършва само с неговата велосипедна дейност. Аз узнавам така също, че той бил и дългогодишен служител по съдебното ведомство, и секретар на птицевъдна кооперация, и член в управителния съвет на билкарското дружество „Жълт кантарион". Като се изброяват след това редките качества на покойника като съпруг и баща, призовава се бог да успокои душата му и се дават най-точни указания за неговото опело и погребение. Некрологът завършва с доста дълъг поменик на опечалени семейства, между които личи и една професорска фамилия, очевидно сложена, за да засили посмъртното величие на покойника, като изтъкне родството му с видни представители на университетската наука. Ала най-смущаващо от всичко ми се вижда това, че в горния край на скръбната вест, точно над димящия жертвеник, наднича и се хили живият образ на самия Панайот Паничков. Няма съмнение, че близките му са искали да го представят такъв, какъвто е изглеждал приживе, и то най-малко двайсет години преди смъртта му: съвсем младолик, с рошави мустаци, ухилен до уши. Да се смееш от собствения си некролог — съгласете се, че туй не е нито много естествено, нито дори прилично.

това е просто подигравка с публиката, която се е натрупала да узнае с подобаваща за случая сериозност някои подробности из твоето житие-битие.

Макар че аз нямам никакви роднински и приятелски връзки с покойния Панайот Паничков, продължавам да стоя като закован на мястото си и не мърдам. Все ми се струва, че ако се дръпна настрана, ще се изплъзне от вниманието ми нещо много важно, много интересно, което в първия миг не съм могъл да разбера. Препрочитам още веднъж некролога, но любопитството ми си остава незадоволено. Дяволите ще го вземат тоя Панайот Паничков! Може да е жестоко да се приказва така, но да бяха го заклали, да беше го прегазил поне камион или трамвай, най-сетне сам да беше се самоубил — тогава разбирам да си губиш времето заради него. А той — какво? Починал след кратко боледуване като най-обикновен еснаф сред разни там валерианови капки, вендузи и термометри и сега алармира обществото с глупавата си смърт.

И като стоя така пред некролога и се вълнувам от най-разнообразни чувства, неочаквано усещам, че някой ме мушка в гърба. Обръщам се назад и виждам един мършав старец, който е протегнал бастуна си през раменете на неколцина мъченици като него и ми напомня да се махам от стената.

— Вие, господине, го прекалявате! — провиква се нервно той. — Ами че дайте възможност и на другите да разберат какво става!

Обхваща ме необяснимо злорадство. Моля, заповядайте да видите какво става! И аз се изнизвам от навалицата, а на мястото ми мигом се изправя нов любопитен гражданин с дълбокомислен израз на лицето. Той изглежда тъй угрижен, като че е първи братовчед на покойника.

И ето сега към мен се отправя неизбежният въпрос:

— Кажете, кажете: какво има?

И аз отминавам също тъй гузен като другите, примигвам смутено и нищо не отговарям. Потиска ме някакво смесено чувство на разочарование, на излъгано любопитство и на унизено самолюбие и бързам да се скрия някъде, да избягам от тия умолителни погледи и угоднически усмивки.

Когато се отдалечавам от тълпата, съглеждам пред

входа на близкото кино русокосата дама с корковите обуща. Тя трие грижливо с кърпичка бялата си пола, оплескана с доматен сок. Вярно е, че доматите ѝ се смачкаха в навалицата, вярно е така също, че роклята ѝ се изцапа и че яденето ѝ за обед остана несготвено. Но какво значение има всичко това? Нали все пак тя можа да си пробие път до стената и да прочете със собствените си очи кой е Панайот Паничков?

Поглеждам часовника си. Минава пладне. Слънцето е запалило цялото небе, жегата е наистина непоносима. Но и това няма значение. Пред олющената стена непрекъснато прииждат и се трупат нови хора, които разговарят възбудено, натискат се, ругаят се и на всяка цена искат да проникнат във великата загадка.

А Панайот Паничков се хили все така предизвикателно от некролога си и неговото име, до вчера потулено в забрава и мрак, се озарява от яркия блясък на сензацията и печели все по-широка известност сред обществото.

1945

МЕЧТИ ЗА РЕПУБЛИКА

Долу монархията! Да живее републиката.

Тоя лозунг оказа наистина такова неподозирано въздействие върху всички българи и дори великобългари, че за една нощ у нас не остана нито един монархист. Сега със свещ да търсиш някой защитник на царския режим — не можеш го намери. Довчерашни царедворци, царски демократи, монархосоциалисти, задокеански утописти и свенливо усмихнати фашисти просто плюят на монархията и настояват час по-скоро да се обяви републиката. Не могат да търпят повече тиранията на Кобургската династия. На мнозина от тях гръбнаците са счупени от дългогодишно преклонение пред царския престол. На мнозина сърцата все още правят засечка от някогашното изкачване по стълбите на двореца. Стига тоя тормоз! Стига това размахване на царски укази, чието вероломно шумолене действува убийствено върху нервите!

И прави са хората. Години наред те са били бездушни кукли в ръцете на свирепите Кобурги — време е вече да си отдъхнат от преживените мъки и да си пият спокойно кафето в пухкаво меките прегръдки на републиката, която заедно с кафето сигурно ще им поднесе и мечтаната власт, без да унижава човешкото им достойнство. Разбира се, тая република трябва да бъде не народна, както иска Отечественият фронт, а малко по-друга. Довчерашните царедворци, царските демократи, монархосоциалистите, задокеанските утописти и свенливо усмихнатите фашисти мечтаят за известна приемственост във формата на държавното управление. Да не се скъсва изведнъж с миналото. Да не стават сътресения. Да се зачита девизът „Боже, пази България — може кавханска, може великобългарска, това ще се уреди впоследствие. Важното е не те да служат на републиката, а тя да служи на тях. И още по-важно е: народът да стои малко по-далече от управлението, да си гледа работата и да не пипа постоянно конституцията с грубите си ръце.

Републиката трябва да бъде чиста и свята, както е казал Левски. Преди всичко, възмутително е това неприлично отношение към сегашния малолетен цар, който е станал за посмешище на разните там работници, селяни и тъй наречената напредничава интелигенция. Негово величество е още невръстно дете и не бива да го оскърбяваме. Нека го оставим да си играе свободно в някой от дворците и да го възпитаваме в духа на новото време. Нека го почакаме да възмъжее. Може един ден и той да стане прочут ловец на пеперуди като дядо си Фердинанд или пък да кара влак като баща си. Може тогава и за председател на републиката да го изберем. Защо не! Такива хора като него се раждат не на сто, а на двеста години веднъж. Направете, за бога, анализ на кръвта му, надникнете през микроскопа: няма никакви червени кръвни телца, има само хабсбургски, кобургски, бурбонски и савойски сини телца. Кой от нас, българите, може да се похвали с такава кръстосана благородна кръв? А един председател на републиката трябва да се отделя от тълпата, трябва да притежава високи наследствени добродетели, с една дума — да излъчва обаянието на деликатна и възвишена личност. Допустимо ли е председателят на републиката да бъде човек от народа — какво ще кажат тогава за нас чужденците? Ще ни сметнат за варвари, ще ни нарекат диваци и после върви създавай международни връзки и искай търговски представителства от тая или оная чужда фирма.

Нашата бъдеща република в никакъв случай не бива да бъде просяшка република — без милионери и едри търговци, без рентиери и банкери, както си въобразява Отечественият фронт. В нея, разбира се, ще има бедни, защото всички хора не са родени за охолен и безгрижен живот. Но в нея няма да има незаконно забогатели, а само законно имотни и законно напредващи люде по пътя на мирните държавни доставки и на

културни страни. Защо е нужно съзнателно да опропастяваме цвета на обществото, да му отнемаме легитимните наслади от живота и да го хвърляме в отчаяние? Каква е тая праисторическа завист? Нали все за ударничество разправяме? Нека дадем възможност и на богатите да се проявят като ударници и да увеличат скромно и безшумно своето благосъстояние. От това държавата няма да изгуби, а ще спечели. Тия доказани благодетели ще ѝ се отплатят стократно. Ще подарят икона на някоя черква, ще купят сандалки за питомците на някое сиропиталище, ще завещаят на Министерството на просветата парични дарения, от чиито лихви след триста години ще се отпускат стипендии на даровити българи.

Едно само не трябва да се забравя: че ние сме земеделска страна и че безумие ще бъде да изграждаме тежка индустрия, и то държавна. Не е за нашата република тежката индустрия. Има си хора за тая работа — все стари и опитни доставчици, които и сега са готови на свой риск, просто от любов към занаята си, да доставят на държавата всякакви локомотиви и машини. Косите на тия спецове са побелели от доставки — защо да ги не използуваме с техните широки международни връзки за напредъка и величието на републиката? А пък народа нека го оставим да си оре земята, както са я орали неговите деди, и да не му мътим главата с разни трактори и кооперативни стопанства. Няма да вземаме пример от болшевиките, няма да правим болшевишка република... Впрочем, да живее великият Съветски съюз — нашият втор освободител! Но там, разбирате ли, работата стои малко по-иначе. Там хората са азърбайджанци, грузинци, калмици, татари, изобщо — азиатци. Има, разбира се, и славяни, но и те са азиатци. А ние, българите, сме по-близко до Запада и затова ще трябва да се развиваме и възпитаваме в духа на западната демокрация.

И под благодатното слънце на западната демокрация нашата република ще се превърне в истинска райска градина — с увеселителни заведения и европейски музикхолове с голи красавици, с интимни клубове за сделки, флирт и бридж, с приветливи търговски кантори за внос и износ. Приятни дами с приятни обноски

дъвчат деликатно пасти в многобройните републикански сладкарници и ще си разменят сексапилни погледи със също такива приятни и сияещи от брилянтин господа. А наоколо животът празнично ще шуми и ликуващите клаксони на луксозни лимузини весело ще огласят простора. И докато републиканската полиция (за бога — не милиция!) ще пази реда и спокойствието, генералщабните офицери ще потракват галантно токовете на лачените си ботуши и ще чертаят с едри линии върху картата на Балканския полуостров бъдещите граници на републиката...

Така мечтаят довчерашните царедворци, царските демократи, монархосоциалистите, задокеанските утописти и свенливо усмихнатите фашисти и очакват с нетърпение деня на референдума. И в това състояние на радостна възбуда те постоянно поглеждат своите скъпи часовници с царски вензели, вадят из джобовете си сребърни табакери пак с царски вензели и пушат цигара след цигара, а цигарите извиват тънък дим между нежните им пръсти, по които блещукат златни пръстени със същите царски коронки и монограми. Досадни царски спомени, станали вече куриози. Невинни исторически куриози.

И невинните любители на невинните исторически куриози придават на лицата си съвсем невинен израз.

Долу монархията! Да живее републиката!

1946

ПАМЕТНИ ДАТИ

Има всякакви колекционери. Едни събират пощенски марки, други — портрети на киноартисти, трети — кибритени кутийки. Аз, драги читателю, изпитвам особена слабост към благотворителните етикетчета, които разни организации, дружества и тям подобни ни окачват редовно по реверите. Досега съм събрал сто четиридесет и шест такива етикетчета и смятам в скоро време да ги направя поне триста. Имам си нарочен албум, в който пазя всички тия благотворителни и възпоменателни хартийки, и като се прибера вечер у дома, веднага се нахвърлям върху моята забележителна колекция. Трогателно е, знаете, да си седиш по чехли в къщи, да прелистваш албума си и да си припомняш с умиление разни паметни дати, минали през живота ти: ден на детето, ден на майката, ден на бащата, ден на тъщата, ден на туберкулозата, ден на артериосклерозата и тъй нататък — все бележити и незабравими дни на всенародната благотворителна дейност.

Срещат се, разбира се, и такива мизантропи, които изразяват открито недоволството си от тия благотворителни етикетчета. Те протестират преди всичко, че гражданите били превърнати в някакви бездушни чучели, върху чиито гърди всеки можел да лепи безнаказано каквито си ще книжлета. Не бил тоя начинът да се събират пари за благотворителни цели. Другояче трябвало да се организира обществената благотворителност. Според тях тая просяшка традиция водела началото си от позорното минало и час по-скоро трябвало да бъде ликвидирана. Не ще и дума, че мизантропите, които разсъждават така, са чисто и просто антисоциални ти-

пове и на техния протест не трябва да се обръща никакво внимание.

Лично аз съм пътувал тук-там по широкия свят и мога да заявя, че никъде не съм виждал такъв оригинален благотворителен обичай, както у нас. Ето защо позволявам си да твърдя, че благотворителните и възпоменателни етикетчета са чисто нашенско изобретение, каквото са например и мартениците. Следователно, тия етикетчета ние трябва да пазим като зениците на очите си от всяко посегателство и унищожение, ако изобщо искаме да запазим нашата самобитност като народ.

Представете си, излизате сутрин от къщи и още на първия ъгъл срещу вас се спускат няколко мили дечица с касички в ръцете и забождат на ревера ви някакво етикетче. Приятно изненадани, вие узнавате, че днес е, да речем, Денят на народните будители. Как — народните будители? Разбира се, дума да не става. И вие вадите от джоба си неизбежната петолевка, пъхате я в касичката и отминавате нататък. След тоя благороден и високопатриотичен жест на сърцето ви става някак си по-леко и вие сам започвате да се чувствувате като възрожденец. А наоколо кипи радостно оживление. Летящи тройки от весело усмихнати деца размахват касички, пресрещат минувачите и ги декорират със скъпите образи на народните будители. Хиляди граждани крачат гордо из улиците, вълнувани също като вас от най-сюблимни чувства. Всички са празнично настроени, всички се смятат едва ли не за трети братовчеди на Любен Каравелов или на Добри Чинтулов. В такова повишено настроение минава целият Ден на народните будители, а вечерта, когато се приберете в къщи, вие заспивате със светлата вяра, че много наскоро някой друг комитет или организация ще ви зарадва с ново благотворително тържество.

Според мен, драги читателю, ние не само трябва да запазим тоя прекрасен български обичай, но и да се погрижим за неговото все по-широко разпространение сред народните маси. Защо например само два-три пъти в седмицата да пускаме в обращение благотворителни и възпоменателни етикетчета? Можем спокойно да организираме такива празници всеки ден и дори по няколко на ден. Какъв подем на духа, каква приятна гледка! Човек би се чувствувал на седмото небе от ра-

дост и би изпитвал неповторими по силата си емоции, ако украси гърдите си не с една, а с четири-пет различни хартийки, издадени едновременно по различни случаи. Но някой може да възрази, че всеки ден не се намира повод за подобно тържество. Съвсем погрешно схващане. Ако повод наистина липсва из нашата действителност, тогава ще се обърнем към съкровищницата на общочовешката културна история. Животът на човечеството кипи и прелива от паметни дати и събития. Идущата година например се навършват сто години от рождението на Едисон. По тоя случай нищо не ни пречи да засвидетелствуваме нашата признателност към изобретателя на електрическата крушка и да се накичим с възпоменателна марка, която ще носи неговия незабравим образ. А защо да не използуваме и други някои годишнини, каквито са, да кажем, еди-колко си години от грехопадението на Адам и Ева или толкова и толкова години от смъртта на неандерталския човек? Ще запитате навярно кой ще се заеме с тая работа? Бъдете спокойни. Със светкавична бързина у нас ще се образува необходимият за целта комитет, който ще отпечата възпоменателните етикетчета и ще завърти колелото на празника. На нас остава само да ликуваме и да пускаме в касичките някакви си нищожни петолевки.

Индианците се кичат с пера, някои южноафрикански племена украсяват носовете си с кокалени халки. Ние, българите, носим с достойнство на гърдите си благотворителни и възпоменателни етикетчета. Това е наша битова особеност, това е наша гордост, драги читателю.

1946

БРАКОРАЗВОДНО СРАЖЕНИЕ

Неотдавна попаднах случайно в съдебната зала за бракоразводни дела. Слънцето хвърля весели лъчи през разтворените прозорци, залата гъмжи от народ — изобщо чувствува се празнично настроение. Заседанието още не беше почнало и адвокатите сновяха възбудено насам-натам, шушукаха с клиентите си и ги потупваха окуражително по рамото. А наоколо, по дървените пейки, беше вече насядала най-разнообразна публика: съпрузи, които подръкваха за последен път брачните си вериги, всевъзможни прелюбодейци, побойници, свидетели и любопитни. Всички се вълнуваха и хвърляха нетърпеливи погледи към вратата зад съдийската трибуна, отдето трябваше да се явят жреците на Темида.

Най-сетне, след дълго очакване, тая врата се отвори и в залата влязоха тържествено тримата съдии. Както си му е редът, публиката зашумя и стана на крака, за да засвидетелствува уважението си към блюстителите на закона. Седна председателят на стол с високо облегало, разположиха се от двете му страни и двамата членове на съда, а малко по-настрана, до ниска масичка, кацна като червеношийка едно миловидно девойче, което трябваше да води протоколите. И заседанието почна.

Първи се изправиха пред трибуната двама млади хора. Искат развод по взаимно съгласие. Нещо куцало в характерите им, трудно им било да живеят заедно. За половин минута смъкнаха брачните им вериги.

Минаха тъй няколко дела. Председателят на съда дигаше бариерата на брачния съюз и пускаше съпрузите да си дирят отново щастието в живота.

Но ето че по едно време работата се запече. На арената се явиха озлобените и настръхнали фигури на

двама съпрузи с дългогодишен житейски опит. До всеки от тях стои като ангел-хранител по един адвокат. Заниза се безкрайна върволица от свидетели — наперени дами с воалетки и с червено къносани коси, понакуцващи бабички, беловласи запасни офицери, боднали в петлицата си значката на ордена за храброст, и мнозина други граждани с най-различна професия и обществено положение. Замириса на скандал. Публиката, която беше съвсем разочарована от предишните безшумни дела, се оживи отново, гъделичкана от радостното предчувствие за неминуемата словесна буря.

След проверката на свидетелите, които напуснаха с явно неудоволствие залата, пред съдиите останаха само двамата главни герои на брачната драма и техните адвокати. Съпругът (54-годишен според собствените му показания) беше висок човек с плешива глава и с изострено от злоба мършаво лице, а съпругата (50-годишна, също според собствените ѝ показания) напомняше охранена римска матрона, на чиито добродетели са нанесли тежка и незаслужена обида. Пълничкото ѝ лице се обливаше в неестествена руменина и в строгите ѝ очи се четеше решителност. На поканата за помирение, отправена от председателя на съда, съпругът се възпротиви с рязко кимане на глава и на делото се даде ход.

Тук ние ще се спрем само на по-главните обстоятелства, които хвърлят достатъчно светлина върху семейните отношения и върху нерадостната съдба на двамата наши герои.

С цветисти и убедителни изрази адвокатът на мъжката страна нарисува следната мрачна картина. Съпрузите Ахтаподови били женени от двайсет и седем години, но въпреки това тяхно дълго съжителство бракът им не можел да се нарече щастлив. Още от първия ден на женитбата помежду им започнали разправии, и то единствено по вина на съпругата, която била крайно избухлива и нервна натура и създавала сцени от най-дребния повод. Разбира се, гражданинът Ахтаподов понасял търпеливо терора на жена си, като вярвал, че с течение на времето тя ще се укроти и ще престане да вилнее. Но, за съжаление, нейният необуздан характер се оказал непоправим. Напоследък, с настъпването на критичната ѝ възраст, съпругата не само продължавала да устройва всекидневни бурни скандали, но дори на-

правила опит да посегне върху живота на нещастния си съпруг, като сложила в супата му карфица (тук защитникът обърна вниманието на съдиите, че карфицата била приложена към делото като веществено доказателство). На края, описвайки мъченичеството на прекрасния човек и висш служител Ахтаподов, адвокатът се обърна към сърцеведците-съдии с молба да разтрогнат тоя злополучен брак.

Дойде редът на свидетелите. Разсилният пред входа извикваше имената им и те влизаха един по един в залата, изправяха се чинно пред съдийската трибуна и с трогателна откровеност възхваляваха душевните и човешки качества на гражданина Ахтаподов. И гражданинът Ахтаподов се издигаше на все по-голяма висота и около плешивата му глава сияеше с ослепителен блясък ореолът на една почти изключителна личност. Някои от свидетелите разказваха за бойните му подвизи през време на Балканската война, други говореха за скромността му и за аскетичния му живот, трети изтъкваха необикновените му музикални дарби и умението му да свири на мандолина, четвърти го очертаваха като неповторим счетоводен гений, а пети, за да докажат безкрайното му търпение, съобщаваха как го оперирали от хемороиди и как той не изохкал нито веднъж след операцията. Що се отнася до описанието и характеристиката на съпругата, всички свидетели на гражданина Ахтаподов изказаха най-отрицателни мнения за нея. Отначало, докато го оплете в мрежата си, тя била такава една кротичка и добродушна, все подире му вървяла и му се умилквала: „Господин Ненчо туй господин Ненчо онуй“ — мед ѝ капело от устата. Че след това, като му нахлузила брачния ярем, че като почнала: „Идиот! Простак! Свиня!“ — де я оная кротката. Изобщо съпругата бе обрисувана с безброй примери като отвратителна скандалджийка, най-долна махленска клюкарка, лоша къщовница и жена с тъмно минало. Една бабичка дори я нарече направо „пачавра“ и я заплю, без да се смущава от звънеца на председателя.

Дотук, значи, мъжката страна изнесе геройски сражението срещу противника и се окопа в почти непревземаеми позиции. Но тъкмо когато тя се радваше на победата, женската страна предприе контраатака и с не по-малка смелост и бойна опитност откри ураганен огън срещу ликуващия си враг.

Адвокатът на гражданката Ахтаподова призна безспорния факт, че двамата съпрузи били женени от двайсет и седем години, но категорично опроверга твърдението на своя колега, че те не живеели добре. Вярно било, че от време на време, както се случва във всяко семейство, помежду им изниквали недоразумения и разправии, но за това бил виновен изключително съпругът, който се отличавал със заядливия си и сприхав характер и имал хулиганския навик да бие често беззащитната си жена (тук защитникът обърна вниманието на съдиите, че към делото били приложени като веществени доказателства три медицински свидетелства за нанесен побой). Все пак, въпреки зверския нрав на съпруга-побойник, съпругата понасяла безропотно страданията, защото смятала, че такъв й бил късметът. В нейното благородно сърце имало толкова много човечност и доброта, че тя му прощавала всички извънбрачни връзки, дори и последната му изневяра с неговата машинописка, заради която той искал сега развод. Като скицира наситения с човешко величие и нравствена красота психологичен портрет на гражданката Ахтаподова, адвокатът отправи гореща молба към съдиите да не дават развод на мъчителя и побойника, който щял да изживее кризата на последното си грехопадение и да потърси отново утеха в семейното си огнище. Адвокатът подчерта с присъщия за професията си оптимизъм, че при досегашната брачна атмосфера с разкъсана облачност двамата съпрузи можели да преживеят заедно още двайсет и седем години.

Контраатаката на женската страна се развихряше. След магистралната реч на защитника дойде редът на минохвъргачното отделение на свидетелите. Те се заточиха пак един по един и със същата чистосърдечност и убедителност започнаха да славословят добродетелите на гражданката Ахтаподова. И сега вече гражданката Ахтаподова се издигна на недосегаема висота и тоя път над нейната мъченическа глава засия ореолът на светица. Едни от свидетелите описваха целомъдрието й като мома, други я представяха за египетска робиня, трети не намираха думи да хвалят ръкоделните й способности, четвърти декламираха с патос съчинените от нея готварски рецепти, а пети заявяваха, че това изобщо не е жена, а феномен. Но затова пък, когато стана дума за

недостойния съпруг, свидетелите единодушно го хвърлиха в калта и започнаха да го тъпчат с ожесточение. Той бе провъзгласен за най-изпечен развратник, отчаян пияница, патологичен тип, мошеник, грубиян и побойник. Имаше свидетели, които го посочиха като фалшификатор на гербови марки, а една почтена дама с изкуствена бенка на брадичката съобщи, че той често завличал жена си в мазето и я държал там по цяла нощ в някаква празна каца от кисело зеле. Пред изумената публика стоеше вече не висшият служител Ахтаподов, а един неповторим престъпник и садист от международен мащаб...

Така зловещо отзвучаха последните гърмежи на женската страна. През барутния дим на полесражението се очертаваха едва-едва трагичните фигури на двамата съпрузи.

Читателят навярно гори от нетърпение да узнае как е завършил процесът и на чия страна е било правото. За съжаление, неговото любопитство не може да бъде задоволено, тъй като делото се отложи по настоятелното искане на двете страни, които щяха да доведат нови свидетели и да представят нови доказателства.

Сега адвокатите прелистват съдбоносната преписка и я пълнят с всевъзможни удостоверения и с най-ужасяващи документи.

И преписката търпеливо дебелее в очакване на решителния ден, когато ще я извадят из нейния архивен покой и отново ще я сложат — вече овехтяла и парцалива — пред озадачените съдии.

1942

КОЛЕТ ОТ АМЕРИКА

Преди две години името на полковник Стамат Скаридов попадна в един списък на офицери, които трябваше да напуснат армията, както се казва, по идейни съображения. Съблече той униформата въпреки желанието си и внушителната му фигура просто се стопи в един лошо ушит костюм от груб наряден плат. Скаридов стана обикновен гражданин на републиката и заедно с жена си и дъщеря си започва нов живот в своя стар апартамент от две стаи, кухня и тъжен вестибюл с полуизсъхнал аспарагус на прозореца.

Тогава именно гражданинът Скаридов изпита за пръв път в живота си истинско вълнение от така наречените връзки с чужбина. Той имаше по-голям брат, който бе заминал отдавна в Америка и след хиляди премеждия и несполуки бе успял да стане собственик на скромно ресторантче в Торонто. Когато научи за цивилното преображение на брата си, възпитаният вече в американска благотворителност българин започна да му изпраща редовно колети с дрехи, консерви и всевъзможни други синтетични чудеса. Тия колети озаряваха като ослепителни метеори сивото делнично всекидневие на гражданина Скаридов и хвърляха цялото семейство в панически възторг. Пратките съдържаха наистина стари полуизтрити костюми и рокли, освежени с химическо чистене, евтини обуща и бельо, неразгадаеми консерви, предизвикващи странни вкусови усещания у българина, но Скаридови се кълняха, че такава стока няма никъде другаде по света, носеха с гордост американските дрехи и алчно поглъщаха всички произведения на задокеанската хранителна индустрия. Сам Скаридов захвърли с презрение нарядното си облекло и тръгна из улиците в

малко възкъсичък костюм с цвета на пролетно небе, като внезапно оживяла статуя от ясносин порцелан. Както и трябваше да се очаква, колетите от Америка изиграха решителна роля за ориентирането на семейството. Скаридови стигнаха до ликуващото заключение, че само Америка ще спаси света, и от сутрин до вечер пееха хвалебни псалми на западната демокрация.

Неотдавна Скаридови получиха нов колет от Торонто. Събраха се радостно те около пакета, отвориха го нетърпеливо и заизваждаха отвътре познатите тенекиени кутии с чудесно нарисувани надписи, на които бе отпечатано не само съдържанието на кутията, но и количеството на калориите, а на някои по-силни синтетични консерви — дори и броят на конските сили. Тук имаше и калифорнийски лимонов сок, ухаещ на най-чист бензин, и яйчен прах, който се препоръчваше и за пудрене на бебета, и пастьоризирано мляко на прах, от което можеше да се прави и лепило за кърпене на стари галоши, и силно подсладен пастет от гъши дроб, напомнящ мармалад от месо — и какво ли не още. Само една голяма никелирана кутия, по-луксозна от другите, но също тъй добре запечатана, нямаше етикет и човек наистина не можеше да разбере какво лакомство се крие в нея.

Разбира се, тайнствената кутия бе веднага отворена и пред любопитните погледи на озадаченото семейство се откри някакъв сив прах от неизвестен произход. Бащата наплюнчи пръста си, натопи го в загадъчната субстанция, после го облиза и дълго и замислено мляска, за да разбере вкуса му. Най-сетне с непогрешимия си чревоугоднически инстинкт той установи, че това е някакъв нов витамин, още непознат на европейската наука.

— Американците са майстори на витамините, само те могат да открият такова нещо — рече авторитетно Скаридов и тоя път налапа цяла лъжичка от съдържанието на никелираната кутия.

И тъй, полученият нов витамин от Америка зае почетно място върху трапезата на Скаридови. Трябва да признаем, че той наистина беше твърде приятен за ядене и превъзхождаше по вкус всички други американски консерви и деликатеси. Скаридови унищожаваха с ненаситна алчност сивия прах, като не сядаха без

него нито на закуска, нито на обед, нито на вечеря. Те го слагаха в чай, в кафе, в супа, в яхния, посипваха го върху макарони, смесваха го с амонячна сода и правеха чудесни сладкиши.

Благодатното въздействие на чудния витамин се почувствува в най-скоро време. Гражданинът Скаридов престана да се оплаква от язвата си в стомаха, съпругата твърдеше, че ишиасът й е минал, а двамата заедно не можеха да се нарадват на дъщеря си Кейт (кръстена Катерина), чийто тен на лицето според тях беше станал благородно матов, като на истинска холивудска кинозвезда.

Щастливото семейство тръбеше наляво и надясно каква велика страна е Америка и канеше у дома си роднини и приятели да опитат необикновения витамин.

За да даде на читателя по-ясна картина за въздействието на вълшебния прах върху гостите, които се точеха у Скаридови, тук авторът ще си позволи да представи следната малка сценка.

— — —

Във вестибюла на Скаридови, край дълга разтегателна маса, са насядали десетина мъже и жени — все хора на почетна възраст с повехнала външност.

Скаридов и Кейт забавляват гостите.

Скаридов. Войната, само войната ще ни оправи нас! Каквато водородна бомба са измислили американците, никой не я е и сънувал. На сто километра всичко живо изгаря. Две такива бомби стигат за България!

Първа гостенка (*уплашено*). Че тогава и ние ще загинем от тая бомба!

Скаридов. Не се плашете. Тя нас няма да засегне. Тя е нагласена да действува само срещу комунистите. Има специален механизъм на опашката си.

Първи гост. Ха да видим сега какво ще правят русите!

Втори гост. Уж и те имали водородна бомба.

Скаридов. Отде ще я имат? В Русия няма водород. Там има само кислород, азот и може би... малко въглен двуокис.

Разтваря се една странична врата и във вестибюла влиза Скаридова с престилка от посребрена материя и

с голям поднос, на които са наредени чашки с кафе. В средата на подноса е сложена и никелираната кутия.

Скаридова (*приближава се до масата и поднася кафето. Към Кейт*). Кейт, дай бисквитите.

Кейт отива при бюфета и поднася стъклена фруктиера с бисквити.

Втора гостенка (*като пипа престилката на Скаридова*). Ах, каква престилка! И тя ли е от Америка?

Скаридова. Да. Със същия колет я получихме.

Трета гостенка. Вижте й само цвета — същинско сребро.

Втори гост. И тая престилка трябва да е атомна. Аз тъй си представлявам атома — със сребърен цвят.

Скаридов. Не е чудно. На американците всичко им е атомно. Там атомите са просто без пари. (*Към гостите.*) Моля, заповядайте! Опитайте само да видите какво се казва американски балсам!

Скаридова. Вземете си и от бисквитите! И те са правени със същия витамин.

Гостите пият кафе, пресягат към фруктиерата и си вземат от бисквитите.

Първи гост (*като сърба с наслада*). Каквото искат да ми разправят, но няма по-гениални хора от американците. Ох, ох, като мехлем ми пада!

Трети гост. И моят баджанак получи наскоро колет от Америка. Ядохме у тях знаменити консерви, знаете, но такова нещо, право да си кажа, нямаше.

Скаридов (*развълнувано*). Кажете, не усещате ли вкус на малини?

Четвърта гостенка (*недочула*). Да, вярно, същинска ванилия.

Пета гостенка. Ах, и бисквитите са божествени! (*Към Скаридова.*) Марче, нали ще ми препишеш рецептата?

Скаридова. Тя, рецептата, е лесна, ами де ще намериш от същия витамин? Тук витаминът е главното, а не яйцата и захарта.

Втора гостенка (*с въздишка*). Блазя им на американците. С такъв витамин всеки може да се отсрами пред гости. А у нас какво е? Оня ден съм обикаляла цяла сутрин пазара за бакпулвер. Никъде няма бакпулвер, представете си!

Скаридова. То да имаше винаги от тоя витамин, не ми трябва на мене никакъв бакпулвер. Миналата неделя направих кекс за годишнината от сватбата на кумците ни. Нямах бакпулвер, сложих само повечко витамин в тестото. Че като бухна оня ми ти кекс — изскочи цяла педя из формата.

Четвърти гост (*любопитно*). А бе я дайте да видим как изглежда тоя знаменит витамин.

Скаридов (*взема кутията от подноса и я подава на госта*). Заповядай!

Четвърти гост. Чудно нещо. На глед — най-обикновен сив прах. Просто да не вярваш, че има такива свойства.

Пета гостенка. Извинете, мога ли да го видя и аз! (*Поема кутията и се взира в праха.*) Да, сив прах. Малко прилича на пепел.

Никелираната кутия минава от ръка на ръка.

Трети гост (*разглежда праха*). Виждал съм някъде също такъв ситен барут, но не мога да си спомня къде.

Първи гост. Защо ли няма нито етикет, нито надпис?

Скаридов (*поверително*). Сигурно го пазят още в тайна, докато започне масовото производство. Тогава ще му сложат етикет и ще пуснат рекламата.

Пети гост (*разглежда праха*). Много бързо сте унищожили тоя витамин бе, хора! Я вижте, показало се е дъното на кутията.

Скаридов. Да, останал е прах само за няколко кафета. Утре ще пиша на брата да изпрати още две кутии.

Втора гостенка. То малко неудобно е да ви задължавам, но пишете да изпрати и за нас една кутия. Ще си я разделим кооперативно и ще платим там колкото струва.

Скаридов. Защо да е неудобно? Ще му пиша да изпрати три кутии.

Трета гостенка. По-добре нека изпрати четири. Я колко души сме се събрали. Три кутии — за кого по-напред. Тъй поне ще можем и ние да поканим гости и да направим пропаганда на Америка.

Скаридов. Добре, четири кутии ще му пиша да изпрати.

— — —

Да оставим сега гостите настрана и да видим какво се случи по-нататък.

След двайсетина дни, когато в никелираната кутия не беше останала нито прашинка и гражданинът Скаридов бе писал вече на брата си да му изпрати още четири такива кутии с витамини, получи се писмо от Торонто. Писмото бе пътувало цели три месеца и пликът му носеше явни следи от безотговорно скитничество по света.

Ето какво пишеше стопанинът на малкото ресторантче в Торонто:

„Драги братко,

С настоящето нда да ви известя, че на 6 того 8 часа вечерта нашата мила майка Ангелина почина тук от сърце след кратко боледуване. Горката женица не можа да свикне с тукашния живот и все за родния край мислеше. Ако войната не беше се обявила, тя отдавна щеше да се върне в България. Преди да умре, мама Ангелина помоли да се изпратят тленните ѝ останки в родината и да бъдат погребани там в родната земя. Като изпълняваме нейното последно желание, ние изгорихме тялото ѝ в крематориума и с днешна поща ви изпращам нейния прах в един пакет с консерви. Там има една кутия, лъскава, без етикет, вие лесно ще я познаете. Погрижи се, братко, да изпълните и вие последното желание на майка и да погребете нейните тленни останки в родната земя.

Приеми много поздрави за тебе, Мара и Катеринка и оставам с почитание твой
брат Анастас

1948

СЕДМАТА МИНУТА

Представете си, граждани, следната картина: висока железобетонна сграда в центъра на столицата. Тая сграда, разбира се, не е някаква мъртва постройка, а шумящо като кошер държавно учреждение със служители, с преписки, с отдел „Кадри“ и с неизбежното бюро „Пропуски“ пред входа, зад чието прозорче една бдяща фигура оглежда подозрително всеки посетител. Ако се съди по петолъчката на фасадата, по безбройните лозунги из коридорите и стаите и по бясното тракане на пишещите машини, не може да има никакво съмнение, че учреждението е включено, и то сериозно, в социалистическото строителство на народната ни република. Директорът Плямпаев е сравнително млад човек, надарен със забележителни ораторски способности, а секретарката му Балончева е високо хвърчаща личност, напълно достойна за поста, който заема.

Преди две години директорът Плямпаев повика в кабинета си гражданина Дроздев и му възложи някаква работа, която бе запланувана в предстоящата дейност на учреждението.

— Ние разчитаме на специалисти като вас и не се съмняваме, че ще се справите успешно със задачата си — каза назидателно Плямпаев.

Гражданинът Дроздев се почувствува поласкан от честта и от доверието, което му оказваха, и даде съгласието си за искането сътрудничество. И както е прието при подобни случаи, той подписа законно обгербван договор, получи аванс и си отиде в къщи.

Тук трябва да отбележим, че Дроздев беше напълно лоялен гражданин на републиката и искрено се радваше, че ще участвува в едно народополезно дело. Запретна той ръкави и се залови сериозно за работа. След няколко месеца отиде в учреждението с готовия вече проект. Свика се съвещание, в което взеха участие неколцина висши чиновници начело с директора Плямпаев. Дроздев докладва проекта си и след това започнаха разискванията. Установи се, че Дроздев ще трябва да внесе известни поправки. Общо взето, представената от него работа бе намерена за добра и Плямпаев дори го потупа окуражително по рамото.

Затвори се Дроздев в стаята си и заработи с още по-голямо усърдие. На уговорения срок отиде отново в учреждението с чанта под мишница.

— Здравейте, другарю Дроздев! — посрещна го сърдечно директорът Плямпаев. — Как е, върви ли, върви ли?

— Струва ми се, че върви — отвърна Дроздев.

— Вижте какво — каза Плямпаев. — Ние имаме вече комисия, която се занимава с тия въпроси. Явете се при нея и представете проекта си. Тя ще го разгледа и ще ни го докладва.

— А къде е тая комисия? — попита Дроздев.

— На улица „Слънчева“ № 3, втория етаж.

— Там в кои часове заседават? — промълви с някакъв неопределен страх Дроздев.

— Как в кои часове? — извика учудено Плямпаев. — Защо задавате такива смешни въпроси, другарю Дроздев? Нашата комисия не е като другите — да се свиква от дъжд на вятър. Тя заседава цял ден, а понякога остава и след работното време. Те са наши служители, моля ви се!

И гражданинът Дроздев отиде на улица „Слънчева“ № 3, изкачи се на втория етаж и позвъни на една врата, върху която се белееше табелка с името на комисията.

Отвори му някаква стара жена с кофа и с парцал в ръката, навярно чистачка, и го въведе в една стая, така плътно забулена от цигарен дим, че всичко вътре изглеждаше някак призрачно и нереално. Потъвайки в тютюневата мъгла, пред него се очертаха три писмени маси. Зад всяка маса седеше като жив идол по една човешка фигура. Директорът Плямпаев имаше право. Трите човешки фигури се оказаха членовете на комисията, която заседаваше.

С чувство на особено благоговение гражданинът Дроздев се изправи смирено между масите и обясни целта на посещението си.

— А, вие ли сте другарят Дроздев? — каза човекът от най-голямата маса, който по държането, по внушителния тон на гласа си и по телефонния апарат пред себе си изглеждаше, че е председател на комисията. — Вашият случай ни е известен. Дайте сега да видим какво сте направили!

Гражданинът Дроздев извади от чантата си една папка и я сложи на масата.

— Така — рече председателят, като натисна папката с юмрук. — Днес сме понеделник. Ще дойдете, значи, идния понеделник за отговор!

Неусетно минаха шест дни. В понеделник гражданинът Дроздев се яви в същата стая и потъна в същата тютюнева мъгла. Членовете на комисията седяха зад същите маси и в същото положение, сякаш цяла седмица не бяха мръднали от местата си.

— Прегледахме вашия втори вариант — заяви човекът с внушителния глас. — Не може да се каже, че е лош, но все пак нещо куца, знаете. Ще трябва да направите още някои изменения. Ето тук ви даваме писмено нашите последни препоръки.

И като каза това, той подаде на посетителя един лист, на който бяха написани последните указания за поправката на така наречения втори вариант.

Прибра се гражданинът Дроздев в твърде мрачно настроение у дома си и започна да си блъска главата над най-новите препоръки на комисията. Поправя, изменя, зачерква, преработва — най-сетне работата му беше напълно завършена.

Ръмеше ситен есенен дъждец, когато гражданинът Дроздев влезе в познатия дом на улица „Слънчева“. Но за негова най-голяма изненада бялата табелка върху вратата на втория етаж липсваше. Все пак той натисна звънеца и тоя път пред него се яви не чистачката с кофата и с парцала, а друга, съвсем млада жена в розов пеньоар и с безброй металически щипки по главата, с каквито обикновено дамските фризьори правят водна ондулация.

— Комисията се премести в зданието на централното управление! — извика сопнато жената с щипките

и тръшна безцеремонно вратата под носа на нашия герой.

След половин час гражданинът Дроздев се изкачваше по безкрайните стълби на високата железобетонна сграда. Там на най-горния етаж той откри с радост познатата бяла табелка, закована на една врата. Похлопа тихичко и влезе вътре.

За втори път гражданинът Дроздев изпита изненада, като се намери сред просторната и светла стая. Из въздуха плуваше съвсем лека тютюнева мъглица и всичко наоколо беше напълно реално. Изглеждаше, че комисията се беше не само преместила, но и изменила по численост и състав. В стаята имаше пет писмени маси, зад които седяха пет крайно сериозни личности — все непознати хора. Сега ролята на председател играеше един солиден мъж с буен перчем и начумерени вежди. Той седеше на цетралната маса, върху която се виждаха купища преписки и два телефонни апарата.

Гражданинът Дроздев пристъпи напред и се представи.

— Да, да, спомням си. Оня ден ставаше дума за вас. Ако се не лъжа, ние трябва да получим сега третия вариант на вашата работа — рече мъжът с начумерените вежди, като изпиташе видимо удоволствие от кадифената мекота на собствения си глас.

И отново гражданинът Дроздев сложи на масата многострадалната папка. И отново председателят натисна папката с юмрук.

— Днес сме сряда — каза той. — Ще дойдете, значи, идната сряда!

Заредиха се една, втора, трета сряда, а от председателя — нито помен. Едва на четвъртата сряда Дроздев го намери в кабинета му. И то тъкмо когато той говореше едновременно по двата телефона.

Напрегнат и вълнуващ момент. Дроздев стоеше пред писмената маса и чакаше края на това двойно телефонно общуване с неизвестността, при което председателят продължаваше да се опива от кадифения си глас. Най-сетне служебният тигър се сбогува с невидимите си събеседници, захлупи слушалките върху двата апарата и се обърна към изправения пред него посетител.

Гражданинът Дроздев се изкашля сухо в шепата си и напомни защо е дошъл.

— Комисията разгледа третия вариант на вашата работа — започна строго председателят. — Вие сте се отнесли добросъвестно към възложената ви задача и сте изпълнили всички препоръки на бившите комисии, за съжаление обаче, новият състав на сегашната комисия намира, че работата ви е съвсем неподходяща за момента и се нуждае от основна преработка.

— Но как? — извика гражданинът Дроздев и на лицето му пламнаха две розови петна. — За каква основна преработка говорите? Та това противоречи на първоначалната идея и няма нищо общо с одобрения вече проект! Виновен ли съм аз, че всяка ваша комисия има различно мнение и дава различни препоръки?

— Именно, именно — каза с неуязвимо спокойствие председателят на комисията. — Понеже вие не сте виновен, а и ние също не сме виновни, въпросът е отнесен за окончателно разрешаване при другаря директор Плямпаев. Нашата комисия е само съвещателен орган. Последната и решителна дума има другарят Плямпаев.

Тоя финален разговор между гражданина Дроздев и председателя на последната комисия прозвуча в твърде миньорна гама към средата на месец ноември миналата година. Читателят сигурно ще помисли, че въпросът с разните варианти отдавна е уреден, ала за зла участ перипетиите на гражданина Дроздев навлязоха в нова фаза и продължават до ден днешен.

След като директорът Плямпаев определя седем пъти срещи, които отлагаше със завидно упорство, гражданинът Дроздев най-сетне успя да говори с него по телефона.

— Изключено е да се срещнем до Нова година, другарю Дроздев! Главата си не мога да дигна от работа! — обади се Плямпаев от другия край на телефонната жица.

— Но не смятате ли, че трябва да ликвидираме тая история? — попита Дроздев.

— Да, да, след Нова година ние сами ще ви потърсим!

Но Нова година мина, показаха се над снега първите кокичета, а ето че цъфнаха вече и теменужките. Скоро ще цъфнат и вишните, и сливите, и ябълките. Ще се завърнат от топлите страни и лястовичките, и щъркелите. А гражданинът Дроздев седи в къщи, закичен с мартеница, и чака да го потърсят. Разбира се, никой не го търси, никой не му обръща внимание.

Неотдавна той реши да види на всяка цена директора Плямпаев и да разбере какво става. Но директорът Плямпаев е просто неуловим. Над вратата на кабинета му са окачени грамадни лозунги: „Да не оставяме неприключена нито една преписка!“, „На безпощадна борба с бюрокрацията!“ Лозунгите стоят, само Плямпаев го няма. По едно време, както се суетеше и го чакаше, гражданинът Дроздев го зърна случайно в един от коридорите. Дълго търсената фигура го ослепи като отразен от огледало слънчев лъч и мигом щеше да изчезне, но Дроздев изтича и се изпречи насреща му.

— Чаках да ми се обадите — заекна гражданинът Дроздев.

— Не виждате ли какви събития стават? — извика директорът Плямпаев. — Съветско-китайски договор, нови стачки в Америка, виетнамците протестират... Впрочем вашият въпрос е отнесен за разглеждане при главния директор!

— При главния директор ли?

— Да. Сега той е малко болен. Потърсете го идната седмица.

И човекоподобният слънчев лъч изчезна.

След една седмица гражданинът Дроздев потърси главния директор. Казаха му, че главният директор бил преместен другаде на нова служба, а на негово място още никой не бил назначен. Тогава Дроздев поиска да говори пак по телефона с директора Плямпаев. Както винаги, обади се секретарката на Плямпаев — Балончева:

— Кой го търси?

— Гражданинът Дроздев!

След доста дълга и подозрителна пауза секретарката изчурулика:

— Другарят директор е в заседание! Потърсете го след пет-шест минути!

Дроздев извади часовника си и точно след шест минути дигна отново слушалката:

— Дайте ми другаря Плямпаев!

— Кой го търси?

— Гражданинът Дроздев!

— Няма го, излезе!

— Как тъй излезе бе, другарке! Нали ми казахте да се обадя след шест минути?

— Да, но сега е вече седмата минута, другарю!

Гражданинът Дроздев почувствува изведнъж, че е попаднал в някаква невидима, ала страшна паяжина, от която не може да се изскубне. След като бе изгубил месеци наред в безплодна работа, той разбра най-сетне жестоката сила на канцеларската седма минута!

Сега гражданинът Дроздев се явява от време на време във високото желозобетонно здание ей така, по навик. Всички го гледат презрително като някакъв натрапник, а не като човек, когото са викали и на когото са възлагали работа.

И винаги, когато срещнем из коридорите неговата посърнала и брадясала фигура, ние отново си спомняме за ония нещастни маниаци, които обикалят учрежденията и предлагат патенти за перпетуум мобиле.

1950

ОПАШКАРСКА ИСТОРИЯ

Интересно явление се наблюдава у нас, граждани. Всеки ден пазарът се обогатява с всевъзможни стоки, а опашкарството не губи своята жизненост. Това забележително консумативно движение, възникнало през оскъдните години на войната, все още отстоява твърдо правата си и манифестира своята сплотеност по най-малък повод.

Едва пристигнала стока в магазина, и пред вратата веднага се нареждат първите опашкари, изскочили сякаш изпод земята. Само за една-две минути опашката се удължава и оформява в непоклатима човешка маса, която може да устои на всички природни стихии. Тук са познатите наши герои с домакински чанти и мрежи, с примирен и малко възкисел израз на лицата. Стъпка по стъпка те напредват към обетованата врата и се приближават неминуемо към целта.

Има две категории опашкари: опашкари-професионалисти и опашкари по неволя. Втората категория е рожба на първата и не се отличава с особена далновидност. Опашкарите-професионалисти, напротив, гледат далеч в бъдещето и живеят с постоянния страх, че рано или късно ще увиснат във въздуха гладни и голи. Те са по начало песимисти, не вярват в никакви стопански планове и петилетки и все ругаят държавата. За да се осигурят срещу всякакви изненади и неочаквани удари на съдбата, опашкарите-професионалисти трупат неограничени запаси от храна и облекло. Така самочувствието им запазва относително равновесие и животът им наистина се осмисля.

Да вземем за пример познатото ни семейство Дамарчеви. Старият Дамарчев е около седемдесетгодишен

човек, бивш комисионер и посредник, собственик на двустаен апартамет и на три милиона лева сухи пари, получени от продажбата на друг апартамент. Жена му, почти на същата възраст, е диабетична натура, заредена с тежкокалибрени въздишки по доброто старо време. Дъщеря им Сийка, петдесетгодишна вдовица, получава прилична пенсийка от покойния си мъж и е посветена в най-интимните тайни на махалата. Към това общежитие принадлежи и някаква бабичка без възраст, не напълно изяснена в роднинско отношение, но затова пък достатъчно издръжлива, за да виси по опашките и да засилва снабдителната мощ на семейството. Моралната опора и изобщо душата на тая четворка от професионални опашкари е дъщерята Сийка Дамарчева, която снове от сутрин до вечер из улиците и души къде какво се раздава или ще се раздава в еди-кой си час. Тя е свързана с невидимата централа на паниката и бие тревога сред опашкарите-професионалисти в целия квартал, когато улови някой опасен слух.

Семейство Дамарчеви притежава неизброимо количество съестни блага, а така също и текстил, чийто общ метраж може да опаше периферията на столицата. Те имат например десетина килограма пастърма, която е толкова изсъхнала, че е заприличала вече на шперплат. Имат и две качета с вмирисано сирене, и три делви с граниво масло, и петнайсет килограма локум, който е придобил чудесното свойство при дъвчене да вади из корен и най-здравите зъби. И все пак Дамарчеви са сериозно обезпокоени за бъдещото си съществуване и продължават да се запасяват. Вечер обикновено те обсъждат подробно своя настъпателен план за следния ден и щом съмне — всеки е на поста си с мрежа в ръка.

Неотдавна в центъра на града бе открит прекрасен магазин за млечни продукти — светъл, чист, с грамадни хладилници и с най-богат избор от всякакви сиренета и масла — просто да ти е драго, че въпреки трудностите държавата ни крачи бързо към възход. Няколко дни преди откриването гражданката Сийка Дамарчева изпадна в крайно възбудено състояние. Тя обикаляше непрекъснато около магазина, надничаше през прозорците, зад които персоналът подреждаше пристигащата стока, питаше и разузнаваше кога ще отворят вратите за публиката. Най-сетне, узнала точно деня и часа

на вълнуващото събитие, Сийка Дамарчева се прибра в къщи, като из пътя не пропусна случая да се нареди на една опашка за тикви. Но тая опашка се оказа опашка по недоразумение. Там продаваха метли. Собственикът на метли беше купил от пазара няколко тикви за себе си и не ги продаваше, а само ги бе изложил до вратата.

Беше мъглива утрин, немного приятна за опашкарите, особено за ония, които страдат от астма. Ранобудният колектив на Дамарчеви зае почетно място в опашката пред магазина за млечни продукти и зачака с трепет отварянето на вратата. Тук се бяха събрали все отбор щурмоваци — тъй да се каже, цветът на опашкарското движение. Преобладаваха, както винаги, някогашните дами и господа от доброто общество — дамите, забрадени с шарени кърпи, а господата, нахлупили на главите си извехтели борсалинови шапки. Те шушукаха злобно и подмятаха познатите остроти по адрес на днешната власт. В тая живописна върволица имаше, разбира се, и хора от народа, опашкари по неволя, но те стояха в крайните редици и не се вълнуваха.

Точно в осем часа вратата се отвори и вътре нахлу първата човешка вълна, която повлече и Дамарчеви. Зад двете каси седяха две миловидни касиерки, готови да завъртят ръчките и да огласят тишината с приятния звън на маркиращите звънчета. Ала тъкмо в тоя върховен момент настръхналата публика трябваше да претърпи най-неочаквано разочарование. Предприемчивите опашкари, които бяха решили да счупят досегашния си рекорд на снабдяване и да оплячкосат магазина за необикновено късо време, разбраха горчивата истина, че всеки клиент може да получи само по четвърт килограм масло, сирене и кашкавал. При това — или сирене, или кашкавал, а не и от двата продукта по четвърт.

— Каква е тая подигравка с гражданите? — даде тон на всеобщото възмущение Сийка Дамарчева, която беше запланирала всеки от семейството ѝ да загреби по една цита кашкавал и по два килограма сирене и масло.

— Тъй де, че то четвърт сирене даже за една баница не стига! — обади се старата Дамарчева.

— Ето, значи, докъде я докарахме! — извика начумерен Дамарчев и се огледа предизвикателно наоколо.

— Откога не бяхме виждали масълце, на́ ти сега

масълце — замляска сякаш на себе си бабичката на Дамарчеви.

— А бе, другарки, тук магазин ли е, или аптека? — озъби се един наперен гражданин с проскубана кожена яка на палтото, който по всичко изглеждаше, че все още яде пари от някакви персийски килими и сребърни сервизи. — Четвърт масло, четвърт кашкавал. Защо поне не залепихте на вратата едно съобщение за тия смешни дажби, та да не си губим времето по опашки?

Напразно касиерките обясняваха, че това е най-справедливото разпределение, за да могат всички граждани да получат продукти и да се избегне запасяването. Професионалните опашкари бяха непримирими и се заканваха, че ще си отидат. Те гледаха само собствения си бездънен стомах и не се интересуваха за другите. В края на краищата, разбира се, никой не си отиде, а получи каквото му се полагаше, и то в двоен размер, защото се изхитри да мине и през двете каси. Така семейство Дамарчеви отнесе в къщи два килограма масло и по един килограм сирене и кашкавал.

Цяла седмица неуморимите опашкари Дамарчеви се въртяха из магазина и с упоритостта на някакви зли насекоми измъкваха отвътре малките сини пакетчета. Те биха продължили своята полезна дейност и понататък, ако друго едно събитие не отклони вниманието им и не ги хвърли в челните редици на други опашки. Тоя път вече раздаваха захар, а захарта, както е известно, от няколко месеца представлява особен интерес за опашкарското движение. В диаграмата на запасяването тоя продукт стои на най-висока точка и си е създал поклонници дори сред диабетиците. Гражданката Сийка Дамарчева е една от онія активистки, които първи разтръбиха мълвата, че реколтата на цвеклото е компрометирана и че всичката налична захар се изнася за Северна Корея и за Филипините. И днес още тя продължава да раздухва паниката и да укрепва опашкарсия режим на захарта.

Щом подушиха, че в магазините е пуснато ново количество захар, Дамарчеви се втурнаха в атака, макар че от предишните запасявания бяха натрупали над седемдесет килограма. Те забравиха всичко друго и просто потънаха в захарната стихия. И в тая акция Сийка Дамарчева държеше първенство и проявяваше изнеНадваща изобретателност. Човек можеше да я види на три опашки едновременно и това не е преувеличено. Тя прибягваше от една опашка до друга, запазваше си място и изчезваше в трета. Веднъж Сийка Дамарчева се яви в един далечен квартал с внушително подут корем и използувайки привилегиите на бременна, набързо смъкна от няколко магазина три килограма захар.

Но както във всяка битка, така и тук някой от бойците трябваше да стане жертва. Злият жребий беляза нещастната бабичка, която имаше зад гърба си такава блестяща опашкарска дейност. При седмата кесия със захар тя се простуди, заболя от бронхопневмония и отпадна от колектива.

Сега многозаслужилата труженица на запасяването лежи и стене в леглото си. Дните ѝ са преброени и никой не може да каже кой ще я замести по опашките. Дамарчеви пращат вече пета телеграма до някаква леля в провинцията и я канят да живее при тях. Но лелята не се обажда. Сред тая мъчителна неизвестност нашите герои, разбира се, не губят самообладание и макар и трима, продължават да атакуват магазините и да мъкнат все нови кесии със захар.

А бабичката стои по цели часове сама, бере душа и бълнува. И в тая кошмарна борба със смъртта тя е пак на опашка и се кара с някого.

— Ти, господине, откъде изскочи! — фъфли унесено бабичката. — Я си стой на мястото и не ме прежеждай!

Това се казва истинско величие на духа. Това значи да останеш верен до последно издихание на опашкарското движение.

1950

НОВОГОДИШНА ИСТОРИЯ

Атомна Америка се готвеше трескаво за посрещането на Нова година. Пулсът на рекламата биеше с такава сила, че разтърсваше из основи и без това неспокойната империя на долара. Всяка минута на пазара се пускаха най-различни новогодишни подаръци, с които всемогъщите конкурентни фирми се надпреварваха да привлекат вниманието на американските граждани. Тия подаръци, изработени в духа на новото време, засипваха магазините и наистина поразяваха минувачите със зловещото си предназначение. По витрините се виждаха погребални ковчези, гарантиращи пълен покой на мъртвеца до второто пришествие, излагаха се противоатомни и противонапалмови мантии, комбинезони и ризници, газови маски, серуми срещу всякакви смъртоносни бацили, предпазни помади против лъчите „гама". Бижутерите предлагаха дамски брошки и гердани с позлатени бълхи и паяци, а прочутата къща за порцеланови изделия „Кнок и Ко" бе пуснала вази за цветя във формата на човешки черепи с кръстосани бедрени кости. Особен интерес будеха подаръците за деца. Сред купищата детски играчки имаше бесилки с обесени негри, истински пистолети и картечници, светещи мишени с картата на Съветския съюз.

В това гигантско тържище на смъртта кинотеатрите разпалваха всеобщата възбуда с последните холивудски филми, най-вълнуващ от които беше безспорно „Балада за отрязаната глава". Стотици новоизлезли книги украсяваха книжарниците и крещяха с примамливите си заглавия: „Как отрових леля си", „Наръчник за безболезнено умъртвяване", „Една нощ между вампирите", „Апандиситът на графинята". За да дойде на

себе си от целия тоя кошмар, човек трябваше да подкрепи силите си в някой от многобройните барове, където на клиентите сервираха атомно уиски и водородни коктейли.

Такава беше предпразничната атмосфера, когато Новата година прекрачи границата на Америка. Тя идеше от далечините на времето — млада, жизнерадостна и прекрасна, цяла окръжена от лъчисто сияние. След като прегледаха паспорта ѝ и снеха отпечатъци от пръстите ѝ, както повеляваше американският обичай, граничарите заведоха пътницата до близкото летище, откъдето един реактивен самолет я отнесе с бързината на мълния в неизвестна посока.

Само след няколко минути знатната гостенка стоеше вече в някаква просторна светла зала, заобиколена от елита на управляваща Америка. Тук имаше представители на деловите финансови кръгове, на Пентагона, на Федералното бюро — бизнесмени, военни, сенатори, държавни секретари, подсекретари, висши полицаи, босове, настоящи и бъдещи гангстери. Всички държаха в ръцете си чаши с шампанско, готови за традиционния тост. В тоя тържествен момент към дъното на залата се зададе в блестяща униформа най-яркото светило на Пентагона, генерал Бризент Мърдерер, когото неговите сподвижници наричаха гальовно Бризи и който всъщност беше домакин на празненството. Генералът се приближи до необикновената девойка и като ѝ подаде собственоръчно чаша от подноса, който един прислужник изпречи между двамата, дигна наздравица в нейна чест.

— Добре дошла в страната на великите човешки добродетели! — извика с огнедишащия си напалмов глас генерал Бризи и чашите звъннаха.

— Добре дошла! Добре дошла! — разнесоха се гласове от всички страни.

В същия миг гръмна невидим джаз и панаирната мелодия на „Янки Дудъл" заподскача сякаш на кокили из залата.

След тоя къс церемониал обществото се раздвижи и зашумя в най-весело настроение. Едни от достопочтените джентълмени се тупаха фамилиарно по раменете и си пожелаваха с гръмогласни провиквания успех в работата, други наобиколиха дългите маси, отрупани с

всевъзможни лакомства и напитки, и се отдадоха на чревоугодни занимания.

Генерал Бризи покани прекрасната дама в едно тихо кътче и скоро около нея се събра цяла тълпа поклонници и кавалери. Следвайки вроденото си предразположение към удобствата, домакинът се изтегна в едно дълбоко кресло и като истински американец вирна нозете си върху близката масичка, почти под самия нос на гостенката.

— Нека се надяваме, че вие ще излезете по-благоразумна от вашата предшественица — каза наставнически той, като запали пура и метна с небрежен жест кибритената клечка на пода.

По лицето на девойката се изписа недоумение.

— Да, да, по-благоразумна — повтори тежко генералът и тоя път в гласа му прозвуча заканителна нотка. — Старата година ни причини много неприятности. Тя саботира войната в Корея, объркa атлантическите ни планове, създаде опасни търкания между нас и съюзниците ни и най-важното — засили световното движение за мир. Впрочем, за тия наши неуспехи има, безспорно, немалко вина и оня овен Труман, който сега дочита последната си президентска молитва в Белия дом. Но все пак главната виновница си остава старата година. Тя измами нашите надежди, тя се оказа просто комунистическа година!

— Болшевишка агитаторка! — добави един охранен сенатор с кръвясали очи.

— Шпионка на Кремъл! — извика друг джентълмен, чието ниско чело бе прорязано от белег на дълбока рана.

Леко заруменял от възбуда, генерал Бризи стана от креслото и закрачи нервно по огледалния паркет.

— Вижте какво — каза той, като застана пред миловидната девойка и се помъчи да изглежда по-спокоен. — Опасността от комунизма нараства всеки ден и заплашва света. При това нашата земна планета е пренаселена от милиони никому ненужни хора. Разбирате ме какво искам да ви кажа, нали? Бог е предопределил американската раса да спаси цивилизацията и да почисти земята от излишния човешки мравуняк. За осъществяването на тая високоблагородна мисия ние разчитаме особено много на вас. Съдействувайте на всички наши начинания, предоставете вашите бъдещи дни на

пълно наше разположение — за останалото ще се разберем...

Сякаш по даден знак до генерала се приближи някакъв дългонос субект и съобщи с лакейска услужливост:

— На телефона, сър!

— Екскюз ми! — извини се с поклон генерал Бризи и изчезна в навалицата.

На негово място веднага изскочи едно кълбовидно човече във фрак, с енергично лице и с хитри очички, които блещукаха и се въртяха като топчета на сачмени лагери.

— Два процента, да? — каза тайнствено човечето с подкупваща усмивка.

— Какви проценти? — учуди се гостенката и изгледа подозрително непознатия.

Два процента от печалбите на Дженерал Моторс, на Бетлием Стийл Корпорейшън, на Боинг Ерплейн Къмпани, на Стандарт Ойл, на атомните предприятия на Дюпон, с една дума — на цялата американска военна индустрия. На пръв поглед тая комисиона може да ви се стори незначителна, но ако вие я изчислите върху всички военни печалби, тя прави такава огромна сума, че с нея ще бъдете позлатени не само вие, но и вашите новогодишни сестри от няколко бъдещи столетия. Помислете, дарлинг, в нозете ви лежат милиарди долари. Подкрепете цивилизацията и Атлантическия пакт!

В това време генерал Бризи се яви отново и попита с посредническо участие:

— Е как, разбрахте ли се?

— Сияйната леди, както изглежда, приема предложението — обясни ловкият бизнесмен и разтърка самодоволно ръце.

При тия негови думи младата жена се изправи в целия си ръст. Лицето ѝ стана мигом сурово, в очите ѝ пламна безкрайно презрение.

— Освен вас, които сте тук, има ли в Америка други хора? — извика гневно тя.

— За кого става дума? — промълви объркано човечето.

— За народа, който работи във вашите военни заводи и фабрики, който стачкува и гладува! За народа, който ненавижда войната и се бори за мир и за хляб!

нерал Бризи.

— Аз отивам при тия дрипльовци! — рече лъчезарната гостенка и тръгна към изхода на залата.

Възползувани от настъпилата суматоха, неколцина търгаши се спуснаха подире ѝ.

— За момент, мис! Кажете само две думи по радиото за конските консерви „Кондор"! Хиляда долара хонорар! — молеше един.

— Три хиляди долара за една фотоусмивка на нашите реклами за сапун! — предлагаше друг.

— Пет хиляди долара! — наддаваше трети. — Покажете се гола само за една минута в мюзикхол „Зелената комета"!

А от другия край на залата генерал Бризи беснееше и крещеше със запенени уста:

— Задръжте я! И тя е като старата година! Болшевишка вещица!

— Да се осъди за противоамериканска дейност! — пригласяше пискливо кълбовидното човече.

Но чудната гостенка бе излязла вече от залата и се носеше над водопадите от рекламни светлини, сред които се извиваше златната змия на долара.

Новата година надничаше в негърските квартали, в схлупените бордеи на трудовия народ, спускаше се под мостовете, където зъзнеха гладни хиляди безработни. Нейното сияние разтапяше мрака в душите на злочестите хора и ги изпълваше с бодра вяра в бъдещите дни.

Беше ясна звездна нощ. Новата година мина през пламъците на войната в Корея, Виетнам и Малая и издигна над пепелищата гордото знаме на победата. После тръгна към другите поробени земи.

Тя крачеше усмихната из планини и морета, през поля и гори, през гранични бариери и прегради с бодлив тел и погледите на милиони хора от петте материка я следваха в нейния светъл път.

Декември, 1952

ГОСТ ОТ ЗАПАД

Дойде ни гост от западния свят — чистичък, спретнат, блести като найлоново изделие. Спусна се пъргаво по подвижната стълбичка на самолета и стъпи на родната ни земя.

Посрещачите му поднесоха букет и го поздравиха с „добре дошъл". А той се кланя усмихнат, стиска протегнатите към него ръце и просто не може да говори от вълнение. Трогва го славянската сърдечност, която докосва най-тънките струни на сложната му европейска душа.

Скъпият гост отседна в луксозен хотел — двустайно апартаментче с баня, както се полага на пътник, свикнал с всички житейски удобства.

От тоя ден нататък негова милост бе окръжен с най-топло внимание. И съвсем естествено: мосю Лумпацикус е виден журналист, кореспондент на най-големите европейски вестници. Дошъл човекът да ни види какво правим, как живеем, как се борим за мир и искаме дружба с всички народи.

— Малко познаваме ние на Запад вашата страна — казва гостът и примигва стеснително.

И грабнат от любезните домакини, мосю Лумпацикус започна да обикаля страната и да се запознава с нейните забележителности и постижения.

Нямаме ние замъци и санбернардски кучета, но затова пък имаме други неща, с които можем да се гордеем пред чужденеца. Нашият именит гост пътуваше от сутрин до вечер — показваха му стенописите на Боянската църква, поразходиха го до Рилския манастир, развеждаха го по язовири, заводи и кооперативни сто-

панства, с една дума, не остана кътче в България, дето не надникна неговото любознателно око.

И навсякъде нашенци се надпреварваха да му угаждат и да го забавляват. Посрещаха го по обичая с хляб и сол, гощаваха го с кебапчета, точеха му баници, пълнеха чашата му с отлежало вино, пееха му народни песни. В едно голямо тракийско село един милиционер доведе престарелия си баща, прочут кавалджия, да посвири на госта, а после същият милиционер се хвана на хорото, което се изви край веселата трапеза.

— Чудесна страна! Прекрасен народ! — възхищаваше се мосю Лумпацикус и записваше в бележника си своите вълнуващи впечатления.

Беше се случила берекетна година и чужденецът видя с очите си златните насипи от житни зърна по нивята, видя грамадите от дини и всякакви плодове, които извират из недрата на нашата благодатна земя. И той си спомни как на Запад продават по магазините отделни праскови и круши, обвити в целофан и вързани с копринена панделка, като някакво непостижимо чудо на природата.

Най-сетне, изморен от впечатления и преживелици, мосю Лумпацикус бе заведен да си почине на плажа край Варна — в един от многобройните нови хотели, които приличат на стъклени дворци. Гмурна се той в топлата черноморска вода и се понесе над вълните, после изскочи на брега и се изтегна на пясъка. Цял месец гостът се къпа в морето и се припича на слънцето.

Когато кожата му стана нежнокафява като швейцарски шоколад, мосю Лумпацикус се завърна в столицата. Бялата му риза изглеждаше още по-бяла на мургавото му тяло, в сините му мечтателни очи светеше задоволство.

— Никаква Ривиера не може да се сравнява с вашето черноморско крайбрежие — казваше той пред ония, които го питаха как е прекарал на плажа.

И освежен и ободрен, знатният гост извади отново бележника си и тръгна на лов за интервюта. Срещна се с мнозина държавни мъже и поразчопли пред тях парливите въпроси на епохата. Като грижлива пчелица събираше той медоносен прашец за своите статии и

западната публика.

Но ето че настъпи неизбежният ден на раздялата и мосю Лумпацикус стегна куфарите си за път. Преди да отпътува от родината ни, в негова чест бе дадена прощална вечеря, на която присъствуваха все отбрани хора — изпитани веселяци и сладкодумни шампиони на тостовете. Произнесоха се прочувствени речи, пиха се наздравици за дружбата на двата народа.

Към полунощ, когато в банкетната зала запукаха тържествено тапите на шампанското, мосю Лумпацикус стана от стола си и произнесе кратко, но съдържателно слово.

— Драги приятели! — рече той с чаша в ръка. — Някога Хораций беше казал, че дава половината от живота си, за да прекара приживе един ден в рая. Аз ще добавя, че давам целия си живот, защото прекарах не един, а много дни във вашата райска земя. (Преводачът превежда. Разнасят се ръкопляскания.) България — какво звучно име! България — какъв светъл символ на всенароден възход и благоденствие! Моите думи са безсилни да изразят всички ония чувства, които ме вълнуват дълбоко в тоя сюблимен момент, но аз мога да ви уверя, че отнасям със себе си незабравими спомени за прекрасната ви страна. Прочее, драги приятели, да пием за вашето лично щастие и за щастието на трудолюбивия български народ! Да пребъде светлината в душите ни, както е казал Овидий! (Преводачът заеква от умиление. Гръмват продължителни ръкопляскания. Всеобщо раздвижване. Звън на чаши и сърдечни прегръдки.)

На следната утрин мосю Лумпацикус замина за летището, дето го очакваше вече внушителна група изпращачи. Отсрамихме се ние пред скъпия гост и му поднесохме не само разкошен букет, но и пъстро чипровско килимче — да стъпя на меко, когато пише за България. И нали сме си досетливи и деликатни — не забравихме да зарадваме и жена му, на която изпратихме красива блуза с българска везба. Най-сетне нашите другари бутнаха в самолета и една щайга със златисто грозде — да се намира за всеки случай.

От безкрая на времето увисна като оловна капка тежката минута на разлъката. Развълнуваният гост

пращачите преглътнаха разнежено горчилката, обективите на фоторепортьорите премигнаха смутено, сякаш и те отрониха по една сълза. После самолетът забръмча и се издигна към бездънното небе. И мосю Лумпацикус отлетя от нас, изчезна, милият, в облаците.

Минаха няколко седмици и един ден в големия западен вестник „Световна панорама“ се появи обширна статия за нашата родина със заглавие „Под небето на петолъчните звезди“.

Поради липса на място тук предаваме само някои откъси от тая статия:

„Има на Балканския полуостров една малка държава, която някога носеше романтичното име „Страната на розите“. Тая страна, наречена България, днес, за съжаление, е осеяна не с рози, а с бурени и тръни. След дълги перипетии ние успяхме да проникнем в нея и само благодарение на щастливата случайност сега се намираме отново в свободния свят, отдето можем да кажем жестоката истина за живота отвъд желязната завеса. Както всички страни от комунистическия лагер, така и България пъшка под кървавото иго на Кремъл. Българският народ се намира в окаяно положение — по градовете и селата се срещат на всяка крачка припаднали от глад хора, облечени в дрипи. Търговията е напълно замряла, по магазините няма никакви найлонови и перлонови стоки. За жалкото състояние на българската индустрия говори достатъчно убедително простият пример, че в България не съществува производство на крепирана клозетна хартия, което е в крещящо противоречие с културните нужди на съвременния човек. Как живее тогава чужденецът и с какво се храни той в тоя комунистически ад? Ние няма да злоупотребяваме с любопитството на читателя и ще отговорим веднага: за най-голям лукс в България се смята да нагостят чужденеца с хляб и сол.

— — — — — — — — — — — — — — —

А какво да кажем за свирепия терор, пред който бледнеят ужасите на средновековната инквизиция? Бесилките, разстрелите и безследните изчезвания в България са всекидневни явления. Насилието над човешката личност стига дотам, че милицията измъква по-

сред бял ден от домовете болни и немощни старци и ги принуждава да свирят на националния инструмент кавал. В същото време садистите-милиционери играят хоро, като карат смазания от нищета народ да играе с тях. Като говорим за терора, трябва да изтъкнем знаменателния факт, че откакто в България е установен комунистически режим, дори прелетните птици не се завръщат в страната, чувствувайки с първичния си инстинкт опасността от унищожение. Понякога наистина се вижда тук-там по някой щъркел, но той очевидно е потомък на ония щъркели, които преди години българските комунисти са боядисвали с червена боя за първомайските демонстрации. Изобщо в България няма вече нито зайци, нито сърни, има само зловещи ята от грачещи гарвани, които са дресирани да скандират лозунги за война и за унищожение на човечеството.

— — — — — — — — — — — — — — —

Напоследък с цел да заблуди световната общественост в своето миролюбие България се саморекламира като туристическа страна и се опитва да привлече по плажовете на Черно море колкото може повече хора от западния свят. Ние трябва да бъдем нащрек. Черноморското крайбрежие е пълно с медузи, които русите пращат от Одеса съгласно една тайна клауза от агресивния Варшавски договор. Пишещият тия редове и досега още носи белега от такава една болшевишка медуза.“

— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Но кой е пишещият горните редове?

Автор на статията във вестник „Световна панарома“ е чистичкият, усмихнатият, добре възпитаният мосю Лумпацикус.

1957

ПАМЕТНИК

Историята на литературата е запазила сред повехналите си страници вълнуващи примери за трънливия житейски път на някои гениални творци. Омир, след чиято смърт седем града са си оспорвали честта да се нарича негово родно място, се е влачил сляп из широките друмища на родината си и е пеел песните си за късче хляб. Молиер също е бил гладуващ скитник-актьор, а Балзак е водил цял живот непримирима борба с многобройните си кредитори. Имало е, разбира се, и такива гении, които са успявали да се измъкнат из тресавището на нищетата и да се радват още приживе на всенародно признание, на богатство и слава. Към тяхното число принадлежи днес и нашият именит белетрист, гордостта на българската литература Всепобед Разгромов.

Първите творчески стъпки на Всепобед Разгромов не привлякоха вниманието на широките народни маси. Дори отлично дресираните птичари-критици отначало не подушиха каква райска птица се е излюпила в девствените дебри на литературата ни. Причината за това е прескръбното обстоятелство, че начеващият писател напечата няколко разказа с истинското си име Кънчо Пелтеков. А с такова име, съгласете се, не се прави никаква литература. С такова име не се печели нито известност, нито богатство — то не вдъхва никому доверие. Ей такива предразсъдъци, за съжаление, господствуват все още в нашата действителност.

Младият автор разбра веднага тая горчива истина и след няколкодневна размисъл реши да се освободи завинаги от досадното си кръщелно име, което просто запушваше като тапа гениалната му дарба и й пречеше

да се прояви. Седна той пред писмената си маса и изписа цял куп хартия с най-различни псевдоними, докато най-сетне намери разковничето на успеха: Всепобед Разгромов. Тоя псевдоним звучеше гордо. Всепобед означаваше развихрения устрем на тържествуващата творческа личност, а Разгромов криеше в себе си неограничен заряд от всеунищожителна сила. Тапата Кънчо потъна в небитието и по страниците на вестници и списания започна да се разлива пенливият и шумящ гений на Всепобед Разгромов. Скоро критиката установи, че на литературния ни хоризонт е изгряла ослепителна звезда от първа величина, която не признава законите за гравитацията и се върти съвсем самостоятелно около собствената си ос.

Но в онова тъмно време на фашисткото робство, когато се задушаваше всяка свободна проява на мисълта, яркият гений на Всепобед Разгромов не можеше да засияе с пълния си блясък. Всепобед Разгромов беше прогресивен писател и фашистката цензура дебнеше всеки ред, излязъл изпод перото му. С острия си усет за самосъхранение той пишеше нарочно съвсем бледи разкази и романи, като изливаше революционния си патос само в интимни разговори с най-близки приятели. Неуморимият борец за социална правда скърцаше яростно със зъби срещу мракобесието и тиранията и чакаше с нетърпение великия ден на народната свобода, за да разгърне открито и широко всичките си творчески възможности. През дните на съпротивата той сърбаше мрачно кафето си в една сладкарница и беше почти готов да вземе лично участие в борбата, но събитията го изпревариха и не му позволиха да стане нито партизанин, нито дори ятак.

Затова пък, когато по паважа на столичните улици загърмяха първите съветски танкове и от планините слязоха нашите славни партизански отреди, Всепобед Разгромов стоеше начело на посрещачите и ентусиазирано приветствуваше освободителите с огнени слова. От тоя ден нататък неговата ликуваща фигура можеше да се види навсякъде. Той хвърчеше денонощно из улиците в една осемцилиндрова кола като живо въплъщение на неукротимия дух на революцията, като светъл символ на изгрялата свобода. Всепобед Разгромов проникваше безпрепятствено в министерства и учреждения,

във фабрики и заводи, разгонваше фашистките остатъци и поздравяваше работниците от свое име и от името на новото народно правителство. Ние няма да изброяваме всички негови заслуги за укрепването на народната власт, за щастливо воденатa и завършена Отечествена война, за събарянето на монархията и за обявяването на народната ни република, за разцвета на бригадирското ни движение и за упоритото ни социалистическо строителство. Изключителните заслуги на нашия именит събрат в тия отделни фази на всенародния подем ще бъдат отбелязани един ден със златни букви в историята, над която още отсега работят внушителен брой академици, професори, доценти и асистенти.

Като поутихна стихията на деветосептемврийската епопея, Всепобед Разгромов скочи от осемцилиндровата кола и се издигна високо-високо, чак до най-отговорните другари от управлението. Оттам той разпери могъщите си криле над родната ни култура и я взе под свое покровителство. Неизбежен съветник в разни културни комисии, той участвуваше при разрешаването на всеки културен въпрос и тежката му дума винаги смазваше всякакви възражения. Всепобед Разгромов определяше с непогрешима точност творческите и граждански качества на тоя или на оня културен работник, чертаеше неуморно най-смели планове и особено строго критикуваше днешната ни литературна пустиня. Историческо ще остане неговото публично обещание да изгради от собствените си произведения един гигантски литературен язовир, който ще напоява през вековете цялата наша култура.

Но редом с развихрената си културна дейност Всепобед Разгромов вземаше така също трескаво участие и във всички останали области на живота. Нямаше позначително обществено и политическо събитие, нямаше акция от по-голям мащаб, които да не бяха отразени от гениалното му перо. Широките народни маси поглъщаха жадно премъдрите слова, които се печатаха с името на любимия автор, и тия слова дълго време след отпечатването им се шепнеха благоговейно от уста на уста. Всепобед Разгромов съзнаваше ясно силата и величието на изразните си средства и затова предварително уговаряше хонорара за всеки печатан знак, който му се заплащаше по особена таблица, изработена и одобрена

от самия него. Подобно на метеорологичната служба за времето той организира своя служба за редовно осведомяване на читателите с неговите творчески планове.

Тая служба един ден пръсна радостната новина, че Всепобед Разгромов работи усилено над новия си роман от съпротивата с вълнуващото и оригинално заглавие „Кожух и яйце“. Народът зашумя в трепетно очакване. Към кабинета на писателя захвърчаха телеграми от всички краища на републиката и осведомителната служба до читателите трябваше да издава два пъти дневно бюлетин за вървежа на работата. Такава масова възбуда можеше да се наблюдава само в нюйоркската борса при стремителното повишаване на атомните акции. Точно след месец и седемнайсет дни службата съобщи, че романът е готов и е сложен под печат.

Изящно изработена корица още съхнеше по дървените скари на печатницата, когато някои критици пуснаха първите отзиви за новоизлязлата книга. После, когато романът наистина се появи по витрините на книжарниците, възторгът беше всеобщ и неописуем. Безброй хвалебствия започнаха да се пръскат като разноцветни ракети. Критиката уверяваше, че романът „Кожух и яйце“ бил дългоочакваното високоидейно и дълбоко вълнуващо произведение на нашата епоха. Самите думи „кожух“ и „яйце“ изгубиха първоначалното си значение, превърнаха се в хипнотизиращи звукосъчетания и придобиха сияйния смисъл на нещо геройчно, възвишено и благородно. Като естествена последица от тая единодушна възторжена оценка романът „Кожух и яйце“ бе удостоен едновременно с три награди. Една литературна комисия дори взе решение да увенчае това епохално произведение и с Нобеловата премия, ала в последния момент, при подписването на протокола, един от членовете на комисията си спомни съвсем случайно, че Нобеловата премия не е българска, а се присъжда от Шведската академия на науките. Поради тая чисто формална причина Всепобед Разгромов не получи световното отличие за литература, но той се утеши с мисълта, че и Максим Горки на времето бе имал същата участ и бе станал жертва на подобни недоразумения.

Докато настръхналата читателска публика щурмуваше книжарниците и разграбваше романа, осведоми-

телната служба тръбеше с тържествени фанфари, че Всепобед Разгромов пише на същия сюжет киносценарий и национална драма в пет действия и десет картини. От протоплазмата на „Кожух и яйце“ се раждаха нови гениални произведения на изкуството, които от своя страна се размножаваха по закона за клетъчното деление на други, по-малки творбички, предназначени за самодейните колективи, за телевизията, за детския радиочас, за народните певци на петъчния селски пазар и тъй нататък. Идейните зрънца на „Кожух и яйце“ проникнаха в най-потулените кътчета на нашата република и дадоха богати плодове.

Ала тъкмо в апогейните мигове на славата си Всепобед Разгромов трябваше да претърпи жестока и просто подла обида. В марколюбителските магазини съвсем неочаквано се появи нова възпоменателна серия от пощенски марки с ликовете на някои заслужили български писатели и в тая серия, представете си, липсваше марка с образа на Всепобед Разгромов! Кой зложелател и народен враг си бе позволил такава дързост? Дълбоко засегнатият лауреат дигна обществен скандал по повод на това открито незачитане на личността му и предизвика анкета за издирване на виновника.

И без да дочака резултата от анкетата, която се проточи като всяка анкета, Всепобед Разгромов реши да се самореабилитира по един забележителен начин. Притежавайки достатъчно средства, той обяви конкурс между българските скулптори за направа на мраморно възвишение в парка на собствената му вила, където той щеше да се изкачва от време на време и да играе ролята на жив паметник пред очите на съвременниците си. Според условията на конкурса в подножието на мраморния масив трябваше да бъдат изобразени барелефни сцени от всички негови произведения, а във вътрешността на масива се предвиждаше просторно помещение за хранилище на венците, полагани от признателния народ по различни случаи. С отделно завещание Всепобед Разгромов нареждаше да бъде погребан в тоя мавзолей, като напомняше и датите за честуване на паметта му.

Състезанието, в което участвуваха най-изтъкнатите наши майстори на ваятелното изкуство, бе спечелено от един международноизвестен скулптор, прочут с изработените от него бюстове на всички монарси и на всички държавни мъже от всички народи. Вдъхновеният творец, който не отстъпваше по гениалност на Всепобед Разгромов, изпълни бляскаво задачата си и сътвори истинско мавзолейно чудо. След хиляди трудности малкият гипсов макет се превърна най-сетне в мраморна грамада, висока петдесет метра. Идете я вижте. Тая грамада, озарявана денонощно от неонова светлина, крие в утробата си не само хранилище за венци, но и институт за изучаване живота и творчеството на Всепобед Разгромов, библиотека-музей, банкетна зала и дори баня.

Сега, през свободните си часове, Всепобед Разгромов се изкачва с асансьор на върха на мавзолея и се разхожда по широката му площадка, устремил проницателния си поглед отвъд времето и пространството.

И докато той се разхожда, долу, в подножието на мраморната грамада, шумят поклонници и делагации и никой не вярва, че вижда със собствените си очи тоя жив паметник на човешкия гений.

1958

БЕЛЕЖКИ

Творческото дело на Светослав Минков е едно оригинално явление в най-новата история на българската литература. След упорити търсения авторът на „Разкази в таралежова кожа“ постепенно открива своя художествен стил и се налага като талантлив и неповторим прозаик без предшественици, за съжаление и без последователи.

Светослав Минков се формира като личност и творец в сложна социална и творческа атмосфера, непосредствено след края на Първата световна война, когато много възгледи и критерии за литературата и изкуството срещат съпротивата на една нова естетика, породена от съвременния следвоенен живот. Преоценката на ценностите се извършва под напора на крупните обществени събития у нас и в чужбина. Разклащат се устоите на литературни школи и течения, които доскоро са изглеждали непоклатими и безспорни. Сложното социално разслоение и поляризиране на обществените сили дават своето отражение и в сферата на литературата и изкуството. Тяхното подчертано идеологизиране е твърде характерно за периода между двете световни войни, когато идеите на Октомврийската революция срещат възторга и отрицанието едновременно. Това раздвоение в съзнанието на много писатели е съдбовно за тяхното по-сетнешно развитие. По същото време може да се проследи и възходящата творческа еволюция на сатирика Светослав Минков.

Той се изгражда не само като превъзходен сатирик с унищожителна ирония, не само като хумористс с галантен и малко тъжен смях, но и като изящен новелист и забележителен хуманист в нашата съвременна литература, в която той си отвоюва заслужено място.

За своята 45-годишна литературна дейност авторът на „Дамата с рентгеновите очи“ не е от най-продуктивните автори. Той дълго обмисля, бавно пише и упорито преработва. Претегля всяка

своя дума дали е на точното си място в изречението и „оглежда“ текста до последната запетайка. Пише на ръка, внимателно редактира след това текста с неизменното си зелено мастило и отново преписва своята „страница и половина задоволителна проза“...

И когато фразата е изчистена от словесните излишъци и добие ювелирен блясък, Светослав Минков оставя написаните страници в „папките“, за да „отлежат“, и след време отново се връща към тях. Понякога, макар и рядко, се „доверява“ и на „чужд слух“: дава ги само на много близки приятели „за мнение“... И чак когато се убеди, че „тестото е втасало“, че плодът е зрял, той дава написаното на машинопис за „идеално преписване“. Предоставяше стопроцентов целулозен холщфрай и изискваше безупречен препис.

Но нека чуем какво ни доверява за своята работа сам писателят, който в предговора си „Към читателя“ от книгата „Отвъд океана“ между другото пише: „Как са писани разказите, събрани в предлагания сборник? На обикновена маса, с молив, върху бяла хартия. За разлика от някои световни знаменитости, които в моменти на творчество са имали навика да потапят краката си във вода или да миришат гнили ябълки, авторът заявява най-чистосърдечно, че подобни творчески екзалтации са му били винаги чужди. В своята тридесетгодишна писателска практика авторът не помни нито един случай, когато изпод ръката му да са излизали купища мълниеносно изписани листа.

Наопаки — той е седял като на инквизиторски стол, зачеркнал е много пъти написаното и пак е почвал отново, докато най-сетне се получи малко чист прашец от „хилядите тонове словесна руда“, както казва Маяковски. След петчасова работа равносметката винаги е била: един препълнен пепелник с угарки и страница и половина задоволителна проза. Ясно е, че от такъв „творец“ читателят никога не може да очаква многотомни съчинения.

За сюжети на разказите в тая книга са използувани най-често някои вестникарски съобщения, предадени обикновено в два-три реда. Намерил зърното на бъдещия разказ, авторът търпеливо е чакал то да покълне и да се разлисти в напълно оформен сюжет. Подробностите на обстановката, локалният колорит и всички други дреболии, които създават климата на събитието, са били допълнително проучвани. Така са писани разказите „Филантропична история“ (по съобщение на в. „Пладне“), „Атоми и кози“ (по съобщение на агенция „Ройтер“), „Негърско щастие“ (по съобщение на „Литературная газета“) и др.

Що се отнася до пътеписните очерци, авторът е предал в тях своите непосредствени наблюдения и впечатления. Художествената измислица тук е заменена с личната преживелица.“

Този придирчив и изключително взискателен към [illegible] сател усърдно пази ръкописите си от чуждо око и като правило безпощадно унищожава всякакви свои чернови. Ала „случайно“ забравените от него ръкописи свидетелствуват за действително „инквизиторския“ труд, за дълбокото и внимателно „шлайфане“ на текста.

Понякога са го огорчавали онези коректори, които са недоглеждали някоя буква и с това са давали повод за изопачаване на неговата мисъл. А просто са го вбесявали редакторите, които без негово знание са си позволявали да правят поправки. Онези, които са работили с него, много добре помнят неговата взискателност и към ръкописите на своите колеги. Светослав Минков продължаваше да „работи“ върху своя текст и до последния момент: внимателно изчита шпалтите; взира се и в последната буква на текста, който е вече на „страници“ или „на коли“. За свой учител в това отношение той признаваше единствено Николай Лилиев. Той обичаше да го сочи за пример на безупречната му работа при коригирането на Йовковите произведения.

Първа печатна творба на Светослав Минков е неговият фейлетон „Биномът на Нютон“, печатан в „Българан“, год. V, 1920 г., бр. 27, с. 5. В „Българан“ той помества и много други разкази и стихотворения, които никъде по-късно не препечатва, ако не се смятат няколкото работи, поместени в „Календаря — „Българан“ за 1922 година, редактиран съвместно с Ведбал. Тези стихотворения и белетристични творби днес имат само библиографско значение.

Светослав Минков много отрано се отказва да печата стихове, но не и да ги пише. По най-различни поводи, даже и в някои свои разкази, фейлетони и памфлети, той си служи с мерена реч. Понякога пише до приятели цели писма в стихове, приветствува с хапливи афоризми и двусмислия, праща епиграми до редакции, пародира познати автори, без да мисли за тяхното печатане...

Светослав Минков сътрудничи с разкази, фейлетони, приказки, пътеписи, статии, реплики или епиграми последователно в най-различни вестници и списания: „Сила“, „Хиперион“, „Вестник на жената“, „Ек“, „Развигор“, „Изток“, „Стрелец“, „Напред“, „Литературни новини“, „Литературен глас“, „Мисъл“, „Съвременник“, „Преглед на антивоенното движение“, „Детска радост“, „Народ“, „Българска мисъл“, „Златорог“, „Заря“, „Кормило“, „Прожектор“, „Зора“, „Детско знаме“, „Подслон“, „Весела дружина“, „ЛИК“, „Жар“, „Хоровод“, „Кооперативна защита“ и много други. Най-значителните свои работи Светослав Минков публикува в „Съвременник“, „Златорог“ и „Вестник на жената“.

След народната победа на Девети септември Светослав Мин-

ков сътрудничи на в. „Работническо дело“, „Отечествен фронт“, „Литературен фронт“, „Стършел“, „Народна култура“, на списанията „Септември“, „Пламък“, „Наша родина“, „Родна реч“ и на други периодични издания.

Своята писателска виртуозност на сатирик Светослав Минков не постига изведнъж. Дълго време той търси себе си и се увлича по „ужасните“ или фантастични ситуации, открива „загадъчни“ явления и тъмни сили в природата и в обществото. Акцентува преди всичко на условностите в сюжета, служи си с остроумни композиционни похвати и изненадващи действия.

От този ранен период на неговото творческо развитие са и първите му книги: „Синята хризантема“. Разкази. Книгоиздателство „Аргус“, 1922. В този сборник са включени „Синята хризантема“, „Sérénade mélancolique“ и „Малвина“; „Часовник“. Гротески. 1924. Този втори сборник съдържа разказите: „Часовник“, „Папагалът от панаира“ и „Миризмата на тамяна“; „Огнената птица“. Четири разказа, 1927. Включени са разказите „Огнената птица“ (посветен на К. Гълъбов), „Аз и непознатият“ (на Асен Златаров), „Талисман“ (на Димитър Пантелеев) и „Човекът и нощта“ (на Иван Мирчев). На края изрично се отбелязва, че „Книгата Огнената птица от Светослав Минков“ е на писател, който е „член на литературния кръг „Стрелец“. Следващата книга на Светослав Минков е „Игра на сенките“. Издание на Т. Ф. Чипев. 1928. Книгата е посветена: „На приятеля и художника Илия Петров“ и съдържа: „Полунощна история“, „Съновникът“, „Устрел“, „Американското яйце“ „Made in USA“, „Игра“, „Заключени“ и „Иконите са творба на дявола“. Последната книга от този период е „Къщата при последния фенер“ (1931), в която са поместени „Къщата при последния фенер“, „Гост“, „Ужасът“, „Нечиста сила“, „Сламеният човек“ („Сламеният фелдфебел“), „Стъклената гора“, „Черната кокошка“ и „Разказ с витамини“. Книгата е наградена от Съюза на българските писатели. Всъщност по своето съдържание „Игра на сенките“ и „Къщата при последния фенер“ са книги преходни в творческото развитие на писателя.

Приблизително по същото време Светослав Минков превежда книгите: „Лигейя и други фантазии“ от Едгар По, 1921; „Гòлем“, роман от Густав Майринк, 1926. От последния автор превежда и „Кардиналът Напелус“, разкази, 1927, и „Белият доминиканец“, 1931.

Безспорно е, че името на Светослав Минков като сатирик се утвърждава не с работите, които твърде много напомнят литературните образци от които се учи. Тези творби са все още в сферата на творческия пубертет и документират интензивното търсене на един художник, който успява да се откъсне от обаянието на своите първи учители и да открие „твърда почва“ под краката си. Обективният анализ на фактите обаче показва, че тези творчески дирения на Светослав Минков от двадесетте години не остават без значение за художествения профил на писателя. Още с разкази като „Американското яйце“ („Made in USA“), „Къщата при последния фенер“, „Сламеният човек“ („Сламеният фелдфебел“) и „Разказ с витамини“ се забелязва новият съвременен поглед на Светослав Минков към живота.

От началото на 30-те години той започва да издава и другите си книги, които бележат нов етап в творческото развитие на писателя.

„Автомати“. Невероятни разкази, 1932. През 1935 книгата претърпява „второ допълнено издание“, като е прибавен разказът „Made in USA“, а през 1947 — „трето издание“ с предговор от Петър Динеков. Разказът „Какво може да се случи нощем“ е заменен със „Сламеният фелдфебел“.

„Сърцето в картонената кутия“ е роман-гротеска в седем невероятни приключения, съвместна работа с Константин Константинов. Книгата получава първа награда в конкурса за роман, уреден от сп. „Модерна домакиня“, 1933. Този роман-гротеска претърпява второ издание през 1939 и се раздава като „дар от Съюза на българските писатели срещу купоните на 4-те билета от Съюзната лотария“.

„Дамата с рентгеновите очи“. Разкази, 1934. Същият сборник разкази претърпява „второ допълнено издание“, 1945. Включени са още три разказа: „Къщата при последния фенер“, „Разказ с витамини“ и „Магичен разказ за соята“. През следващата 1946 „Дамата с рентгеновите очи“ претърпя трето стереотипно издание.

„Разкази в таралежова кожа“, 1936, със скица от Илия Бешков. През 1947 книгата претърпява „второ допълнено издание“, с предговор от Петър Динеков. Към новото издание са прибавени „Разказ за една бегония“ и „Асфалт“. Корицата е дело на художника Никола Мирчев.

„Мадрид гори“. История в телеграми за съпротивата на един град. 1936. Корицата е от Илия Бешков. През 1945 год. книгата излиза във „второ издание“ с корица на Александър Жендов. Това издание е посветено: „На борците от международните бригади, които се биха в името на човешката солидарност за свободата на испанския народ, посвещава тая книга авторът.“ Интересно е да се отбележи, че второто издание е снабдено и с една уводна „Бележка“, която заслужава внимание:

„Първото издание на тая книга излезе в края на 1936 г., няколко месеца след избухването на Испанската гражданска война. Тогава авторът си бе поставил за задача да събере и запази, като исторически документ, официалните съобщения на съответните телеграфни агенции за фашисткия поход на генерал Франко срещу Мадрид. За съжаление, съществуващата у нас цензура по онова време съкрати много от представените за печат материали и книгата се яви на бял свят не в оня вид, в който бе замислена. Днес възобновяването на тия материали, поне в момента, е невъзможно поради жалкото състояние на нашите обществени библиотеки и книгохранилища, пострадали чувствително от въздушните бомбардировки. Затова ние препечатваме книгата „Мадрид гори“ от нейния съкратен първообраз, който все пак дава ясна представа за коравото мъжество на испанските патриоти.

За читателя, съвременник и свидетел на днешната епична борба на народите от Съветския съюз с Хитлеровите разбойници, историята за съпротивата на Мадрид ще изглежда може би твърде бледа. Ленинград, Сталинград, Севастопол и Одеса показаха на света гигантските размери на един непознат в историята героизъм. Но нека не се забравя, че от Мадрид изхвръкнаха първите искри на първата всенародна въоръжена съпротива срещу фашизма. И оправданието на тая книга трябва да се търси тъкмо в това начало на организираната борба с враговете на свободолюбивото човечество.“

„Г о с т“. Разкази, 1938. Издание на Съюза на българските писатели. Книгата се раздава на съюзните членове на времето като „дар от Съюза на българските писатели срещу купоните на 3 билета от Съюзната лотария“.

„Д р у г а т а А м е р и к а“. Едно пътуване отвъд екватора, 1938. През 1943 книгата претърпя второ издание. През 1946 книгата „Другата Америка“ се отпечата в трето издание.

„Я п о н с к а т а л и т е р а т у р а“. Начало, развитие, представители, 1941. Издава „Българска мисъл“. Книгата включва: „Общи бележки“ и „Японската литература“. Статията на Светослав Минков за японската литература най-напред се печата в сп. „Българска мисъл“ същата година в три последователни книжки (1, 2 и 3), а след това в отделна брошура.

„М а й м у н с к а м л а д о с т“. Разкази. Хумористична библиотека „Бай Ганьо“, кн. 9, 1942. Корицата е от художника Стоян Венев.

„Л у н а т и н“. Хумористични разкази. Хумористична библиотека „Весел час“, кн. 9, 1945.

„К о л е т о т А м е р и к а“. Разкази и фейлетони, 1950. Илюстрации Марко Бехар, корица Карандаш. Само разказът „Маршът на янките“ е илюстриран от Карандаш. През 1951 г. Светослав Минков преработи в „Едноактна комедия в две картини“ разказа си „Колет от Америка“ и излезе в самостоятелно издание заедно с: „Лятна буря — пиеса в едно действие“ от Александър Гергинов и „Рожен — пиеса в две действия“ от Ангел Каралийчев. В своята едноактна комедия в две картини Светослав Минков извежда като действуващи лица: „Скаридов — 55-годишен запасен полковник от царската армия“; „Скаридова — 50-годишна, негова жена“; „Кейт — 22-годишна, дъщеря на Скаридови“; „Гости — дами и господа на преклонна възраст от залязващото буржоазно общество“ и „Приятелка на Кейт“. Интерес представляват поместените след текста „Режисьорски упътвания“ от автора към комедията „Колет от Америка“ (с. 63—69).

„И м п е р и я н а г л а д а“, 1952. Книгата претърпя и второ издание през 1956. През 1952 година книгата получи наградата Н е к с ь о като най-добрата книга в защита на мира.

„П р и з р а к ъ т о т К е н д а р и“. Разкази, 1959.

„Б р а к о р а з в о д н о с р а ж е н и е“. Разкази. Библиотека „Стършел“, № 45, илюстрации от Борис Димовски, 1960.

„П а т е н т С А С“. Четири разказа, 1963, художник Марко Бехар.

„П а н о п т и к у м „Л а й х е н в а л д“. Разкази, 1966. Библиотека „Балкански писатели“.

Много усърдие и вдъхновение са били нужни на Светослав Минков при работата му над книгите за деца. Още през 1934 година неговата приказка „Чудната касичка“ (по Андерсен) претърпява три издания и още едно допълнително през 1940. Заедно с Йордан Стубел съставят и едно кооперативно сборниче за деца, озаглавено „Сговорна дружина планина минава“, 1934. През 1935 Светослав Минков издаде свои приказки под заглавие „Захарното момиче“. През 1936 издаде „Маскираната лисица“. Последната приказка претърпява няколко самостоятелни издания през 1957, 1962 и 1968 в масов тираж, богато илюстрирана. Освен тези детски книги Светослав Минков издава последователно и следните други книги: „Желязната къщичка“, 1941; „Лъв и жаба“, 1943, „Месечко“, 1954, „Цар Безсънко“, 1956; „Как гарджето стана певец“, 1965;, „Джуджето Тинтирин“, 1968; „Снежният човек и врабчето“, 1965.

Още през 30-те години Светослав Минков прави достояние на българските деца Андерсеновите приказки, които излизат многократно и след Девети септември. Арабския фолклор превежда от руски и от немски, веднъж под заглавие „Хиляда и една нощ“, 1957 и три пъти — 1959, 1961, 1963, — под заглавие „Приказки на Ше-

херазада“. Отделни арабски приказки — „Вълшебният кон“ и „Волът и магарето“ биват издадени в самостоятелни книги през 1959 и 1964.

Преводаческата дейност на Светослав Минков не би била представена в цялост, ако не се допълни: през 1948 заедно с Константин Константинов превеждат осмия том от съчиненията на А. П. Чехов, излезли под редакцията на Н. О. Масалитинов и Рачо Стоянов, а десетият том от същото издание е преведен изцяло от него.

Една значителна част от най-добрите разкази на Светослав Минков са издавани многократно от различни издателства у нас и в чужбина. Избрани произведения на Светослав Минков са излизали в тази последователност:

„Избрани произведения“, 1947. С предговор от Пантелей Зарев.

„Отвъд океана“ — разкази и очерци, 1954. Под ред. на Огнян Бояджиев.

„Избрани произведения“, 1955. С предговор на Емил Петров.

„Избрани произведения“, 1958. С предговор на Емил Петров.

„Избрани произведения в два тома“, 1962, под редакцията на Симеон Султанов. С предговор от Емил Петров. Това бе най-пълното досега издание на Светослав Минков, прегледано лично от писателя.

След смъртта на Светослав Минков бяха издадени през 1967 в един том „Избрани разкази“, през 1971 „Приказки“ и през 1972 Съчинения в два тома под редакцията на Симеон Султанов.

Избрани разкази, памфлети и фейлетони на Светослав Минков са излизали и на руски, японски, немски, сърбохърватски, френски и други езици.

Настоящото издание на Светослав Минков е всъщност най-пълното, макар и то да не включва всички творби, излезли изпод перото на сатирика. С незначителни изменения подборът и подредбата на произведенията са съобразени с волята на писателя, който имаше определено отношение към достойнствата на своите творби. Всички негови съкращения и последни уточнения, които той лично направи в двутомното издание от 1962 година, са взети под внимание. Запазени са всички особености на неговия език и стил.

В първия том са включени разкази и фейлетони, които са подредени в следната хронологическа последователност:

РАЗКАЗИ

Made in USA. Разказът е печатан за първи път под заглавие „Американското яйце“ в сп. „Хиперион“, 1928, кн. 5 и 6, с. 203—209.

„Разказ с витамини“, печатан във „Вестник на жената“, год VIII, бр. 372, с. 1 и 2 от 1. VI. 1929.

„Къщата при последния фенер“, печатан във „Вестник на жената“, год. IX, 1929, бр. 386, с. 1 и 2 от 9. XI. 1929.

„Сламеният фелдфебел“. За първи път излиза под заглавие „Сламеният човек“ в „Съвременник“, год. I, 1931, бр. 35—36, с. 1—4, от 7. V. 1931.

„Маймунска младост“, печатан в сп. „Златорог“, год. XIII, 1932, кн. 2—3, с. 103—113.

„Човекът, който дойде от Америка“, печатан в сп. „Златорог“, год. XIII, 1932, кн. 7, с. 297—310.

„Водородният господин и Кислородното момиче“. Печата се за първи път в сборника „Автомати“, 1932 и препечатван многократно в други сборници или отделни издания.

„Лунатин!.. Лунатин!.. Лунатин!..“ За първи път се публикува в сборника „Автомати“, 1932.

„Една възможна утопия“. Печата се в сп. „Златорог“, год. XIV, 1933 г., кн. 4, с. 167—173.

„Жената в златния ковчег“, отпечатан в сп. „Златорог“, год. XIV, 1933, кн. 7, с. 305—311.

„Новият Робинзон“, отпечатан в сп. „Златорог“, год. XV, 1934, кн. 5, с. 206—211.

„Защо останах без двойник“, отпечатан във „Вестник на жената“, год. XV, 1934, бр. 579, с. 1—2 от 22 септември 1934.

„Приключение в рая“, публикуван в сп. „Златорог“, год. XV, 1934, кн. 10, с. 436—440.

„Дамата с рентгеновите очи“. Разказът се появява за първи път в „Прожектор“, год. I, 1934, бр. 6 от 7 ноември 1934.

„Филантропична история“, отпечатан в сборника „Дамата с рентгеновите очи“, 1934.

„Това се случи в Лампадефория“, отпечатан във „Вестник на жената“, год. XIV, бр. 590, с. 1 от 7 декември 1934.

„Кучешка история“, публикуван в сп. „Подслон“, год. II, 1935, бр. I, с. 12 от 30 януари 1935.

„След девет месеца“, публикуван в сп. „Златорог“, год. XVI, 1935, кн. 4, с. 164—168.

„Влак“, отпечатан в сп. „Златорог“, год. XVI, 1935, кн. 7, с. 164—168.

„Алхимия на любовта", отпечатан за първи път в сборника „Разкази в таралежова кожа", 1936.

„Магичен разказ за соята", сп. „Златорог", год. XVII, 1936, кн. 4, с. 145—150.

„Разказ за една бегония", отпечатан в сп. „Златорог", год. XX, кн. 9, с. 425—429.

„Асфалт", отпечатан в сп. „Златорог", год. XXI, 1940, кн. 7, с. 319—331.

„Наследници". Първоначално разказът носи заглавието „Дим" и се печата за първи път в „Златорог", год. XXII, 1941, кн. 9, с... — Преработен, той се печата със заглавие „Наследници" в сп. „Наша родина", год. III, 1956, кн. 8, с. 13—15, с илюстрации от Борис Ангелушев.

Обикновено Светослав Минков рядко преработва текст, станал веднъж достояние на читателя. И все пак има изключения, едно от които е с разказа „Наследници". Текстовите разлики между онова, което е публикувано в „Златорог" и в „Наша родина", не са кой знае колко значителни, като не се забравя изцяло промененият край на разказа, ала не може да не се забележи стремежът към сгъстеност и пределна яснота на изречението. Съкратени са отделни фрази или частични допълнения, заменени са отделни думи и пр.

Ето няколко примера:

В сп. „Златорог":

„Не му ли стигаха наемите, които получаваше от другите здания в центъра на столицата? Малко ли бяха доходите му от стотиците декари оризища и нивя в провинцията, та трябваше да си създава нови грижи и да жертвува спокойствието си в разправии с майстори и работници?"

„Някога тоя човек печелеше пари с хищническо настървение и вършеше най-невероятни тъмни сделки, като веднъж бе станал дори и импресарио на някакъв прочут световен борец, от когото пазеше портрет с благодарствен надпис, след като го бе ограбил."

„Мнозина други на негово място биха отишли в затвора, но той умееше да се изплъзва винаги съвсем невинен из най-нечистата афера и минаваше за почтен и едва ли не за онеправдан от законите гражданин."

„Братя и сестри нямаше."

„След това те щяха да отслужват панихиди на гроба му, щяха да поставят портрета му в златна рамка и да го гледат с благоговейна признателност."

„Това се случваше обикновено през някоя от ония неделни утрини в началото на есента, когато в посинелия от тънка мъгла въздух се носят паяжини и посърналите листа на дърветата шумят по-силно."

И т. н.

В сп. „Наша родина":

„Някога тоя човек печелеше пари с хищническо настървение и вършеше най-невероятни тъмни сделки."

„Мнозина други на негово място биха отишли в затвора, но той умееше да се изплъзва винаги съвсем невинен из най-нечистите афери и минаваше за почтен гражданин."

„Това се случваше обикновено през някоя от ония неделни утрини в началото на есента, когато в посинелия от тънка мъглица въздух се носят паяжини и посърналите листа на дърветата потрепват с металическо шумолене."

В едни случаи размества отделни думи, а в други заменя с по-сполучливи. Така например Светослав Минков заменя „рибя" с „рибена"; „иде" с „идеше"; „английски жакет" с „жакет"; „взимаха" с „вземаха"; „срамежливо" с „като наказан"; „с безучастна снизходителност" със „снизходително"; „всичките си богатства" с „приличен дял от своето богатство"; „рентиета" с „рентиери" и т. н. Често и съкращава думи или части от изреченията за по-голяма стегнатост на фразата. Така например той зачерква във втората редакция думи като „мигом", „досега" и др. и освобождава някои изречения от пояснения като: „което след това изяждаха, почти примрели от блаженство", „под нарочен стъклен похлупак", „като неизбежно приветствие", „заедно с всичките дипломи, пергели и математически изчисления", „край чиито маси вехнеше една русокоса келнерка с евтини гривни по ръцете" и т. н.

Но нека отбележим преработката на самия край на разказа, която е действително чувствителна и предава по-друго значение на финала, а и на самата същност на целия разказ:

В сп. „Златорог“:

„Когато четенето на завещанието свърши, между онеправданите братовчеди се разнесе недоволен шепот. Благонравните и кротки християни се превърнаха изведнъж в разярени оси. Те се чувствуваха измамени, ограбени и унижени, и с изопнати от гняв лица ругаеха мъртвеца и негодуваха срещу неправдата. Техният бунт беше наистина трогателен, ала съвсем безполезен. Волята на покойника имаше силата на неотменим закон и трябваше да се изпълни.

И цялото това общество от архивари, писари, търговски пътници и служещи, които вярваха до вчера в своето възкресение из нищетата, се намери изоставено сред някаква безутешна ледена пустиня.

Насреща ги чакаше злорадо усмихнат животът, с познатите горчивини и неволи.

От техните блянове и надежди бе останал само призрачен дим, който отлиташе бавно из проясненото им съзнание.“

В сп. „Наша родина“

„Когато четенето на завещанието свърши, между онеправданите братовчеди се разнесе недоволен шепот. Благонравните и кротки християни се превърнаха изведнъж в разярени оси. Те се чувствуваха измамени, ограбени и унижени и с изопнати от гняв лица негодуваха срещу неправдата. Как си позволяваше покойникът да прави благодеяния за тяхна сметка? Откъде-накъде трябваше да се строят черкви и болници, а собствените му роднини, хора от неговата кръв, да изнемогват в лишения и нищета? Какво беше това сиропиталище, за което се отделяха толкова пари? Да не би старият блудник да е смятал за сираци десетките свои незаконородени деца?

Такива мисли вълнуваха и озлобяваха родните, събрани в кабинета на нотариуса. Всички тия архивари, писари, и дребни служещи, които до вчера бяха пълзели угоднически пред богаташа и му се бяха подмазвали, сега се раздвижиха, зашумяха и открито хулеха мъртвеца, като го нарекоха егоист, развратник и пладнешки разбойник. Сред общата глъчка и бъркотия някому хрумна да заяви, че старецът не е бил в нормално състояние, когато е съставял завещанието. Да, само един луд човек можеше да лиши роднините си от

те си богатства в ръцете на съвсем чужди и непознати хора. Отчаяните братовчеди се уловиха за тая спасителна мисъл и започнаха да я украсяват с най-различни подробности. Един казваше, че виждал чичо си да се разхожда из къщи с турски фес на главата, друг твърдеше, че веднъж старецът, като отишъл у тях на гости, изкукуригал на прага като петел. Най-сетне някой се обади, че богаташът имал не само изкуствени челюсти, но и изкуствен бъбрек. Разбира се, изкуственият бъбрек нямаше нищо общо с човешката лудост, но той все пак доказваше, че проклетият старец не е бил като другите хора.

Напразно нотариусът се опитваше да успокои развълнуваните роднини и да ги накара да се примирят с волята на покойния. Той обясняваше, че благодетелят бил напълно нормален човек и че неговото завещание е съвсем законно, но никой не искаше да слуша никакви обяснения. Братовчедите усещаха, че дългомечтаното наследство се изплъзва из ръцете им, и с последни усилия се мъчеха да спасят потъващия кораб с приказни съкровища. Те се заканваха, че ще заведат дело за ревизиране на завещанието, запазваха си правото да посочат нови свидетели за невменяемост на богатия скъперник, и в своята обърканост говореха за опекунство, като

забравяха, че старецът беше вече отдавна погребан.

И през тежкия мрак, надвиснал в съзнанието им, бедните роднини виждаха някакви адвокати, които ги окуражаваха и запалваха в отчаяните им души едва мъждукаща надеждица."

„Заплетен случай", „Отечествен фронт", год. II, 1945—1946, бр. 509, с. 3.

„Човекът Биликотката Кет", в. „Литературен фронт", год. VI, 1949, бр. 13 от 1 декември 1949.

„Произшествие в Канзас", в. „Стършел", год. IV, 1949—1950, бр. 210, с. 2 от 17 февруари 1950.

„Негърско щастие", в. „Литературен фронт", год. VII, 1950—1951, бр. 11, с. 2 от 16 ноември 1950.

„Червените покойници", сп. „Наша родина", год. I, 1954, бр. 5, с. 20—22.

„Случай в родителен падеж", сп. „Пламък", год. II, 1958, кн. 10, с. 13—22.

„Орден", сп. „Пламък", г. V, 1961, кн. 11, с. 6—19.

„Генерални шинел", сп. „Септември", год. XV, 1962, кн. 8, с. 6—13.

„Човекът с опашка". За първи път в сборник „Патент САС", 1963.

„Чудният смях в Рамония", в. „Литературен фронт", год. XX, 1964, бр. 1, с. 3, под заглавие „Смях в Рамония", а се препечатва за първи път в „Паноптикум Лайхенвалд" със заглавие „Чудният смях в Рамония".

„Съвсем странна история", сп. „Родна реч", 1965, кн. 10, с. 27—29.

„Паноптикум Лайхенвалд", сп. „Септември", год. XIX, 1966, кн. 1, с. 3—21.

„В сивото всекидневие", в. „Народна култура", 1966, бр. 141, 2 април 1966, с. 5. Това е последният разказ на Светослав Минков.

Хр. Й.

Любопитните. Публикуван за пръв път във в. „Работническо дело", XVIII, бр. 304 от 12. IX. 1945.

Паметни дати. Публикуван за пръв път във в. „Отечествен фронт", III, бр. 695 от 5. XII. 1946, с. 6.

Бракоразводно сражение. Публикуван за пръв път във в. „Отечествен фронт", III, бр. 823 от 13. V. 1947, с. 6.

Колет от Америка. Публикуван за пръв път във в. „Стършел", III, бр. 117 от 7. V. 1948, с. 2.

Седмата минута. Публикуван за пръв път във в. „Стършел", V, бр. 205 от 24. III. 1950, с. 2—3.

Опашкарска история. Публикуван за пръв път във в. „Стършел", V, бр. 262 от 16. II. 1951, с. 5.

Новогодишна история. Публикуван за пръв път във в. „Литературен фронт" със заглавие „Новогодишна приказка", IX, бр. 1 от 1. I. 1953, с. 4.

Гост от Запад. Публикуван за пръв път в сп. „Родна реч", I, 1957, кн. 8, с. 16—19.

Паметник. Публикуван за пръв път в сп. „Наша родина", IX, 1962, кн. 2, с. 6—7.

Св. Г.

СЪДЪРЖАНИЕ

СВЕТОСЛАВ МИНКОВ — Симеон Султанов . 5

РАЗКАЗИ

Made in USA 21
Разказ с витамини 28
Къщата при последния фенер 33
Сламеният фелдфебел 40
Маймунска младост 49
Човекът, който дойде от Америка . . . 60
Водородният господин и Кислородното момиче . 74
Лунатин!... Лунатин!... Лунатин! . . . 83
Една възможна утопия 94
Жената в златния ковчег 101
Новият Робинзон 108
Защо останах без двойник 114
Приключение в рая 121
Дамата с рентгеновите очи 126
Филантропична история 135
Това се случи в Лампадефория 148
Кучешка история 156
След девет месеца 164
Влак 170
Алхимия на любовта 176
Магичен разказ за соята 226
Разказ за една бегония 234
Асфалт 240
Наследници 255
Заплетен случай 267
Човекът Бил и котката Кет 272

Произшествие в Канзас 283
Негърско щастие 292
Червените покойници 302
Случай в родителен падеж 313
Орден 331
Генерални шинел 356
Човекът с опашка 365
Чудният смях в Рамония 392
Съвсем странна история 403
Паноптикум „Лайхенвалд“ 411
В сивото всекидневие 428

ФЕЙЛЕТОНИ

Любопитните 441
Мечти за република 446
Паметни дати 450
Бракоразводно сражение 453
Колет от Америка 458
Седмата минута 464
Опашкарска история 471
Новогодишна история 476
Гост от Запад 481
Паметник 486

БЕЛЕЖКИ 493

СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

том първи

РАЗКАЗИ
ФЕЙЛЕТОНИ

Съставители: Милка Спасова
Мария Кондова
Редактор Татяна Пекунова
Художник Асен Старейшински
Худ. редактор Кирил Гогов
Техн. редактор Лиляна Диева
Коректор Ана Шарланджиева

Формат 32/84/108; тираж 40 113 екз; печатни коли 32; издателски коли 26,88; уик 26,35; л. г. VI/55; изд. № 5810; поръчка № 115/1982 година на изд. „Български писател"; дадена за набор на 26. II. 1982 година; излиза от печат на 30. VI. 1982 година; цена 3,56 лв.

Код 25 9536172711
5506—37—82

ДП „Димитър Найденов" — В. Търново